

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydske Hjemstavn

1854

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Andelsbanken udfører Bankforretninger af enhver Art.

Andelsbanken betjener Kunder fra alle Erhverv – Enhver — Andelshaver som Ikke-Andelshaver — kan nyde godt af Bankens sunde Forretningssgang.

Andelsbanken er alene oprettet for at tjene Kundernes Interesser.

Andelsbankens Andelskapital og Reserver — ialt 65 MILLIONER KRONER — tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens Afdeling i Skanderborg har Kontorer i Gl. Ry - Hørning - Ry og Stilling.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg By
og Omegn

Byens ældste Pengeinstitut
Stiftet 1856

Telefon 37

Kontortid 10³⁰–12³⁰ og 14–15³⁰
Lørdag 10³⁰–13

Landbosparekassen i Horsens

Telefon 1112

2 Linier

Postkonto 16890

Kontortid 9³⁰-12³⁰ og 14³⁰-16³⁰

Kontor i Hovedgaard

Tirsdag og Fredag Kl. 14–16

Telefon 55

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

1954

Østjydske Hjemstavne

REDIGERET AF
N. P. ØSTERGAARD

UNDER MEDVIRKNING AF ET UDVALG

19. AARGANG

1954

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

*Hvis Du sætter Dig her under Haslernes Ly
i den lysende Fuldmaanes Skær
med Dit drømmende Blik mod den drømmende By
og Dit Sind hos den Jord, Du har kær,
saa vil Haver og Vænger
og krogede Længer
fortælle om Gerning af gammeldags Værd.*

LAURITZ LARSEN

(»Billeder fra Barndommens By«).

REDAKTØR: N. P. ØSTERGAARD

REDAKTIONSUDVALG:

AAGE BREDSTED - SIGFRED KNUDSEN - JOHS. GROSEN

Udsigt fra Sogneskellet mod Nord over Ersholt til Sorring Loddenhøj.
I Baggrunden til venstre Laasby Korsvej.

Ad Markstier og Fortidsveje.

Tegninger og Tekst af H. E. Jensen.

— — — — —

NAAR man paa Vej til Skanderborg nærmer sig Nørre Vissing og da retter Blikket mod Øst, faar man maaske Øje paa et Par Smaahuse og en moderne Bungalow ovre i Bakkerne. Og man faar da uvilkaarlig den Tanke: Hvem vil dog bo i saa afsides og magre Omgivelser?

Men gør man sig den Ulejlighed at se Forholdene nøjere efter, begriber man det bedre. Efter i snart 30 Aar af og til at have strejft det med en Tanke i Forbifarten, tog jeg mig en Sommer-eftermiddag for et Par Aar siden for at se det Strøg nærmere efter — eller rettere: jeg kom uforvarende til det. Jeg vilde se Gaarden Ersholt, som jeg paa samme Maade ofte har følt Nysgerrighed overfor, men hidtil kun set fra Skanderborg Landevej.

Kommende fra Laasby Station ad Vejen op til Smedjen ved Silkeborg Landevej fortsatte jeg tværs over denne ad en Vej, hvor der stod Ersholt. Da jeg naaede denne prunkløse, men ejendommelige gamle Gaard og havde betragtet den lidt uden dog at kunne

bekvemme mig til et Billede, vilde jeg fortsætte til Nørre Vissing. Men da Vejen gør et stort Knæk mod Øst, før den gaar i Syd igen, fik jeg Lyst til at skyde Genvej, og da Posten netop cyklede op over Marken i den forønskede Retning, tog jeg det som et Vink af Skæbnen og fulgte i hans Spor.

Det var knap nok, man kunde øjne nogen Vej.

Den var hel græsgroet, men blev efterhaanden tydeligere.

Hulvejen og det gamle Hus. — Udsigt mod Hemstok-Skovene.

Efter et Sving lidt oppe standsede jeg ved en stor Skelsten, der saa vidt jeg kan se paa Kortet maa ligge i Skellet mellem Laasby og Nørre Vissing Marker, og saa mig tilbage.

Ja, det er herfra Ersholt skal ses.

Mens Gaarden set fra Skanderborgvejen delvis er skjult bag Træerne, men med sit anselige Ladetag giver Indtryk af noget borgagtigt, ser den heroppe fra, med de Huse, der ligger foran, ud som en hel lille By. Længere borte mod Nordvest saas Laasby Korsvej og det høje Bakkedrag ad Flensted til. I Nord Sorring Loddenhøj, Toustrup Sønderkov og Skjørring Skov, og i Vest Udsigt mod Himmelbjerget og Gl. Rye. En Udsigt, der — uden at være egentlig storslaaet — virker forunderligt dragende.

Her er saa fredeligt og fjernt, skønt der vel kun er en Kilometer til Landevej.

Da jeg satte mig ved Skellet for at fæstne Indtrykket paa Papiret, kom der en Følelse over mig af at være i en helt fremmed Verden, og da en Kone i et Hus lidt borte raabte over Køerne, syntes jeg ligefrem, det var underligt, at jeg forstod hendes Udraab.

Saa fortsatte jeg i Vejsporet over temmelig flad Mark, til Vejen pludselig drejede og blev til en brat Hulvej, der syntes at ville føre lige ned mod et gammelt Hus, som den dog førte udenom.

Tilbageblik mod det gamle Hus ved Hulvejen.

Her maatte jeg igen have et Billede, og her var næsten endnu mere ensomt. Det lød derfor helt underligt, da nede fra Huset en Barnestemme i deklamatorisk syngende Tone raabte: »Hvor er din Kone henne?«, og Svaret lød: »Det ved jeg ikke!«

Man kan ligefrem blive borte herude — saa nær ved stærkt befærdede Steder.

Jeg kørte videre.

Vejen førte forbi en lynggroet Knold og blev til Hulvej igen, og herfra saa jeg tilbage mod Huset. Før var det hvidt, nu bleg-rødt, og med den lyngkransede Hulvej som Forgrund og en stor Rugmark som Baggrund tog det sig ud som en forladt Hytte paa den jyske Hede.

Kun et Par gøende Hunde fra dette og et andet Hus afbrød Stilheden.

Jeg kom forbi endnu et Hus, og naaede lidt efter et til — en Bungalow! Saa vidste jeg, hvor jeg var. Den ligger lige under Nørre Vissing Bavnehøj, og der gik jeg op. Manden fulgte med mig.

Her er Udsigt! Mod Nord og Vest den samme som ved Ersholt, og mod Øst og Syd lige saa vidt et Skue, helt til Aarhus og til Ejer Bavnehøj. Han viste og forklarede, og han fortalte mig, at denne afsides Vej, som nu kun er en Sti for Fodgængere og Cyk-

Nørre Vissing Overgaard.

lister, er en Fortids Hovedvej, som Kvægdriverne har benyttet — og at den ikke maa nedlægges, selv om den ikke holdes i Stand som Kommunevej.

Nej, hvem kunne da ogsaa nænne at nedlægge den! Skønt — man ser jo saa meget!

Og saa kom det sidste: Nørre Vissing Overgaard. Køn er den maaske ikke, men i Sandhed ejendommelig. Fem Slags Mur: Rødkalket, Kampestens-, Rødstens-, Bindingsværk baade i rød og gul Mur, samt Trælade (rød) og Spaangavl! Og fire Slags Tag: Straa, røde Tegl, Tagpap og Asbestskifer.

En Sammenhobning af Former, Farver og Stilarter, der virker oplivende og pudsig.

Men nu er Ensomheden brudt; vi dumper brat ned i Nr. Vissing.

Herreklostrene i Aarhus Stift, deres jordegods i det 16. aarhundrede og dets historie.

Af Poul Rasmussen.

Udgivet med understøttelse af Carlsbergfondet og Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

FORKORTELSER:

S.M. = »Scriptores Minores«, udgivet af M. Cl. Gertz. Æ.D.A. = »De ældste danske Arkivregistraturer«, K.B. = »Kancelliets Brevbøger«, Act. p. D. = »Acta pontificum Danica«. De forskellige registraturers brevudtog citeres med de bogstaver og tal, hvormed de er betegnet i registraturerne.

Herreklostrene i Aarhus stift.

Efter middelalderlig tankegang opfyldte munkene, som forsagede verden og viede deres liv til bøn og gudstjeneste, de krav, kristendommen stillede til menneskene. Da deres forbønner derfor var forlenet med særlig kraft og kunne være deres medmennesker til stor gavn baade i denne verden og i skærsilden, søgte alle, der havde noget at undvære, at sikre sig deres bistand ved hjælp af gaver, de skænkede deres klostre. De fleste danske klostre, der blev stiftet i tiden efter aar 1200, var beboet af tiggermunke, som i hovedsagen levede af de almisser, de modtog. De ældste klostre var derimod herreklostre, som ikke opretholdtes direkte af andre menneskers gaver, men af udbyttet af de ejendomme, der blev skænket klostrene, eller som de selv købte. Herreklostrenes munke lønnes med andre ord efter lignende principper som de fleste af middelalderens embedsmænd, hvis vederlag for det arbejde, de gjorde i kongens tjeneste, ikke var en kontant pengeløn, men indtægterne af jordegods, de selv maatte forvalte.

I Aarhus stift, som i største parten af middelalderen bestod af Aabo og Lover syssel¹⁾, har der ligget herreklostre i Essenbæk, Vejerslev, Alling, Tvillum, Søby, Sminge, Veng, Øm, Vissing, Vor og Ring samt paa Kalvø og ved Horsens. Otte af disse klostre, nemlig nonneklostrene i Vissing og Ring og munkeklostrene i Essenbæk, Vejerslev, Alling, Veng og Vor og paa Kalvø var oprindelig benediktinerklostre²⁾. Klosteret i Sminge var beboet af cisterciensermunke, der senere overtog klostrene i Veng og paa Kalvø og til sidst flyttede til Øm (S.M., II, s. 160 ff.). Endelig var munkeklosteret i Tvillum og nonneklosteret i Søby augustinerklostre (Act. p. D., II, nr. 1547, og VII, nr. 5785), medens klosteret ved Horsens tilhørte johanniterordenen (Act. p. D., IV, nr. 2779).

1) Vistnok i slutningen af det 14. aarhundrede blev stiftet udvidet med Stovring, Onsild, Nr. Hald og Gerlev herreder i Ommer syssel, som bispem i Viborg pantsatte til biskoppen i Aarhus og aldrig fik indløst (se Oluf Nielsen, »Sysselinddelingen i Danmark«, s. 56 f.).

2) Se Act. p. D., II, nr. 858 (Ring), sammesteds, VII, nr. 5886 (Vissing), sammesteds, III, nr. 1601 (Essenbæk), Vilhelm Lorenzen, »De danske Klosters Bygningshistorie«, X, s. 111 og 116 (Vejerslev), S.M. II, s. 161 (Veng), Act. p. D., IV, nr. 3017 (Vor), S.M. II, s. 169 (Kalvø). Munkene i Alling var overflyttet fra klosteret i Vejerslev (se omstaaende) og maa allsaa ogsaa have været benediktinere.

Det ældste benediktinerkloster i Aarhus stift var utvivlsomt klosteret i Veng. Dette kloster omtales ganske vist første gang i 1165 (S.M., II, s. 161), men klosterkirken, den nuværende sognekirke, er bygget i angelsaksisk stil med enkelte normanniske træk. Den maa altsaa være yngre end normannernes erobring af England, men kan paa den anden side ikke være opført mange aar efter 1066 (se Ejler Haugsted i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1937, s. 192). Medens kirken i Veng var bygget som klosterkirke, var kirken i Vejerslev muligvis en gammel sognekirke, som munkene overtog og udvidede, saaledes at den tilfredsstillede de krav, deres gudstjeneste stillede. Da tilbygningerne er opført af granit og i sen romansk stil, er de og det kloster, af hensyn til hvilket de blev opført, antagelig ældre end aar 1200 (Vilhelm Lorenzen, »De danske Klosters Bygningshistorie«, X, s. 111 ff.). Klosteret i Vejerslev omtales kun een gang i de middelalderlige kilder, nemlig i Peder Vognsens testamente fra 1203 (S.R.D., VI, s. 404). Naar det ikke nævnes i noget af de mange breve, der er bevaret fra den følgende tid, skyldes det, at klosteret blev flyttet fra Vejerslev til Alling (P. Horn i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1924, s. 74 f., og Vilhelm Lorenzen, anførte sted, s. 111). Flytningen fandt sted i tiden mellem 1231, da hele Alling tilhørte kongen (se Svend Aakjær, »Kong Valdemars Jordebog«, I, s. 6, og II, s. 62 f.) og 1268, da Esbern Vognsens enke testamenterede munkene i Alling 2 mark penge (se Kr. Erslev, »Testamenter fra Danmarks Middelalder«, s. 16). Klosteret i Alling er i øvrigt ikke det eneste af benediktinerklostrene, der har ligget paa to forskellige steder. Det samme er tilfældet med klosteret i Essenbæk, der, efter hvad Essenbæk- og Slesvigaarbogen oplyser, blev flyttet i 1179 eller 1180 (»Annales Danici«, s. 134 og s. 145). Essenbæk kloster, der før 1179 muligvis laa ved eller i Randers (Vilhelm Lorenzen, anførte sted, s. 95), er grundlagt af Stig Hvide, der faldt i slaget ved Viborg i 1151 (»Annales Danici«, s. 145). Da den aarbog, som formodentlig er skrevet i Essenbæk kloster (se Sigvard Skov, »Jyske Samlinger«, 5, III, s. 99 ff. og s. 305 ff), indledes med en omtale af den reformbevægelse inden for benediktinerordenen, der udgik fra klosteret i Cluny (»Annales Danici«, s. 144), antager Vilhelm Lorenzen, at Essenbæk kloster var beboet af cluniacensere (anførte sted, s. 95). Af et pavebrev fra 1486 fremgaar det, at munkene i Vor oprindelig ligeledes havde været cluniacensere, men at de senere havde sluttet sig til bursfelderkongregationen, som ogsaa var en reformbevægelse inden for benediktinerordenen (Act.p.D., IV, nr. 3018). Klosteret i Vor nævnes første gang i et brev fra 1183 (»Diplomatarium Arnagemagnæanum«, I, s. 271), men er antagelig mindst 25 aar ældre. Bortset fra Halsted kloster, der stammer fra slutningen af det 13. aarhundrede, er alle benediktinermunkeklostre øst for Lillebælt nemlig ældre end aar 1150, ligesom intet jysk kloster for benediktinermunke, hvis stiftelsesaar kendes, er yngre. Det er derfor højst sandsynligt, at Vilhelm Lorenzen har ret, naar han, anførte sted, s. 12, antager, at Halsted kloster er det eneste munkekloster af denne orden, der er grundlagt efter 1160. Forholder det sig virkelig saaledes, maa imidlertid saavel ovennævnte kloster i Vejerslev som klosteret paa Kalvø, der i 1168 blev overtaget af cisterciensermunke (S.M. II, s. 169), ligeledes gaa tilbage til tiden før 1160. Foruden munkeklostrene havde benediktinerordenen to nonneklostre i Aarhus stift, nemlig Vissing kloster, som var grundlagt af en af stiftets bisper før aar 1249 (Act. p. D., VII, nr. 5886, og S. M. II, s. 197), og Ring kloster, der omtales første gang i 1203 (S.R.D., VI, s. 404). De to nonneklostre laa saa tæt ved munkeklostrene i Vor og paa Kalvø, at man maa formode, at de er anlagt i tilslutning til munkeklostrene, eller at munke- og nonneklostrene oprindelig har udgjort to dobbeltklostre. Er klostrene i Vor og Vissing og klostrene paa

Kalvø og i Ring grundlagt som dobbeltklostre, er nonneklostrene lige saa gamle som munkeklostrene og stammer sandsynligvis fra tiden før 1160.

Da benediktinerklostrene var uafhængige af hinanden, og der ikke blev ført tilstrækkeligt tilsyn med de enkelte klostre, var det altid vanskeligt at opretholde klostertugten i de munkesamfund, der tilhørte denne orden. Cluniacenserne søgte at raade bod paa dette ved at lægge klostrene ind under moderklosterets jurisdiktion og ved at afholde aarlige generalkapitler, men en virkeligt effektiv klosterorganisation blev først skabt af cistercienserordenen, der i løbet af det 12. aarhundrede gik sin sejrsgang gennem Europa. Her til landet kom cistercienserne i 1144, og i 1165 sendte abbeden i Vitskøl en lille skare munke til S m i n g e, hvor de skulle grundlægge et nyt kloster. Vistnok samme aar, og før de havde faaet deres egen abbed, flyttede de imidlertid til V e n g, hvor de overtog det kloster, der hidtil havde været beboet af benediktinermunke. Som følge af en række overgreb, de blev udsat for, forlod de allerede i 1168 Veng og drog til K a l v ø, hvor de ligeledes fik et gammelt benediktinerkloster overladt. Heller ikke paa Kalvø fandt de sig dog tilfredse, og i 1172 flyttede de fra øen og bosatte sig i Ø m (S. M., II, s. 160 ff.).

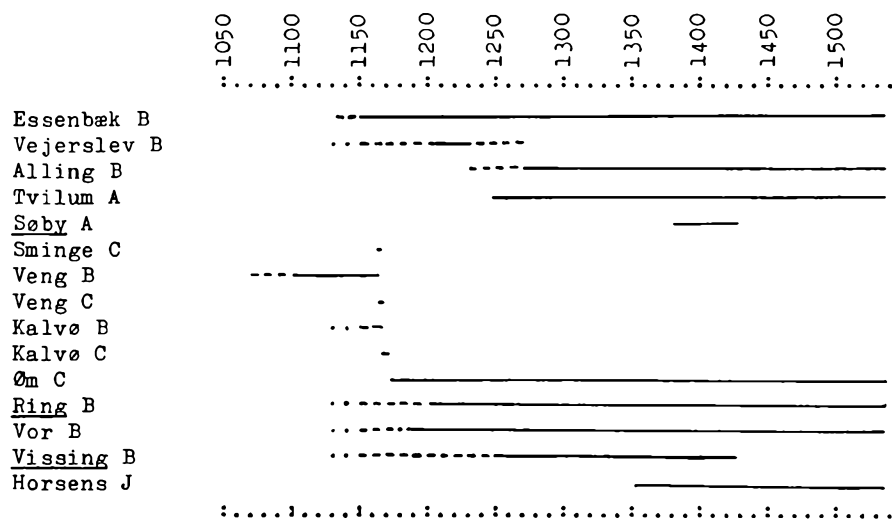
I modsætning til benediktinerne og cistercienserne var augustinermunkene præster, der havde sjælesorg og gudstjeneste til hovedopgave. Oprindeligt var det præsteskaberne ved domkirkerne, der levede efter Augustins regler, men snart opstod der ogsaa samfund af augustinernonner og af augustinermunke, der ikke var knyttet til nogen bispekirke. I Aarhus stift har augustinerordenen haft to klostre, nemlig et munkekloster, der laa i T v i l u m, og et nonnekloster, der laa i S ø b y³⁾. Tvilum kloster var stiftet af biskop Gunner i Ribe antagelig i tiden mellem 1246 og 1249 (Act. p. D., II, nr. 1547, og Vilhelm Lorenzen, »De danske Klostres Bygningshistorie«, IX, s. 87 f.). Klosteret i Søby, der var nært forbundet med klosteret i Tvilum, var oprettet af Laurids Offesen Hvides enke, fru Helene, ca. 1380 (Act. p. D., VII, nr. 5785).

Foruden benediktinerne, cistercienserne og augustinerne havde johanniterordenen, som her i landet udelukkende helligede sig sjælesorg og pleje af syge og gamle mennesker, et kloster i Aarhus stift. Klosteret laa ved Horsens, hvis sognekirke tillige var johannitermunkenes kirke (Act. p. D., IV, nr. 2779). Da Valdemar Atterdag overdrog johanniterne denne kirke i 1351 (Act. p. D., VII, nr. 5681), og da klosteret utvivlsomt var en tidligere kongsgaard eller opført paa dens grund (se Sv. Aage Bay i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1952, s. 23 ff.), ligger det nær at formode, at kongen i 1351 har skænket johanniterne saavel kongsgaarden som kirken og dermed grundlagt det nye kloster. I alt fald har klosteret ikke været ældre end 1351, da et johanniterkloster uden en kirke er utænkeligt. Johanniterne i klosteret ved Horsens stod længe under prioren i Antvorskov, som endnu i 1418 søgte paven om bekræftelse paa patronatsretten til klosterets kirke (Act. p. D., VII, nr. 5681, jvnf. brevet, Repertorium, 20. april 1390). Først efterhaanden opnaaede deres forstander saa megen uafhængighed, at deres kloster kan betragtes som selvstændigt.

En væsentlig part af arbejdet i et kloster saasom messetjenesten, markarbejdet, pleje af saarede og syge mænd og de litterære sysler var i middelalderen mænds, ikke kvinders gerning. Nonneklostrene var derfor i det store

³⁾ Af brevet Act. p. D., VII, nr. 5785, fremgaar det, at klosteret laa i Søby, saaledes at det ikke som almindeligt antaget var Søbygaard, der var bygget om til kloster. Uagtet klosteret bestod lige til 1428, skrev fru Helenes svigersøn, Thomas Vestenie, og hendes datter, Laurids Vestenie, sig da ogsaa til Søbygaard henholdsvis i 1401 og i 1425 (»Danmarks Adels Aarbog« 1932, s. 184). Iver Jul til Stubbergaard, der døde i 1556, fortæller i de optegnelser om hans slægt, der er trykt i »Danske Samlinger«, I, s. 47 ff., at nonnerne boede paa Søbygaard (anførte sted, s. 50); men hans beretning indeholder saa mange fejl og unøjagtigheder, at den ikke kan tillægges nogen værdi som kilde.

og hele kun stiftelser for enlige kvinder og manglede ofte tilgang. Af de tre nonneklostre i Aarhus stift var klosteret i Vissing saaledes helt øde i begyndelsen af det 15. aarhundrede, og i Søby kloster, der var beregnet til at huse 12 nonner, men aldrig blev bygget færdigt, boede der kun een. Da Ulrik Stuke, som var en energisk mand og dygtig administrator, i 1424 blev biskop i Aarhus, lagde han derfor Vissing klostres gods ind under bispestolen og klosteret i Vor (Act. p. D., VII, nr. 5886, og IV, nr. 3017) og gav sit samtykke til, at klosteret i Tvilum ansøgte paven om tilladelse til at overtage Søby klostres jordegods (Act. p. D., VII, nr. 5785). Pavens svar paa Tvilum klostres ansøgning er dateret 11. juli 1428. Samme aar gav biskoppen sin tilladelse til, at karteuserne overtog klosteret i Glenstrup og Vor Frue nonnekloster i Randers⁴⁾ («Kirkehistoriske Samlinger», 3, III, s. 181 ff.), og aaret forinden havde

han reorganiseret domkapitlet i Aarhus (S.R.D., VI, s. 468 ff.). Det er saaledes højst sandsynligt, at det ogsaa var i 1427 eller 1428, Vissing klostres gods blev overtaget af bispestolen og klosteret i Vor. Foruden de to nonneklostre blev fire munkeklostre nedlagt allerede før reformationen, fordi de munke, der havde boet i disse klostre, flyttede andetsteds hen. Det drejer sig om klosteret i Vejerslev, som benediktinerne forlod i tiden mellem 1231 og 1268, og om klostrene i Sminge, i Veng og paa Kalvø, som cistercienserne fraflyttede henholdsvis i 1165, i 1168 og i 1172 (se ovenfor s. 11).

Ovenstaaende diagram giver en sammenfattende oversigt over herreklostrene i Aarhus stift og deres historie i tiden før reformationen. I diagrammet betyder B benediktiner-, C cistercienser, A augustiner- og J johanniterkloster. — Nonneklostrenes navne er understreget.

Da en kvinde ikke kunne bestyre et klostres jordegods paa egen haand, havde ethvert nonnekloster foruden sin abedissee eller priorinde en mandlig prior, der var valgt af klosterkonventet eller af klosterets patron, og som administrerede klosterets ejendomme. I tider, da retten til dels sad i sværdet, kunne det ogsaa være vanskeligt for vaabenløse munke at værne deres besid-

⁴⁾ De to klostre laa i den del af Ommer syssel, som biskoppen i Aarhus havde faaet i pant af biskoppen i Viborg (se s. 9).

delser. Mange munkelklostre fulgte derfor nonneklostrenes eksempel og betroede deres gods til en prælat eller en verdslig adelsmands varetægt. Efterhaanden blev det skik og brug, at valget af disse bestyrere af klostrenes jordegods blev stadfæstet eller foretaget af kongen. De paagældende klostre blev altsaa i virkeligheden kongelige len, hvis indehavere blot havde pligt til at sørge for nonnernes og munkenes underhold⁵). Ved reformationen blev herreklostrene ikke nedlagt; men da der kun blev optaget ganske faa nye medlemmer af klostresamfundene, og de, der ønskede det, fik lov til at forlade klostrene, varede det ikke mange aar, før de stod tomme og kunne anvendes til verdslige formaal. De klostre, i hvilke der ikke længere boede munke eller nonner, blev behandlet som ganske almindelige len. De øvrige klostres abbeder og de verdslige bestyrere af deres jordegods blev nu altid udnævnt af kongen, hvis samtykke skulle indhentes, før de maatte afhænde nogen af klostrenes ejendomme. Af klostrene i Aarhus stift blev Øm kloster styret af abbeder lige til 1560, da det blev gjort til et selvstændigt len, der blev forvaltet først af lensmanden paa Bygholm, senere af lensmanden paa Skanderborg. De andre klostre blev alle forlenet bort eller pantsat før eller kort tid efter reformationen. (Se Kr. Erslev, »Len og Lensmænd«, I, s. 153 ff.).

Som kortet viser, laa alle Aarhus stifts herreklostre bortset fra det i Horsens, der er et af de yngste, tæt ved Gudenaan, dens tilløb, og de søer,

den afvander. Naar saa mange klostre fik denne beliggenhed, skyldes det først og fremmest aens og søernes store fiskerigdom. Middelalderens munke og nonner, som ikke spiste kød af firfødede dyr hele eller en stor del af aaret, kunne nemlig ikke undvære adgang til gode fiskepladser. Da man i hine tider foretrak ferskvandsfisk for de saltvandsfisk, der kunne fanges i de danske farvande, og klostre, der laa ude ved kysten, var alt for udsatte for vendernes og andre sørøveres plyndringer, maalte man foretrække at opføre klostrene ved søers og store aers bredder. Medbestemmende for munkenes og nonnernes valg af bosættelsespladser har det dog ogsaa været, at klostre, som laa ved Gudenaan og de søer, den gennem-

vandkraft til raadighed for deres møller og kunne transportere en del af deres fæsternes landgildeydelse og deres øvrige tilførsler i baade. Et indtryk af den betydning, aen og søerne havde som færdselsaare, faar man af Øm klosterkrønikes skildring af klosterets historie paa Erik Plovpenning's tid. Klosterkrøniken beretter nemlig, at munkene, der frygtede, at dronning Jutta skulle lade klosteret plyndre, regnede med, at deres gods i saa fald ville blive sejlet til Skanderborg, hvor dronningen opholdt sig. De spærrede derfor den kanal, de havde gravet mellem Gudensø og Mossø, og ødelagde eller sænkede alle deres baade. (S. M. II, s. 197).

**De adkomstbreve og udtog af adkomstbreve, der er bevaret,
og de oplysninger, de giver om klostrenes godshistorie.**

Af herreklostrene i Aarhus stift var klostrene i Essenbæk, Alling, Tvilum, Øm, Vor, Ring og Horsens de eneste, der ikke var nedlagt før reformationen, og hvis jordegods er beskrevet i det 16. aarhundredes jordebøger. Hovedkilden til disse klostres godshistorie i middelalderen er deres adkomstbreve, af hvilke største parten kun kendes fra det 16. og det 17. aarhundredes registraturer. Det er saa langt fra enhver erhvervelse eller afstaaelse af jordegods, de bevarede breve og brevudtog omtaler og beskriver rigtigt og udtømmende. Før man benytter registraturerne og de breve, der kendes i deres helhed, er det derfor nødvendigt, at man gør sig klart, hvilke breve der er bevaret, og hvilke oplysninger man kan vente, de indeholder.

Ligesom klostrene burde modtage de hittidige ejeres adkomstbreve paa jordegods, de erhvervede ved køb, mageskifte eller gave, saaledes skulle de til gengæld aflevere deres adkomstbreve paa det jordegods, de afhændede. Dersom de arkiver, hvortil disse adkomstbreve afleveredes, er gaaet tabt, ved man derfor ikke, hvornaar og efter hvem klostrene kom i besiddelse af det jordegods, de senere afhændede. Afleveringspligten gjaldt imidlertid kun adkomstbreve, som ikke angik andre ejendomme end dem, der blev afstaaet samtidig til een og samme person eller institution, og selv for deres vedkommende blev den ingenlunde altid respekteret. Hertil kommer, at de skøder, klostrene modtog, naar de mageskiftede jordegods, ikke blot indeholder fortegnelser over de erhvervede, men ogsaa over de afstaaede ejendomme. Hvis mageskifteskøderne ikke er blevet afleveret til nye ejere af det jordegods, klostrene kom i besiddelse af ved mageskifterne, skulle det altsaa fremgaa af breve i klostrenes arkiver, hvilke ejendomme de har mageskiftet bort. Det jordegods, der har tilhørt klostrene, og som vi ikke kender noget til, fordi klostrene har maattet aflevere deres adkomstbreve paa de paagældende gaarde, bestaar med andre ord af nogle faa ejendomme, som de havde afhændet ved mageskifter, samt en del af de ejendomme, de havde solgt. Hvad antallet af de sidstnævnte ejendomme angaar, er det sandsynligvis heller ikke særlig stort. I alt fald i største parten af middelalderen⁶⁾ kunne den meget værdifulde skattefrihed nemlig ikke overføres fra de ejendomme, klostrene afhændede, til dem, de købte for salgssummerne. Man maa derfor formode, at klostrene kun solgte jordegods

⁵⁾ Som omtalt ovenfor s. 12 havde biskop Ulrik med kongens samtykke overdraget klosteret i Vor en del af Vissing klostres jordegods. Da kong Hans skulle stadfæste denne overdragelse, gjorde han det karakteristisk nok ved at give klosteret i Vor forleningsbrev paa Vissing klostres tjenerne (Æ.D.A., I, E 16).

⁶⁾ I slutningen af det 14. aarhundrede blev der nedlagt forbud mod, at de privilegerede stænder erhvervede jord, som tilhørte selvejerbønder. Da klostrene efter den tid ikke kunne købe jord, der i forvejen var skattefri, har kongen og hans embedsmænd antagelig set igennem fingre med, at de ikke betalte skat af købte ejendomme (se nedenfor s. 16).

rent undtagelsesvis, naar de var i stor pengeforlegenhed eller fik det godt betalt⁷⁾).

Selv om breve, der tilsikrede et kloster ejendomsretten til en af dets gaarde, aldrig er blevet afleveret til nogen ny ejer, er det paa ingen maade givet, at der laa adkomstbreve paa vedkommende ejendom i klosterets arkiv. I nogle tilfælde er klosterets adkomstbreve saaledes gaaet tabt ved uheld af forskellig art, i andre er de aldrig blevet udfærdiget, fordi en overdragelse af ubetinget eller betinget ejendomsret til jordegods, der havde fundet sted paa tinge under iagttagelse af de former, lovene foreskrev, uden videre var retsgyldig. Medens det formodentlig kun er et lille mindretal af klostrenes ejendomme, vi ikke har kendskab til som følge af adkomstbrevs overdragelse til nye ejere, viser en undersøgelse af de gaardes historie, som tilhørte klostrene lige til deres nedlæggelse, at antallet af adkomstbreve, der mangler af ovennævnte aarsager, er stort.

Mellem de adkomstbreve, klostrene har modtaget, og som hverken er gaaet tabt eller afleveret til nye ejere af det paagældende jordegods, vil der altid være nogle, som blev sprunget over ved en fejltagelse⁸⁾ eller med forsæt, dengang de skulle registreres. Undertiden angiver de, der affattede registraturerne, udtrykkeligt, hvorfor de ikke har medtaget bestemte breve. Disse begrundelser viser, at det som oftest drejede sig om gamle pergamentsbreve, der formodentlig har været vanskelige at læse, om adkomstbreve paa købstadgods, som klostrene mistede ved reformationen⁹⁾, eller om tingsvidner om ejendomstrætter (se f. eks. *Æ.D.A.*, I, s. 248 og s. 276, II, s. 194).

Ligesom klostrene har besiddet jordegods, som ikke er omtalt i adkomstbreve, der er bevaret, saaledes maa man regne med, at deres arkiver har indeholdt adkomstbreve paa ejendomme, som de aldrig har overtaget. Dette vil være tilfældet, hvis nogle af klostrenes breve ved dom er kendt ugyldige; men heller ikke breve, mod hvilke der juridisk intet var at indvende, er altid blevet efterlevet. Fra andre klostres historie ved vi saaledes, at det var ret almindeligt, at arvingerne vægrede sig ved at udlevere ejendomme, som deres slægtninge havde testamenteret dem (se f. eks. Poul Nørlund i »Sorø, Klosteret, Skolen, Akademiet«, I, s. 62 f., og M. Mackeprang i »Sønderjydske Aarbøger« 1945, s. 67 ff.).

Klostrenes egne adkomstbreve giver oplysninger om ejendomme, de erhvervede, og om jordegods, de mageskiftede bort. Hvornaar og til hvem klostrene afhændede de gaarde, de solgte, fremgaar derimod kun af breve, der altid har hørt hjemme i andre arkiver. Naar næsten ingen af den slags breve er bevaret, skyldes det ikke udelukkende, at mange privatarkiver er gaaet tabt, men ogsaa, at salg af klostergods som ovenfor anført næppe har været særlig almindeligt.

7) Dette er saaledes tilfældet med den gaard i Laasby, Øm kloster solgte i 1282 (*S.R.D.*, VI, s. 434 f.). Gaarden var paa 4,5–6 mark gulds jord (se »Jyske Samlinger«, 5, VIII, s. 27 ff.) og kostede 28 mark sølv. En mark gulds jord kostede altsaa 4,7–6,2 mark sølv eller dobbelt saa mange mark sølv som Aarhusegnens sædvanlige mark gulds jord (se »Jyske Samlinger«, V, 5, s. 133 ff.).

8) De tre breve, der omtales i den ældste registratur over Øm klostres breve, men ikke i den yngste (se *Repertoriets*, 2, VIII, s. 115), kan saaledes være sprunget over ved en fejltagelse, dengang sidstnævnte registratur blev udarbejdet.

9) Til klostrenes købstadejendomme og deres skæbne efter reformationen hører vi ikke andet, end at kongen i 1563 gav borgmestre og raad i Horsens ordre til at undersøge, hvad der var blevet af Øm klostres mange ejendomme der i byen (K.B. 22. juli 1563). Jvnt. hermed, at de fleste af Sorø klostres ejendomme paa samme maade forsvandt ud af klosterets besiddelse, uden at det er muligt at sige hvorledes (Poul Nørlund i »Sorø, Klosteret, Skolen, Akademiet«, I, s. 128).

Breve, der bekræfter overdragelse af jordegods, er næsten altid dateret og giver som regel oplysninger om overdragelsens art (køb, gave, testamentarisk gave, mageskifte, pantsættelse). Endvidere anfører de gerne, hvem der afstod de paagældende ejendomme, hvem der overtog dem, i hvilke byer de laa, og hvilke modydelser, den, der fik dem overdraget, skulle præstere. Endelig opgiver i alt fald de yngre breve som oftest, hvor mange gaarde, huse og jorder der blev afhændet, hvem der havde fæstet dem, og hvor meget fæsterne skulle svare i landgilde. En del breve beskriver registraturerne summarisk som gamle skøder og gavebreve eller latinske pergamentsbreve paa gods i et eller andet sogn eller en eller anden by o. s. v.¹⁰⁾; men selv de mere udførlige brevudtog indeholder saa godt som aldrig oplysninger om fæsternes navne, om landgildens størrelse eller om andre modydelser end mageskifternes godsafstaelser. Ofte angiver de heller ikke, hvem der modtog det jordegods, de omhandler, og brevenes oplysninger om antallet af gaarde, huse og jorder erstatter de i mange tilfælde med upræcise udtryk som gods, ejendom eller rettigheder. Meget almindeligt er det ligeledes, at adkomstdokumenterne ikke betegnes som skøder paa solgt jordegods, skøder paa bortskænket jordegods, pant-, købe-, gavebreve eller testamenter, men blot som breve eller skøder.

Som det nærmere vil blive paavist under gennemgangen af kilderne til de enkelte klostres historie, forekommer fejl, der skyldes unøjagtige gengivelser af brevene, hyppigt i registraturernes brevudtog. Foruden disse fejl og gentagelser af deres forlægs skrivefejl maa det formodes, at registraturerne indeholder en del forkerte oplysninger, som udstederne af de originale breve har givet for at muliggøre forskellige omgaaelser af love og skattebestemmelser. En af de bestemmelser, klostrene kunne ønske at omgaa, gik ud paa, at den fritagelse for de faste ejendomsskatter, deres privilegier tilsikrede herreklostrene, kun gjaldt det gods, de ejede, dengang privilegierne blev udstedt eller stadfæstet (se Johs. Steenstrup, »Studier over Kong Valdemars Jordebog«, s. 100—102, og William Christensen, »Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede«, s. 427 f.). Andre gejstlige institutioners jordegods var dog ogsaa skattefrit, og efter at adelens skattefrihed var udvidet til at omfatte de gaarde, der var fæstet bort, betaltes der heller ikke skat af noget af det gods, der tilhørte herremændene. Kronen ville derfor ikke lide noget afbræk i sine skatteindtægter, selv om gods, klostrene havde erhvervet ved mageskifter fra adelen eller andre kirkelige stiftelser og embeder, bevarede sin skattefrihed. Det samme vilde være tilfældet, hvis klostrene ikke betalte skat af gods, de købte efter ca. 1400, da et forbud mod salg eller pantsættelse af selvejergaarde til de privilegerede stænder sikrede kronen mod, at det skatskyldige jordegods blev formindsket. Det er derfor højst sandsynligt, at regeringen og den lokale forvaltning ofte har set igennem fingre med, at der ikke blev betalt skat af gods, som klostrene erhvervede ved mageskifte eller ved køb efter aar 1400, og som forinden havde været skattefrit (jvnf. Poul Johs. Jørgensen, »Dansk Retshistorie«, s. 409). I modsætning til gejstlighedens var adelens skattefrihed ikke indskrænket til jordegods, som var kommet i dens besiddelse før et bestemt tidspunkt. Da de herremænd, som havde solgt jordegods til klostrene, før aar 1400 kunne købe skatskyldige ejendomme for pengene, kunne kongen altsaa ikke tillade, at jordegods, som klostrene købte før den tid, forblev skattefrit. Forholder det sig imidlertid saaledes, at det gods, klostrene overtog ved mageskifter, afsluttede

¹⁰⁾ Indholdet af disse brevudtog adskiller sig i virkeligheden ikke væsentligt fra de karakteristikker, registraturerne undertiden giver af de breve, de ikke medtager (se ovenfor s. 15).

før aar 1400, bevarede sin skattefrihed, det, de købte, derimod ikke, maa man regne med, at nogle godserhvervelser fra denne tid, der i hovedsagen var køb, er blevet udgivet for og i adkomstbrevene kaldes mageskifter.

Som ovenfor omtalt blev der i slutningen af det 14. aarhundrede nedlagt forbud mod, at adelen og de gejstlige institutioner købte selvejernes skatsskyldige gaarde. Da det derimod fortsat var selvejerne tilladt at skænke deres ejendomme til kirker og klostre (se Poul Johs. Jørgensen, »Dansk Retshistorie«, s. 404 f.), kunne man omgaa ogsaa dette forbud ved at foregive, at de købte gaarde var gaver. Hvis forbudet blev haandhævet, og hvis der efter aar 1400 er blevet solgt selvejergaarde til klostrene i Aarhus stift, maa de altsaa i adkomstbrevene være betegnet som gaver.

Den middelalderlige lovgivning, som vedrører overdragelse af fast ejendom, havde ikke blot til formaal at bevare kronens skatteindkomster ubeskaarne, den søgte tillige at sikre arvingernes ret til at overtage deres afdødes slægtninges jordegods. De østdanske landskabslove bestemmer saaledes, at ingen maa give mere end sin halve hovedlod bort, og Jyske Lov, I, 39 og III, 45, viser, at et lignende forbud gjaldt for Jyllands vedkommende. Den, der ville skænke kirker og klostre mere end sin halve hovedlod, maatte derfor fingere, at han mageskiftede eller solgte nogle af de ejendomme, han afhændede. Den forkøbsret til slægtens jord, lovbydningsbestemmelserne (Jyske Lov, I, 34) tilstod de nærmeste frænder, gjorde det i øvrigt vanskeligt at forære jordegods bort under et skinsalgs dække.

For cistercienserne, til hvilke munkene i Øm hørte, var den verdslige lovgivning ikke det eneste, der kunne gøre det ønskeligt, at deres adkomstbreve indeholdt forkerte oplysninger. Det samme var tilfældet med det forbud, ordnens generalkapitel i 1191 nedlagde mod, at klostrene købte jordegods. Forbudet, der skulle forhindre, at klostrene brugte deres overskud til udvidelse af deres besiddelser i stedet for til almisser til de fattige, blev lempet i 1240 og var helt ophævet i tiden 1216—1240 og 1248—1256, men stod i øvrigt ved magt, lige til generalkapitlet i slutningen af det 13. aarhundrede opgav at haandhæve det (M. H. d'Arbois de Jubainville, »Études sur l'état intérieur des abbayes cisterciennes«, s. 279—81). Strengt overholdt blev dette forbud aldrig, og selv ordenens ældste og største klostre undsaa sig ikke ved aabenlyst at overtræde det (d'Arbois de Jubainville, anførte sted, s. 293 f.). Det har derfor næppe været ret mange gange, de fjerne danske klostre har fundet det fornødent at tage saa meget hensyn til generalkapitlets forbud, at de fik deres godskøb dækket under betegnelserne gave eller mageskifte.

Kildematerialets anvendelse til skildring af klostrenes godshistorie.

I det foregaaende afsnit blev der gjort rede for de oplysninger, de bevarede breve og udtog af breve indeholder, og for deres paalidelighed. I dette afsnit skal det undersøges, i hvilken udstrækning man kan benytte disse oplysninger og dem, det øvrige kildemateriale giver, som grundlag for skildringer af klostrenes godshistorie. Bortset fra brevene og brevudtogene bestaar kildematerialet hovedsagelig af jordebøger fra Christian den Tredies og Frederik den Andens tid. Jordebøgernes indhold varierer en del (se gennemgangen af kilderne til de enkelte klostres historie), men omfatter dog altid fuldstændige fortegnelser over de ejendomme, af hvilke klostrene eller de, der havde klostergodset i forlening, oppebar fæsteafgifter. Foruden adkomstbrevene og udtogene af adkomstbrevene har den, der vil skildre klostrenes godshistorie, altsaa en række fortegnelser over deres fæstegods i det 16. aarhundrede til sin raadighed.

Adkomstbrevene, af hvilke langt de fleste kun kendes fra registraturernes brevudtog, er i alle tilfælde en mangelfuld kilde, men navnlig som grundlag for en skildring af de ejendommers historie, der havde tilhørt klostrene, men som de senere hen afhændede, er de utilstrækkelige. Klostrenes adkomstbreve paa jordegods, de afstod, har de nemlig i mange tilfælde afleveret til de nye ejere, og de breve, hvorved de stadfæstede overdragelserne, har altid hørt hjemme i andre ejeres arkiver, der som oftest er gaaet tabt (se ovenfor s. 15). Da adkomstbrevens og brevudtogenes ufuldstændige oplysninger om disse ejendomme heller ikke saaledes som deres oplysninger om de ejendomme, klostrene beholdt, kan udfyldes ved hjælp af det 16. aarhundredes jordebøger¹¹⁾, bliver vor viden om det afhændede jordegods saa mangelfuld, at man maa opgive at gøre rede for dets skæbne.

Skal man benytte klosterarkivernes breve til en skildring af det jordegods's historie, som tilhørte klostrene i det 16. aarhundrede, maa man først undersøge, hvilke breve der handler om og tidsfæster deres overtagelse af jordegods, og paavise, hvilke af jordebøgerne ejendomme der omtales, og hvilke der ikke omtales i disse breve. Medens det sjældent volder vanskeligheder at fastslaa, om et brev drejer sig om afhændelse af jordegods, opgiver mange udtog af klosterarkivernes breve ikke, hvem der erhvervede de paagældende ejendomme (se ovenfor s. 16). Saafremt det ikke fremgaar af andre kilders oplysninger, kan man altsaa ikke vide, om de blev overdraget til de klostre, fra hvis arkiver brevene stammer, eller til andre personer eller institutioner, f. eks. til dem, der senere afhændede vedkommende jordegods og afleverede deres adkomstbreve til klostrene (se ovenfor s. 14). Da det første alternativ ubetinget har størst sandsynlighed for sig, begaar man dog ikke mange fejl, hvis man i praksis regner med, at det altid foreligger.

Naar man har bestemt de breve, der handler om klostrenes erhvervelse af jordegods, kan man sammenholde dem med det 16. aarhundredes jordebøger og finder derved en række byer, der omtales baade i jordebøgerne og i brevene, og nogle byer, der omtales i jordebøgerne, men ikke i brevene. De ejendomme, der laa i de sidstnævnte byer, hører under alle omstændigheder til dem, hvis overdragelse til klostrene ikke er dokumenteret i breve, vi kender. Om afstaaelsen af de ejendomme, der laa i de førstnævnte byer, er stadfæstet i bevarede breve og brevudtog, kan man derimod først afgøre efter en nærmere undersøgelse.

Hvis brevene og brevudtogene ligesom jordebøgerne havde opgivet, hvad hver enkelt fæster skulle betale i landgilde, kunne man som oftest med sikkerhed konstatere, naar jordebøgerne ejendomme er identiske med brevenes. Oplysninger om fæsteafgifternes størrelse forekommer imidlertid saa godt som aldrig i de bevarede breve og brevudtog. I regelen angiver de blot, hvor mange gaarde, jorder m. v. der blev afhændet, hvis de da ikke nøjes med at betegne de afstaaede ejendomme som gods, rettigheder i jordegods ell. lign. (se ovenfor s. 16). Skal man under disse omstændigheder paavise de ejendomme, som kun omtales i jordebøgerne, og dem, som omtales baade i jordebøgerne og i brevene, maa man forudsætte, for det første, at ingen af klostre-

¹¹⁾ Hvis der mellem de afgifter, der svaredes af et af klostrenes gaarde, findes en eller flere, som er karakteristiske for dette klostres fæstegods, kan man undertiden i matrikler og yngre jordebøger paavise nogle af de gaarde, som det paagældende kloster har afhændet. Det arbejde en saadan undersøgelse kræver, er imidlertid saa stort, at det ikke staar i noget rimeligt forhold til det udbytte, undersøgelsen kan give.

nes gaarde og bol, møller og store enemærker blev nedlagt eller delt i tiden mellem brevenes og jordebøgernes affattelse¹²⁾, for det andet, at klostrene overtog alle ejendomme, de fik adkomstbreve paa (se ovenfor s. 15), for det tredie, at antallet af de ejendomme, klostrene havde afstaaet uden at aflevere deres adkomstbreve til de nye ejere, i ingen by var større end differencen mellem antallet af de ejendomme, de ikke afleverede breve og jordebøgerne omtaler, for det fjerde, at man altid kan afgøre, om to breve angaar samme retshandel eller drejer sig om rettigheder i de samme ejendomme. Gaar man herefter ud fra, at alle de breve og brevudtog, som bekræfter et klostres erhvervelse af jordegods i en bestemt by, anfører, hvor mange ejendomme af de forskellige kategorier klosteret fik overdraget, og antager man, at antallet af de gaarde og bol, møller og større enemærker¹³⁾, som henholdsvis brevene og den ældste jordebog over klostergodset omtaler, er det samme, var klosterets overtagelse af all det jordegods, det ejede i den paagældende by i det 16. aarhundrede, dokumenteret i brevene og brevudtogene. Var antallet af jordebogens ejendomme større end brevenes, omtaler de bevarede breve og brevudtog ikke de overskydende ejendommers erhvervelse. Var omvendt antallet af brevenes ejendomme større end jordebogens, maa klosteret senere hen have afhændet de overskydende ejendomme uden at aflevere sine adkomstbreve til den nye ejer. Hidtil har der været regnet med, at alle brevene og brevudtogene opgiver, hvor mange gaarde, bol o. s. v. klosteret fik overdraget. Betegner de derimod de ejendomme, klosteret overtog, med abstrakte udtryk som gods, rettigheder i jordegods og lign., der kan betyde alt fra en enkelt ager til flere gaarde, vil man ikke kunne afgøre, hvor mange af jordebogens ejendomme de breve, der stadfæster klosterets godserhvervelser, omtaler¹⁴⁾. Benytter endelig nogle af brevene og brevudtogene den abstrakte udtryksform, medens andre opgiver de afhændede ejendommers antal, er overdragelsen af de ejendomme, som de sidstnævnte breve omtaler, i alt fald bekræftet i klosterets breve.

De resultater, man naar til ved at anvende det ræsonnement, der fremføres ovenfor, bliver naturligvis kun rigtige, saafremt de opgivne forudsætninger er opfyldt. Lad os saaledes antage, at et af klostrene i henhold til det 16. aarhundredes jordebøger ejede tre gaarde, der laa i samme by, og at klosterets breve, der handler om erhvervelser af jordegods i denne by, bestaar af et skøde paa en gaard A, en bekræftelse paa dette skøde, et skøde paa en anden gaard B og et opladelsesbrev paa panterettigheder i den samme gaard. Hvis alle fire forudsætninger er opfyldt, er overdragelsen af to og kun to af de tre gaarde altsaa dokumenteret i breve, vi har kendskab til. Var gaarden A i strid med den første forudsætning blevet delt i to i tiden mellem brevenes og jordebogens affattelse, havde brevene derimod omtalt klosterets erhvervelse af alle dets ejendomme i den paagældende by. Havde klosteret i strid med den anden forudsætning aldrig overtaget gaarden B, eller havde det i strid med den tredie forudsætning afstaaet denne gaard uden at aflevere sine adkomstbreve til den nye ejer, var gaarden A den eneste, hvis overdragelse til klosteret brevene stadfæster. Var det endelig i strid med den fjerde forudsætning ikke den samme gaard, de to første breve omtaler, bekræfter brevene klostre-

12) Der regnes dog med den mulighed, at et enemærke kan blive gjort til en nyoprettet gaards tilliggende.

13) Et hus var det let at opføre og let at rive ned, og de fleste smaaejdere blev i tidens løb lagt til klostrenes gaarde i de forskellige byer. Antallet af huse uden jord og mindre jorder som tofter, enkelte agre og enge nytter det derfor ikke at sammenligne.

14) Hvis man kan godtgøre, at klosteret havde jordegods i vedkommende by ogsaa før brevenes udstedelse, er det dog ikke sandsynligt, at brevene omtaler alle jordebogens ejendomme.

rets overtagelse af alle de tre ejendomme. At forudsætningerne er opfyldt, kan man aldrig bevise, man kan blot formode, at det som oftest vil være tilfældet.

Samtidig med, at man har opdelt klostrenes jordegods i ejendomme, hvis erhvervelse er dokumenteret, og ejendomme, hvis erhvervelse ikke er dokumenteret i breve, vi kender, har man bestemt et begrænset antal ejendomme, blandt hvilke klostrenes ældste besiddelser skal søges. Det er nemlig fælles for alle herreklostrene i Aarhus stift, at der ikke er bevaret adkomstbreve eller udtog af adkomstbreve, som stammer fra den første tid efter deres grundlæggelse. Alle klostrenes ældste ejendomme hører med andre ord til dem, hvis afhændelse ikke er stadfæstet i breve, vi har kendskab til. Ogsaa efter udstedelsen af de ældste adkomstbreve, der ikke er gaaet tabt, erhvervede klostrene imidlertid jordegods, hvis overdragelse ikke er bekræftet i bevarede breve og brevudtog. Man kan derfor ikke regne med, at alle de ejendomme, hvis overtagelse ikke er omtalt i disse breve og brevudtog, er skænket dem af deres stiftere og ældste velgørere. Af det jordegods, der kan komme i betragtning, er de ejendomme, som laa i klostrenes nærmeste nabolag, dem, man snarest maa formode, at klostrene fik overdraget ved og kort tid efter deres grundlæggelse.

Om klostrenes erhvervelse af jordegods, hvis afstaaelse ikke er omtalt i de bevarede adkomstbreve, ved man i det store og hele kun, at en del af disse ejendomme hører til klostrenes ældste besiddelser. For det øvrige jordegods's vedkommende har man derimod brevenes og brevudtogenes oplysninger til sin raadighed og kan gøre nærmere rede for de omstændigheder, under hvilke det blev overdraget. Af registraturernes brevudtog, der sædvanligvis er vor eneste kilde, kan det saaledes fremgaa, baade hvem der afstod ejendommene, hvornaar overtagelsen fandt sted, om den ejendomsret, der blev afhændet, var ubetinget eller betinget (pantstættelser), og om vederlaget bestod i andet jordegods (mageskifter), penge (salg) eller alderdomsforsorg, gravsteder, sjælemesser og lign. (gaver og testamenter¹⁵) (se ovenfor s. 16). Medens brevudtogene praktisk taget altid opgiver, hvem der afhændede jordegods til klostrene, kan tidspunktet for overtagelsen af ejendommene i mange tilfælde ikke bestemmes eller ikke bestemmes nøjagtigt. Tidspunktet for overdragelserne maa man nemlig slutte sig til ud fra brevenes datoer, og nogle breve er udaterede (se ovenfor s. 16), medens andre kan være ældre (f. eks. testamenterne) eller yngre (f. eks. bekræftelser og stadfæstelser paa skøder og testamenter) end de godsafstaaelser, de handler om. Heller ikke brevudtogenes oplysninger om vederlagets art er altid fyldestgørende. I mange brevudtog mangler de f. eks. ganske, og naar de forefindes, er de ikke altid præcise og korrekte (se nærmere ovenfor s. 16f.). Hvad endelig spørgsmaalet om betinget eller ubetinget ejendomsret angaar, maa det erindres, at debitorer, der havde betalt deres gæld, fik deres pantebreve tilbage. De pantebreve, der blev liggende i klostrenes arkiver, drejer sig altsaa om panter, der aldrig var blevet indløst. De fungerede med andre ord ogsaa som adkomstbreve paa klostrenes ubetingede ejendomsret til de paagældende ejendomme.

15) De ældste testamenter var i virkeligheden kun gavebreve, hvorved modtageren umiddelbart fik ejendomsretten til det testamenterede jordegods overdraget. Ofte forbeholdt testator sig dog retten til at bruge de afstaaede jorder og oppebære indtægterne af dem, saa længe han levede.

I klostrenes arkiver laa der ikke blot breve, der bekræfter deres overtagelse af jordegods, men ogsaa adkomstbreve, som de hidtidige ejere af dette jordegods havde afleveret, samt talrige tingsvidner, sandemændsbreve, lavhævder, laasebreve m. v., der skulle sikre klostrenes ejendomsret til deres besiddelser. Sidstnævnte breve blev som regel erhvervet af hensyn til ejendomsrætter, hvori klostrene har været indviklet; men da registraturernes udtag af brevene næsten aldrig omtaler, hvem der var klostrenes modparter, endsiige refererer deres indlæg i proceduren, er det yderst lidt vi ved om disse trætters forløb.

Fæsteafgifternes historie.

Naar klostrene overtog gaarde, der tidligere havde været fæstet bort, blev gaardenes landgilde utvivlsomt som regel bevaret uforandret. En redegørelse for oprindelsen til de fleste af de afgifter, der blev betalt af disse gaarde, er altsaa klostrenes godshistorie uvedkommende.

Selv om mange fæsteafgifter ikke undergik forandringer i den tid, de blev oppebaaret af de forskellige klostre, er der dog landgildeydelse, som der ikke kan være tvivl om, at klostrenes abbeder og priorer har været med til at fastsætte. Dette maa saaledes være tilfældet med kornlandgilden af de gaarde, der tilhørte klostrene allerede i den første halvdel af det 14. aarhundrede, da fæstegaardenes kornafgifter blev nedsat til om ved en trediedel, med landgilden af de gaarde, hvis afgifter blev gjort lige store, medens de var i klostrenes besiddelse, med landgilden af de gaarde, der opstod ved deling af klostrenes hidtidige ladegaarde, og med de unge afgifter, der givetvis først blev paalignet gaardene, efter at klostrene havde overtaget dem. Nedsættelsen af landgilden kan imidlertid have været en rent mekanisk reduktion til en bestemt del af den oprindelige landgilde, og gaardenes lige store afgifter kan være fremkommet ved simpel udligning af deres tidligere afgifter. Helt sikker paa, at klostrene har bestemt deres størrelse, kan man derfor kun være for de afgifters vedkommende, som blev paalignet, efter at klostrene havde erhvervet de paagældende gaarde, eller som blev betalt af de gaarde, hvori de nedlagte ladegaarde blev delt.

Øm, Vor og Ring klostre, kilderne til deres godshistorie.

I 1571 blev Ring kloster lagt ind under lensmanden paa Skanderborg, som i forvejen bestyrede Øm og Vor klostres jordegods. Lenets jordebøger og registraturen over dets breve er derfor fælles kilder for de tre klostres historie. Den efterfølgende skildring af Øm, Vor og Ring klostres godshistorie er udarbejdet paa grundlag af den ældste bevarede jordebog for Skanderborg len, der stammer fra 1573 og ikke er udgivet, den skanderborgske registratur, der er affattet i 1606 og trykt i *Æ.D.A.*, I, s. 161–276, nogle af kronens skøder, forskellige konge- og pavebreve, der er trykt i udgaverne af kongens og pavens kopibøger, og nogle faa breve i fremmede arkiver¹⁾. Hertil kommer følgende særkilder til Øm klostres historie: »*Exordium monasterii Caræ Insulæ*«, der er udgivet af M. Cl. Gertz i *S.M.*, II, s. 153–264, og oversat af Jørgen Olrik i »*Aarhus Stifts Aarbøger*« 1932, s. 57–153, Øm klostres inventarium 1554²⁾, der er trykt i Suhms »*Nye Samlinger*«, III, s. 302–325, et brudstykke af en registratur over klostrets breve, der er udarbejdet i midten af det 16. aarhundrede og trykt i Suhms »*Nye Samlinger*«, III, s. 326–335, samt Øm klostres jordebog 1554, der ikke er udgivet.

Den skanderborgske registratur 1606.

Den 9. november 1606 gav kongen sine sekretærer Jens Mogensen og Jens Bjelke ordre til at rejse til Skanderborg og registrere de breve, der opbevaredes paa slottet (K.B.). Registraturen, der er underskrevet af de to sekretærer den 14. december samme aar (*Æ.D.A.*, I, s. 276), er et hæfte paa 62 blade, af hvilke kun de 54 er beskrevet. Den er skrevet med een og samme haand og omfatter foruden lenets egne en række breve, der hidrører fra Øm, Vor og Ring klostres og fra Taaning, Ovsted, Rosmos, Ry, Yding og Østbirk kirkers arkiver. Registraturen anvender ikke overskrifter til at holde de forskellige arkivers breve ude fra hinanden; men mange breve kan med stor sandsynlighed henføres til lenets og bestemte klostres eller kirkers arkiver, fordi det fremgaar af udtogene af disse breve, at de handlede om gods, der tilhørte eller blev overdraget til kongen eller de paagældende klostre og kirker. Andre breve er udstedt, efter at klostrene og kirkerne var lagt ind under kongens lensmænd paa Skanderborg (og Bygholm), og har altsaa altid ligget i deres arkiver. Andre igen er tillige registreret i den silkeborgske registratur (*Æ.D.A.*, II, s. 62–68) og maa være overflyttet fra arkivet paa Silkeborg engang i tiden mellem 1558 og 1606³⁾.

1) I nogle af disse breve bekræfter klostrene, at de har overdraget andre deres rettigheder i bestemte ejendomme (f. eks. *Repertoriæ*, 2. rk., nr. 6686, *Æ.D.A.*, II, s. 24, F 33, og s. 65, Q 10). Andre breve har ligget i klostrenes arkiver, men er afstaaet samtidig med afhændelsen af det gods, de omhandler (f. eks. *Æ.D.A.*, II, s. 24, F 32, og s. 65, Q 8).

2) Til underretning for dem, der ønsker at benytte det originale inventarium, kan det oplyses, at det er indbundet sammen med det bevarede brudstykke af registraturen fra midten af det 16. aarhundrede. Det ligger derfor i rigsarkivet i den gruppe arkivalier, der kaldes de ældste arkivregistraturer.

3) Brevene er flyttet fra Silkeborg til Skanderborg, fordi det gods, de omhandler, var overført fra Silkeborg til Skanderborg len. Af jordebogen 1573 fremgaar det, at Skanderborg len ogsaa er blevet udvidet med ejendomme, der har tilhørt Aarhusgaard len, Tvilum og Børglum klostre; men adkomstbrevene paa disse ejendomme er ikke afleveret til lensmanden paa Skanderborg (jvnf. det ovenfor s. 14 anførte).

Hvad tidspunkterne for lensmændenes overtagelse af de forskellige klostre angaar, blev Vor kloster lagt til Skanderborg len efter 1547 (»Danske Kancelliregistranter«, 27. december 1547), men før 1552 (K.B., 14. august—7. september 1552). Klosteret var siden forenet med dette len bortset fra tiden mellem 16. april 1560, da lensmanden paa Bygholm, Holger Rosenkrantz, overtog klostergodsets forvaltning (K.B.), og 3. april 1561, da Holger Rosenkrantz blev lensmand paa Skanderborg (K.B.). Øm kloster blev bestyret af abbeder lige til 1560, da klosteret ligesom Vor kloster blev forlenet til Holger Rosenkrantz paa Bygholm (K.B. 16. april 1560). Som ovenfor anført overtog Hølger Rosenkrantz i 1561 Skanderborg len og lod derefter sine funktionærer paa dette slot administrere klostergodset. Det tredje kloster, klosteret i Ring, var i mange aar pantsat til Herluf Trolle og hans hustru Birgitte Gøye. Først i 1571 blev det indløst og lagt til Skanderborg len (K.B. 29. marts og 16. april 1571). Et brev, der f. eks. er dateret 1565, og som angaar Øm klostres jordegods, maa med andre ord regnes som hørende til Skanderborg lens arkiv, medens et brev fra samme aar, der angaar Ring klostres jordegods, maa regnes som hørende til dette klostres arkiv.

En gennemgang af de breve, der i henhold til det ovenfor anførte kan henføres til bestemte arkiver, viser, at de forskellige klostres breve paa jordegods, de ejede i samme herred, sædvanligvis ikke er registreret ind imellem, men efter hinanden. Som regel kan man derfor gaa ud fra, at breve, hvis proveniens ikke fremgaar af brevudtogene selv eller af en jævnførelse med den silkeborgske registratur, men som er registreret mellem breve, der stammer fra det samme klostres arkiv, ligeledes har hørt hjemme i dette arkiv, medens breve, der er registreret mellem to forskellige klostres breve, som oftest stammer fra det ene af de to klostres arkiver. (Er a, b og c f. eks. tre breve, der er registreret efter hinanden i denne rækkefølge, og er a og c skøder paa gods, afhændet til Øm kloster, medens det ikke er opgivet, til hvem b er udstedt, maa det formodes, at b ogsaa har ligget i Øm klostres arkiv. Var c derimod et skøde paa gods afhændet til Ring kloster, hidrører b enten fra Øm eller fra Ring klostres arkiv). Udtogene af kirkernes og lenets breve er ikke paa samme maade skilt skarpt ud fra hinanden og fra udtogene af klostrenes breve, men kirkernes breve er gerne registreret mellem et af klostrenes breve, og udtag af breve, der gaar tilbage til et klostres arkiv, er undertiden anbragt mellem udtag af en af kirkernes eller lenets breve. Breve, hvis oprindelse ikke kendes, og som er registreret mellem breve, der stammer fra lenets eller fra et af kirkernes arkiver, kan altsaa have tilhørt lenets eller vedkommende kirkes saavel som et af de klostres arkiver, hvis breve er registreret før eller efter lenets eller kirkens. (Har f. eks. brevet a ligget i Øm klostres, b og d i lenets og c i Ring klostres arkiv, hidrører brevet c fra Øm klostres, lenets eller Ring klostres arkiv). Hvis et brev af ukendt proveniens ikke er registreret mellem breve fra samme klostres arkiv, kan man i nogle tilfælde bestemme dets oprindelse ved hjælp af andre breve, der drejer sig om den samme retshandel eller det samme jordegods. I andre tilfælde fremgaar det af jordebogen 1573 eller af registraturrens øvrige brevudtog, at kun een af de institutioner, der kan komme i betragtning, (nemlig et kloster, en kirke eller lenet) har ejet jordegods i de byer, brevet omtaler, saaledes at det maa henføres til den paagældende institutions arkiv. (Holder man sig til det ovenfor anførte eksempel, og antager man, at Ring kloster, men hverken lenet eller Øm kloster har haft ejendomme i de byer, brevet nævner, stammer c antagelig fra Ring klostres arkiv).

Øm, Vor og Ring klostre.

Nedenstaaende tabel viser, til hvilke arkiver de registrerede breve maa henføres, naar man fordeler dem paa de forskellige arkiver efter de metoder, der er beskrevet ovenfor. I tabellen betegner R Ring klostres, Ø Øm klostres, V Vor klostres, Ok Øvsted kirkes, Tk Taaning kirkes, Ryk Ry kirkes, Rk Rosmos kirkes, Bk Østbirk kirkes, Yk Yding kirkes, L Skanderborg lens og Skanderborg, tidligere Bygholm lens, (L) Skanderborg, tidligere Silkeborg lens arkiver.

A	1-6	Ø		H	1-57a		V
	7	Tk			57b-73	Ø	
	8-53	Ø			74	Rk	
	50	tillige			75	Ø	
	54-67	Ok			76		L
	68	Ok			77		?
	69	Tk			78-96	Ø	
	70	Ok			97	Ryk	
	71-72	Tk			98-101	Ø	
	73-74	Ø		J	1-6		V
	75-77	Ok		Ka	1-5		V
		Ok		Kb	6-10		V
		el. Ø			11-16	R	
	78	Ok			17		(L)
	79-107	Ø			18-21	R	
	108		L		22a		?
	109	Ø?			22b	R	
	110				23-24		L
	111		L		25		
	112				Kc 26-30	R	V
	113-117		L	L	L 1-55	Ø	
	118-174	R			56	R	
	175	R				el. Ø	
		el. Ø			57-96	R	
	176	Ok			97-99		L
	177-180	Ø		M	1-73	Ø	
	181		?		74-76		L
B	1a	V			77	Ø	
	1b		L		78-79		?
	2-22a	V			80-85		(L)
	22b	Ø			86	Ø	
C	1-15	V			87-92		(L)
	16-18	Yk			93	Ø	
	19-37	V			94-96		(L)
D	1-76	V			97-100		L
	77-80	Bk			101	Ø	
	81	Bk		N	1-33	Ø	
		el. V			34-40	R	
	82-92	Bk			41-42		L
	93-106	V			43		?
	107		R		44-45	R	
E	1-22	V			46		?
F	1-11	V			47		(L)
	12		L		48	R	
	13-19	V		O	1-16	Ø	
	1-28	V			17-18	R	
G	29-55		(L)	P	1-5	Ø	
	56		L		6	Ø	el. L
	57-59		(L)		7		(L)
	60-68	Ø			8		L
	69-70		L		9-10	Ø	
	71		?		11-13		L
	72-73		L				

Q	1- 3	Ø		T	1- 46	Ø	
	4- 5		?		47	Ryk	
	6- 9		L		48- 58	Ø	
	10- 13		?	V	1- 6	R	
	14	R			7		L
R	1- 6	R			8- 11	R	
	7		Ø		12		L
	8- 12	R		X	1- 15	R	
	13- 14		?	Y	1- 5	R	
	15		L		6- 10	Ø	
	16- 22		V	Z	1- 4		L
S	1- 8	Ø		Ø	1- 5	Ø	
	9- 31	R					
	32		?				

NB: Følgende breves herkomst fremgaar ikke af brevenes egne oplysninger og kan ikke bestemmes direkte ved hjælp af de breve, mellem hvilke de er registreret: A 1-2, 4-6, 8-9, 54, 57, 71-72, 75-77, 79, 109-110, 112, 118, 173-175, 177-178, 180-181, C 14-15, D 76, 81, 101-106, F 7-11, 13, G 1-2, 67-68, 70-71, 73, H 1, 77-81, 98, 100-101, J 4-6, K 1a-1b, 10-11, 22a-22b, 25-30, L 56, 96, M 1-2, 73, 78-79, 99, N 1, 34-40, 43-46, 48, O 1, 15-18, P 5-6, 10, Q 4-5, 10-14, R 9-15, S 32, V 1-6, 8-10, X 1-10, 15, Y 1-2, 4-5 og Ø 1. For nogle af disse breves vedkommende kan man finde de arkiver, hvorfra de stammer, naar man jævnfører dem med breve, hvis modtagere kendes, og som giver oplysninger om de samme retshandler eller det samme jordegods. De arkiver, hvori nedenstaaende breve har ligget, kan saaledes bestemmes, naar man sammenholder A 2 med brevet S.M., II, s. 198, A 9 med A 10, A 54 med A 55, A 57 med A 56 og A 58 ff., A 71 med A 102, A 72 med T 17, A 79 med A 80, A 109 med A 84, A 180 med A 84 og A 109, C 14 og C 15 med C 13 og C 19-22, D 101 og D 102 med D 31, D 105 og D 106 med D 31, F 7 og F 8 med F 6, G 67 og G 68 med G 66, G 70 med G 69, G 73 med G 44 og G 56, H 1 med H 2, H 80 og H 81 med H 82, H 98 med H 90-92, H 100 og H 101 med Y 6, J 4-6 med J 3, K 1a med K 4, K 1b med K 2, K 10 med K 6, K 25 med K 6-10, K 27-30 med brevene K.B. 20. april og 8. november 1559, N 1 med N 16, N 34 med N 35, O 1 med O 2, O 15 og O 16 med O 14 og A 101, V 6 med V 4 og X 5, Y 5 med Y 3 og Ø 1 med Ø 2-5 og T 40. Største parten af de øvrige breve kan henføres til bestemte arkiver, fordi det kun var lenet, et enkelt kloster eller en enkelt kirke, der har ejet jordegods i de byer, der omtales i brevene. Endelig kan nogle breves oprindelse bestemmes, efter at man - ved de ovenfor beskrevne fremgangsmaaders hjælp - har fundet de arkiver, hvorfra brevene, mellem hvilke de er registreret, hidrører⁴⁾.

De metoder, efter hvilke brevene er fordelt paa de forskellige arkiver, fører som allerede bemærket ikke altid til absolut sikre resultater. Brevet R 7 er saaledes udstedt til Øm kloster og henføres derfor i tabellen til dette klostres arkiv. Da det er registreret mellem breve, der alle stammer fra Ring klostres arkiv, kan man imidlertid ikke se bort fra den mulighed, at Ring kloster har erhvervet det paagældende jordegods af klosteret i Øm og samtidig faaet brevet udleveret. Brevet burde i saa fald være regnet med til Ring klostres breve. (Jvnf. hermed, at brevet G 36 af samme grund er blevet overflyttet fra Øm klostres arkiv til arkivet paa Silkeborg).

Som det fremgaar af tabellen, er Østbirk og Yding kirkers breve og Ovsted, Taaning, Ry og Rosmos kirkers breve registreret ind imellem henholdsvis Vor og Øm klostres breve. Da Østbirk og Yding kirker har tilhørt Vor kloster (Æ.D.A., I, C 31), og Øm kloster har ejet Rosmos, Taaning og Ovsted kirker (»Bullarium Danicum«, 21. oktober 1263, S.M., II, s. 231, K.B. 7. no-

4) Lyngkær, der omtales i brevet K 26, laa i Hatting sogn (se »Danmarks Stednavne«, Vejle amt, s. 39), og Ring kloster er det eneste, der ejede jord i Hatting. Fensten Lindegaard, der omtales i brevene V 4, V 6 og X 5, er muligvis identisk med den store gaard, Ring kloster ejede i Fensten 1573. Fensten Lindegaard har i øvrigt tilhørt Aarhus bispestol (se Æ.D.A., II, s. 125, B 68, og s. 150, B 333).

vember 1573, og Rørdams »Danske Kirkelove«, I, s. 452), maa det formodes, at alle seks kirker har tilhørt de to klostre, og at deres arkiver har været indlemmet i klostrenes⁵⁾.

Oplysninger, der har interesse for de forskellige klostres historie, findes ikke blot i de breve, der laa i deres egne arkiver, dengang disse blev flyttet til Skanderborg, men ogsaa i breve, der hørte til lenets eller de andre klostres arkiver. Øm kloster omtales saaledes i brevene B 3—6, B 9, D 2, G 36, G 39 og L 91. Ovsted kirke omtales i A 18, A 37, A 50 og A 70, Vor kloster omtales i A 59, A 103, D 78, D 82—83 og M 71, og Ring kloster omtales i A 11—13, A 15, D 104, L 44b og T 58.

Det bevarede brudstykke af den registratur over Øm klostres breve, der stammer fra midten af det 16. aarhundrede, indeholder udtog af 61 breve, af hvilke de 58 ogsaa er registreret i den skanderborgske registratur fra 1606. I modsætning til den ældste af de to registraturer angiver den yngste ikke brevenes udstedelsesdag; men bortset herfra er registraturernes brevuddrag som oftest ordrette gentagelser af hinanden.

To af de breve, der er forholdsvis udførligt gengivet baade i registraturen 1606 og i registraturen fra midten af det 16. aarhundrede, kender vi i deres helhed henholdsvis fra klosterkrøniken og fra cancelliets kopibog. I det ene af disse breve, som er trykt S.M. II, s. 181 f., udtaler kong Knud sin paaskønnelse af »factum ... Suenonis Arusiensis episcopi ... , quod ... anno ab incarnatione domini MCLXXXIII VI:to Kl. Septembris fecit, elemosinam suam griseis de Cara insula monachis largiendo, quedam videlicet predia ... , quecunque ei in Sundrehereth pertinere noscuntur. Quod nos quidem ... approbamus et, ne ab aliquo in irritum reuocetur, regia auctoritate munientes roboramus. Quod siquis forsitan infringere aut euacare presumpserit ... , ultioni ... regie majestatis offense subjectus reprimatur«⁶⁾. I registraturen fra midten af det 16. aarhundrede gengives dette brev paa følgende maade: »Koning Knudzs stadfestelse paa thet forn:ne godzs i Synderherrit oc forbiuder nogen heremod till bage att kreffue for:ne godtzs vnder hans wrede oc heffn. Dat. MCLXXXIII sexto kalendas Septembris« (Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 332). Den yngste registraturs udtog af kong Knuds brev (H 57c) er en ordret gentagelse af den ældste registraturs, blot indeholder det ikke det første »for:ne« og ordene »sexto kalendas Septembris«.

I det andet af de to ovennævnte breve, som er udstedt 4. marts 1545, og hvis indhold er refereret i »Danske Kancelliregistranter«, s. 277, gør Christian den Tredie vitterligt, at abbeden i Øm har berettet, at ingen andre end klosteret havde andel i Rosmos sogn i Sønder herred. »Thi haffue wij nu ... tillat ... , att for:ne abbet Peder ... och hans efftherkommere och rette eyer och forstander ther samme stedtz mue skulle haffue, niude, bruge och beholde frij birckeret och rettighed wdj for:ne Rosmose sognen ... med frij bircke ret och rettighed, saa frit, som andre bircke paa landet friieste haffue

⁵⁾ Foruden de ovennævnte har klostrene i Øm og Vor ejet kirken i Veng (»Bullarium Danicum«, 30. januar 1217. S.M., II, s. 219), og kirkerne i Vor og Vissing (Æ. D. A., I, C 31), medens Ring kloster har haft patronatsretten til kirken i Lyngby (K.B., 7. november 1573). Registraturen indeholder imidlertid ingen breve, der angaar disse kirkers jordegods.

⁶⁾ Kong Knud udtaler sin paaskønnelse af »det, biskop Svend i Aarhus gjorde den 27. august aar 1183 efter Herrens legemliggørelse, da han skænkede de graa munke i Øm sin gave, nemlig alle de ejendomme, som vides at tilhøre ham i Sønder herred. Dette stadfæster vi, og for at ingen skal gøre det ugyldigt og tilbagekalde det, beskytter og bekræfter vi det med vor kongelige myndighed. Hvis nogen muligvis skulle driste sig til at bryde eller tilintetgøre det, da skal han være underkastet vor højkongelige vrede og hævn og derved tvinges til at opgive sit forehavende«.

(och) niude wdj wort riige Danmarck . . . Giffuet paa Koldinghus odensdagen effth(er) reminis(c)ere« (Registre over alle lande, IV, 340). Registraturen fra midten af det 16. aarhundrede gengiver dette brev saaledes: »Koning Christians then tredie Bircke Breff mett hans haand vnderschreffuen, att Roemose sogen i Synderherrit maa (were) ett frit bireck tiil Emcloster oc Emclosters rette Eyere oc forstandere, saa frit, som andre bircke friest haffue her i Danmarcks rige. Dat. MDXLV torsdagen nest effther Søndagen reminiscere« (Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 332). Den yngste registrators udtog af dette brev (H 57b) gentager den ældste registratur ord til andet, blot skriver den »frihet« i stedet for »friest«, ligesom den udelader »her« foran »i Danmarcks rige« og dagen for brevets udstedelse. En jævnførelse mellem de to breve og de fire brevudtog viser, at registraturerne kun gengiver en lille del af brevenes indhold, og at de ingenlunde altid bruger de samme ord og vendinger som brevene. Desuagtet stemmer udtogene altsaa saa godt som ordret overens med hinanden.

Naar registraturerne i modsætning til klosterkrøniken anfører det aar, da kong Knuds brev blev udstedt, er grunden trods de mange andre overensstemmelser næppe den, at de begge gør sig skyldige i den samme fejl og overfører udstedelsesaaret fra det testamente, der omtales i kongens brev, til brevet selv. Snarere er det klosterkrøniken, der i dette som i flere andre tilfælde har udeladt brevets dato. Derimod støder man i en række udtog af andre breve paa oplagte fejl, der er fælles for de to registraturer. Begge registraturer springer saaledes over Rosmos i deres udtog af biskop Svends testamente (Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 332, Æ.D.A., I, H 58a, sammenholdt med S.M., II, s. 180), og begge anfører fejlagtigt ærkebiskop Anders Sunesøn som usteder af et af de breve, der stadfæster biskop Svends testamente (Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 333, Æ.D.A., I, H 58 e, jvnf. S. M., II, s. 183)⁷⁾. Desuden lader de to registraturer abbeden og Jens Nielsen slutte forlig med hinanden i 1487 og erklære, at ingen af dem havde andel i den gaard, hvorom de havde været i trætte med hinanden (Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 330, Æ.D.A., I, A 35). Som kongens stadfæstelse paa forliget (A 36) viser, var det kun Jens Nielsen, der vedgik, at gaarden ikke tilhørte ham. Endelig maa det nævnes, at saavel den ældste som den yngste registratur i deres udtog af klosterets privilegium paa Hansted bro skriver, at »han lod gøre Hansted bro«. Han maa være abbeden, som ingen af dem har omtalt i forvejen (Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 331, Æ.D.A., I, A 106).

De overensstemmelser mellem de to registraturers brevudtog, der er paavist ovenfor, er af en saadan natur, at de ikke kan bero paa tilfældigheder, men maa skyldes, at den ældste registratur har været forlæg for den yngste, eller at de begge er skrevet af efter samme udtog af Øm klostres breve. Registraturen 1606 gengiver i et par tilfælde brevene mere korrekt og fuldstændigt end registraturen fra midten af det 16. aarhundrede (se saaledes Æ.D.A., I, A 2, og udtoget af det samme brev i Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 328, jvnf. S.M., II, s. 198). Det er altsaa udelukket, at den yngste registratur er udarbejdet paa grundlag af den ældste. Da registraturerne ikke behandler brevene i nøjagtig den samme rækkefølge, er det heller ikke sandsynligt, at de begge er skrevet af efter en endnu ældre registratur. Snarest forholder

⁷⁾ Anders Sunesøn blev først ærkebiskop i 1201, og brevet, der blev udfærdiget, medens biskop Svend og abbed Vilhelm var i live, kan ikke være yngre end 1191.

det sig saaledes, at de har haft en fælles kilde, nemlig nogle korte angivelser af brevenes indhold, der har staaet paa de originale breves bagsider eller lignende steder⁸⁾.

I registraturen 1606 afsluttes saa godt som alle brevudtog med brevenes udstedelsesaar. Uagtet hele registraturen er skrevet med een haand (se ovenfor s. 22), skrives disse aastal med arabertal

i alle daterede udtog af Ring klostres breve og

i alle daterede udtog af lenets breve bortset fra B 1b og F 12.

Derimod skrives de med romertal

i de daterede udtog af Vor klostres breve bortset fra R 20–22 og

i de daterede udtog af Øm klostres breve bortset fra A 109?, A 179–180, G 61–68, H 79, L 5b, L 56?, M 11, T 44, T 58, Ø 1 og udtogene fra og med M 13 til og med S 8.

Som ovenfor paavist er de udtog af Øm klostres breve, det bevarede brudstykke af registraturen fra midten af det 16. aarhundrede indeholder, saavel som de tilsvarende brevudtog i registraturen 1606 antagelig skrevet af efter korte angivelser af brevenes indhold, der har staaet paa brevene selv. Aarstallene i alle disse brevudtog er skrevet med romertal, hvorimod aastallene i udtogene af Ring klostres og lenets breve, der næppe fra gammel tid har været forsynet med saadanne regester, er skrevet med arabertal. Det ligger derfor nær at formode, at alle de brevudtog, hvis aastal er skrevet med romertal, er afskrifter af gamle referater af brevenes indhold, i hvilke romertal har været benyttet, medens de brevudtog, hvis aastal er skrevet med arabertal, er afskrifter af nye regester, som de, der skulle registrere brevene paa Skanderborg, har udarbejdet, og i hvilke arabertal har været anvendt.

De fire yngste af Øm klostres breve, hvis udstedelsesaar er skrevet med romertal i registraturen 1606, stammer fra 1548 (A 106), 1551 (A 107), 1551 (T 27) og 1552 (T 23). Derimod er aastallene skrevet med arabertal i udtoget af brevet T 44, der er udstedt i 1559, skønt romertal er benyttet i alle de andre udtog af brevene T 1–57. Da man altsaa maa formode, at regesterne paa Øm klostres breve gaar tilbage til tiden mellem 1552 og 1559, har de utvivlsomt forbindelse med udarbejdelsen af registraturen fra midten af det 16. aarhundrede. Man kunne saaledes tænke sig, at de er blevet brugt som kladder til registraturen, eller at de har erstattet en genpart af registraturen, som abbeden skulle have til brug for klosteret. Hvad Vor klostres breve angaar, er de to yngste dateret 1541 (E 22) og 1542 (C 26). Regesterne paa dette klostres breve maa saaledes være skrevet mellem 1542 og 1552, da klosteret var lagt til Skanderborg len.

Registraturen 1606 er delt i en række smaa afsnit, der i regelen er nummereret, og som gerne refererer indholdet af hvert sit brev og giver oplysninger om dets datering. Nogle af disse afsnit, nemlig de, der er betegnet med bogstaverne og numrene A 141, 162, 163, 164, 165, 166, 170, 175, 181, D 107, G 70, 71, 73, H 77, 78, K 22a, 22b, 25, L 99b, M 77, 78, 79, N 43, Q 13, R 13, 15, S 32, T 45 og Ø 2–5, beskriver imidlertid grupper af breve ganske summarisk og indeholder ingen dateringsangivelser. Som en jævnførelse med tabellen s. 24 f. og det ovenfor anførte viser, stammer næsten alle de breve, der er registreret paa denne maade, fra Ring klostres arkiv, fra lenets arkiv eller fra de

⁸⁾ Forholdet mellem registraturerne 1591 og 1611 over brevene paa Aakær (se *R. D. A.*, II, s. 116) minder meget om forholdet mellem de to registraturer over Øm klostres breve.

dele af Øm klostres arkiv, hvis breves datoer er skrevet med arabertal. Naar de, der udarbejdede registraturen, har opgivet at referere, hvad der stod i disse breve, skyldes det utvivlsomt bl. a., at de ikke saaledes som Vor klostres og de af Øm klostres breve, hvis datoer er skrevet med romertal, i forvejen har været forsynet med udtag af deres indhold.

Nogle af Øm klostres breve synes at være registreret to gange i 1606⁹⁾. Dette er saaledes tilfældet med sandemændenes brev om skel mellem Gedved og Tamestrup, der er registreret baade som A 109 og A 180, med Ture Svendsens brev paa gods i Høm (L 4b og L 5b), med et tingsvidne, der skulle sikre Øm klostres besiddelse af dets stuvjorder i Laasby (M 4 og M 86)¹⁰⁾, med Bo Høgs fuldmagt til den, der skulle bortskøde hans gaard i Javngyde, (M 53 og M 93)¹⁰⁾ og med Gotskalk Rostrups skøde paa hans jord i Rode (N 22 og N 24)¹¹⁾. Det er næppe nogen tilfældighed, at aarstallet i det mindste i det ene af udtogene af det samme brev altid er skrevet med arabertal, ogsaa naar romertal anvendes i alle andre udtag af klosterets breve paa jordegods i det paagældende herred (se f. eks. L 5b).

58 af de 61 udtag af Øm klostres breve, det bevarede brudstykke af registraturen fra midten af det 16. aarhundrede indeholder, er antagelig skrevet af efter de samme referater af disse breves indhold som 58 af brevudtogene i registraturen 1606 (se ovenfor s. 27 f.). Ved at jævnføre de to registraturer med hinanden skulle man derfor kunne danne sig et indtryk af den nøjagtighed, hvormed registraturen 1606 gengiver sit forlæg. Sammenholder man den ene registratur med den anden, vil man se, at der forekommer eller kan forekomme nedennævnte forkerte tal, forkerte ord eller forkerte former af egennavne i registraturen 1606:

- A 12: »met andit« fejl for »alt andit«,
- A 14: MCDXXVII antagelig fejl for MCDLXXVII (jvnf. A 16),
- A 17: MCDXXV antagelig fejl for MCDLXXV (jvnf. A 14),
- A 19 og 20: Pungetorp fejl for Puugetorp,
- A 21: Rycker fejl for Tycker,
- A 22: »som II gaarde« fejl for »paa II gaarde«,
- A 27: MCDXLV fejl for MCDXCV (jvnf. A 22 og A 28),
- A 29: Sneustrop fejl for Sneptrup,
- A 33: MDIII maaske fejl for MDVII,
- A 35: »kender ingenn« fejl for »kender sig ingenn«,
- H57b: »frihet« vistnok fejl for »friest«, som dog kun passer i det originale brev, hvor det, der bevilges, ikke er et frit birk, men fri birkeret (se ovenfor s. 26 f.),
- H58m: »Wredgiede broen« muligvis fejl for »wed Giede broen«,
- H 61: Haslo fejl for Hesle,
- H 62: Henicksenn antagelig fejl for Henrichsenn (d. v. s. Ove Henriksen Lunov til Ingvorstrup),
- H 62: Palmszenn¹²⁾ antagelig fejl for Palmiszenn (d. v. s. Peder Palnsen i Aalsrode)¹³⁾,

⁹⁾ Helt sikkert er det dog ikke, at alle udtogene gengiver indholdet af de samme breve. A 109 kan f. eks. være et udtag af skelforretningen. A 180 af en genpart, L 5 b kan være et udtag af et gavebrev, L 4b af et skøde paa Ture Svendsens gods.

¹⁰⁾ NB.: M 86 og M 93 staar inde mellem udtogene af de breve, der var flyttet fra Silkeborg til Skanderborg.

¹¹⁾ Maaske er M 2 og M 35, L 44a og L 44b, O 4, O 5 og O 11 ligesledes udtag af de samme breve.

¹²⁾ Ligesom i udgaven af registraturen gengives s-ligaturen her og i det følgende ved sz.

¹³⁾ I »Danmarks gamle Personnavne« betragtes Palm dog ikke som en skrivefejl, men som en sideform til Palmi.

- H 63: MCDXCIII maaske fejl for MCDXCIII,
H 66: Fleningsdatter fejl for Flemingsdatter,
M 71: »och konningh Woldemors« fejl for »ett konningh Woldemors«.

Medens nogle af brevudtogene i registraturen 1606 og i registraturen fra midten af det 16. aarhundrede er skrevet af efter de samme referater af de paagældende breves indhold, er det brevene selv, som er den fælles kilde for den silkeborgske og den skanderborgske registraturs udtog af de breve, der blev flyttet fra Silkeborg til Skanderborg. En jævnførelse mellem de to registraturer viser, at registraturen 1606 indeholder eller kan indeholde følgende fejl:

- G 32: Rodtzballe fejl for Roditzballe el. Ign. (nuværende Rodvigsballe i Grædstrup sogn),
G 35: Wigszøe fejl for Ring søe (se Trap, Danmark, 4. udg., VII, s. 347),
G 35: 1499 maaske fejl for 1500,
G 36: 1418 maaske fejl for 1423,
G 40: 1460 maaske fejl for 1451,
G 41: »de mercke, som der paa stode,« fejl for »de marcke, som der paa støder«,
G 42: Faaszøe antagelig fejl for Faareszøe,
G 45: Lauritzen fejl for Lageszen (ifølge den silkeborgske registratur boede han nemlig paa Clausholm, som i 1484 tilhørte Axel Lagesen),
G 45: »i Lidell mølle« fejl for »1 lidell (eller liden) mølle« (nemlig Bryrup mølle, se G 38),
G 46: 1447 maaske fejl for 1497,
G 48: Fogelluigh fejl for Føuffling el. Ign. (Føvling i Tyrsting herred),
G 50: Rudinghballe fejl for Rudishalle el. Ign. (jvnf. G 32, Rodtzballe),
G 51: Erich Tommiszen fejl for Erich Tømmeszen (d. v. s. Erik Timmesen Rosenkrantz til Engelsholm, jvnf. G 8 og 26 og Æ.D.A., II, s. 67, Q 25 og 26),
G 51: 1496 maaske fejl for 1492 (jvnf. G 58),
G 52: 1509 maaske fejl for 1508,
G 57: 1442 maaske fejl for 1492 (jvnf. G 58 og G 51),
K 17: 1484 maaske fejl for 1485,
M 80: Tholstrup fejl for Thoustrup (d. v. s. Tovstrup i Dallerup sogn),
M 81: Bogensholm maaske fejl for Bogensholtt,
M 82: 1530 maaske fejl for 1535,
M 83: 1477 maaske fejl for 1487,
M 90: norden maaske fejl for sønden,
M 95: »Kne aa« fejl for »Knud aa«,
N 47: Snepstrup fejl for Snagstrup, d. v. s. Snastrup,
N 47: »Høiby marck« fejl for »vdj Høiby marck«,
P 7: XVIII antagelig fejl for VIII.

Jævnførelsen mellem de tre registraturer viser, at der findes mange fejl og unøjagtigheder i registraturen 1606. En del af disse fejl, der virker meningsforstyrrende, er rettet i udgaven og i registeret til udgaven af registraturen, medens nogle af dem, registraturrens udgivere har overset, vil blive berigtiget i det følgende:

- A 1: 1546, fejl for 1545 (se »Danske Kancelliregistranter«, 21. januar 1545, og »Danske Magasin«, 4, IV, s. 222).
A 2: Jøde er fejl for Judæs, d. v. s. Judas (se S.M., II, s. 198, og »Danmarks gamle Personnavne«).
A 21: Brevet er ifølge registraturen dateret 1422. Da biskop Ulrik Stuke først blev biskop i 1424, maa ordet biskop enten være tilføjet af registraturrens forfatter, eller ogsaa er aarstallet forkert.
A 25: Dette brev er ifølge registraturen et tingsvidne fra 1444, der bekræftede, at Tykærs Hule havde været brugt upaakæret til klosterets gaard Tykær. Da klosteret først kom i besiddelse af

- denne gaard i 1495 (se A 22, A 28 og afsnittet om Øm klostres gods erhvervelser 1300–1554), er enten aastallet forkert, eller »klostres gaard Tycker« betyder gaarden Tykær, som senere kom i klosterets besiddelse.
- A 27: 1445 fejl for 1495 (se A 22 og A 28).
- A 42, 44 og 46 handler om de samme to agre. Ifølge A 42 og A 44 laa de imidlertid paa Tammestrup mark, medens de ifølge A 46 laa paa Ris mark. Antagelig er Tammestrup det rigtige.
- A 118: Ifølge dette brev laa Offuerlund mark i Ørreslev sogn, medens den ifølge brevet A 136 grænsede op til Ustrup mark i Hylke sogn, som ved et stykke af Katstrup sogn er skilt fra Ørreslev sogn. Hvis ikke den østlige del af Katstrup sogn i middelalderen har hørt til Ørreslev sogn, maa Ørreslev derfor være fejl for Katstrup. Jvnf. hermed, at der i Katstrup sogn ligger en by, som hedder Overby, og hvis mark støder op til Ustrup mark.
- A 165: »Filldall paa Floleff marck« er antagelig fejl for »Findall paa Forleff marck« (jvnf. L 43–45 og 64).
- C 5, C 7 og D 52d: Lyder Kalff, fejl for Lyder Kale (»Danmarks gamle Personnavne«, Tilnavne, sp. 529).
- D 55: Egebjergschouff er muligvis navnet paa en gaard eller en by — den, der i vore dage hedder Egeskov? — »En (gaard), som hand sielff iboer, och en vdj Egebiere och Egebjergschouff medt all deris tilliggelsze« er i saa fald fejl for »en, som hand sielff iboer, vdj Egebiere och (en vdj) Egebjergschouff ...«
- D 79: »en ørte rebdreth jord«, antagelig fejl for »en otting rebdreth jord« (se D 80, 91 og 92).
- D 83: MCDXXXIX maa være fejl for MCDLXXXIX. Jens Brunk i Yding, der omtales i dette brev, var nemlig Vor klostres foged i tiden 1474–1492, og Østbirk kirke, der tilhørte Vor kloster, dengang brevet blev udstedt, kom først i klosterets besiddelse i 1460 (se D 82).
- E 6: Af brevene E 8, G 6 og G 9 fremgaar det, at Vormstrup var en øde bebyggelse, der laa nord for Bredstrup. »En gaard vdj Brestrup i Wormstrup« maa derfor være fejl for »en gaard vdj Brestrup och Wormstrup«.
- E 6: Den gaard i Ring, som hed »Heffuelgaard«, er maaske identisk med gaarden »Ring Holle« i jordebogen 1573. I saa fald maa »Heffuelgaard« være fejl for »Huffuelgaard«, »Hoffuelgaard« el. lgn.
- E 8: Træden er den eneste by i Træden sogn, saaledes at Vor klostres birk ikke kan have omfattet hele Træden sogn bortset fra Træden og Træden kirkegaard. Da klosteret 15 aar efter dette brev udstedelse fik skøde paa to gaarde og et bol i Træden (E 1), er »all Thredenn sogen vndertagen Threden och Threden kierkegaardt« antagelig fejl for »all Thredenn sogen vndertagen II gaarde och et boell vdj Threden och Threden kierkegaardt«.
- G 17 og G 21: Ifølge registraturen er G 17 et tingsvidne fra 1453, der aabenbart bekræfter, at de to gaarde, Terkel Pedersen i henhold til brevet G 21 tilskødede Vor kloster i 1344, havde tilhørt hans forældre. Da det ikke er sandsynligt, at man kunne æske tingsvidne om ejendomsforhold, der var mere end hundrede aar gamle, maa man regne med, at et af de to aastal, 1344 og 1453, er forkert.
- G 62: Ifølge dette brev tilsvor sandemænd Øm klostres gaard i Vinding 2½ otting i Vinding skov, »eptersom samme gaard haffuer ottingh jord i marcken«. Naar det i G 64 oplyses, at gaarden havde 3 ottinger jord i Vinding fællesmark, maa det formodes, at 3 (i datidens skrift tre lodrette streger) er fejl for 2½ (i datidens skrift tre lodrette streger med en tværstreg gennem den sidste).
- G 73: 44, antagelig fejl for 74, d. v. s. G 74.
- H 25: Af H 3, H 8 og H 43 fremgaar det, at hr. Jens Poulsen havde en halvsøster, der hed Marine Christensdatter. Da det ikke er sand-

- synligt, at han ogsaa har haft en halvsøster, der hed Marine Boeszdatter, skal Marine Boeszdatter antagelig rettes til Marine Christensdatter. Sandsynligvis har registratørens forfatter forvekslet Marine Christensdatter med den Marine Boeszdatter, der omtales i brevene H 10, H 11 og H 27.
- H 54: De gaarde, dette brev handler om, er paa een nær identiske med dem, hr. Jens Poulsen tilskødede Vor kloster i 1490 (se H 2), og som klosteret fik laasebrev paa i 1509 (se H 56). Kong Hans kan altsaa ikke have tildømt Jens Poulsen disse gaarde i 1501, men enten er aarstallet forkert, eller dommen har blot udtalt, at de paagældende gaarde var Jens Poulsens ejendom, dengang han overdrog dem til klosteret.
- H 58a: Dette brev er biskop Svends testamente af 1183, ved hvilket han bl. a. skænkede Øm kloster (gods i) »Hildestedt«. Biskop Svends nogle aar ældre testamente (S.M., II, s. 179) tyder dog paa, at »Hildestedt« er fejl for »Hildestedtruthe«, det vil formodentlig sige Rugaard med den i gaarden indlemmede landsby Rove. Rugaard ligger ganske vist i Rosmos sogn, men grænser op til Hillested og kan godt oprindeligt have hørt til dette sogn.
- H 63: Margrethe maaske fejl for Inger (se »Danmarks Adels Aarhog« 1917, s. 483).
- H 80—84, 88 og 99: Jacob Kirt havde i 1388 og 1390 pantsat jord paa Grenaa mark til Knud Nielsen og Mikkell Udsen. Ifølge H 80, 81, 83 og 88 drejede det sig om 2 (i datidens skrift til lodrette streger), ifølge H 82, 84 og 99 om 1½ (i datidens skrift to lodrette streger med en tværstreg gennem den sidste) fjerding jord.
- H 82: Registeret til udgaven af registratørens identificerer Tostdedrop med Taastrup i Feldballe sogn. Snarere forholder det sig dog saaledes, at Tostdedrop er fejl for Trøstedrop, d. v. s. Trøstrup, der laa i nærheden af Grenaa og Dolmer — de to andre lokaliteter, der omtales i H 82 — og paa hvis mark klosteret senere hen ejede jord (H 84, 85, 87 og 99, se nedenfor s. 35).
- H 87: »och paa Trøstrup marck en tofft vdj Bucketorp« er formodentlig fejl for »och jord paa Trøstrup marck och en tofft vdj Bucketorp« (jvnf. H 72, »en byggetoft vdj Buckedrop«) el. lgn. I alt fald kan en toft ikke ligge baade i Trøstrup mark og i Buktrup.
- H 100: Stenbru fejl for Stenberg (se Y 6).
- J 1: Byen Vormerup i Velling sogn. Hing herred, omtales vistnok ikke i andre kilder. Maaske er Wormerup fejl for Wenner eller Wennergaard.
- K 2a: »i Offuerglud«, fejl for »I i Offuerglud« (jvnf. K 1b og K 2b).
- L 39: Det er ikke sandsynligt, at en abbed i et brev paa latin skulle være benævnt med sit patronymikon. Formodentlig er »Nichlisen« altsaa fejl for »Nicolaus«.
- L 47: Da navnet paa byen Siem skrives Seen i L 48, og da klosteret i 1554 ejede en mølle, der hed »Symgaardtmølle«, og som jordebogen behandler umiddelbart før gaardene i Siem, er »Snegaard mølle« antagelig fejl for »Seengard mølle«, d. v. s. Siemgaard mølle. Hermed stemmer det udmærket overens, at den »Suage fiiske gaard«, der var møllen til skade, antagelig er identisk med den »Snage gaard«, der ødelagde engene i »Rede«, d. v. s. Ryde, Ry (P 10), der var Siems naboby.
- L 71: »Neszin hede« maa være den Nesum hede, der omtales i jordebogen 1573. Neszin er altsaa fejl for Neszum, d. v. s. Nissum (gaard) i Fruering sogn, Hjelmslev herred (nu Hylke sogn, Vor herred). I er antagelig et forkert referat af indholdet af brevet L 86.
- L 84: Ved et af de tre breve, der er registreret under dette nummer, skal kongen i 1497 have stadfæstet en lavhævd, klosteret havde erhvervet paa »Pilltzsgaardt«. Da Pilsgaard ikke omtales andre steder, end sine lavhævden paa denne gaard, er »Pilltzsgaardt« maaske fejl for »Killtzsgaardt«, paa hvilken klosteret fik lavhævd i 1490 (se M 32—34).

- M 43: Dette brev var ifølge registraturen et skøde paa en gaard og tre bol i Vissing. M 51, der er en stadfæstelse paa dette skøde, taler imidlertid om en gaard og to bol.
- M 48: Biskop Bo Mogensen Langs broder, Jens Mogensen, var kannik i Aarhus i 1420 (S.R.D., VI, s. 518), men næppe i 1441. I alt fald overlod paven i 1424 Peder Jensen, der var præst i Roskilde stift, det kanonikat, som Jens Mogensen »detinuit occupatum«, og i 1431 godkendte paven, at kapitlet havde overladt kanniken Christian Pedersen det stenhus, den forhenværende kannik i Aarhus Jens Mogensen havde beboet (Act. p. D., II, nr. 1442, og III, nr. 1595). Formodentlig er brevet M 48 altsaa ikke, som registraturen opgiver, dateret 1441. Jvnf. hermed, at registraturen ligeledes fejlagtigt lader brevet M 50 være dateret 1441.
- M 55: Dette brev er ifølge registraturen et vidisse paa Bo Høghs skøde paa en gaard og et bol i Javngyde. Da Bo Høghs skøde drejer sig om 3 gaarde (se M 53, 54 og 93), medens biskop Oluf ved et mageskifte havde afstaaet en gaard og et bol i Javngyde til klosteret (se M 52), foreligger der sandsynligvis en sammenblanding af de to godserhvervelser.
- M 65: For kan næppe betyde til vederlag for, da brevet i saa fald ville være blevet registreret som et mageskifte, ikke som et skøde. Har for lokal betydning, maa Tøringh imidlertid være fejl for Skøringh, eller ogsaa er Skøringh fejl for Tøringh. Det sidste er det mest sandsynlige, og det, der kaldes godsets tilliggelse, er derfor snarest fiskeret, rørskeer o. lgn. i Knudsø.
- N 24: »vdj Ruude och Skieringh sogenn«, antagelig fejl for »vdj Ruude vdj Skieringh sogenn« (jvnf. N 22).
- N 35: Ifølge registraturen var dette brev skrevet paa latin og dateret 1557. Da det ikke var almindeligt, at man affattede adkomstbreve paa latin efter midten af det 16. aarhundrede, maa det formodes, at aarstallet er forkert, eller at brevet har været et vidisse paa et skøde, skrevet paa latin, maaske N 40.
- O 14: Anders Lurdkier, fejl for Anders Lounkier (se »Danmarks Adels Aarhøg« 1900, s. 244).
- T 14 og 16: Tordbannekalf, -kall er formodentlig fejl for Torbern Kalf (se »Danmarks gamle Personnavne«, Fornavne, sp. 1378).
- T 17: »for gaarde och godtz i Lisbiergherrit«, formodentlig fejl for »i Lisbiergherrit for gaarde och godtz«.
- T 26: Slogstrup er ikke som antaget i registeret til Æ.D.A. fejl for Stautrup (Kolt sogn, Ning herred), men snarere for Skogstrup, en nedlagt bebyggelse, der ifølge T 27 grænsede op til Skæring (se nedenfor s. 35).
- T 28: Stordrup er ikke som antaget i registeret til Æ.D.A. fejl for Stautrup (Kolt sogn, Ning herred), men snarere for Skordrup, d. v. s. Skaarup (gaard) (Todbjerg sogn, Øster Lisbjerg herred).
- T 35: Rostrop er ikke som antaget i registeret til Æ.D.A. Rostrup i Gadbjerg sogn, Tørrild herred, men snarere en skrivefejl for Rodschouff el. lgn. I alt fald handler alle de andre breve T 33—39 om gaarde i Rodskov.
- T 58: »som kalldis Biszkibell«, antagelig fejl for »i den dell aff Lisbiergherrit, som kalldis Biszkibell« (d. v. s. bispens skiben, det nuværende Vester Lisbjerg herred) el. lgn.
- X 9: Krogstenn, utvivlsomt fejl for Krogstrup (Tørrild sogn, Hads herred).

Da der utvivlsomt vil gaa mange aar, før Æ.D.A. bliver gjort overflødig af en ny udgave af registraturernes breve, skal der i det følgende meddeles nogle rettelsel og tilføjelser til de oplysninger, registeret i Æ.D.A., I, giver om steder, som omtales i klosterarkivernes breve.

Aastrup (T 19) er ikke Astrup i Skarresø sogn, Øster Lisbjerg herred, men Aastrup i Gammelsohn (Grenaa landsogn) i Nørre Dyrs herred (se nedenfor under Trøstrup).

- Aatrup, Atrop (T 33 og 34) er ikke Attrup i Rosmos sogn, Sønder Dyrs herred, men Attrup i Koved sogn, Sønderhald herred (Traps Danmark, 4. udg., VI, s. 575).
- Atrop (L 82) er næppe Attrup i Rosmos sogn, Sønder Dyrs herred, men snarere Aarup (gaard) i Tamdrup sogn, Nim herred, som tilhørte Ring kloster i det 15. og 16. aarhundrede (se K 20 og jordebogen 1573). Jvnf. hermed, at Aarup i Gram sogn skrives Atorp i slutningen af det 13. aarhundrede (»Danmarks Stednavne«, Haderslev amt, s. 622).
- Vedrørende Filldall og Floleff se ovenfor s. 31.
- Fleningh skov (H 99), som ikke er stedfæstet i registeret, laa i Erslev sogn, Nørre Dyrs herred (Traps Danmark, 4. udg., VI, s. 597).
- Førtøfft (H 35) er ikke Faartoft i Tisted landsogn, men Faartoft i Sundby sogn paa Mors.
- Hedegaard i Vissing sogn omtales ogsaa 206 G 2.
- Vedrørende Heffuelgaard se ovenfor s. 31.
- Hoffwordt (T 29) og Hoffurwede (T 18) er næppe Haarup i Mejlby sogn, men snarere Vorre i Skødstrup sogn. Denne bys navn skrives nemlig Høffvordue, Høffuordu i et tingsvidne fra 1480 (Repertoriets, nr. 4653) og Høgwordhe i S.R.D., VI, s. 468.
- Homdrup i Gørding herred omtales ogsaa 192 D. 31 og 201 D. 101.
- Houndrup i Taaning sogn omtales ikke 201 D. 101.
- Hummelballe (A 164), som ikke er stedfæstet i registeret, er Humleballe i Søvind sogn, Vor herred.
- Høm omtales ogsaa 186 C. 14.
- Karleby (H 58a og H 60) er ikke Karlby i Nørre Dyrs herred, men Kalbygaard i Laasby sogn, Gern herred (se nedenfor i afsnittet om Øm klostres godsershvævelser 1180–1300).
- Kasteb (i) ergh (Y 8) er ikke medtaget i registeret. Det maa være Kastbjerg by, Dybe sogn, Vandfuld herred (brevene, mærkede Y, angaar bl. a. jordegods i dette herred).
- Korsballj (E 6, 13 m. fl.) laa der, hvor nu Korsballegaard ligger, i Tønning sogn, Tyrsting herred.
- Vedrørende Krogstenn (X 9), der ikke er medtaget i registeret, se ovenfor s. 33.
- Lundgaard (D 49) laa næppe i Lundum by og sogn, men er enten Lundgaard i Nim sogn og herred (saaledes Traps Danmark, 4. udg., VII, s. 415) eller snarere Lundgaard i Skovby sogn, Framlev herred, som ogsaa omtales i brevene N 35, 40 og 44. Erik Henriksen Hvas, der ifølge brevet D 49 boede paa Lundgaard i 1511, var nemlig i 1508 medudsteder af et tingsvidne af Framlev herredsting (Repertoriets, nr. 11109).
- Lyngkier (K 26) laa i Hatting by, sogn og herred (»Danmarks Stednavne«, Vejle amt, s. 39).
- Løffnestrup (C 3) kan kun være Løjstrup i Laurbjerg sogn, Galten herred. Løjstrup tilhørte nemlig i 1351 den i brevet omtalte Niels Jonsen (Traps Danmark, 4. udg., VI, s. 517).
- Matterup (H 12) er ikke Matrup i Tyrsting herred, men Movtrup i Blistrup sogn paa Mors.
- Vedrørende Neszin hede se ovenfor s. 32.
- Nygaard (E 1) laa ikke i Tyrsting herred, men i Øster Starup sogn i Brusk herred. Nygaard i Øster Starup tilhørte nemlig i 1516 den i brevet omtalte Hans Skeel (Traps Danmark, 4. udg., VII, s. 708).
- Prisznes (S 22 og 29) er det i Traps Danmark, 4. udg., VI, s. 302, omtalte »Priors neszit«.
- Rembestrop (T 6), der ikke er stedfæstet i registeret, er Remstrup i Linaa sogn, Gern herred.
- Riis i Ovsted sogn omtales ogsaa 197 D. 73.
- Ringhløff (K 11), der ikke er stedfæstet i registeret, er utvivlsomt Rindelev i Fruering sogn.
- Rudgaard (R 21) er ikke Rudegaard i Hvilsted sogn, men Rude (Hov)gaard i Saksild sogn, som tilhørte den i brevet omtalte Jens Pallesen (Traps Danmark, 4. udg., VII, s. 243).
- Sindingh (M 84 og 91) grænsede op til Røgind og Sorring i Gern herred og kan altsaa ikke være Sinding i Hids herred.

- Skoustrup (T 27) kan ikke være Skødstrup i Øster Lisbjerg herred, da denne bys marker ikke grænser op til Skæring mark. Formodentlig er Skovstrup en nedlagt bebyggelse i Egaa, Hjortshøj eller Skødstrup sogn.
- Skybingh, Skip(p)ingh, Skipningh (L 28–37) hedder i vore dage Firegaarde (se »Aarhus Stifts Aarbøger« 1937, s. 198 f.).
- Skørringh (M 82) er ikke Sorring i Gern herred, men Skørring i Framlev herred.
- Vedrørende Slogstrup se ovenfor s. 33.
- Snep(s)trop (M 58–60) er ikke Snastrup i Framlev sogn og herred, men antagelig Sneptrup i Ovsted sogn, Vor herred. Naar de tre breve er registreret sammen med brevene fra Gern herred, skyldes det, at to af dem tillige handler om et byggested i Alling sogn, Gern herred.
- Stabell (M 39) laa næppe i Veng sogn, Hjelmlev herred; brevene, mærkede M, handler nemlig om gods i Gern herred, og ingen af de andre lokaliteter, der omtales i M 39, laa i Gern herred.
- Stendrup (D 102) er næppe Starup i Gørding sogn, men Stenderup i Føvling sogn, Malt herred, der grænser op til Gørding herred.
- Vedrørende Stordrup se ovenfor s. 33.
- Thørringh (M 71) er næppe Tørring i Tulstrup sogn, Gern herred, men Taa­ning i Vor herred (jvnf. B 22b).
- Trøstrup (H 84, 85, 87, 89, 99 og T 19) er ikke en gaard i Buktrup by, Kolind sogn, men en nedlagt bebyggelse i eller ved Gammelso­gn (Grenaa land­so­gn) i Nørre Dyrs herred. Trøstrup nævnes nemlig flere gange sam­men med jord paa Grenaa mark (H 84, 87 og 99) og laa ved og i skyld med Aastrup i Gammelso­gn (T 19, Repertoriet, nr. 10716 (1506), »Dan­ske Magasin«, 4, I, s. 189). Naar det i registeret formodes, at Trøstrup var en gaard i Buktrup, skyldes det, at registerets forfatter har misfor­staaet brevudtoget H 87, der som ovenfor anført indholder en fejl.
- Vhistorp (T 28) og Wiuetorp (T 25 og 31) er ikke Terp i Viby sogn, Ning herred, men henholdsvis den nedbrudte gaard Ubbistrup i Elsted sogn, Vester Lisbjerg herred (se Traps Danmark, 4. udg., VI, s. 188), og den forsvundne bebyggelse Vierup i Hjortshøj sogn, Øster Lisbjerg herred. En skov ved Hjortshøj hedder endnu i vore dage Vierup skov (Trap, VI, s. 702 f.).
- Viszing i Tyrsting herred omtales ogsaa 206 G. 2.
- Viszing, 258 P. 12, er ikke Vissing i Tyrsting herred, men Nørre Vissing i Gern herred (nu Veng sogn, Hjelmlev herred).
- Wordingh (K 27–30). Ring klostres jord i Vording mark var i 1559 forlenet bort sammen med klostrets gaard Aaruplund i Tamdrup sogn, Nim herred (K.B. 20. april 1559). Udgiveren af K.B. regner derfor med, at Vording kan være Vrønding, der ligeledes laa i Tamdrup sogn, men lige ved grænsen til Hatting herred.
- Vedrørende Wormerop se ovenfor s. 32.
- Registerets stedfæstelser af Bierg (T 41), Botrop (T 31), Hougaard (A 153), Stenderop (A 78), Stub(b)e (A 141 og 161) og Tometrop (T 31) er næppe rigtige¹⁴⁾.

Jordebogen 1573 og kronens skøder.

Til forskel fra registraturen 1606 er jordebogen 1573 ved tydelige overskrifter delt i en række afsnit, der hvert især behandler kronens eller et af klostrenes jordegods i et bestemt herred. Det volder saaledes ingen vanskeligheder at afgøre, hvilke gaarde og huse der har tilhørt de forskellige klostre. By for by anfører jordebogen navnene paa alle, der havde fæstet lenets og klostrenes ejendomme i 1573¹⁵⁾, og opgiver, hvad hver enkelt skulle betale

14) Af de byer, der omtales i breve, som kun er medtaget i den ældste registratur, er Pugetorp (Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 328) Purup i Østbirk sogn, Vor herred. Trøkke, Mødelby og Skotterup (anførte sted, s. 329) er muligvis Trige, Mejlbj og Skaarup (gaard) i Øster og Vester Lisbjerg herreder.

15) I mange jordebøger er fæsternes navne mekanisk overført fra ældre jordebøger. Maaske er det samme tilfældet med en del af navnene i jordebogen 1573, men det er uden betydning i nærværende undersøgelse.

i landgilde. Derimod medtager den ikke broafgifter¹⁶⁾, tiender¹⁷⁾ og ejendomme, der ikke var fæstet bort, saasom ladegaarde, skove og fiskegaarde, der blev drevet for kongens regning. Af det fæstegods, hvoraf lensmanden ikke oppebar indtægterne i 1573, omtaler jordebogen i alt fald de ejendomme, Vor kloster havde pantsat, og de gaarde og jorder, kongen midlertidig havde overladt folk, der var eller havde været i hans eller et af klostrenes tjeneste. Desuden gør den omhyggeligt rede for de ejendomme, hvormed lenets og klostrenes jordegods var blevet formindsket eller forøget i 1573 og i de nærmest foregaaende aar.

Efter reformationen maatte klostrene ikke afhænde eller pantsætte deres jordegods uden kongens og rigsraadets tilladelse. Man skulle derfor vente, at klostrenes skøder og mageskiftebreve var blevet stadfæstet af kongen og trykt i udgaven af kronens skøder. En gennemgang af klostrenes mageskiftebreve, der er yngre end 1536, og som kendes fra registraturen 1606, viser imidlertid, at breve, hvorved Øm kloster i 1546 og i 1547 afstod og erhvervede jordegods i Øster Lisbjerg herred (T 12—13 og T 18), ikke har været forelagt kongen eller i det mindste ikke er indført i centraladministrationens kopibøger. Jvnf. hermed, at udgaven af kronens skøder ikke omtaler de gaarde i Havrum og Torsø, der havde tilhørt Ring kloster, men som jordebogen 1573 udtrykkeligt gør opmærksom paa, at kongen havde mageskiftet bort.

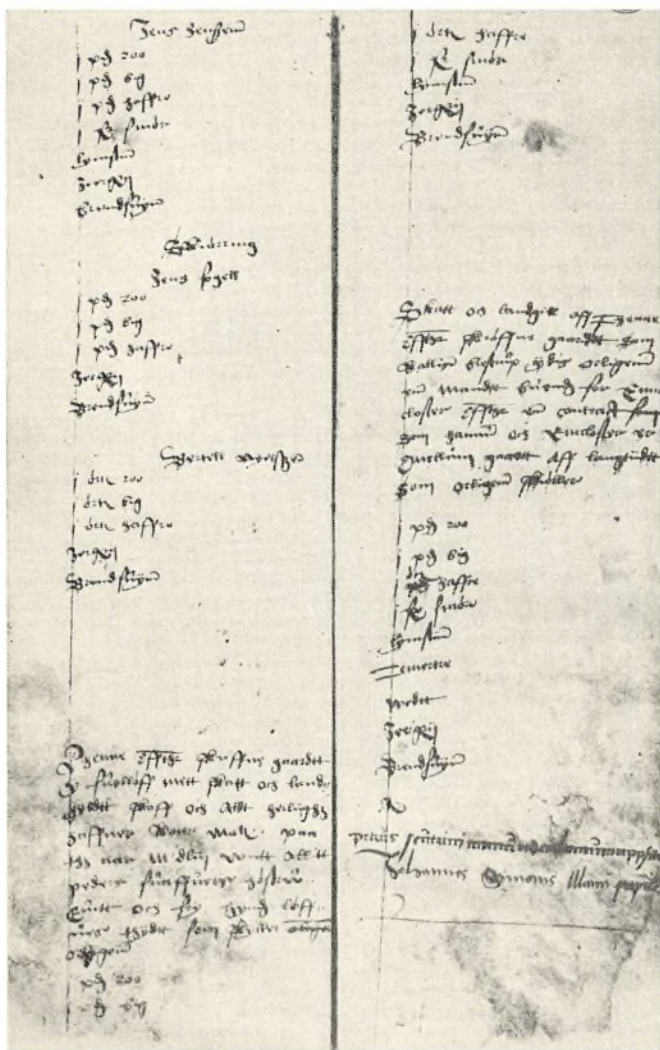
Særkilderne til Øm klostres historie.

Særkilderne til Øm klostres historie bestaar af klosterkrøniken »Exordium monasterii Caræ Insulæ«, klosterets inventarium 1554, dets jordebog fra samme aar og et brudstykke af en registratur over dets breve. Klosterkrøniken er som paavist i indledningen til udgaven og oversættelsen (S.M., II, s. 153 ff., og »Aarhus Stifts Aarbøger« 1932, s. 57 f.) skrevet med flere hænder, og dens tre hovedafsnit, fol. 2r—24r, fol. 25v—27v og fol. 29r—43r, er affattet og renskrevet henholdsvis 1207—1216, kort efter 1257 og ca. 1270. Forfattere og skrivere er os ubekendte; men der kan dog ikke være tvivl om, at afsnittet om klosterets strid med biskop Tyge er skrevet af eller paa foranledning af abbed Ture, der stod i spidsen for klosteret under den sidste fase af denne strid.

Efter klosterkrønikens afslutning følger en periode paa næsten 300 aar, fra hvilken der praktisk talt ikke er bevaret originale kilder til Øm klostres historie. Den 29. januar 1554 befalede kongen imidlertid, at klosterets daværende abbed, Peder Sørensen, der var alvorligt syg, skulle lade fortegnelser »over klosterets tilliggelse og breve, dets forraad af enhver slags og dets gæld« affatte, for at ikke noget af klosterets ejendom skulle fravendes det under hans sygdom. Fortegnelserne skulle han selv underskrive sammen med Jens Simonsen, der den 31. januar 1553 var blevet udnævnt til hans medhjælper (K.B., »Kirkehistoriske Samlinger«, 3, III, s. 99). Af hovedoverskriften til Øm klostres inventarium fremgaar det, at det er skrevet den 8. februar

16) Øm kloster havde f. eks. ret til at oppebære den brohave, der var paalignet til Hansted broes vedligeholdelse (K.B., 17. november 1551). Paa samme maade modtog klosteret i Vor de afgifter, der svarede til vedligeholdelse af Voervadsbro (D 99).

17) Naar jordebogen heller ikke omtaler klostrenes kirker og deres jordegods, skyldes det, at kirkerne og deres ejendomme tidligt blev skilt ud fra klostrenes øvrige besiddelser og ikke blev lagt ind under Skanderborg len (jvnf. Poul Johs. Jørgensen, »Dansk Retshistorie«, s. 414, og M. Mackeprang i »Sønderjydske Aarbøger« 1945, s. 83). Af to kongebreve fremgaar det i øvrigt, at Peder Skram til Urup i 1563 fik forleningsbrev paa herlighedsretten til Østbirk kirkes gaarde og jorder, som abbeden i Vor tidligere havde haft i værg (K.B., 30. juli 1563), og at menighederne i de sogne, hvis kirker havde tilhørt klostrene, i 1573 fik tilladelse til selv at vælge deres præster (»Kirkehistoriske Samlinger«, 3, II, s. 163).

De to sidste sider af Øm klostres jordebog 1554.

Paa siden til venstre staar der: Jens Jensenn, 1 p(und) roo (d.v.s. rug), 1 p(und) big (d.v.s. byg), 1 p(und) haffre, 1 f(i)e(r)ding smør, lymstin (d. v. s. limsten), jeerg(este)rij (d.v.s. jærgægæsteri), brendsuyñ (d.v.s. brændsvin). — Skjørring. Jens Fogell, 1 p(und) roo, 1 p(und) big, 1 p(und) haffre, jerg(este)rij, brendsuyñ. Bertell Nyelssen, 1 ört(ug) roo, 1 ört(ug) big, 1 ört(ug) haffre, jerg(este)rij, brendsuyñ. — Thenne effth(e)r skreffne gaardt y Fuolloff (d.v.s. Forlev) mett skatt och landgyldt, skoff och aldt herligh(e)l haffuer kon. mat. paa th(e)l aar 1553 wntt abbit Peders suaffuers hæstru quitt och fry hynd(is) løffues thydtt, som skyller orligen 1 p(und) roo, 1 p(und) big. — Paa siden til høire staar der: 1 ört(ug) haffre, 1 f(i)e(r)ding smør, lymstin, jerg(este)rij, brendsuyñ. — Skatt och landgill aff thenne effth(e)r skreffne gaardt, som kallis Biestrup, ydis orlignen enn mandtt, buend(is) for Emcloster effth(e)r en contract, som hanum och Emcloster er emellum gaett aff langtidt, som orlignen skiøller 1 p(und) roo, 1 p(und) big, 1 ört(ug) haffre, 1 f(i)e(r)ding smør, lymstinn, temertre, wedtt, jeerg(este)rij, brendsuyñ. — Petrus Seuerini manu ad calaum app(ol)ita (d.v.s. Peder Sørensen med paaholden pen). Johannes Simonis manu propria (d.v.s. Jens Simonsen med egen haand). Abbed Peder Sørensen, der var saa syg, at han ikke selv kunne underskrive jordebogen, og Jens Simonsen, der i 1553 var blevet udnævnt til hans medhjælper og efterfølger, er de to sidste abbeder i Aarhus stift.

1554 i henhold til kongens befaling, og da »Gadhus mendtt y Ryde MDLIIII« er den første overskrift i Øm klostres ældste jordebog, og jordebogen ligesom inventariet er underskrevet af Peder Sørensen med paaholden pen og af Jens Simonsen med egen haand, kan der ikke være tvivl om, at jordebogen ligeledes er skrevet i 1554 efter kongens ordre. Det ligger herefter nær at formode, at den registratur fra midten af det 16. aarhundrede, hvoraf et brudstykke er bevaret, er den fortegnelse over klosterets breve, som kongen havde paabudt abbeden at udfærdige sammen med jordebogen og inventariet. Da registraturen er skrevet med en anden haand end inventariet, og da inventariets forfattere udtrykkelig gør opmærksom paa, at der fandtes saa mange breve i klosterets arkiv, at de ikke kunne overkomme at registrere dem, mener William Christensen imidlertid, at det ikke kan forholde sig saaledes (Repertoriet, 2, VIII, s. 114 f.). Meget yngre eller ældre end inventariet og jordebogen kan registraturen dog ikke være. Det yngste brev, den medtager, er nemlig dateret 1551, og Jacob Reventlow, der har skrevet registraturen (Repertoriet, 2, VIII, s. 114), studerede i Wittenberg i 1552 og døde i 1564 (»Danmarks Adels Aar-bog« 1939, II, s. 90). Medens vi kender navnet paa registratures skrivers, ved vi ikke, hvem der har skrevet jordebogen og inventariet. Dog viser skriften, at det ikke har været den samme person¹⁸).

Ovenfor s. 35 f. er der givet en oversigt over indholdet af jordebogen 1573. Øm klostres jordebog 1554 er indrettet ganske som denne jordebog. Blot medtager den ingen af de pantsatte ejendomme. Vedrørende registraturen fra midten af det 16. aarhundrede se ovenfor s. 26 ff.

---

¹⁸) Inventariets ortografi er stærkt dialektpræget, men skriverens dialekt er ikke let at bestemme. Lydovergangen ø til e i ordet køreheste (Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 308: kier Hæste) er saaledes karakteristisk for dialekten paa Mols og i Sønder Dyrs herred (se V. Ben-nike og Marius Kristensen, »Kort over danske Folkemaal«, s. 57 og kort nr. 25), medens lydovergangen æ til a i ordet herre (Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 304 og 307: Harkiellere, Hare Høndder) kun forekommer i østdansk og vestjysk (»Kort over danske Folkemaal«, s. 77). Hele teksten burde engang ved lejlighed underkastes en grundig undersøgelse af en kyndig dialektforsker.

Barndoms- og Ungdomserindringer fra Aarhusegnen.

Af ffv. Højskoleforstander Poul Holm.

II

TESTRUP

OGSAA til Testrup Højskole fandt jeg Vej — i al Fald lige efter min Konfirmation om ikke før. Her blev jeg aldrig saadan hjemme som i Kolt og Bering. Men meget kom det til at betyde for mig alligevel. Hver Onsdag Aften, Vinteren igennem, var der Adgang til Møde i Højskolens Gymnastiksal. Som alt andet paa Testrup var det i en fast Gænge. Hver anden Gang fortalte Baagø Danmarkshistorie; hvor han slap den ene Vinter, tog han fat den næste. Men det var en meget udførlig Beretning. I to Vintre mindst talte han om Chr. IV — uden at jeg husker hverken Begyndelsen eller Enden. Nørregaards Aftener var Bibeltimer; jeg husker, han en Vinter gennemgik Apostlenes Geringer. Det kan godt være, at jeg ikke stadig har fulgt disse Foredragsaftener. De var da ikke saa morsomme som tilsvarende i Kolt og Bering.

Men Sommerens Møder i Testrup var anderledes festlige og forsømtes ikke. Der holdtes en Søndag Eftermiddag om Maaneden i de tre, Sommerskolen varede, offentligt Møde, der gerne afholdtes paa Skolens lukkede Gaardsplads. Alene for Øjnene blev der budt ikke saa lidt. Til den ene Side sad Skolens store Elevflokk, og man behøver jo ikke at være i den giftefærdige Alder for at kunne have Fornøjelse af at se paa en Flokk kønne unge Piger. — Saa var Gaardspladsen ellers fyldt med Tilhørere — flere Hundrede Mennesker; mange var kommet langvejs fra og derfor fyldt af den Forventning, som gerne skulde præge en Forsamling, før Mødet rigtig begynder. Og paa Talerstolen op mod Skolens nordre Længe »Manden for det hele«: Jens Nørregaard, Højskoleforstander, Dr. phil., Kaptajn, Ridder af Dannebrog p. p. Bred og selvsikker, med rappe Bevægelser og kraftig Veltalenhed — med Trang til at slaa sine Meninger fast med saa djærve Slag ned paa Sangbogen, som laa paa Talerstolens Kant, at man undredes over, at ikke Ryggen revnede (ja, altsaa Sangbogens!) Det var ham, der gik saa mange Beretninger om, som viste hvor stærkt han baade tiltrak og frastødte den Befolkning, han som fremmed havde slaet sig ned iblandt. Historier om, hvorledes han styrede sin store Elevflokk med fast og sikker Haand. Der var ikke meget, som undgik hans skarpe Blik, og selv den mindste Utilbørlighed blev irettesat. Men ogsaa Historier om, hvorledes en fordrucken Nabo kunde spille Halløj med ham ved at benytte sig af hans Hidsighed.

Eller om hans fænomenale Evne til at holde Rede paa sine mange Elever — ikke blot mens de var paa Skolen, men ogsaa sidenhen —, og det skønt han jo ikke hørte til de Højskolemænd, der var — eller legede at være —

Kammerat med dem, han var Lærer for. Ved Skolens 25 Aars Jubilæum — fortaltes der — kunde han staa i Døren og byde hver enkelt Velkommen, og det drejede sig om adskillige Hundrede, med Navns Nævnelser, uden at det glippede en eneste Gang, skønt mange jo havde forandret Udseende i betydelig Grad. De, der engang var haarfagre Ynglinge, mødte nu med blank Isse og havde faaet Haarvæksten placeret i Ansigtet!

Helt mytologisk lød de gamles Fortællinger om, hvorledes han som en anden Tor havde begivet sig ind i den bjørnbakske Udgaard og havde brugt sin Sandheds-Hammer mod denne Jætte. Og selv om han ikke havde fældet Jættens — det kunde den rigtige Tor jo heller ikke — havde Slagene dog gjort god Virkning, saa Jættens Magt led betydelig Afbræk.

Naar han saa begyndte at tale, var man nødt til at lytte med spændt Opmærksomhed. Man kunde om hans Tale godt anvende Goldschmidts Ord: »En Lise for Hovedet, Balsam for Hjertet og frydefuld Musik for begge Øren«. De var aldrig døde Steder i hans Tale, hvor unge, umodne Mennesker faldt fra og maatte underholde sig med at tælle Murskifterne i vestre Længe af Højskolegaarden, eller forestille sig, hvor stort mon det Flag, som hang bag Talerstolen, vilde tage sig ud, hvis det blev hejst op i en høj Flagstang.

At han tit maa have talt om noget, som laa en Del over en ung Fyrs Fattene, er utroligt andet. Men man var nødt til at spænde sig til det yderste. »Falde fra« kunde der ikke være Tale om.

Her oplevedes noget af Grundtvigs Paastand om »det aandsbaarne Ord, der hersker som en Konge over sine Omgivelser«.

Spændende var det ogsaa, at der jævnlig »skete« noget, naar Nørregaard havde talt. Det var ikke sjældent, at en af Tilhørerne kom til at »nyse rødt«, som Nørregaard kaldte det, og maatte op for at protestere. Det var jo i Provisorieaarene, og Nørregaard var Modstander af mange af Venstres Paastande og navnlig Partiets Taktik. Og ofte gav han denne Uvilje Udtryk i saa usminkeede Ord, at ikke alle kunde taale det. Jeg husker f. Eks. engang, Nørregaard og Teilmann skar sammen i en saadan Anledning. De var lige iltre begge to. Men denne Gang var det Teilmann, som knækkede over. Han raabte paa sin Karl om at faa spændt for hurtigst muligt, og endnu inden Mødet var forbi, rasede han ud af Gaarden i saadan en Fart, at Gnisterne stod fra Hestehov og Vognhjul!

Som Regel talte ogsaa Baagø ved disse Møder, og det var jo knap saa spændende. Der kunde være noget stillestaende over hans Fremstilling, og tit gik hans Tale vist ogsaa voksne Folk forbi. Velvilligt sagde man da, at han var saa »dyb«. Men der var over hans kæmpehøje, mandige Skikkelse en Værdighed, som betog og indgød Tillid. Han var lyslevende en af de nordiske Kæmper, som Lorens Frølich har tegnet dem. En enkelt Gang saa jeg ham, saa jeg aldrig glemte det. — Han boede paa sin smukke, lille Landejendom »Fuglsang« i Udkanten af Ravnholt Skov. Naar der var Sne, tog han Turen paa Ski (mon der var andre Skiløbere i Danmark dengang?). Engang havde jeg Held at møde ham som Skiløber, og det var et Syn! Den høje Skikkelse i flagrende Slængkappe og med de underlige Bevægelser skød mig forbi, mens jeg stirrede paa Fænomenet.

Der var som sagt mange Historier, der gik om Nørregaard, men dem lader jeg ligge. Derimod vil jeg fortælle en om Baagø, fordi den er saa karakteristisk baade for Manden og for Folkestemningen. Ja, og saa har den den Fordel at være paalidelig. Baagø har selv mange Aar efter stadfæstet dette for mig. Engang holdt vort bjørnbakske Sogneraad Møde. Nu var et Sogneraad jo dengang ikke saa overbebyrdet med Arbejde som i vore Dage. Man

behøvede ikke strengt at holde sig til Dagsordenen; der kunde nok blive lidt Tid til at snakke om »Byens Bedste og Borgernes Undergang« for at benytte en dengang brugt Vending. Ved denne Lejlighed: Testrupfolkene og deres Fjanteri. Nu skulde der ved Mødet udnævnes et nyt Brandsynsvidne, og et af Medlemmerne fik da den muntre Ide at foreslaa Baagø til Hvervet, og Forslaget fik enstemmig Tilslutning. Det vilde jo være kostelige Løjer at faa den fine Mand til at gaa rundt og kigge paa Folks Ildsteder og Skorstene. Oven i Købet kunde man i Meddelelsen til ham om Udnævnelsen titulere ham »Husmand Christoffer Baagø«.

Man behøvede ikke at være saa fintfølede som Baagø for at finde mere Haan end just Hæder i Udnævnelsen til denne »Tillidspost«, og hans første Tanke var da, at se at blive fri for Hvervet. Han talte med Herredsfogden derom, men denne mente, det var tvivlsomt, om det kunde lade sig gøre. Og han forstod da, at det vilde blive endnu kedeligere, om han protesterede uden Virkning.

Da Tiden kom dertil, gik han saa med sine to Fæller ud paa Brandsyn. Nu skete det, at det første Sted, de kom, var Skorstenen saa simpel, at Baagø forlangte den kasseret. De to andre saa forfærdede paa hinanden. Mon det alligevel ikke var en slem Suppedas, her var lavet? — Som bekendt har det altid knebet med at faa Sagerne i den Orden, Brandpolitiloven kræver. — Vilde Baagø nu give igen ved at kræve Lovens Paragraffer opfyldt til Punkt og Prikke? Det vilde da blive en kostbar Spas for hele Distriktet. Baagø lod sig imidlertid ikke anfægte, han lukkede Øjnene for Manglerne, hvor det nogenlunde lod sig gøre og gjorde kun Ophævelser, hvor det var absolut nødvendigt. I 23 Aar beholdt han sin Stilling. Først da havde han faaet Sagerne i en saadan Orden, at han syntes, at han med Sindsro kunde trække sig tilbage.

Men mere end det: Han blev en Slags Brandmajor for hele Herredet. Ved Ildebrande — selv langt udenfor hans Distrikt — kunde man i disse Aar altid være sikker paa at se hans høje Skikkelse, iført Sydvest, Regnfrakke og store Røjsere. Han førte altid Kommandoen paa Brandstedet, og Folk var godt tilfreds dermed; thi man vidste, at ved at lystre hans Ordre, blev alt gjort, som kunde gøres. Han blev en hel Autoritet paa Brandslukningens Omraade. — Naar Baagø ret hurtigt blev en anset Mand paa Egnen — ogsaa i de Kredse, som stod Højskolen fjernt — var Aarsagen vist for en stor Del hans Fortjeneste som — Brandmand!

Naar jeg skal sige, hvad jeg skylder Testrup-Folkene, maa det vist være det, at de har befrugtet min Fantasi i en modtagelig Alder. De bragte mig Bud fra en Verden, som var skønnere og rigere end den, jeg ellers kendte, men hvis Værdier var tilgængelige ogsaa for Smaafolk, som blot mødte med aabent Sind.

Men de var ogsaa kun Budbringere. Selv tilhørte de en helt anden Verden end jeg og mine lige.

Det var derfor ekstra morsomt for mig mange Aar senere at kunne møde dem som Kolleger, hvor kun Aldersforskellen var lidt i Vejen for helt at være Ligemænd. Navnlig Baagø traf jeg tit sammen med, da vi i en Aarrække begge var Formand for hver sin Amtsskytteforening. Ved Skytte- og Gymnastikstævner og ved Møder i København havde vi tit fornøjelige Samtaler ogsaa om gamle Dage og lokale Foreteelser.

MIN LÆSNING

Naar Talen er om min aandelige og intellektuelle Ernæring i min Opvækst, maa jeg ogsaa nævne min Læsning; thi jeg har fra lille af været en Læsehest, et rent Bæst efter Bogstaver. Nu var der rigtignok ikke meget bogligt at finde i mit Hjem. I den Henseende stod det endnu helt paa det gamle Almueniveau, Der var en lille Hylde paa Væggen i vor Dagligstue med Bibel, et Par Prædikensamlinger, Salmebog og forøvrigt lidt tilfældigt Skrabsammen, der skulde »Tærskersult og Tærskermave« (et grundtvigsk Udtryk) til at give sig i Lag med.

Men egentlig Læsehunger — som saa mange Bønderdreng, der er født med samme Skavank som jeg, tit har klaget over — har jeg ikke lidt af. Den tilstrækkelige Forsyning har aldrig været vanskelig at skaffe. For det første kan jeg nævne, at det nok var samme Aar, min Skolegang begyndte (1880), Avisen holdt sit Indtog hjemme. Fire Naboer slog sig sammen om et Eksempplar, derved blev Udgiften til hver kun 50 Øre Kvartalet; det var til at overkomme. For dem, som fik den sidst, blev Nyhederne nok nogle Dage gamle, men det betød jo ikke saa meget. Hovedsagen var, at der hver Dag bragtes megen Læsning ind i Huset, naar man tog alle Bladets fire Sider med.

Men dermed behøvede jeg ikke at lade mig nøje. I Ingerslev var der dengang — mærkeligt nok, thi Byen var afgjort Sognets Stedbarn — en ret stor og slet ikke ilde Bogsamling, hvor jeg stadig hentede Forsyning. Det var oven i Købet saa bekvemt indrettet, at Bøgerne var anbragt hos Byens Høker. Paa samme Tur kunde man altsaa skaffe sig Aandens og Legemets Kolonialvarer. Mens Ane Marie, Høkerkonen, vejede Kaffe og Puddersukker af og maalte »Stjenulli pø Pejteren« (Petroleum paa Dunken), kunde man selv inde paa Boghylden udtage aandelige Delikatesser. Og med Kurven eller Tasken fuld hastede man saa hjem for hurtigst muligt at faa set efter, hvilke Skatte man denne Gang havde faaet erhvervet.

Nok kunde den dobbelte Sendelse afstedkomme en vis Distraction, og det gik jo da gerne ud over det, jeg egentlig var sendt efter. Jeg husker engang, jeg skulde have det sædvanlige kvart Pund Kaffe, men forlangte et meget større Kvantum, vist flere Pund. Høkerkonen kunde jo nok forstaa, at det ikke kunde være rigtigt og fik mig pruttet langt ned, men ikke nok. Da jeg saa kom hjem med den altfor store Portion Kaffe, var der jo til mig i en god Mening for min Pjokkethed. Men Bedstemor tog mig som sædvanlig i Forsvar. »Det er da godt, Povl it har stjaalet 'et«, sagde hun. Ak ja! havde jeg altid haft saadanne Forsvarere, naar jeg sidenhen gjorde i Nælderne!

Naturligvis fik jeg tit noget Bras med hjem, men ogsaa en Del godt. Jeg fik allerede dengang Smag for Holberg. Ogsaa noget af Oehlenschläger kunde jeg magte. Hele Rækken af Ingemanns historiske Romaner, Steen Blichers Noveller og E. Bindstouw. (Jeg spekulerede over den Mærkelighed, som jeg ikke kunde klare: han skrev omtrent som jeg talte, og saa kneb det endda at læse det!). Bjørnsøns Bondefortællinger. Og saa: Carit Etlar, H. F. Ewald, Pikwickklubben og andet af Dickens. Endvidere af Skolelærerlitteraturen, som dengang var ny: Knud Skytte, Emanuel Henningsen, Ingvor Bondesen, Zak. Nielsen m. fl. Ja, Listen kunde godt gøres meget længere, selv om det meste nu er glemt. Jeg husker, der var en hel Del Bøger, hvor der paa Titelbladet stod: . . . af Forf. til »Hvorledes man fanger en Solstraale«. De maa nok have været yndige at læse!

Det har været kort efter min Konfirmation, jeg ligesom var færdig med Bogsamlingen i Ingerslev. Men i Bering var der ogsaa en, og den begyndte jeg nu at søge til. Den var ret ny og af mere moderne Støbning. Der gjorde jeg Bekendtskab med de tre store Nordmænd: Ibsen, Bjørnson og Lie; I. P.

Jacobsen og Drachmann. Leo Tolstoj og noget af de andre store Russere; Topelius: Feltlægens Historier og Victor Rydberg.

Med særlig Interesse læste jeg det, som dengang var udkommet af Troels Lund: Dagligt Liv i Norden, og fik allerede dengang Sans for hans sproglige Mesterskab. Det er hos ham, jeg første Gang har lært Fordelen ved at bruge levende Billeder i en Fremstilling og især undgaa forslidte Klicheer.

Det maa ogsaa nok have været der, jeg først fik fat paa A. D. Jørgensens 40 Fortællinger, som greb mig stærkt. Denne Bog har jo faaet en mærkelig Opstandelse i Besættelsestiden. Ikke blot er den — efter mange Aars Ubemærket-hed — udkommet i en stor Udgave, men man kan opleve, at en rejsende af Grosserertypen i Kystbanetoget anbefaler sin Kollega Læsningen af den i varme Superlativer: »Det er s'gu den bedste Bog, jeg har læst i mange Aar«. — Der er noget pudsigt i, at det, vi Bønderdrengene læste for 50 Aar siden og delvis har levet paa i al den Tid, nu skal tilegnes i samme Form af den saakaldte dan-nede Klasse.

Men den Bog, som i denne Tid absolut optog mig mest af alle, var Henry Georges »Fremskridt og Fattigdom«. Den var lige blevet oversat af den norske Højskolemand Viggo Ullmann. Jeg hørte ham tale om Emnet ved et Møde i Bering og fik saa fat i Bogen og læste den Gang paa Gang. Jeg husker, at jeg en Sommer havde Bogen liggende oppe paa Høstænget, hvor jeg sov min Mid-dagssovn. Men Middagssovn blev der lidt af den Sommer.

Det, som betog mig hos George, var hans Evne til at lade sine Digtersyner belyse det store Fond af Kendsgeninger, han beherskede, og de vide Udsyn, han gav til alle menneskelige Omraader.

I adskillige Aar var jeg fuldblods Georgist, men da der kort efter Aarhun-dredskiftet blev dannet et Parti for Gennemførelsen af hans Ideer, bevirkede forskellige Ting, at jeg ikke kunde gaa med. Og dog har det været saaledes siden, at naar jeg har hørt en kraftig georgistisk Tale, har den virket paa mig som efter sigende Hornmusik skal virke paa en gammel Dragonhest »Naturam furca pellas ex . . .«

Det er maaske ogsaa Paavirkning fra Henry George som gjorde, at jeg ret tidlig kom ind paa, at det sociale maatte ogsaa Højskolen tage op som en folkelig Sag. Det kunde vi ikke ene overlade til Mennesker med ufolkelig og ukristelig Indstilling. Ved flere Lejligheder, hvor Højskolemænd var samlet i Aarene før Verdenskrigen, slog jeg paa dette, uden at vist ret mange hørte efter mine Ord. — Naar jeg selv prøvede at praktisere det i min egen Skole, faldt det vist ogsaa temmelig uheldigt ud. — Et er jo et Søkort at forstaa, et andet Skib at føre.

UDFÆRDSLISTER

Den Længsel »over de høje Fjelde«, Bjørnson taler om i sin kendte Sang, og Driften til at overvinde de Skranker, som stænger for Udsynet, er noget, enhver vaagen Ungdom mere eller mindre stærkt maa føle. Det gælder jo baade den synlige og den usynlige Verden. Og mens jeg altsaa mener, at jeg med Hensyn til det sidste hører til de forholdsvis begunstigede, idet min Trang til at lære Menneskeliv og Menneskevilkaar at kende er blevet mættet i et Om-fang, som svarede til min Evne til at modtage, ja, maaske mere end det, var derimod min Verden, i rent udvortes, topografisk Forstand, meget mindre, end jeg kunde ønske mig. Da jeg havde naaet voksen Alder, havde jeg set grumme lidt af »Jordens Kreds og runde Bold«. Jernbanen løb nok tæt forbi mit Hjem; jeg passerede den hver Dag paa Vej til Skole, men de Gange, jeg har været med Tog i min Opvækst, kan let tælles.

Det var næsten kun de Steder, et bestemt Ærinde, førte mig hen, jeg fik Lejlighed til at se. Jeg husker f. Eks. engang min jævnaldrende Fæller Povl og jeg trak til Skanderborg Marked med hver sin gamle Udsætterko. De fremmede Egne og Byer, vi trak igennem, blev betragtet med stor Interesse. Ikke mindst gjaldt det den lille Købstad, der ligger saa smukt ved Skov og Sø. Livet og Tummelen paa Markedspladsen var ogsaa værd at bemærke. At der saa vankede et Stykke Wienerbrød og en Sodavand, da Køerne var solgt, er ogsaa værd at notere.

Men Turen gik tiest til Aarhus. Ordentligvis var Far der hver Lørdag, og Tog blev da benyttet, men engang imellem blev der kørt, og saa kunde det hændes, man fik Lov at komme med.

Skønt den Vej altsaa kom til at høre til de kendte, var der altid nok at se efter. Der var de mange Køretøjer, som fra Sidevejene drejede ind paa Landevejen, der saa paa det sidste Stykke, inden Byen naaedes, næsten blev et sammenhængende Vogntog. Saa var der Fraspændingen i Forsamlingsbygningens store Gaard, Hilsen og Samtale med Bekendte, som ogsaa var kommet til Stads. — Maaske skulde en Fedekalv, som havde ligget bundet bag i Vognen, afleveres til en Slagter, eller der skulde købes eller sælges Smaagrise ved Vesterport. Men ellers, naar man da var blevet saa fremmelig, at man kunde klare sig paa egen Haand, saa ud at se paa den store By. Det gjaldt om at gøre nye Opdagelser, men paa den anden Side: ikke vove sig længere væk, end at man kunde finde tilbage igen. Bedst var det vel nok at komme ned til Havnen og kigge paa de store Skibe, der laa dér, og lytte til Tummelen ved deres Lossen og Laden, slet ikke at tale om det betagende, der var ved at se dem komme glidende ind ude fra det aabne Hav.

Og nu burde der vistnok her komme en fantasirig Skildring af, hvorlunde ved et saadant Syn Lysten til Sømandens raske Liv blev vakt i mig — og Drømmen om paa den Vis at kunne gæste Jordens fagre Riger, blive stærk. Men det vilde være for meget ved Siden af, om jeg gjorde det; thi jeg var, og har vel altid været, en stor Bangebuks. Alene Fortællingerne om de mange og mægtige Lussinger, der hørte med til en Skibsdrengs daglige Underhold, var nok til at fordrive al Sømandsromantik hos mig. Og i Vand kunde man drukne, vidste jeg!

Ogsaa i Retning af at tilfredsstille min Udfærdslyst viste Friskolen sig som en god Ven og Hjælper, idet den hver Sommer foretog en Udflugt for Børn og Forældre, noget vist ikke mange Landsbyskoler gav sig af med dengang. I Begyndelsen kom vi ikke længere, end det kunde naas med Køretøj. Jeg husker Ture til Jeksen Dale og Skaade Bakker. Men senere blev Toget taget i Brug. Vi blev puttet ind i en Kreaturvogn; i en saadan kostede Turen ikke mange Øre for hver. Et Aar gik Turen til Himmelbjerget, et andet Aar til Silkeborg, og saadanne Ture gav Oplevelser og Indtryk, som var værd at gemme. — Men længere huskedes dog en Udtalelse, en af Konerne kom med paa Turen til Silkeborg. Standkvarter paa Turen var Ørnsø Teglværk, som ejedes af en Mand, der før havde boet i Nabolaget hjemme, og Konerne skulde da ind og se den pæne Lejlighed, som hørte til Værket. Julie Højmark, Friskolelærerens Kone, kom da med nogle meget lyriske Udtryk om den pragtfulde Udsigt, der var fra Vinduerne. Hertil løjede Kirsten Møllers, idet hun strøg ned over Væggen med sin Haand: »Ja, og saa det pæneste Tapesiepapir«. Det blev et bevinget Ord hjemme i mange Aar. Hvis en var ved at komme lidt for højt op, blev han altid skaaret ned med Kirstens Ord. Om der endnu gaar Sagn om Borgtapeter, som Digteren Aarestrup paastaar, ved jeg ikke, men at der kan opstaa levedygtige Sagn om Tapeter i et Teglværks Bestyrerbolig, det kan jeg altsaa bevidne. Vel igen et Vidnesbyrd om Tidens demokratiske Tendens!

Det er en mærkelig Kendsgerning, at i den Egn, hvor jeg har levet de første 20 Aar af mit Liv, og yderligere i mange Aar har haft Tilknytning til, meget langt fra hører til de Egne, jeg kender bedst. Ret tæt ved mit Fødested ligger Byer og Sogne, jeg aldrig har været i, og Seværdigheder, som er mig helt ukendte. Jelshøj, som kun ligger en lille Mils Vej borte, og hvorfra der maa være en storslaaet Udsigt over Aarhus Bugt, har jeg aldrig rørt med min Fod, og den enestaaende smukke Strandvej fra Aarhus til Moesgaard er mig næsten ukendt. — Noget af dette kan jo nok forklares ved, at man synes at foretrække de fremmede Egenes Seværdigheder for de hjemlige. Det er ikke blot den fremmede Mad, som skal smage bedst, ogsaa Oplevelser i det fremmede synes at have et Pikanteri, de hjemlige savner. Man kan nok ønske sig til Singapore, selv om endnu ikke har »væet i Hobrow«.

Kendt er det, at — i alt Fald for Aar tilbage, nu gælder det vel ikke saa meget længere — Københavnerne — beskedent? — holdt sig tilbage, saa der blev mere Plads for Provinsboerne og fremmede i københavnske Museer og Samlinger.

Det har jeg ogsaa haft noget af. Da jeg godt 20 Aar gammel kom til at tjene i Brændstrup ved Rødding, gik jeg en Søndag de 2½ Mil til Ribe for at se Domkirken. Da jeg om Aftenen travede den lange Vej tilbage, faldt det mig ind, at jeg aldrig havde været inde i Aarhus Domkirke, skønt jeg havde levet hele mit hittidige Liv i dens Nabolag. Da jeg kom hjem om Efteraaret, varede det da heller ikke længe, før jeg valfartede til Sct. Clemens.

Jeg vilde meget ønske, at Cyklen havde været et opnaeligt Gode 12—15 Aar før den blev det. Meget vilde da være blevet anderledes i min Ungdom; mit Tøjrslag vilde da være blevet betydelig længere i de unge Aar. Nu var jeg næsten 30 Aar, inden jeg blev Ejer af et saadant Vidunder. Ved dens Hjælp har jeg »erobret« Danmarks Riges udvortes Herlighed. Der er ikke mange Landeveje i Landet, mit Cyklehjul ikke har rullet paa, og ikke mange Seværdigheder, jeg ikke er naaet frem til.

SMØR OG POLITIK

Det stærke aandelige Røre, som var virksomt i de sidste Aartier af det 19. Aarhundrede, og som jeg paa første Haand oplevede med modtageligt Sind, har været det mest afgørende for Livsindstilling og Livssyn hos mig uden Sammenligning med, hvad jeg ellers har mødt i mit Liv. Der var imidlertid to Ting til, som optog Sindene, og som hver for sig bidrog til at give Tiden saadant Indhold og Tyngde, at den maatte blive et historisk Vendepunkt i det danske Folks Liv, i Særdeleshed for den danske Bondestand.

Det ene var de første forsigtige Skridt, der snart blev mere dristige, i Retning af at omforme vort Næringsliv. Det, som blev saa betydningsfuldt, fordi det greb ind i det daglige Liv og Arbejde i næsten alle Hjem. Og det, som i Løbet af et Par Aartier gjorde det danske Landbrug til en Seværdighed og et uopnaeligt Maal for alle fremmede, som kom for at se og lære.

Det andet var den politiske Kamp om, hvor Magtens Tyngdepunkt skulde ligge her tillands. Denne Kamp naaede sit Højdepunkt i Provisoricaarene, hvor man efter de lidenskabelige Ord at dømme tit maatte tro, at Verden ikke stod til Paaskede, hvis ikke en Afspænding kom forinden.

Jo vist var det en bemærkelsesværdig Ting, som skete den Dag i 1887, vor og adskillige Naboers Mælk kom ud for en Behandling, som var væsensforskellig fra den Omgangsmaade, Mælk ellers blev behandlet paa.

Hidtil havde man kun kendt dette, at den efter Malkningen blev siet op i røde Lerfade, som blev hensat paa Gulvet i den dertil indrettede Mælkekælder. Naar Fløden saa kom ovenpaa, blev den skummet og hensat til Syrning. Med to-tre eller flere Dages Mellemrum (rettede sig efter Aarstid og Mælkemængde) blev den hældt i Stampekærnen, hvor det under tiden kunde knibe med at faa Smørret til at komme. Troen paa »de onde Øjne« var vel nok borte, men ofte kunde det give Sved, maaske ogsaa Vand i Øjnene, inden de gule Smørkorn vilde vise sig.

Sidste Akt var at faa Smørret i Bøtten, og Far tog saa til Aarhus hver Lørdag for at afsætte det. Ved hans Hjemkomst lød Menuen altid paa Grønkaal, uden at jeg dog kan sige, dette Traktement havde nogen uheldig Indflydelse paa den opvoksende Slægts Helbredstilstand. Man fortæller ellers fra Fyn om en »Galop-Skræder«, som kom et nyt Sted hver Dag og altid blev opvartet med Grønkaal. Han kunde holde til det — Øvelse gør jo saa meget —, men hans Læredreng døde altid, inden Læretiden var til Ende.

Men hele denne Praksis i Mælkevejen forsvandt altsaa den Foraarsdag, da Mælken blev hældt i en løjerlig Blikbeholder af Flaskefacon, der blev stillet op til Vejen, hvor en Vogn, ogsaa af hidtil ukendt Udseende, kom rullende. Bliktingesten blev anbragt ved Siden af andre lignende, og Turen gik saa til Mejeriet. I den første Tid skulde man nok holde sig til, naar Vognen klirrede forbi fra eller til Mejeriet, indtil det jo da blev et dagligdags Syn, som ikke krævede særlig Opmærksomhed. Og det har vel ikke været saa længe.

Man maatte ogsaa lægge Mærke til, at naar de ældre kom sammen i disse Tider, var det altid det nye Væsen, der blev talt om. Den enkelte maatte tælle paa Knapperne: skal — skal ikke, før en Afgørelse blev truffet. Der var Risiko ved at gaa med til noget, som ikke kunde overses.

Man kunde indvende, at »fælle er sølle«, og at man ikke vilde byde sig selv eller sine Husfæller »Futmælk og Skidtsmør« (Margarine) i Stedet for ens egne gode Produkter. Men en Kendsgerning var det, at den ene efter den anden maatte liste med, hvor nødig han maaske end vilde. Og det har ogsaa været en stor Dag, da man første Gang fik Lejlighed til at se det nye Mejeri, som var bygget nede ved Aldrup Mølle. Den øredøvende Tummel med Mælke-spandene, de mange mærkelige Maskiner, de snurrende Hjul og især de meget omtalte Centrifuger med det gebommerlig store Omdrejningstal: flere Tusind Omdrejninger i Minuttet. Det maatte da vist være Løgn og Overdrivelse. Og dog! den dybe Summen var ikke til at tage fejl af. Det var let at skønne, at den ikke løb rundt som en Spiderok eller en Hakkelsemaskine. Det kunde ogsaa hænde i disse Tider — det skete f. Eks. i Ormslev —, at en Centrifuge blev »svimmel« af de mange Omdrejninger og røg ud i Lokalet i Stumper og Stykker, og de havde saadan et Skub paa, at ingen Mejeristpande var stærk nok til at møde dem. Det var med en Blanding af Beundring og Skræk, man nærmede sig et saadant Kunstværk — eller Uhyre.

Det kan heller ikke være andet, end at jeg en Overgang har haft Tanker om selv at blive Mejerist. Det maatte være et morsomt Arbejde, og hvad der ogsaa betød en Del: man kunde træffe Mejeristerne pyntede og frie midt paa Eftermiddagen, mens Bønderkarlene maatte være i Selen lige til Solnedgang. Sikken dejlig Masse Tid til Læsning, der kunde blive!

Naa, en Del med Mejeriet fik jeg da ogsaa at gøre, men kun i Udenværkerne. Aaret efter at Mejeriet blev bygget, fik vi en Mælketur at udføre, og i næsten 3 Aar kørte jeg — med et Par gamle hvide Heste — daglig Turen til Mejeriet. I vore Folkeferie-Tider lyder det nok utroligt eller barbarisk, at jeg i den Tid kun var fri i to Dage, men for at mildne paa Forholdene, maa jeg

tilføje, at jeg om Sommeren, naar jeg satte lidt ekstra Fart paa, kunde være hjemme Kl. 9. De smaa Udflugter paa de elysæiske Frimarker, som Forholdene ellers muliggjorde, kunde da nok udføres Resten af Dagen.

Ja, vist var dette nye Mejerivæsen en bemærkelsesværdig Ting, som ogsaa var med til at give Øjeblikket en Kulør, som huskes af dem, der oplevede det. Man at det var Begyndelsen til et økonomisk Tidehverv, kunde ingen se dengang. Mange Lovtaler er siden holdt over den oplyste Bondestand og dens fremskuende Evne, om Andelsvæsenets Fortræffelighed, og megen Statistik er brugt for at vise, hvor gavnlig denne Landbrugets Industrialisering har været, men det er altsammen Bagklogskab, som intet har med Datidens Indstilling at gøre.

Helt modsat var det med Bedømmelsen af den politiske Kamp: for og imod Estrup. Der vilde det være Uret at sige, at den ikke optog Sindene, for det gjorde den til Gavns — og i mange Aar. Dens Betydning blev ikke under- vurderet. Dens Udfald vilde blive — mente man — en historisk Ottevejskrog, hvor mange vigtige Fortids- og Fremtidsveje skar hinanden. Og saa kan man jo godt bagefter mene, at det var »viel Geschrei und wenig Woll«⁴, hvis man er anlagt for Skepsis. Personlig var jeg godt nok »med paa'en«. Jeg var 12 Aar, da Provisorieaarene begyndte, og fra den Tid var der næppe en kraftig Straale i Avisen, som ikke blev læst med Andagt, eller en politisk Brandtale, som jeg kunde faa Lejlighed til at overvære, jeg ikke hørte med Henrykkelse.

Bedst husker jeg nok Valghandlingen i Aarhus, da Dr. Pingel blev valgt første Gang. Den tynde asketiske Videnskabsmand med det verdensfjerne Blik og den slørede Stemme, der dirrede af en indre Spænding, havde et Skær af Martyrium over sig, idet han var blevet afsat som Lærer ved Metropolitan- skolen i København af politiske Grunde. Og som Modstykke: den tusindtallige larmende Menneskemængde, som omgav ham med Jubel og Protester. Især da Valgresultatet blev meddelt, blev Larmen saa infernalsk, at man undrede sig over, at ikke Taget paa Ridehuset lettede sig.

Et ekstra Pikanteri havde dette Valg ved, at Dr. Pingel, skønt han sagdes at være Fritænkter, kraftigt blev anbefalet af en Præst: vor egen Teilmann. — Det var ikke fri for, at Byens socialdemokratiske Arbejdere gjorde endnu mere Stads af ham end af Doktoren. Han kunde den Dag — og de følgende Valgdage — ikke gaa paa Gaden uden at blive hyldet med Leveraab.

Men i det daglige mærkedes den politiske Kamp nok mindre i vort Nabo- lag end mange andre Steder, hvor den kunde føre til Fjendskab mellem Na- boer og mellem Slægt og Venner. Det var ikke Tilfældet hjemme og kunde ikke være det, da alle var Venstremænd. Der blev aldrig afgivet mere end to Højrestemmer i Tiset Sogn. De stammede fra Sognepræsten og en Husmand i Ingerslev.

Der snakkedes jo jævnlig Politik, men da alle var rørende enige, manglede Dramatikken ganske. Den kunde kun komme, naar en af vore egne gik amok, og det kunde jo hændes. Jeg husker f. Eks. Hans Rævsgaard, en ellers meget fornuftig og respektabel Mand. Han havde været ude at kræve Penge op — jeg ved ikke til hvad —, og havde saa i Dagens Løb faaet vel mange Snapse og Kaffe-punche, hvorved »Aanden« var bleven vakt i ham. Ved Aftenstid kom han ind til os hjemme, hvor han ikke havde noget at gøre. Han vilde da saa gerne have Lov til at udvikle sit »Program«, sagde han, og det fik han Lov til. Hans Program lød: »Frihed, Lighed og Broderskab! Ned med baade Estrup og Kongen, og leve Republikken — Fanden rende mig!«. Da Hans havde faaet det afleveret, gik han.

Eftertiden har fældet højst forskellige Domme om disse mange Kampaar om Magten, der førte til »Visnepolitik« og til, at al Lovgivning gik i Staa. Nogle af vore Folkelivsskildrere, f. Eks. Jeppe Aakjær og Johan Skjoldborg, taler meget om den vækkende Indflydelse, Kampen havde hos Udmarkens Folk. Og det kan jo godt være, den havde noget at sige dem, al anden Vækkelse ikke kunde naa. Der behøvedes saa vist ikke meget Omløb i Hovedet for at faa fat i Politik dengang, ganske fri for Saglighed som den var. Alle kunde fatte Meningen af Hans Rævsgaards Program.

Fra Mænd med ansete Navne lød der derimod Fordømmelse over hele det politiske Uvæsen. Mest kendt er vel nok Otto Møller i Gylling. Han hævdede, at det var en ren Ulykke, at Grundtvigianerne gik ind i det forenede Venstre og var med i Kampen for at vinde Magten ved uandelige Vaaben. Aser skulde holde sig fra at have Maskepi med Jætter. Den aandelige Vaartid, som var kommet til vort Folk og som havde været saa forjættelsesfuld, var nu blevet alløst af kold, sviende Blæst, som truede med at dræbe de Spirer, Vaartiden havde kaldt frem. Det havde maaske været bedst, Folket vedblivende havde faaet Lov at sove.

Der er mange, som bagefter har givet Otto Møller Ret i dette hans Sortsyn. Det har jeg aldrig kunnet, fordi jeg mener, en Vækkelse maa forandre sig med Aarene. Enten Tiden var blevet politisk eller ej, vilde dette være sket med det grundtvigske.

Mere Bund synes jeg der er i den skaanselsløse Domfældelse af det hele Postyr, Henrik Pontoppidan giver i sine Folkelivsbilleder fra den Tid, især i »Illum Galgebakke« og i »To Gange mødt«. Han hudfletter der den danske Hang til at give sig Fantasterier og Drømmerier i Vold, at begynde en Kamp uden at ville Udgiften til dens Fortsættelse. Det er kun Operette, naar en velstillet Samfundsklasse taler revolutionære Ord — selv om de fleste har en velpudset Riffel hængende paa Væggen hjemme.

»Krapylet level« raaber Mandslingen i »Illum Galgebakke«; thi det er kun dem, der intet har at miste, der kan lave Omvæltning.

Det kan jo nok indvendes mod Pontoppidan, at Kampen dog førte til Sejr ved Systemskiftet 1901. Ja vel, men det er et stort Spørgsmaal, om ikke Sejren var kommet før — og især bedre —, hvis det, Biskop Monrad kalder »den stille Magt«, havde faaet Lov at virke i Stedet for Spektaklet og Skraalet.

„ENDNU SAA GANGER HER SAGN OM EN Ø — —“

Naar bondefødte Forfattere af min Aldersklasse fortæller Minder fra deres Barndom og Ungdom, føler de sig næsten altid forpligtede til at fortælle vidt og bredt om Datidens Arbejdsmetoder og hvilke Arbejder, der var at gøre, før den ny Tid satte ind. Hos de fleste synes jeg dette er mislykket, hvis Meningen da har været at give Eftertiden et levende Indtryk af Forskellen paa dagligt Bondeliv før og nu. Og det er jo da nok dette, som har været Formaalet. I og for sig var der intet i Vejen for, at jeg kunde gøre det samme; thi i min Barndom brugtes de gamle Arbejdsmetoder endnu uforandret i mit Hjem. Brygning og Bagning udførtes, naar der var Brug derfor. Spinderokken snurrede for baade Uld og Hør. I adskillige Aar maatte jeg daglig bruge Plejlen i Vintermaanederne, og en Le har jeg kunnet bruge som den bedste. Men af den Grund, jeg nævnede før, forbigaar jeg alt dette.

Jeg har derimod Lyst til at fortælle lidt om den sjælelige Side af Datidens Bondeliv paa min Hjemegn. Synes man, det lyder lidt højtideligt, kan vi ogsaa kalde det: Hvad snakkede Folk om, naar de kom sammen.

Ja, hvad snakkede — og snakker — Folk om, naar Lejlighed til Snak gives? Naturligvis om Vind og Vejr og hvad Hændelser, der er indtruffet fornylig. Om Avl og Bedrift, om Politik og Krigsberetninger — eller Krigsrygter, som man — trods offentlig Advarsel — ikke undlader at lade gaa videre. Og hvor Forholdene er ens, vil Talen om disse Ting ogsaa være ens — fra Skagen til Skelbækken.

I Kredse med et aandeligt Fællesskab vil dette naturligvis ogsaa gøre sig selskabeligt gældende, især i en aandelig Vaartid. At man i Kredsen hjemme talte meget om Livet indenfor Skolens og Kirkens Vægge, giver sig af sig selv, men det var jo en Specialitet, som den store Flok stod udenfor, og som jeg derfor helt ser bort fra i denne Sammenhæng.

Men naar dette daglige — aktuelle — er blevet behandlet, vil der tit og ofte komme det Øjeblik, da det, som ligger mere gemt, kommer frem. Og da er det værd at lytte efter. Det kan blive et Stykke værdifuldt Hjemstavnshistorie, der her er til at faa fat paa — forskellig fra Sted til Sted.

H. F. Feilberg siger i »Dansk Bondeliv«, hvad man talte om i Sydvestjylland (efter først at have nævnt Vind og Vejr og Studehandel): »Men før eller senere kom Talen ind paa Livets mystiske Kræfter; om Varsler og Gengangere, om Ligskarer og overnaturlige Væsener og deres Magt over Menneskene«.

Naar derimod H. P. Hanssen udførligt fortæller om sin Barndom paa Sundved, har han ikke et Ord at fortælle om denne Mystik. Det, man der talte om, var Krigen, saadan som den har vist sin Gru paa denne Egn. Alle havde været med, alle havde set og oplevet noget, som de havde Trang til at fortælle om. »Disse Fortællinger om Krigen, hvor har de i min Barndom hørt med til mit daglige Brødl«, udbryder han.

Hvis jeg skal bestemme min Hjemegns Menneskers Særpræg efter de Fortællinger, jeg der har hørt, har det kun lidt til fælles med Feilbergs Bønder, mere med H. P. Hanssens, for saa vidt som Fortællingerne ogsaa der drejede sig om det dennesidige. Men en noget anden Kulør havde det dog.

I sin Bog »Dansk Menighedsliv« skriver Holger Begtrup, at Aarhusegnen næppe synes at være modtagelig for aandeligt Liv som andre Egne af Jylland. Derfra kan der i al Fald ikke meldes om nogen gudelig Vækkelse, saadan som mange andre Steder. Det skyldes nok for en Del et rationelt Anlæg i Egnens Folkekarakter. Men naar materialistisk Oplysning i Forbindelse med demokratisk Politik fik saa stærk Fremgang, er den historiske Grund nok den Kendsgerning, at Lars Bjørnbak var den Mand, som først blev Fører for Bondestanden i Aarhus Amt. At Begtrups Bemærkning er rigtig, ses maaske bedst af, at alle Fortællinger om mystiske Magters Indgriben i Menneskers Liv helt var forsvundet fra den Verden, som omgav mig i min Barndom.

Forsvundet — ja, for de havde jo været der. Fra Mor kender jeg f. Eks, Navnet *S l a n t e r L a u e s*. Han var Præst i Blegind (død i ca. 1750), men var en af de skrappeste Troldmænd, som har eksisteret. I Evald Tang Kristensens Samlinger kan man se, at han har praktiseret over hele Jylland med sin Signen og Manen. Naar ingen anden kunde faa Bugt med »Skidteriet«, maatte man have Bud efter Blegind-Præsten. Han kunde hamle op med selve Fanden.

Mor fortalte, at i hendes Opvækst var Slanter Laues-Fortællingerne endnu i flittig Brug — og troedes. »Ih, vi kund' blyw saa ræd' ved at høre dem, te vi it' turd' gaa udenfor en Dør«. Men i min Barndom var Beretningerne ganske forsvundet. Baade hans Navn og hans Gerninger var helt gaet i Glemme. Ikke engang Lokalstolthed har kunnet holde en Smule Liv i ham.

Udryddelsen af disse gamle Forestillinger viser en bemærkelsesværdig Ejendommelighed i min Hjemegns Livsindstilling og viser en nøgtern og rati-

onel Betragtning, som jeg ikke synes at have fundet i andre Egne af Landet, Det slog mig saa stærkt, da jeg mange Aar senere kom til Salling, hvor jeg næsten blev lige saa fortrolig med Folk og deres Ejendommelighed som jeg havde været med dem paa min Hjemegn. Der er ingen Tvivl om, at Befolkningen dér havde mere Oplysning og Kultur. Men fik man Folk paa Tomandshaand, lagde mange af dem ikke Skjul paa, at de havde de gamle Forestillinger om Varsler og Gengangere o. s. v., ja, troede fuldt og fast paa dem. En havde mødt en Ligskare en mørk Aften paa Vejen til Rostrup. En anden havde set Forvarsler paa, hvor Sallingbanen skulde komme til at gaa. En tredje havde faaet Varsel om den Ulykke, som næste Dag ramte hans lille Pige. Men betegnende er det, at man ikke talte om den Slags Oplevelser, naar flere var til Stede. Man kunde risikere at blive regnet for ikke rigtig oplyst (!).

Der var dog et Omraade, hvor de gamle Forestillinger ikke var udryddet paa min Hjemegn. Det var, hvad der angik Skæbnetroen. Denne: oprindelig Troen paa Nornerne, en blind, ubøjeelig Magt, som tumler med Menneskene efter eget Lune — er nok det oprindeligste Træk i nordisk Religiositet — og vil vel altid være en Bærepille i vort Folks Livssyn, hvis den ikke omdannes til Tro paa en Gud og Fader, som vil føre sine Børn fra Dødningehjem til de levendes Land. — Den er et Grundtræk i al vor Digtning, som er noget værd.

Jeg gengiver saadan en Skæbnefortælling blandt de mange, jeg har hørt i min Opvækst:

En ung Pige fra Dørup tjente i Lille Mølle, som laa i den snævre Aadal mellem stejle Bakker nedenfor Byen. Hun var forlovet med Mølleforpagteren, og de skulde snart have Bryllup. En Søndag Aften besøgte hun sine Forældre. Da hun ved Sengetid skulde tilbage til Møllen, var det mørkt og uvejsomt. Forældrene vilde af den Grund overtale hende til at blive hjemme Nat over. Men nej! hun maatte af Sted. Hun gik imidlertid vild og kom ved Midnatstid — træt og forkommen — tilbage til sit Hjem. Igen pressede man paa for at overtale hende til at blive. Men der var intet at gøre; hun skulde af Sted. Faderen trak da i Tøjet og fulgte hende ned til Møllen. En Time senere brændte Møllen og hun indebrændte. »Saadan skulde det nu være«. — »Der var nu hendes Plads«. — Det er Historiens Moral. Der var intet at vrikke eller dreje ved den Ting.

Aarhuskredsen.

Af Kjeld Jensen.

II

Kredsen 1872—84.

Om Bjørnbakkernes Fremgang ved Valget 1872 skriver Høgsbro i Dansk Folketidende: »Det Parti, der har gennemgaaet Kampen heldigst, er det, der kun bestod af Winther og Kjær, og som efter dets mest højroastede Taler vel maa kaldes det bjørnbakske, idet det er fordoblet, ja, maaske endog tæller 6 Medlemmer, og havde nær Udsigt til at erobre Byer som Aarhus og Aalborg. Vi kan imidlertid ikke tillægge disse Sejre stor Betydning; thi af alle jyske Folketingsmænd af det forenede Venstre har det kun kunnet fortrænge en eneste (Rotwitt i Skjoldelev), og til Gengæld har en af dets førende Mænd (von Haven) maattet bukke under i Skanderborg«.

Man maa dog sige, at det forenede Venstres Sejr var større og mere skelsættende end Bjørnbakkernes; thi det vandt 11 Kredse og blev Flertal i Folketinget. Det var især Mellempartiet og Løsgængerne, som det gik ud over. Flertallet var ikke stort, et Par over Halvdelen, men inden længe gik 3 Bjørnbakker ind i Partiet, dog ikke Winther og Søren Kjær.

Ved Rigsdagens Sammentræden rejste Venstre det parlamentariske Krav. Ministeriet skulde være i Overensstemmelse med Folketingets Flertal. Venstre prøvede paa forskellige Maader at tvinge Ministeriet bort, men dette blev støttet af Landstinget og vilde ikke bøje sig. Hermed indlededes den Kamp, som skulde vare i næsten en Menneskealder.

I Maj 1873 besluttede Venstres Førere at gribe til Folketingets yderste Middel: at forkaste Finansloven. Men 17 af Partiets menige Medlemmer syntes, at det var for voveligt, deriblandt 10 jyske Bønder. Ministeriet reddede Finansloven med 61 St. mod 39. Kort efter udstedte Venstre en Erklæring om, at Finansloven vilde blive nægtet, dersom Ministeriet ikke gik af inden Efteraaret, og denne Erklæring havde ogsaa de 17 sluttet sig til. Følgen blev, at Finansloven nægtedes Overgang til 2. Behandling, Folketinget opløstes, og nyt Valg blev udskrevet til Afholdelse 14. November 1873.

En Kampmaade som Finanslovsnægtelse tilfredsstillede Lars Bjørnbak, og paa et Møde i Skanderborg 20. Septbr. 1873, hvor Berg og J. A. Hansen deltog, roste han dem i endnu højere Toner end han havde dadlet dem i Ry Aaret før. Han udtalte Ønsket om et Venstreministerium, da Venstre havde lige saa dygtige og hæderlige Mænd som dem, der hidtil havde været Ministre.

Da Valget var udskrevet, mente Bjørnbak, at Tiden var kommen til at optræde som Kandidat, og derfor stillede han sig. Konsul Mørk undlod at stille sig, maaske har han haft paa Følelsen, at han næppe kunde vælges. I Stedet for opstillede Højre Godsejer Hans Peter Ingerslev, Marselisborg, der

sikkert var den bedste Kandidat, Partiet kunde faa. Valgkampen var haard og bitter, og Udfaldet ikke til at forudse. Især paa Valgdagen skal der have været et Spektakel uden Lige, Folk skændtes og raabte Ukvemsord til hinanden, og heri deltog Bjørnbak ikke mindst. Hans uheldige Optræden var sandsynligvis Aarsag til hans Fald. Arbejdernes Stemmer i Aarhus havde han sikret sig gennem Karetmager Kruse. Grundtvigianerne havde besluttet at stemme paa ham, men hans stærke Udtalelser mod Forsvarsvæsenet og nogle heftige Udfald mod Grundtvigianerne ombestemte nogle af dem. Et Sammenstød med Baagø fra Testrup fremkaldte ogsaa Uvilje mod ham. Testrup Højskole ligger i Odderkredsen, men Baagøs Privatbolig laa i Tiset Sogn, saa han var Vælger i Aarhus. En Forespørgsel fra Baagø besvarede Bjørnbak med Grovheder. Ved Kaaringen valgtes Bjørnbak, men Ingerslev gik alligevel af med Sejren. Fra Højres Side blev der udfoldet en ihærdig Agitation i Aarhus By. Resultatet blev, at Ingerslev valgtes med 1475, medens Bjørnbak fik 1416. Stemmemforskellen var saaledes kun 59. Nogle Grundtvigianere har formentlig stemt paa Ingerslev. Han fik nemlig 92 St. fra Landkommunerne, et Tal, som han aldrig naaede senere. Allerede ved det følgende Valg fik han kun 38. En Del Grundtvigianere har sikkert undladt at stemme. Skønt Stemmeprocenten gik frem fra 65 til 71, blev der i den noget grundtvigsk prægede Holme-Tranbjerg Kommune afgivet 10 Venstrestemmer mindre end Aaret forud.

Stemmerne faldt i de forskellige Kommuner saaledes:

	Ingerslev	Bjørnbak
Aarhus	1383	412
Vejlby	20	132
Hasle-Skejby-Lisbjerg	19	105
Viby	39	159
Tiset	3	179
Ormslev-Kolt	4	244
Holme-Tranbjerg	7	185

Valgets Udfald blev ikke nogen Sejr for Finanslovsnægterne. De tabte 1 Kreds og havde kun 52 Mandater, og J. A. Hansen erklærede, at »Eksperimentet« med Finansloven ikke vilde blive gentaget. Angrebene mod Ministerierne hørte dog ikke op. Holstein trak sig tilbage 1874 og hans Efterfølger Fønnesbech Aaret efter. Saa dannedes 11. Juni 1875 Ministeriet Estrup, et udpræget Godsejrerministerium, og nu begyndte Kampen rigtig for Alvor. Folketinget opløstes paa Forsvarsspørgsmaalet, og nyt Valg afholdtes 25. April 1876. Dette Valg blev en stor Sejr for Venstre, der vandt 15 Pladser og nu talte omtrent 70 Medlemmer i Folketinget.

Et af de mest overraskende Valg var Valget i Aarhus. Ganske naturligt stillede Ingerslev sig igen. Ogsaa Lars Bjørnbak blev opstillet; men en Del Venstremænd erklærede, at de vilde ikke stemme paa ham, og saa trak han sig tilbage. Man vedtog saa at opstille en ung Gaardmand, Hans Peter Hansen fra Viby, en af Bjørnbaks Meningsfæller. Næppe nogen troede, at han kunne fælde Ingerslev, men alligevel blev han valgt med 1644 St. medens Ingerslev kun opnaaede 1556. Socialdemokraterne havde ogsaa en Kandidat, Cigarmager J. F. Gissing fra København, som dog trak sig tilbage til Fordel for Hansen. Stemmeprocenten steg fra Valg til Valg og var denne Gang 73. I Hovedtrækkene stemtes som sidst, dog var Stemmetallene mindre i Viby fordi en Del af Kommunen, Frederiksbjerg, var bleven indlemmet i Aarhus. Højre i Aarhus var selvfølgelig ikke tilfreds med Valget, og Ledelsen blev stærkt angrebet, da mange mente, at den havde taget sig Opgaven for let.

H. P. Hansen var kun Folketingsmand i knap 3 Aar og forsøgte sig aldrig mere som Folketingsmand. Det var i de bevægede Aar, da Estrup udstedte sit første Provisorium, som Venstres Flertal sammen med Højre dog bragte ud af Verden, og da Splittelsen i Venstre naaede sit Højdepunkt med det forenede Venstres Ophør ved Dannelsen af det radikale Venstre i Marts 1878. Bjørnbakernes Stilling i den Tid var ejendommelig. 2 sluttede sig til de moderate, 2 til de Radikale, og Winther og Søren Kjær stod udenfor. I den Tid indtraf ogsaa Lars Bjørnbaks Død, 2. Januar 1878. Den djærve Stridsmand blev kun 53 Aar, han havde arbejdet over Evne og slidt sig op.

H. P. Hansen blev aldrig nogen fremtrædende Politiker. I Folketinget talte han kun 4 Gange. Han sluttede sig til de Radikale, og Hørup var den Politiker, han især saa op til.

Man faar det Indtryk, at han var en sympatisk Personlighed. Af det efterfølgende vil det ses, at hans Livsførelse ikke var helt almindelig. Han var født i Søndervinge 7. Aug. 1839. Faderen, Peter Hansen, var Lærer og Gaardmand og havde en kort Tid været Folketingsmand i 50'erne. Han fulgte Tscherning og senere Bjørnbak. Sønnen var hjemme hos Faderen, indtil han 1858 kom paa Viby Højskole hos Bjørnbak, og derefter var han i en Aarrække knyttet til Viby. 1861 blev han gift med Kirsten Andersen, Datter af Gaardejer Hans Andersen i Viby, og samtidig overtog han hendes Fødegaard. Hans Hustru døde Aaret efter, hvad der var et haardt Slag for ham. Han forpagtede sin Gaard bort til Lars Bjørnbak, og selv drog han efter et Ophold hos Thomas Bjørnbak i Vendsyssel hjem til Faderen, hvis Gaard han styrede nogle Aar. 1866 blev han gift med Lærerdatteren Ane Margrete Würbler fra Vester Velling, som blev ham en udmærket Hustru i 30 Aar. Til Viby følte han sig draget, og i 5 Aar var han Forpagter af Viby Præstegaard, indtil han 1871 ved Forpagtningstidens Ophør overtog sin egen Gaard, som han solgte 1879. I denne Periode falder hans Folketingsvirksomhed, og han var en af Lars Bjørnbaks betydeligste Medarbejdere. Ogsaa af Viby Sogneraad var han Medlem, og han var Formand 1874—77.

Gaardejer H. P. Hansen, Viby,
Folketingsmand for Aarhus-
kredsen 1876—78.

Efter at have solgt sin Gaard til Viggo Bjørnbak og Chr. Leth Espensen, købte Hansen Gaarden Kristinesminde i Skivholme, hvor han dog kun boede i to Aar. Derefter var han i 10 Aar Hotelejer i Randers og fra 1891 Viktualiehandler i samme By; det var dog særlig hans dygtige Hustru, der passede Forretningen. Hun var samtidig en udmærket Moder for deres talrige Børnesflok. Hun døde pludselig 1896, og ved Savnet af hende brød han næsten sammen. I nogle Aar rejste han rastløs og sørgmodig rundt til sine Børn. Omkring 1901 fik han en Klasselotterikollektion i Aalborg, som dog særlig lededes af en Datter. Blandt hans 9 Børn er de mest kendte Købmand Niels Hansen i Randers og Læge Peder Hansen i Ulstrup. Under et Besøg hos sidstnævnte døde H. P. Hansen 17. Maj 1904.

Efter Venstres Sprængning 1878 længtes Berg og hans radikale Meningsfæller efter Valg for at kunne tilføje de Moderate et føleligt Nederlag, ja, helst udrydde Partiet. De vilde hellere se en Højremand valgt end stemme paa en Moderat. Valget ventedes afholdt i April 1879, men kom før. Der havde været Negeropstand paa St. Croix, og for at bøde paa Følgerne heraf stillede Estrup

Forslag om at yde et betydeligt Beløb hertil. Han blev ikke enig med Folketinget og opløste derfor dette 10. December 1878. De nye Valg fandt Sted 3. Januar 1879. Der blev ikke megen Tid til Agitation, som ogsaa forhindredes ved, at en forrygende Snestorm satte ind mellem Jul og Nytaar. Valgslaget drejede sig om Splittelsen i Venstre, Negrene tænkte man ikke paa, og Højre saa roligt til. De Moderate tabte 13 Mandater, men Bergs Parti vandt kun 3, Resten tog Højre, som blev Tingets største Parti. Inden et halvt Aar traadte 9 Medlemmer ud af Bergs Gruppe under Albertis Ledelse. De kaldte sig »De udtraadte«, saa nu var Venstre tredelt.

Ingerslev tilbageerobrede Aarhuskredsen med 2119 St. mod 1505. Venstres Kandidat var Købmand Andreas Dam af Aarhus. Efter Lars Bjørnbaks Død var han vel nok Bjørnbakkernes betydeligste Mand, hvorfor han kort skal omtales her. Han var født 1846 i Tebstrup Kro, men opfødt i Skanderborg Ladegaarde, hvor hans Fader ejede Fredensborg. Selv var han 1870—78 Ejer af denne Gaard, men da han havde mere Interesse for Handel end Landbrug, flyttede han til Aarhus. Han blev Landstingsmand 1882, Direktør for Landbosparekassen i Aarhus og Forretningsfører for Aarhus Amtstidende. 1887 flyttede han til København som Medudgiver af »Ugens Nyheder«, men døde allerede 1891.

For Højre i Aarhus var Valget en stor Sejr, man havde faaet Organisationen i Orden efter den uheldige Valgdag 1876. Venstre gik derimod tilbage med 139 St., nogle Moderate har sikkert undladt at stemme. Venstre havde Tab i næsten alle Kommuner, medens Højres Fremgang skyldtes Aarhus By. Dog havde det en Gevinst paa 40 St. i Landkommunerne.

I Foraaret 1881 blev der en uløselig Konflikt om Finansloven, Folketinget opløstes, og nyt Valg afholdes 24. Maj. Imidlertid var det indbyrdes Forhold mellem de tre Venstregrupper mildnet en Del, og de gik nogenlunde enige til Valg med det Resultat, at Højre tabte tre Mandater. Ingerslev blev valgt igen i Aarhus med 2025 St. mod 1882, som faldt paa Højskoleforstander Viggo Bjørnbak af Viby. Han var Lars Bjørnbaks yngste Søn, kun 28 Aar gl. og Medredaktør af Aarhus Amtstidende. Skønt han langtfra stod Maal med Faderen, var han dog ikke ubetydelig, og tillige var han vellidt af sine Omgivelser. 1884 blev han Folketingsmand i Odder, men døde allerede 1892. Med Ingerslev havde han tre haarde Valgomgange i Løbet af 8—9 Maaneder. Da Ministeriet fremdeles ikke kunde blive enig med Folketinget om Finansloven, opløstes

Tinget igen, og nye Valg afholdes 26. Juli 1881. Højre tabte da 6 Kredse, og saa hørte Opløsningerne foreløbig op. I Aarhus sejrede Ingerslev over Viggo Bjørnbak, men kun med en Majoritet paa 9 St.: 2071 mod 2062. Valgets Godkendelse blev udsat, og ved Nytaarstid blev det forkastet med 62 St. mod 28. Klagepunkterne var ikke meget betydelige, f. Eks. at Kaaringen var foregaaet i Ridehuset, men den skriftlige Afstemning i et andet Lokale, og at Valglisten i Aarhus ikke var ordnet strengt efter Bogstavfølgen. Ikke alene Højre, men ogsaa Sofus Høgsbro og Jørgen Pedersen stemte for Valgets Godkendelse.

Omvalget foregik 31. Januar 1882. Kandidaterne var de samme som sidst. Som sædvanlig fik Bjørnbak god Støtte fra grundtvigsk Side og anbefaledes af Niels Rasmussen, Folketingsmand

Godsejer H. P. Ingerslev, Marse-
lisborg. Folketingsmand f. Aarhus-
kredsen 1873—76 og 1878—84.

Kr. Højmark og Valgmenighedspræst Teilmann. Ingerslev sejrede igen, idet han fik 19 Stemmer mere end Bjørnbak: 2186 mod 2167, og nu blev Valget godkendt. Afstemningsprocenten var 81,8.

Det var sidste Gang, Hans Peter Ingerslev valgtes som Folketingsmand, og det var nærmest Indledningen til hans betydelige politiske Karriere. Han var Søn af fornævnte C. P. R. I. og født paa Marselisborg 3. Maj 1831. Han blev Student 1849 og begyndte paa det juridiske Studium, men dette opgav han for at kunne ofre sig for Landbruget. Ved Faderens Død 1864 overtog han Marselisborg, og snart blev han en af det jyske Landbrugs førende Mænd, skattet baade paa Grund af sin Viden og sin Arbejdsdygtighed. Der blev lagt Beslag paa ham baade som Sogneraadsformand og Amsraadsmedlem. 1865 stillede han sig i Odder mod Gert Winther, men holdt sig ellers længe udenfor den aktive Politik. Hans Valg til Folketinget gik aldrig let, hvorimod han i Rigsdagen arbejdede sig op til en fremtrædende Plads i sit Parti. Kort efter at være falden i Aarhus valgtes han ved et Suppleringsvalg ind i Lands-tinget, og i August 1885 blev han Indenrigsminister. Han vedblev at være Minister til sin Død 21. April 1896. Da Indenrigsministeriet efterhaanden blev for omfattende for hans Kræfter, deltes det i Januar 1894. og han overtog Posten som Trafikminister. Mellem ham og Oppositionen var Forholdet taaleligt, og ikke faa betydelige Love fik han gennemført. Med Iver arbejdede han for Forliget 1894, der for en stor Del er hans Værk.

Valgene 1884—92.

Valget den 25. Juni 1884 var de bitre Valgkampes Kulminationspunkt i Aarhus. Den samlede Opposition søgte da en ny Kandidat, og man foretrak en Mand, der var tilstrækkelig radikal, ikke havde deltaget i Kredseas gamle Stridigheder og ved Siden deraf var en ubestridt Dygtighed. En saadan Mand fandt man i Dr. Pingel. Nogle utilfredse Højremænd sluttede sig til hans Kandidatur, og han valgtes med 2686 St., Ingerslev fik 2129, deraf 2047 fra Aarhus By, hvor Pingel fik 1437. Ingerslev erklærede paa Valgtribunen, at enten han sejrede eller faldt, var det sidste Gang, han stillede sig i Kredsen. 83,3 pCt. af Vælgerne stemte.

Pingel genvalgtes 28. Januar 1887 med 2760 St. mod 2377, som afgaves paa den tidligere Folketingsmand, Redaktør Mørk. Ligeledes blev han valgt paany 21. Januar 1890. Han fik da 2844 St., medens Højres Kandidat, Overretssagfører Reisz fra København fik 2703.

Johan Victorinus Pingel var født 25. Februar 1834 og Søn af Geologen Chr. P. Hans Moder, Ophelia Drewsen (1801—95), var en Datter af Kammerraad J. C. Drewsen paa Strandmøllen og Søster til Silkeborgs Grundlægger. Han blev filologisk Kandidat 1858 og Dr. phil. 1864. Som Videnskabsmand var han klassisk Filolog og Geolog. I nogle Aar deltog han i Ledelsen af Strandmøllens Papirfabrik, men 1871 blev han Adjunkt ved Metropolitan-skolen, 1882 Overlærer. Han sluttede sig til det literære Venstre og skrev Artikler i »Morgenbladet«, der viste, at Regeringen i ham havde en hvas Modstander. Da »Studentersamfundet« stiftedes, blev han dets Formand. Ministeriet var meget misfornøjet med hans Optræden, og da han havde overværet et Møde, som de tyske Socialistførere holdt i København, fik han uden videre sin Afsked 21. Juni 1883.

I de følgende Aar helligede han sig næsten udelukkende Politikken. I Tinget tog han varmt til Orde for Fremme af videnskabelige Formaal, men ellers kom han ikke til at indtage nogen fremskudt Stilling. Oprindeligt sluttede han

sig til Hørups radikale Fløj, og hans Udtalelser mod Ministeriet var usædvanlig skarpe. Senere blev han mere moderat, og fra 1890 fulgte han Bojsen. — I Længden tiltalte Arbejdet paa Rigsdagen ham ikke, og 1892 nægtede han meget energisk at stille sig. I den følgende Tid kom der engang imellem et manende politisk Alvorsord fra ham. Kendt er hans skarpe Bedømmelse af Georg Brandes og »Politiken«, som Jeppe Aakjær omtaler i sine Erindringer. Pingel levede i mange Aar sammen med sin Moder og en Søster, sysselsat med sine Studier, og han døde ugift 18. Maj 1919. — Dr. Pingel havde

Dr. phil. J. V. Pingel,
Folketingsmand for Aarhus-
kredsen 1884—1892.

i en sjælden Grad været Samlingskandidat, om ham fylkedes Venstre, Socialdemokrater og andre. Med hans Afgang var Enigheden forbi, og ved Valget 20. April 1892 vandt Højre en let Sejr, idet Reisz valgtes med 2760 St. Socialdemokraterne stemte paa den senere saa bekendte Redaktør Conrad Emil Marott (1856—1940), der fik 1308 St., og Venstre mødte med Overretssagfører Gustav Christensen, København, der opnaaede 1072. Deltagelsen i Valget viste Tilbagegang, kun 75,6 pCt. Socialdemokratiets stærke Vækst i Aarhus og Skanderborg Amter skyldes ikke mindst Marotts ihærdige Arbejde.

Ernst August Vilh. Ferdinand Reisz var født i Nakskov 1. Februar 1846 og blev Overretssagfører i København 1873. Som ganske ukendt

Mand var han 1890 dumpet ned i Aarhus og satte Højres Stemmatal betydeligt op, og da han sejrede 1892, var Partiets Begejstring enorm. Han skildres af Partifæller som en flittig Mand, der arbejdede til Gavn for sit Parti og sin Kreds. Kun i 6 Aar var han Folketingsmand, da han blev svagelig. Han døde den 18. August 1907.

Valgene 1895—1915.

Ikke længe efter det storpolitiske Forlig vedtoges en ny Valglov 24. December 1894. Folketingets Medlemstal forøgedes fra 102 til 114, og den store Aarhuskreds deltes i to. Nordre Kreds, Amtets 2. Kreds, kom til at bestaa af den større, nordlige Del af Byen, og Søndre Kreds (3. Kreds) af en mindre, sydlig Del samt de 10 Landsogne. Da Nordre Kreds ansaas for mest sikker for Højre, tog Reisz den i Besiddelse, og ved Valget 9. April 1895 valgtes han her med 1646 St., medens Socialdemokraten Peter Sabro fik 851. Veddet følgende Valg 5. April 1898 valgte Højre Overretssagfører Høegh-Guldberg med 1709 St. Sabro's Fremgang var stor, han fik 1476 St., og allerede 3. April 1901 blev Sabro den sejrende, idet han med 2110 St. slog Høegh-Guldberg, der havde 1825.

Julius Emil Christoffer Høegh-Guldberg var født 15. Marts 1842 i Aarhus, hvor han blev Overretssagfører 1869. Han var blandt Byens ansete Borgere og var en Mand, der forstod at dirigere paa mangfoldige Omraader. Mest kendt var han vel som Sekretær og Kasserer i Foreningen af jyske

Overretssagf. E. A. V. F. Reisz,
Folketingsmand i Aarhus
1892—98.

Landboforeninger, hvorved han fik stor Indflydelse indenfor det jydsk Landbrug, Han var udset til at skulle lede Landbrugets Deltagelse i Landsudstillingen 1909, men han døde forinden, 7. December 1907.

I Søndre Kreds stillede Harald Jensen sig 1895 og valgtes, saa denne Kreds gik straks over til Socialdemokratiet, da baade Højre og Venstre opstillede Kandidater. Højre stemte paa Toldkasserer P. Rafn (død 1904, 83 Aar), og Venstre paa Gaardejer Nikolaj Hjortshøj af Norring (senere Aamtsraadsmedlem). Jensen fik 1287 St., Rafn 841 og Hjortshøj 687.

Da Harald Jensen var valgt paa et Mindretal af Stemmer, kunde der være Udsigt til, at en Fælleskandidat kunde fortrænge ham ved Valget 1898. Som saadan opstillede man Edvard Emanuel Elmqvist (1857—1900), der var Direktør i Husmandskreditforeningen i Aalborg. Han var en dygtig og respektabel Mand, der nærmest regnedes for at høre til det moderate Venstre, men ikke var egentlig Politiker. Forsøget mislykkedes, hvad den Slags Forsøg ofte har vist sig at gøre, da Kandidaten som Regel ikke tilfredsstillter til nogen af Siderne. Harald Jensen satte sit Stemmetail op til 1759, Elmqvist fik kun 1353. Forøvrigt havde Elmqvist været ude for en lignende Situation i Vejle 1892.

Efter dette Valg sad Harald Jensen sikker i Kredsen. 1901 opstillede Højre Korpslæge L. S. Vogelius fra Fredericia, der fik 924 St., og Venstre Redaktør N. Joh. Laursen, der fik 656, medens Jensen genvalgtes med 2039. I henimod 20 Aar var nu Socialdemokraterne eneherkende i Aarhuskredsen. Dog skiftedes der Repræsentant i begge Kredse. Harald Jensen gik over i Landstinget, og ved Suppleringsvalg 30. Oktober 1906 blev Maskinarbejder F. Samuelsen hans Efterfølger, valgt uden Afstemning. Efter Sabroes Død valgtes 9. September 1913 Kommunelærer Albert Stilling med 2886 St. Højre stemte paa Købmand Michael Johansen, Aarhus, som fik 1747. Ved de ordinære Valg 1903—15 faldt Stemmerne saaledes:

Overretssagf. J. E. C. Høegh-Guldberg. Folketingsmand f. Aarhus nordre Kreds 1895-1901.

16. Juni 1903: Nordre Kreds: Sabro 2110, Høegh-Guldberg 1786, Postmester T. O. Kornerup, Hjørring (Venstre) 233. — Søndre Kreds: Harald Jensen 2190, Redaktør P. Jensen, Aarhus (Højre) 888 og Borgmester E. C. L. Drechsel fra Varde (Venstre, senere i Aarhus) 768.
29. Maj 1906. Nordre: Sabro 2446, fhv. Redaktør Axel Damkier, København (H) 1918. — Søndre: Harald Jensen 2537, Postekspedient Axel Nielsen, Aarhus (H.) 1010.
25. Maj 1909. Nordre: Sabro 2551, Axel Damkier 2032, — Søndre: Samuelsen 2668, Axel Nielsen 1274.
20. Maj 1910. Nordre: Sabro 2593, Ritmester F. J. C. G. Zeemann, København (H.) 2052. — Søndre: Samuelsen 2780, Sagfører Chr. Holtet, Aarhus (H., senere Overretssagfører i Skanderborg) 1012, fhv. Lærer H. C. Thomsen-Ryhave fra Ry (V.) 653.
20. Maj 1913. Nordre: Sabro 2818, Bagermester P. Jensen, Aarhus (H.) 1968. — Søndre: Samuelsen 2854, Michael Johansen (H.) 1477, fhv. Folketingsmand Nielsen-Jeksen (V.) 474, Redaktør Larsen-Ledet (Radikal) 464.
7. Maj 1915. Stilling og Samuelsen genvalgtes uden Afstemning.

Fire Folketingsmænd.

Socialdemokraternes fire første Folketingsmænd i Aarhuskredsen var Harald Jensen, Sabro, Samuelsen og Stilling.

Harald Otto Jensen var født i København 13. Oktober 1851 og blev udlært som Typograf. En kort Tid arbejdede han i Lars Bjørnbaks Trykkeri i Aarhus, derpaa i København, men i 1875—84 paany ved Aarhus Amtstidende.

Redaktør Harald Jensen, Folketingsmand for Aarhus søndre Kreds 1895—1906.

Han sluttede sig til den voksende Arbejderbevægelse og begyndte 1883 at udgive »Socialdemokratisk Ugeblad«, Partiets første Blad i Jylland. Aaret efter blev det Dagblad under Navn »Demokraten«, og H. J. var Redaktør af det 1884—1918. Som oftest havde han dog en Medredaktør, bl. a. Marott og Sabro. Skønt Københavnerbarn faldt han fuldstændig til i Aarhus. 1894—1916 var han Byraadsmedlem. — Ret hurtigt blev han Socialdemokratiets Førstemand i Jylland, og baade ved sin Redaktørvirksomhed, sin Agitationsevne og sit Rigsdagsarbejde har han ydet sit Parti uvurderlige Tjenester. Han var Folketingsmand for Skjoldlev 1890—92, for Aarhus Søndre 1895—1906, da han blev Landstingsmand, fra 1920 tingvalgt. Han døde 18. Oktober 1925. — I sin Mindetale udtalte Landstingets Formand Ole Hansen bl. a. om ham: »Harald Jensen nærede en meget stor Interesse for Arbejdet her i Rigsdagen. Med sine gode Evner og i Besiddelse af en stor Arbejdskraft

vandt han hurtig frem til at indtage en fremskudt Stilling. Han var anset, agtet og afholdt«.

Rasmus Peter Sabro var født 23. Januar 1867 paa Sølund ved Silkeborg, kom først i Skomagerlære, men blev uddannet som Hattemager. 1888 kom han til Aarhus og blev knyttet til »Demokraten«, først som Journalist, derefter som Medredaktør indtil 1908. Han og Harald Jensen var meget forskellige, og Forholdet mellem dem var næppe idyllisk. 1908—10 var han Redaktør i Kolding, men drog saa til København som Medarbejder ved »Socialdemokraten« og Udgiver af »Sabros Blad«. — I Januar 1913 vendte han tilbage til Aarhus, men allerede 26. Juli s. A. fandt han sin Død ved Jernbanculykken ved Bramminge. Hans tragiske Død var en Sorg for hans Partifæller, og et ualmindeligt stort Følge ledsagede ham til hans Grav paa Aarhus Kirkegaard. Interessen for Politik fulgte ham fra hans purunge Dage. Lige fyldt 25 Aar stillede han sig i Ebeltoft, og i Aarhus var hans Stemmetail stadig stigende. Han var i Besiddelse af stor Veltalenhed, og det var i Agitationen, han fik sin største Betydning. De menige Socialdemokrater saa op til ham med Beundring og Kærlighed. Derimod kneb det ofte med de egentlige Partiledere. Som Realpolitiker havde han ikke fremtrædende Evner, og i Rigsdagsarbejdet satte han ikke dybe Spor. At han var en varmhjertet Natur, der følte dybt for Samfundets Stedbørn og tog sig af dem, er hævet over enhver Tvivl, selv om der er forskellige Meninger om hans Kampmaade.

Redaktør Peter Sabro, Folketingsmand for Aarhus nordre Kreds 1901—13.

Frederik Ferdinand Samuelsen var født i Sundbyvester paa Amager 12. April 1865 og blev uddannet som Klejnsmed. Han kom i 1890 til Aarhus som Maskinarbejder ved De danske Statsbaner og fik efterhaanden en Række Tillidshverv indenfor sit Parti, bl. a. som Byraadsmedlem. Som Folketingsmand var han ikke fremtrædende. Religiøst sluttede han sig til Mormonerne, undlod at stille sig 1918 og rejste kort efter til Utah, hvor han døde d. 9. Maj 1929.

Albert Johannes Stilling, født i Silkeborg 20. November 1872, blev Seminarist 1892 og Aaret efter Kommunalærer i Aarhus. Han var Formand for Aarhus Kommunalærerforening og 1906—13 Medlem af og tilsidst Formand for Ligningskommissionen. 1913 stillede han sig mod Neergaard i Ebeltoft, og ved Valget 9. September s. A. efter Sabros Død blev han dennes Afløser i Nordre Kreds, som han repræsenterede til sin Død 31. Oktober 1921. I Folketinget naede han saa vidt, at han blev Medlem af Finansudvalget. — Efter hans Død udtalte Folketingets Formand Pedersen-Nyskov bl. a.: »Den forholdsvis unge, men evnerige Mand nærede en levende Interesse for Arbejdet her, forbundet med en betydelig Arbejdsevne og Arbejdsvilje, og enhver, der kom i nærmere personlig Berøring med ham, lærte ham tillige at kende som en velvillig og sympatetisk Personlighed«.

Tiden 1915—20.

Efter langvarige og besværlige Forhandlinger gennemførtes i 1915 en ny Grundlov med betydelige Ændringer. Den vigtigste var, at Kvinder blev ligestillet med Mænd med Hensyn til Valgret og Valgbarhed. Af andre Forandringer kan nævnes, at Konsejlspræsidenten herefter skulde kaldes Statsminister. Valgretsalderen til Folketinget blev nedsat, medens den til Landstinget skulde være 35 Aar. En Grundlovsændring kunde kun gennemføres, dersom et Flertal og mindst 45 pCt. af Landets samtlige Vælgere stemte derfor ved en Folkeafstemning. Næsten alle Rigsdagens Medlemmer stemte for Grundloven, kun nogle faa Højremænd gik imod.

Sammen med Grundloven fulgte en ny Valglov, stadfæstet 10. Maj 1915. Efter denne skulde Folketinget bestaa af 140 Medlemmer, hvoraf 23 skulde vælges paa Tillægsmandater. I København skulde vælges 24 ved rent Forholdstalsvalg, og Øerne og Jylland skulde vælge 93 ved Flertalsvalg. En Række Ændringer vedtoges i Kredsinddelingen, 9 Kredse nedlagdes og 4 ny oprettedes. En Kandidat maatte stille sig i flere Kredse indenfor samme Amt.

Ved den ny Kredsinddeling fik Aarhus en ny Kreds, saa den oprindelige Aarhuskreds fra 1849 nu var bleven til tre, nemlig Midterkredsen (Amtets 2. Kreds), Nordre (3. Kreds) og Søndre (4. Kreds). De 10 Landsogne hørte fremdeles til Søndre.

Det trak længe ud med Valget efter de ny Love. Det fandt først Sted 22. April 1918. I Midterkredsen valgtes Redaktør M. Simonsen (Soc.) med 4330 St. Derefter havde Købmand Michael Johansen (Kons.) 3054 og Konsul P. Petersen (Venstre) 285. I Nordre Kreds genvalgtes Stilling med 5748, Lærer Oluf L. Arndal (Kons.) fik 2317 og Konsul P. Petersen 285. I Søndre Kreds valgtes Lærer Kammersgaard-Jensen, Ormslev (Soc.) med 5843, Lærerinde Frk. Karen Ankersted, Frederiksberg (Kons.) havde 2212 og Konsul P. Petersen 1409.

De Konservative fik et Tillægsmandat, som tilfaldt Frøken Ankersted. Hun stillede sig foruden i Søndre ogsaa i Odder og Skjoldlev og opnaede derved at faa 4 St. mere end Købmand Johansen.

Af de tre ny Folketingsmedlemmer var Jens Peter Marius Simonsen født i Høver 8. April 1869, blev Journalist, fra 1894 Medarbejder ved »Demokraten« og fra 1901 Redaktør af samme Blad. Inden han valgtes i Aarhus, havde han forsøgt sig i Ebeltoft, Skjoldlev, Hornslet og Grenaa, saa han var vel bevandret som Valgkandidat. Han blev tingvalgt Landstingsmand 1932 og døde 7. Oktober 1939.

Peder Kammergaard-Jensen var født i Tørring ved Lemvig 20. April 1871 og døde i Hasselager 1. December 1941. I 12 Aar var han Lærer i Mesballe, og 1907 blev han Førstelærer i Ormslev. I kortere Perioder var han Sogneraadsmlem og Amsraadsmedlem og havde desuden mange andre Tillidshverv, saaledes som Repræsentant i Hedeselskabet og Medlem af den store Kirkekommission af 1928. Som Folketingsmand trak han sig tilbage 1935.

Karen Marie Ankersted, født 18. Juli 1859, var Kommunalærerinde i København til 1916 og Medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse 1909—19. I Aarhus faldt hun 1920 for Grev Holstein, men blev samme Aar Landstingsmedlem for København. Allerede 6. November 1922 døde hun og blev afløst af Professor Ellinger.

Efter Valgloven af 1915 afholdtes der kun det ene Valg i 1918. I det bevægede Aar 1920, som ikke nærmere skal omtales her, vedtoges en ny Valglov den 11. April. Deri bestemtes, at Folketingsvalgene skulde foregaa ved Forholdstalsvalg i Storkredse eller Amtskredse, og dermed var Folketingskredsene ophævet. De blev herefter kun Opstillingskredse, ialt 111. Tillægsmandaterne forøgedes til 29. Forslaget vedtoges af de Radikale, Socialdemokraterne og de Konservative, der mente, at Loven af 1915 vilde favorisere Venstre, som da ogsaa stemte imod. Ved Valget 26. April 1920 havde baade Socialdemokratiet, de Konservative og Venstre nogen Fremgang, medens de Radikale tabte 15 af deres 32 Mandater, hvorpaa Ministeriet Neergaard dannedes.

Endnu engang samme Aar ændredes Valgloven, ved Lov af 28. Juni 1920 Aarsagen var den Grundlovsforandring, der indlemmede de sønderjydske Landsdele i Riget. For at give Plads for de sønderjydske Rigsdagsmænd ansattes Antallet af Folketingsmænd til højst 152. Tillægsmandaterne blev 31. Grundlovsforslaget godkendtes ved Folkeafstemning 6. September 1920. Valglovsændringerne var ikke betydelige, og Loven gjaldt med faa Smaaforandringer indtil Valgloven af 9. Juni 1948.

Med Aaret 1920 er de enkelte Kredses Historie forbi, og derfor slttes Aarhuskredsens Historie her. Kandidaterne faar som Regel Stemmer fra alle Opstillingskredse, og Folketingsmændene bliver Amtsrepræsentanter. Det gamle Tilhørsforhold mellem Kredsen og Repræsentanten er bristet.

Som Afslutning skal kun tilføjes, at ogsaa efter 1920 har Socialdemokratiet stadig været Amtets største Parti, som Regel repræsenteret af 3 eller 4, for Tiden 5, Medlemmer. Det konservative Folkeparti er det næststørste. Det har som oftest haft 2 Folketingsmænd, i nogle Perioder dog kun 1. Af de andre Partier har Venstre haft en Repræsentant undtagen i Aarene 1935—45. Kommunerne har valgt 1 Folketingsmand i Amtet siden 1935. Paa en vis Maade er Retsforbundets Stilling næsten mærkeligst. Partiet fik første Gang en Repræsentant valgt 1926. Siden har det haft 5 forskellige Folketingsmænd, skønt det var urepræsenteret i Amtet 1932—45.

Fig. 1. Tamdrup Kirke (Sydsiden). - (Foto: H. Jørgensen)

Tamdrup Kirke og dens gyldne Alter.

Af Sognepræst R. Volf, Tamdrup.

PAA et Højdedrag en Mil nordvest for Horsens ligger Tamdrup Kirke. Fra dens Taarn er der en storslaaet Udsigt over Horsenseggen. I klart Vejr kan man herfra se adskillige Kirker. Hornborg, Korning, Hatting og Ølsted Kirker ligger spredt over Sletten mod Syd, i Kimmingen mod Sydvest øjner man Sindbjerg Kirke, berømt som Tamdrup selv for sit gyldne Alter, mod Sydøst ses den ærværdige Frelserkirke i Horsens, mod Nord Lundum, der synes beliggende dybt i Dalen, skønt den vitterligt ligger paa en Bakketop, kun Ousted Kirke længere mod Nord, Danmark højestbeliggende, rager op over Tamdrup. I Nordvest skuer man Sdr. Vissing og aller længst borte den historiske Rye Kirke med Taarnet skilt fra Skibet. Størstedelen af Voer, Nim, Hatting og Bjerre Herreder, Horsens By og Fjord med Alrø og Hjarnø i Fjordmundingen, Ejer Bavnehøj og Yding Skovhøj, Danmarks højeste Top — alt dette ligger udstrakt for ens Blik.

Intet Under derfor, at Tamdrup Kirke selv ses viden om. Man ser den, naar man ad den østjydske Længdebane nærmer sig Horsens baade sydfra og nordfra, ligesaa fra Landevejen. I gammel Tid, da dens Taarn skal have været 15 Alen højere, tjente den som Sømærke for Skibene paa Horsens Fjord.

Naar man nærmer sig denne Kirke, har man til at begynde med ikke Indtryk af, at den er væsentlig større end Landsbykirker i Almindelighed, saadan passer den ind i Landskabets store Linjer; først naar man er kommet den virkelig paa nært Hold, opdager man, at det er en stor Kirke, og første Gang

man træder ind i den, forundres man over dens Størrelse. Et højt, treskibet Rum hvælver sig over en, skønt og velholdt trods den Ælde, Mure, Piller og Hvælvinger bærer Præg af. Bygningens udvendige Længde er 34 m, Bredden 16 m, Højden udvendig 13 m og indvendig 8 m. Den er større end mangen en Købstadkirke, og uvilkaarligt spørger man sig selv: »Hvorfor ligger der saa stor en Kirke her?« — Der er langt til alle Landsbyer, kun et Par Gaarde, deriblandt Herregaarden Bisgaard, ligger i Nærheden. Og der er aldrig fundet mindste Spor af Bebyggelse udenom Kirken. Man har set Byer og Landsbyer

Fig. 2. Tamdrup Kirke indvendig. (Foto: H. Jørgensen).

forsvinde, men Tomter og Ruiner vidner i saa Fald om, hvad engang var. Men ved Tamdrup Kirke findes ingen Tomt eller Ruin.

Af samme Aarsag kan det heller ikke være en gammel Klosterkirke. Historien kender heller ikke noget som helst til et Tamdrup Kloster.

Man har da fra visse Sider fremsat den Formodning, at det skulde være en gammel Valfartskirke. Der skulde altsaa i gammel Tid have været en Helligkilde paa Stedet, hvor Folk i Middelalderen søgte og i mange Tilfælde opnaaede Helbredelse. I Taknemlighed skænkede de saa Kirken Gaver og Penge-sommer, som paa et vist Tidspunkt gjorde det muligt at ombygge og udvide den, hvorved den fik sit nuværende storladne Præg.

Denne Forklaring er ganske uholdbar. For det første findes der ingen Overlevering om en Helligkilde. Ganske vist er der et Væld baade Nord og Syd for Kirken, men hverken Sagn eller Historie beretter det mindste om Helligkilde og Valfart. For det andet er det tydeligt, at Kirken lige fra dens Grundlæggelse har været stor. Dens Kor er engang blevet forlænget, og der er i den gothiske Tid bygget Taarn, Vaabehus og Hvælvinger som i mange andre

gamle Kirker, men den oprindelige Bygning, som let kan skelnes fra Tilbygningerne, er alligevel i sig selv en af Danmarks største Landsbykirker.

Den oprindelige Del af Kirken er en treskibet, romansk Søjlebasilika bygget af Al og Fraadsten, altsaa paa et Tidspunkt, hvor Tegl endnu var ukendt i Danmark. Det vil sige, at den i hvert Fald stammer fra før 1150. Dens Ælde er saaledes ikke mindre bemærkelsesværdig end dens Størrelse. Hvornaar nøjagtigt dette storladne Bygningsværk er opført, og hvorfor det er rejst just paa dette Sted, er en hidtil uløst Gaade, som længe har ægget vor Nysgerrighed. Med nærværende Afhandling vil vi forsøge at løse Gaaden, som vi efter indgaaende Undersøgelser mener at have fundet Nøglen til. Løsningen viser sig at kaste et nyt og overraskende Lys over Danmarks ældste Kirkehistorie.

Det, der kan bringe os paa Sporet, er Tamdrup gamle, gyldne Alter, som nu opbevares paa Nationalmuseet sammen med flere andre, bl. a. det fra Sindbjerg. Tamdrup-Altret skal ifølge Professor Nørlunds grundige Undersøgelser stamme fra Tiden omkring 1200 (ikke før 1150 og ikke efter 1220) og være fremstillet af en Kunstsmid i Jelling. Det er virket af Kobberplader, som er overtrukket med et tyndt Lag Forgyldning. Det har saaledes ikke meget med Guld at gøre, men som Kunstværk er det Guld værd, ja mere endnu, det er uerstatteligt. Paa Altret findes foruden en Række bibelske Billeder syv historiske, bl. a. den uhyre interessante Fremstilling af Poppo, der bærer Jernbyrd for Kong Harald Blaatand, og det lige saa interessante Billeder af Kongen, som modtager Daaben staaende i et Kar, der nærmest ligner en Trætønde. Kunstneren har aabenbart nøje kendt den gamle Beretning om Kong Haralds Omvendelse til Kristendommen, der stammer fra Sachsermunken Widukind. Widukind, som er omtrent samtidig med Begivenhederne, fortæller, at den hedenske og den kristne Tro engang blev drøftet i Kongshallen i Kongens egen Nærværelse. Det hedder ordret i Beretningen: »Ved et Gæstebud, hvor Kongen var til Stede, opstod der Strid om Gudsdyrkelsen. De danske indrømmede, at Kristus visselig var en Gud, men de andre Guder var større end han, fordi de aabenbarede sig ved mægtigere Tegn og Undere for de dødelige. Herimod vidnede en Klerk ved Navn Poppo, som nu er Biskop og fører et fromt Liv, at Gudfader var eet med sin eenbaarne Søn, Vorherre Jesus Kristus og den Helligaand, mens Afguder var onde Aander og ikke Guder. Kong Harald, om hvem det siges, at han er ivrig efter at høre, men sendrægtig i Tale, spurgte da, om han vilde bekræfte denne sin Tro med en Gudsdom. Dertil svarede han uden Tøven ja. Kongen befalede da, at Klerken skulde tages i Forvaring til den næste Dag. Næste Morgen lod Kongen et meget tungt Stykke Jern gløde og befalede Klerken at bære det glødende Jern til Bevis for sin katholske Tro. Uden Tøven griber den Kristi bekender Jernet og bærer det, saa længe Kongen bestemmer. Han viser sin uskadede Haand for

Fig. 3. Poppo's Jernbyrd. Bemærk Jernhandsken, som han holder over et Baal. (Foto: Nationalmuseet).

en Trætønde. Kunstneren har aabenbart nøje kendt den gamle Beretning om Kong Haralds Omvendelse til Kristendommen, der stammer fra Sachsermunken Widukind. Widukind, som er omtrent samtidig med Begivenhederne, fortæller, at den hedenske og den kristne Tro engang blev drøftet i Kongshallen i Kongens egen Nærværelse. Det hedder ordret i Beretningen: »Ved et Gæstebud, hvor Kongen var til Stede, opstod der Strid om Gudsdyrkelsen. De danske indrømmede, at Kristus visselig var en Gud, men de andre Guder var større end han, fordi de aabenbarede sig ved mægtigere Tegn og Undere for de dødelige. Herimod vidnede en Klerk ved Navn Poppo, som nu er Biskop og fører et fromt Liv, at Gudfader var eet med sin eenbaarne Søn, Vorherre Jesus Kristus og den Helligaand, mens Afguder var onde Aander og ikke Guder. Kong Harald, om hvem det siges, at han er ivrig efter at høre, men sendrægtig i Tale, spurgte da, om han vilde bekræfte denne sin Tro med en Gudsdom. Dertil svarede han uden Tøven ja. Kongen befalede da, at Klerken skulde tages i Forvaring til den næste Dag. Næste Morgen lod Kongen et meget tungt Stykke Jern gløde og befalede Klerken at bære det glødende Jern til Bevis for sin katholske Tro. Uden Tøven griber den Kristi bekender Jernet og bærer det, saa længe Kongen bestemmer. Han viser sin uskadede Haand for

alle og overbeviser alle om den katholske Tros Sandhed, Herefter omvendte Kongen sig og besluttede at ære Kristus alene som Gud og bød de Folk, han herskede over, at forkaste Afguderne, og han viste senere Præsterne og Guds Tjenere skyldig Ære«. Om selve Daaben beretter Widukind ikke, men vi maa antage, at den har fundet Sted kort efter Jernbyrden.

Denne Beretning om Poppo's Jernbyrd og Harald Blaatands Omvendelse, som antagelig fandt Sted i Aaret 960, genfortælles Gang paa Gang i forskellig Skikkelse, bl. a. i Adam af Bremens Kirkehistorie, Saxos Danmarkskrønike og forskellige danske Aarbøger, og Tamdrup-Altrets Mester har aabenbart ogsaa kendt Adam af Bremens Gengivelse, hvor det udtrykkelig hedder, at det Jern, Poppo bar, havde Form af en Handske (ferrum candens et ignitum in modu cyrotecae formatum). Paa det gyldne Alter bærer Poppo netop en stor Jernhandske, som han holder over et flammende Baal (Figur 3).

Hvorfor er denne historiske Begivenhed benyttet som Udsmykningsmotiv netop i Tamdrup Kirke? Skulde Kong Harald mon have haft Tilknytning til Tamdrup? Det maa vi nøje undersøge.

At Kong Harald har holdt til i Nærheden, ved enhver. Hans Kongesæde laa i Jelling 25 km sydvest for Tamdrup. Han har ogsaa haft Forbindelse med Sdr. Vissing 15 km nordvest for Tamdrup. I hvert Fald har Harald Blaatands Hustru Tove, en Datter af den obotritiske Fyrste Mistivi, i Sdr. Vissing rejst en Runesten over sin Moder med Indskriften: »Tove, Mistivis Datter, Harald Gormssøn den Godes Kone, lod gøre dette Mindesmærke efter sin Moder«. Harald Gormssøn den

Gode kan ikke være nogen anden end Kong Harald Blaatand. Naar nu hans Hustru har haft Tilknytning til Sdr. Vissing, maa han vel ogsaa selv have været der paa et vist Tidspunkt, maaske har han ejet et Gods der paa Stedet. I det hele taget har han haft ikke ringe Jordbesiddelse i Jylland. Dette fremgaar for det første af den Kendsgerning, at Skovene omkring Jelling længe efter Harald Blaatand ejedes af den danske Konge, og for det andet af den Omstændighed, at Kongerne ligeledes i mange Aarhundreder efter havde Ret til Fiskeri i Skjern Aa.

Men er der noget, der tyder paa, at Harald Blaatand kan have ejet Gods ogsaa i Tamdrup Sogn?

Vi har i hvert Fald et Vidnr'sbyrd om, at der paa et eller andet Tidspunkt maa have været en Konge, som har haft Tilknytning til Stedet. I det nuværende Vinthen Skov i Sognets nordlige Del findes Rester af et gammelt Voldsted, som kaldes Drostholm. Her har altsaa engang boet en Drost. Drosten var i Middelalderen den højeste Embedsmand. Allerede fra Valdemar Sejrs Tid er han Kongens Hjelper i hele Regeringen, han styrer alt, hvor Kongen ikke er personlig til Stede, leder hele Finansvæsenet og fælder Domme i Kongens

Fig. 4. Kong Haralds Daab. Kongen staar nøgen i et Træbassin, medens Poppo øser Vand over hans Hoved.
(Foto: Nationalmuseet).

Navn. Drogen maa derfor selvsagt have opholdt sig i Kongens umiddelbare Nærhed. Og har der engang været en Drost i Tamdrup, maa der saaledes ogsaa have været en Konge eller maaske en Række af Konger efter hinanden. Ja, det er ingenlunde udelukket, at allerede Harald Blaatand, som altsaa vides at have haft Tilknytning baade til Jelling og Sdr. Vissing, kan have ejet en Gaard eller et Slot i Tamdrup, hvor han regelmæssigt har opholdt sig. Er der da noget Steds Spor af en saadan Kongsgaard i Tamdrup? — Lad os engang rette Blikket paa Herregaarden Bisgaard ca. 300 m Syd for Tamdrup Kirke.

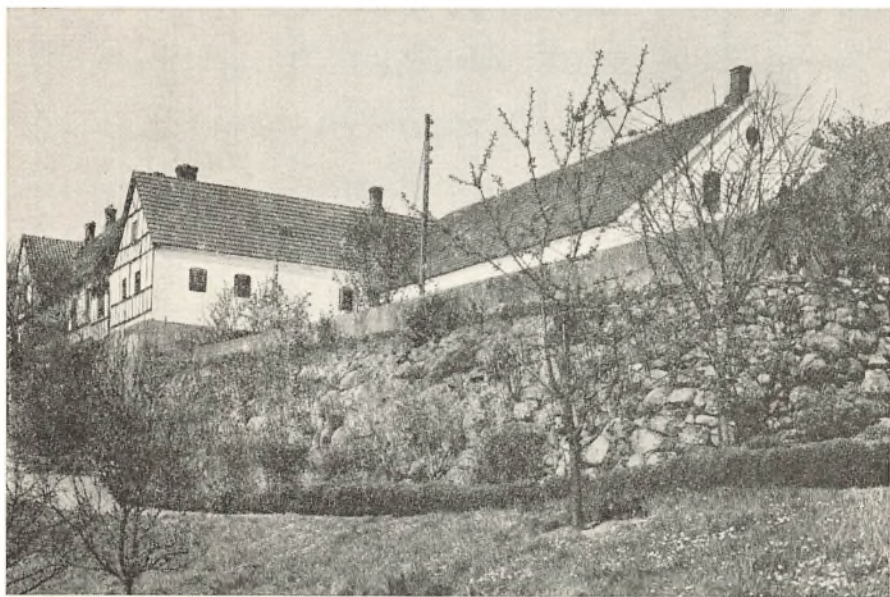

Fig. 5. Bisgaard set fra Sydøst. I Forgrunden den store Kampestensmur.
(Foto: H. Jørgensen).

Den ligger paa en stejl sydvendt Banke, nærmest i en Gryde paa Banken, en velsignet Plet med Læ fra Nord, Øst og Vest. Saa lun er Gryden, at Jordbærrene her modnes tre Uger tidligere end andre Steder. Og Udsigten, som herfra er storslaet og pragtfuld, har i Oldtiden været endnu skønnere, idet den Mose, som ligger ved Foden af Banken, dengang har været en Sø.

Intet Under, at der ligger en Herregaard paa denne herlige Plet, og det skulde være mærkeligt, om Pletten ikke allerede i Oldtiden var blevet »opdaget« og bebygget af en eller anden Stormand. Det er sandsynligvis ogsaa Tilfældet.

Den nuværende Hovedbygning paa Bisgaard er opført i 1795. At den imidlertid har afløst en tidligere er ganske givet. Da man for en halv Snes Aar siden paa Grund af Ledningsarbejde gravede lige Nord for Stuehuset, stødte man paa Rester af en Munkestensmur. Hvor gammel denne Mur var, er ikke til at sige, i hvert Fald vidnede Byggematerialet om høj Ælde. Men det er sandsynligt, at ikke engang denne gamle Mur er den første Bygning paa dette Sted. Der har sikkert været en endnu tidligere, maaske af Træ. Det kan ikke paavises i Dag. Men vi kan paavise noget andet, noget særdeles ejendommeligt og betydningsfuldt. Vi kan paavise, at den Grundvold, hvorpaa den nuværende Gaards østlige Bygninger, et Mejeri og en Stald ligger, og hvorpaa rimeligvis den første Gaard har ligget, er af en ganske enestaaende Karakter. Gaardens

oprindelige Grundvold, som ved nøjere Eftersyn viser sig at være bevaret i sit fulde Omfang til i Dag, er intet mindre end et Mesterværk fra en fjern Fortid.

Paa den stejle Banke har den første Bygherre anlagt en Kampestensmur af meget svære Kampesten paa Størrelse med dem, vi kender fra Gravhøjene. Den sydvendte Del af Muren er 6 m høj og 40 m lang og har en udtalt Hæld-

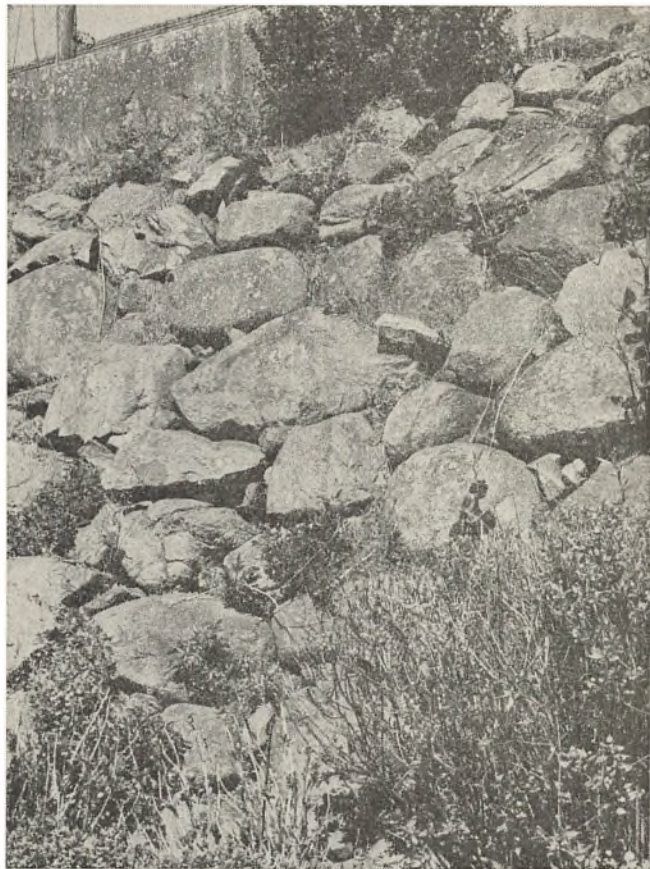

Fig. 6. Detailbillede af den svære Kampestensmur.
(Foto: H. Jørgensen).

ning ind mod Banken, hvorved den er sikret mod at skride ud. Dens vestlige Ende er bygget helt ind i Banken, der som tidligere omtalt nærmest er grydeformet (mere nøjagtigt: halvgrydeformet). Ved den østlige Ende af denne mægtige Mur og vinkelret paa den er der anlagt en Sidemur, som ogsaa er ført helt ind i Banken, dens Længde er 15 m, dens Højde 6 m, hvor den mødes med Længdemuren, men den aftager jævnt ind mod Banken, hvor Jordsmonnet stiger. Det mægtige Gab, som disse urokkelige Mure omgav, er blevet opfyldt med Jord, til det var helt plant. Jorden er sikkert hentet et

halvt hundrede Meter højere oppe paa Banken, hvor der den Dag i Dag er en stor Dam. Det har drejet sig om mange hundrede Læs Jord. Paa denne kunstige Byggegrund, som fik et Areal af omkring 600 Kvadratmeter, har Grundlæggeren lagt sin Gaard svævende mellem Himmel og Jord. Man maa beundre hans Værk selv med Nutidens Øjne. Det har dog holdt i Aarhundreder. Men naar Grundvolden har kunnet staa saa længe, skyldes det ikke alene de tykke Kampestensmure, men tillige et andet Anlæg af bemærkelsesværdig Art. Grundlæggeren har været klar over, at den Jord, hvormed han opfyldte Gabet, med Tiden vilde kunne skylles væk af det Vand, der ved heftige Regnskyl ligefrem fosser ned ad Banken, hvis ikke han tog særlige Forholdsregler, hvad han derfor ogsaa gjorde.

Foran den kunstigt opbyggede Grund har han anlagt en stor Kanal af flade Kampesten. Den ligger der den Dag i Dag, blot er den i Tiden Løb

blevet dækket af et tyndt Lag Jord. Kanalen er 40—50 cm i Bredde og Dybde. Den løber langs hele den nordlige Side inde ved Banken lige under Jordoverfladen, svinger udenom Østsiden og følger dennes Fod for tilsidst at udmunde i en Grøft, der fører ned i Mosen foran Banken. Fint Arbejde! Ligeegyldigt hvor meget Regnen kunde strømmende ned ad Skrænten, vilde Grundvolden kunne holde. Den store Kanal kunde sluge alt det Vand, det skulde være, og laa som et beskyttende Bælte om Grunden. — Men der er endnu et sjældent og meget bemærkelsesværdigt Anlæg, som maa nævnes. Det er Gaardens Vand-

Fig. 7. Den udgravede Dam Nord for Bisgaard. (Foto: H. Jørgensen).

forsyningsanlæg. Ca. 400 m nordøst for Gaarden er der et Kildespring. Vandet fra denne Kilde har fra ældgammel Tid været ført ned til Gaardspladsen gennem en Ledning dannet af svære, udhulede Træstammer. Over Munden af den sidste Stamme har der været bygget et Træbassin oven paa Jorden. Kildenvandet fyldte Bassinet og løb ud foroven for at forsvinde i den før omtalte store Kanal. Simpelt, men fortræffeligt. Takket være dette Anlæg havde Gaarden altid frisk og rigelig Vand. Det forbausende er, at dette Anlæg er i Brug den Dag i Dag. Træstammerne er ganske vist for nogle Aar siden afløst af mere tidssvarende Ledninger, men en Del af de gamle Ledninger skal ligge i Jorden endnu, og en enkelt er opbevaret paa Gaarden af den nuværende Forpagter H. Lorenzen. De øvrige er desværre gaaet i Komfuret. Træbassinet i Gaarden er naturligvis blevet fornyet Tid efter anden for tilsidst ved dette Aarhundredes Begyndelse at blive afløst af det nuværende Cementbassin.

Vi er nu naaet til det Punkt, hvor vi maa spørge: Hvem kan have været Mester for dette storslaaede Anlæg? Det maa have været en rig og mægtig Mand, og den sandsynligste Forklaring er, at det netop har været en Konge, som her har haft en Kongsgaard. Og da Billederne af Harald Blaatand paa

Tamdrup gyldne Alter tyder paa, at denne Konge har haft Tilknytning til Stedet, er det nærliggende at antage, at Gaarden er anlagt just af ham.

Fra de mægtige Mindesmærker i Jelling ved vi, at Harald Blaatand elskede at tumle med Jord og Sten i den helt store Stil. Her har han ogsaa faaet Ud-løsning for sin Trang til at virke med Kampesten og Jord. Kongsgaarden, han

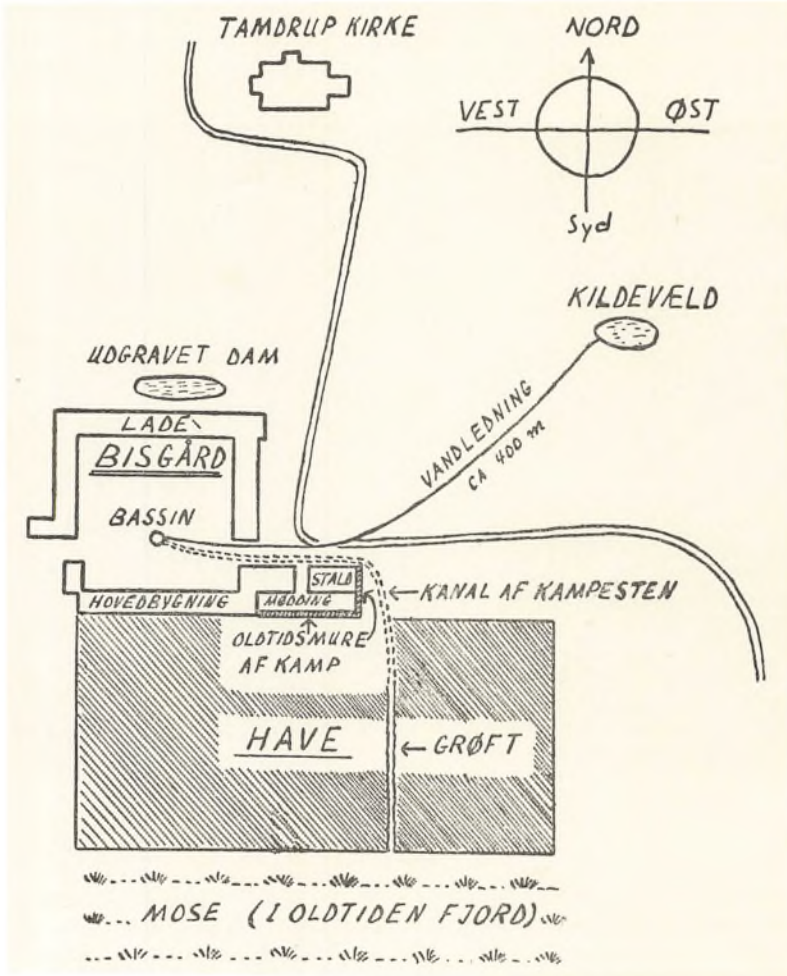

Fig. 8. Rids over Omraadet ved Tamdrup Kirke og Bisgaard.

byggede paa sin flotte Grund, har nok været af Træ, det vil Udgravninger maa-ske kunne afsløre. Det har været hans Semmerslot. Hans egentlige Kongsgaard laa i Jelling. Men her paa denne skønne Plet, hvor Sommeren saa at sige ind-traf tre Uger tidligere end andre Steder, har han tilbragt Aarets bedste Tid.

Hvis vor Antagelse indtil dette Punkt er rigtig, maa vi tænke os, at Kong Harald i Nærheden af Kongsgaarden har haft et Gudehov. Enhver Høvding i Oldtiden byggede ved sin Gaard et Hov, der tillige var Gildeshal. Det blev som bekendt ogsaa kaldet et Vi. Her samlede Høvdingen ved Højtiderne sin Hus-stand og Bønderne fra den nærmere Bygd, han forestod »blotet«, holdt den Tale, der var nødvendig, bragte Ofrene (et Dyr, en Træl eller Trælkvinde, der

ofredes til Guderne). Derefter samlede han Menigheden om det hellige Blotmaaltid, hvor Løfter aflagdes.

Hvis Kong Harald har haft et Hov i Nærheden af sin Gaard, har det nok ligget, hvor nu Tamdrup Kirke ligger. Er der da Spor af et Gudehov eller Vi? Ikke direkte, men i høj Grad indirekte. Allerede Bynavnene Vinthen og Lund i Sognet, som sikkert er ældre end Tamdrup, kunde lede Tanken hen paa et Vi og en Offerlund i Nærheden. Men der er noget andet og mere afgørende Vi ved med Sikkerhed, at det var Skik ved Kristendommens Indførelse saa

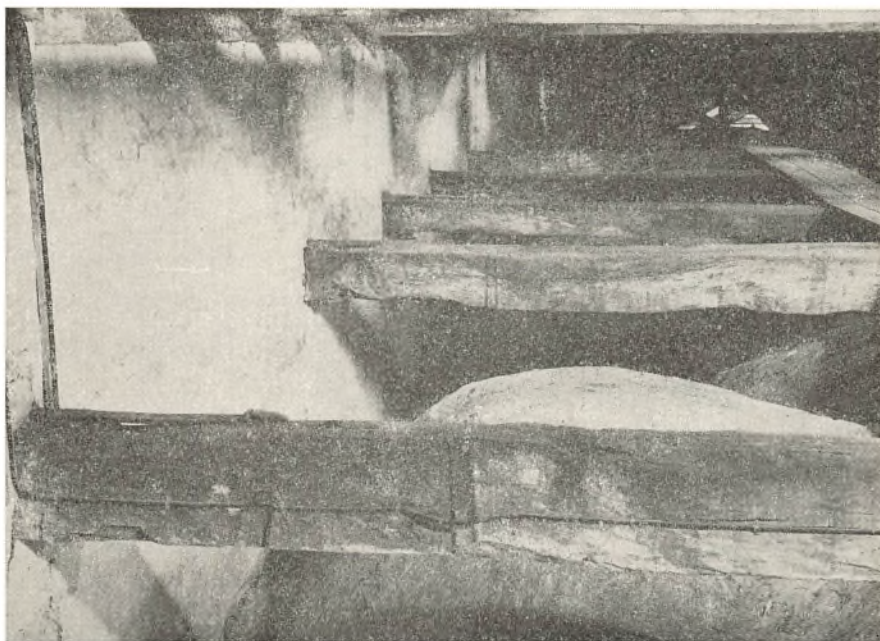

Fig.9 . Loftsbjælkerne i Tamdrup Kirke. Paa Billedet ses 5 af de 7 svære Egebjælker, som stammer fra den oprindelige Søjlebasilika. Under Bjælkerne skimtes Hvælvingerne, som senere er indbygget. (Foto H. Jørgensen).

vidt muligt at bygge Kirkerne dér, hvor Gudehovet havde ligget. Har der været et Gudehov i Tamdrup, kan vi temmelig sikkert gaa ud fra, at det er blevet afløst af en Trækirke. Og just den har vi Spor af.

Hvis vi begiver os op paa Kirkeloftet, vil vi over Hvælvingerne se syv ældgamle, svære Egebjælker. Det er Loftsbjælkerne fra den oprindelige Søjlebasilika. De ligger nøjagtigt paa den Plads, hvor de laa, da Kirken blev bygget. Ser vi dem nøje efter, vil vi opdage en interessant Ejendommelighed: De seks af dem bærer tydelige Mærker af at have været brugt i en anden Bygning, før de blev lagt som Loftsbjælker her.

Nr. 2 Bjælke fra Øst har paa Undersiden i begge Ender 20 cm fra Muren et udstemmet, firkantet Hul, hvori der har været fastgjort en Stolpe ved Hjælp af en Trænage. Naglehullet ses ogsaa gaaende tværs gennem Bjælken, det er 2 cm tykt. To lignende Huller findes i begge Ender af Bjælken, i den sydlige Ende ca. 65 cm fra Væggen, i den nordlige 100 cm fra Væggen.

Nr. 3 Bjælke har i den nordlige Ende et Hak foroven 10 cm fra Væggen, i den sydlige Ende et Hul helt igennem 15 cm fra Væggen. Desuden er den

tilhugget paa en mærkelig Maade. Den er ikke lige, men har en nærmest bajonetformet Forskydning i den sydlige Ende. Hvor Forskydningen begynder, findes en udskaaet Profil.

Nr. 4 Bjælke har i hver Ende ca. 25 cm fra Væggen et udstemmet, firkan- tet Stolpehul i Siden med tilsvarende Naglehuller. Desuden findes i den nordlige Ende et Naglehul tværs gennem Bjælken 65 cm fra Væggen, i den sydlige Ende et lignende Naglehul 15 cm fra Væggen.

Nr. 5 Bjælke har ogsaa i begge Ender udstemmet Stolpehul med Nagle- huller ca. 20 cm fra Væggen, men paa Oversiden, ikke som Nr. 4 paa Si-

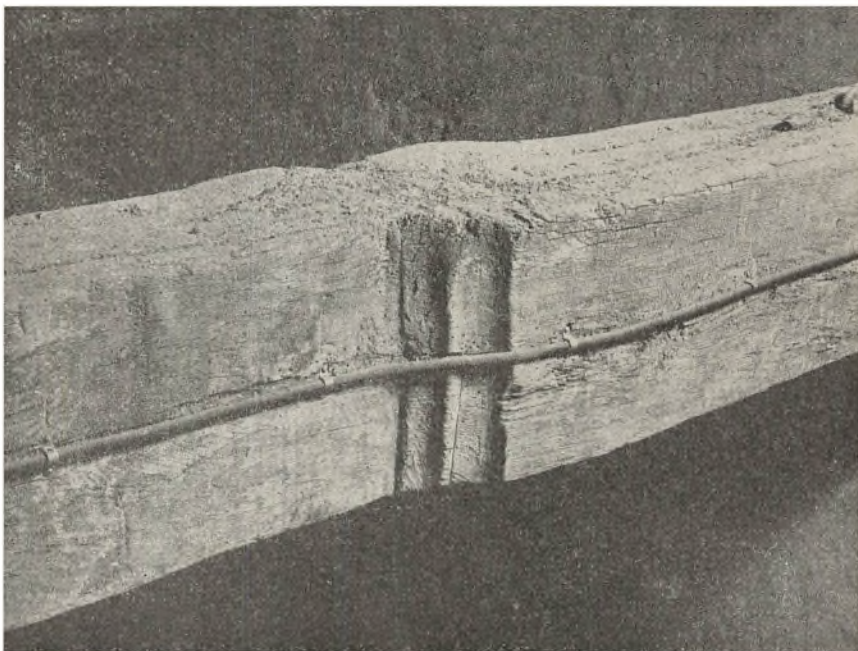

Fig. 10. Bjælke Nr. 5 fra Øst. Bemærk den ejendommelige Forskydning og den omhyggeligt udskaaene Profil. (Foto : H. Jørgensen).

den. Endvidere har Bjælken den samme typiske Forskydning som Nr. 3 med omhyggelig udskaaet Profil.

Nr. 6 Bjælke er nøjagtig som Nr. 5 med overordentlig tydelig Forskydning og smuk Profil.

Nr. 7 Bjælke ligner Nr. 5 og 6, men har ingen Forskydning, og Stolpe- hullerne er i Siden ca. 20 cm fra Væggen.

Alle disse Mærker i de originale Loftsbjælker viser med al ønskelig Tyde- lighed, at Bjælkerne maa have været benyttet i en tidligere Bygning. Nøjagtig samme forbløffende Resultat kommer man til ved en nøje Undersøgelse af Tagspærene over Koret, som ogsaa er originale og beliggende paa deres op- rindelige Plads. De bærer saa at sige alle Mærker af tidligere Brug. Der er kun een naturlig Forklaring: Bjælkerne og Spærene stammer fra den Træ- kirke, som laa paa Stedet før den nuværende Kirke. De har paa det Tidspunkt, da Stenkirken afløste Trækirken, været alt for gode til at kasseres.

Det vilde være uhyre interessant, om det ogsaa var muligt at paavise, at Bjælkerne og Spærene har været brugt, ikke bare een, men to Gange tidligere.

I saa Fald maatte man antage, at de stammede helt fra det Gudehov, som maa have ligget paa Stedet før Trækirken. Det har dog ikke været muligt med Sikkerhed. Enkeltheder kunde tyde i den Retning, f. Eks, de to extra Borehuller i den fjerde Loftsbjælke.

Men foreløbig kan vi fastslaa, at der har ligget en Trækirke, hvor Tamdrup Kirke nu ligger, og efter Bjælkerens Tykkelse at dømme endda en anseelig Trækirke. Da som sagt Trækirkerne i Reglen blev bygget paa Gudehovets Plads, maa det anses for overordentlig sandsynligt, at der ogsaa har været et

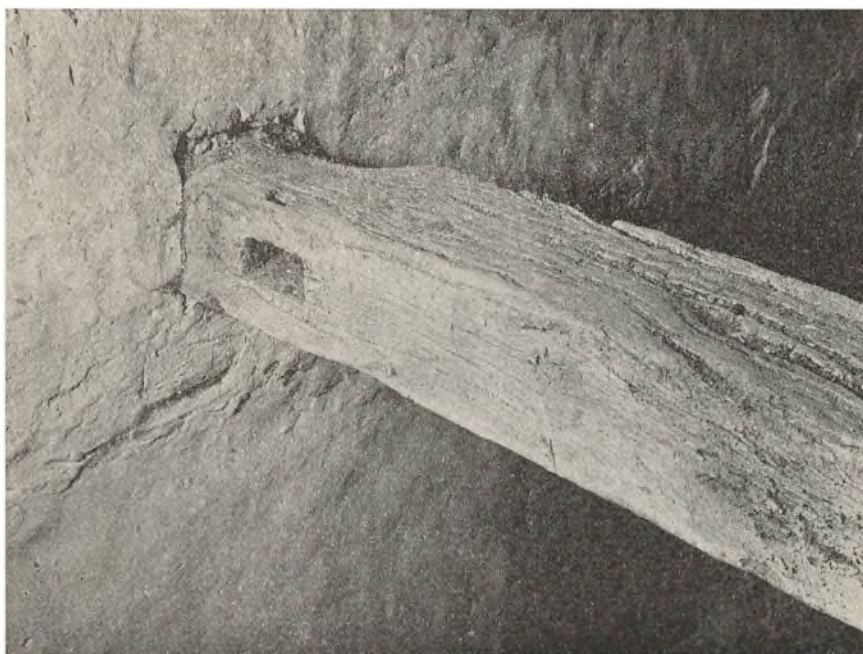

Fig. 11. Bjælke Nr. 7 fra Øst. Stolpehullet i Siden ca. 20 cm fra Væggen vidner om tidligere Brug.
(Foto: H. Jørgensen).

Gudehov i Tamdrup, bygget af den samme, der anlagde Kongsgaarden, altsaa Harald Blaatand, Nu begynder det at dæmre.

Kong Harald har paa et eller andet Tidspunkt før 960 bygget sin Kongsgaard (Sommerslot) med tilhørende Gudehov i Tamdrup. Da han i 960 blev kristen, rev han Gudehovet ned og byggede i Stedet en Trækirke, som saa engang blev afløst af den nuværende Kirke af Fraadsten og Al. Hvornaar denne sidste blev opført, skal vi siden søge at paavise.

Men Øjeblikket er nu inde til at fremsætte et nyt betydningsfuldt Spørgsmaal: Kunde det tænkes, at de Begivenheder, som skildres ved de historiske Billeder paa Tamdrup gyldne Alter, har fundet Sted netop i Tamdrup? Hvis det var her, Poppo omvendte og døbte Harald Blaatand, er det ikke saa underligt, at Billederne af Poppo, der bærer Jernbyrd, og Poppo, der døber Kong Harald, har fundet deres Plads just her. Vi maa undersøge dette Spørgsmaal nærmere.

Lad os engang gaa ud fra den Antagelse, at Poppo har opsøgt Harald Blaatand ved Sommertid. Han kom langvejs fra, og dengang foretog man ikke gerne lange Rejser om Vinteren. Han har i saa Fald ikke truffet Kongen i Jel-

ling, men paa Kongsgaarden i Tamdrup, hvor Kongen opholdt sig om Sommeren. Kongen har da holdt Gæstebud for den fremmede i sin Gildeshal, Gudehovet. Ved denne Lejlighed har Poppo saa prædiket om Kristus, der var større end de gamle Guder, og paa Kongens Opfordring baaret Jernbyrd for at bevise det. Hvis vi nøje betragter det gyldne Alters Billede af Jernbyrden, vil vi se, at Poppo staar i en Hal. Den er skitsemæssigt gengivet ved to Søjler, som bærer et Loft med tre Buer. Det maa være Gudehovet. I ethvert Gudehov fandtes et Ildsted, det er dette, Poppo staar bøjet over med Jernhandsken midt i Flammerne. Men Guds Haand, som ses i øverste Hjørne af Billedet, beskytter ham, og da Kongen har set den uskadte Haand, omvender han sig.

Fig. 12. Bisgaard. Hovedbygningen set fra Nord. Bemærk Gaardens Bassin, som nu er af Cement, men som indtil omkring Aar 1900 var af Træ og formet som det Bassin paa det gyldne Alter, hvori Harald Blaatand modtager Daaben. (Foto: H. Jørgensen).

Kort efter Omvendelsen har Daaben fundet Sted. Men hvor kunde den foregaa? Nu kommer vi til noget meget vigtigt.

Paa Alterbilledet staar Kongen nøgen i et Trækar til Livet, mens Poppo øser Vand over hans Hoved. Det er altid blevet hævdet, at Karret er en Døbefont af Tøndeform. Men det mærkelige Kar er i Virkeligheden slet ikke nogen Trætønde. Tøndeformen er heller ikke gennemført, idet Karret er bredere for neden end foroven. Karret kan næppe været andet end det tidligere omtalte Træbassin i Kongsgaarden, som paa det Tidspunkt, da Tamdrupmesteren lavede det gyldne Alter, stadig eksisterede. Derfor taler ogsaa den Omstændighed, at Billedet tydeligt viser, at Daaben foregaa i det fri. Der er ikke som ved Jernbyrden Antydning af nogen Bygning. Til Støtte for denne Paastand taler ydermere, at det Træbassin, som stod paa Bisgaards Gaardsplads indtil ca. 1900, stadig var af nøjagtig samme Form og Udseende som Bassinet paa det gyldne Alter. Det var forarbejdet af Træstave, der holdtes sammen med Jerngjorde, en foroven og en forneden. Træbassinet fra Oldtiden blev, da det var ved at raadne, afløst af et andet, der var fuldkommen Mage til, og saaledes har man fortsat lige til vore Dage. Der

er ikke noget mere bestandigt end Former paa Kar og Radskeer, jfr. Jydepotterne.

Jo, det gyldne Alters Skaber har vidst nøjagtig Besked og kendt de lokale Forhold i Enkeltheder, og Daabsbilledet, som undertiden er blevet kaldt en naiv Fremstilling, er saa historisk korrekt som vel muligt.

Daaben ved Neddypelse var sædvanlig indtil Udgangen af det 13. Aarhundrede, da Bestænkelsen vandt Indpas i den vesterlandske Kirke. Og Daaben behøvede ikke at foregaa i en Kirke. Daab fandt Sted, hvor der var Vand, ved Havets Bred, i en Flod eller i et Gaardbassin, som i dette Tilfælde. Det maa have været en kold Omgang for Kongen at staa i dette Kildevand. Men det var jo da Sommer og har ikke været mange Øjeblikke.

Ikke alene Daabsbilledet er historisk korrekt, men ogsaa Scenen med Jernbyrden. Poppo har virkelig baaret glødende Jern for Kongen for at bevise sin Paastand. Skeptikere har naturligvis villet gøre dette til et Sagn, men den Skik at bære Jernbyrd for at afgøre en Retssag eller et Tvilsspørgsmaal, som ikke kunde afgøres paa anden Maade, har haft stor Udbredelse i Norden indtil Begyndelsen af det 13. Aarhundrede (*judicum ferri candentis*). Fra først af stillede Kirken sig ikke afvisende overfor Skikken. Handlingen foregik endog ofte i Kirken under Medvirkning af Præsterne og under Udfoldelse af et omfattende religiøst Ceremoniel, der kendes nøje gennem bevarede udførlige Ritualer. Men senere skiftede Kirken Standpunkt, og ved Laterankonciliet 1215 blev det forbudt gejstlige at medvirke ved Jernbyrd. Og kort efter ved vi, at Valdemar Sejr udstedte en Lov for Skaane, hvorved Jernbyrd afskaffedes som Afgørelsesmiddel.

Der er altsaa ingen som helst Grund til at erklære Poppo's Jernbyrd for et Sagn. Den har fundet Sted. Hvorledes han saa er sluppet uskadt derfra, ligger det udenfor vor Opgave her at forklare.

Vi er nu kommet et stort Skridt nærmere i Opklaringen af Tamdrup Kirkes Gaade. En af de mest afgørende Begivenheder i Danmarkshistorien, Harald Blaatands Overgang til Kristendommen, som i Virkeligheden kom til at betyde, at Kristendommen blev indført som Statsreligion i hele Danmark, fandt Sted i Tamdrup, hvorved Tamdrup blev et berømt kirkehistorisk Sted. At der derfor paa et vist Tidspunkt blev bygget en værdig Kirke her til Minde om denne store Begivenhed, er ikke saa mærkeligt, og da denne Harald Blaatands Mindekirke — for just saaledes maa Tamdrup Kirke kaldes — senere engang fik et gyldent Alter, var det ganske ligetil, at nogle af Billederne skulde gengive de historiske Enkeltheder omkring Kristendommens Indførelse her i Landet.

Harald Blaataand byggede, som vi har paavist, en Trækirke i Tamdrup, efter at han Aar 960 var blevet kristen. Men hvem har da bygget Stenkirken, den nuværende storladne Mindekirke? Og hvornaar er den bygget?

At den har en meget anseelig Alder, er hævet over enhver Tvivl. Det fremgaar med Sikkerhed af tre Ting:

1. Den har afløst Harald Blaataands Trækirke.
2. Den er bygget af Fraadsten (og Al).
3. Den er en treskibet Basilika, hvad der er typisk for vore ældste Kirker (Skarpsalling, Starup, Vor Frue Kirke i Roskilde).

Endnu engang ser vi os her stillet overfor en Ejendommelighed. Præcis de samme tre Træk har gjort sig gældende, et andet Sted, nemlig i Roskilde. Nationalmuseets Undersøgelser har vist, at Harald Blaataand ogsaa har bygget en Trækirke i Roskilde (Vest for den nuværende Dom-

kirke). Her var oprindelig et Gudehov. Vi ved fra Saxo, at Harald Blaatand blev begravet i denne Kirke, som var indviet til den hellige Trefoldighed. Kirken stod godt hundrede Aar, saa lod man en Fraadstenskirk opføre som Afløser af Trækirken, den laa, hvor Domkirken ligger. Ved omfattende Udgravninger i Aarene 1891—96 i den nuværende Kirkes Gulv fandt man Fundamenterne af denne første Stenkirke. Man stødte paa tykke Mure af Fraadsten, og Grundplanen viste, at det havde været en treskibet Basilika. Som sagt en nøje Parallel til Tamdrup.

Hvem har nu bygget den treskibede Fraadstensbasilika i Roskilde som Afløser af Kong Haralds Trækirke? Her ved vi nøjagtig Besked, idet Roskildekrøniken ca. 1140 meddeler, at det var Estrid (Moder til Svend Estridsøn, Datter af Svend Tveskæg og Barnebarn af Harald Blaatand), der grundlagde den. Saxo meddeler ganske vist, at det var Roskildebispens Vilhelm, Svend Estridsøns Ven, der begyndte at bygge Kirken, og at den fuldførtes af hans Efterfølger Biskop Svend Nordbagge. Men det vil vel kun sige, at Arbejdet med Opførelsen lededes af de to Bisper. Det var Estrid, som tog Initiativet (nedlagde Grundstenen?) og skænkede Midlerne. Opførelsen stod paa i Aarene 1047—84, i sidstnævnte Aar blev den indviet.

Det ligger snublende nær at antage, at det ogsaa er Estrid, som har bygget Tamdrup Fraadstensbasilika som Afløser af Harald Blaatands Trækirke. Hun har uden Tvivl næret stor Beundring for sin Bedstefader. Hun har kendt Jellingestenen, dette mægtige Monument, som han rejste for sine Forældre. Men hvem havde rejst Kong Harald et Monument? Han var dog langt større end sin Fader, han, som havde samlet Danmark til eet Rige, han, som havde vundet sig Norge, og han, som havde gjort Danerne kristne. Burde der ikke ogsaa rejses ham et værdigt Minde? Naturligvis! Og hvad var da mere nærliggende end at bygge en Kirke til hans Ære, en Mindekirke der, hvor han blev døbt? Der var nu gaaet omkring hundrede Aar, siden denne store Begivenhed, der fik saa vidtrækkende Følger for hele Folket, fandt Sted. Den rette Maade at fejre Jubilæet paa vilde være i 100-Aaret at indvie en værdig Stenkirke i Trækirkens Sted — en Kirke, der kunde staa gennem Tiderne som Jellingestenen.

Dr. Poul Nørlund skriver i »Gyldne Altre« S. 174: »Bygherren (d. v. s. Tamdrup Kirkes Bygherre) maa have været en verdslig Stormand, men rigtig nok kan man næppe tænke paa nogen almindelig Herremand. Forholdet er jo det, at selv de mægtige Hviders kirkelige Byggeforetagender — bortset naturligvis fra Klosterkirkerne — ganske maa blegne overfor Tamdrupkirken, til Trods for, at de er et Par Menneskealdre yngre. At det anselige Anlæg skulde være en kongelig Stiftelse, mulig foranlediget ved en Kongsgaard i selve Byen, kan ganske vist ikke støttes ved direkte Vidnesbyrd, men man maa dog spørge: Hvem skulde ellers have kunnet magte en saadan Opgave?«

Der har sikkert været en Kongsgaard i Tamdrup, og Kirken er om ikke en Konges, saa dog en Kongedatters Stiftelse, rejst af Estrid til Bedstefaderens Minde og rimeligvis indviet 1060 i Hundredeaaret for hans Omvendelse og Daab i Tamdrup.

Man kan naturligvis ikke helt udelukke Muligheden af, at det er Svend Estridsøn, som er Bygherre. Vi ved, at han var ivrig Kirkebygger. Ælnoth, Forfatteren af et Skrift om Knud den Hellige fra 1120, skriver om Svend Estridsøn: »Hvor der var rejst Kirker til Helgenernes Ære, ophjalp han dem i Kraft af sin kongelige Myndighed, og hvor der endnu ikke var Kirker, byggede han saadanne«. Men der er jo ogsaa den Mulighed, at baade Moder og Søn i Fællesskab har rejst Tamdrup Kirke.

Opklaringen af Tamdrup Kirkes ældste Historie, som det gyldne Alter førte os paa Sporet af, kaster ogsaa Lys over Altret selv. Vi kan nu bedre fortolke dets 7 historiske Billeder. Der har oprindeligt været 8, men det ottende, som sikkert har været det første i Rækken, er desværre gaaet tabt. Vi maa tænke os, at det har været en Fremstilling af det Gæstebud, Kong Harald holdt for Poppo, hvor Poppo prædikede for Kongen.

Det andet Billede i Rækken er saa Jernbyrden i Kongshallen (Gudehovet).

Paa det tredje ser man Poppo fremvise Kongen sin uskadede Haand. Kong Harald sidder paa sin Trone med et kort Scepter i Haanden og med Krone paa Hovedet. Poppo træder hen til Kongen og holder Haanden i Vejret. Jernhandsken er tydeligt trukket af hans Haand.

Det fjerde Billede er Kongens Daab i Kongsgaardens Bassin. Poppo, der forretter Daaben, er her i Bispekrud og har tilmed Glorie paa Hovedet.

Det femte forestiller Kongen i Samtale med en Biskop. Dr. Nørlund mener, at det er Bremerbispen Adaldag, der prædiker for Kongen, og regner Billedet for det første i Rækken. Den gejst-

Fig. 13. Poppo viser Kong Harald sin uskadede Haand. Handsken er trukket i Vejret. (Foto: Nationalmuseet).

Fig. 14. Kong Harald i Samtale med Bremerbispen. (Foto: Nationalmuseet).

lige kan nemlig ikke være Poppo, da Bispen her har Skæg, mens Poppo paa alle de andre Billeder fremstilles skæg-løs. Men denne Fortolkning kan ikke være rigtig. Hverken Widukind eller de andre Kilder nævner Bremerbispen, men siger udtrykkeligt, at det var Poppo, der prædikede for Kongen. Billedet forestiller derfor rimeligvis Kongens første Møde med Bremerbispen efter hans Overgang til Kristendommen, et Møde, som muligvis fandt Sted i Tamdrup, og ved hvilket vigtige Aftaler med Henblik paa Kirkens fremtidige Ordning i Danmark er truffet.

Det sjette Billede forestiller Kongen, som andægtigt bøjer sig foran et Alter med en meget ejendommelig Overbygning, der bæres af fire Hjørnestolper. Der er her Tale om et saakaldt Ambo-ciborium, en Kombination af en Alter-overbygning (ciborium) og en Ambo, d. v. s. en Læsestol, hvorfra højtidelige Forkyndelser fandt Sted. Paa Amboen ses en gejstlig Person, som lægger sin Haand paa dets Forkant. Det, som her fremstilles, er sikkert den første Guds-tjeneste, Kongen tager Del i, ved hvilken Lejlighed Kongens (og Landets) Over-

gang til Kristendommen højtidelig forkyndes af den gejstlige paa Amboen, vel-sagten Ærkebispens Adaldag.

Paa det syvende Billede ses to gejstlige forrettende Messetjeneste foran et Alter. Den ene er ikklædt Pallium, altsaa en Ærkebiskop. Han staar med Alterkalken i sin venstre Haand. Den anden gejstlige holder en opslaaet Messebog i Hænderne. Paa Alterbordet, som er omgivet af et Alterklæde, staar Disken med en Oblat, og bag Altret ses et stort Krucifix (kun den nederste Del med Benene af den korsfæstede er synlige). Dr. Nørlund siger blot, at Billedet forestiller en Messe. Men da det er et historisk Oprin, maa vi spørge: Hvilken Messe? Og Svaret maa nødvendigvis blive: Den første Messe, Kong Harald overværede med Ærbebisoppen selv for Altret.

Fig. 15. Kong Haralds Gudstjeneste. Kongen bøjer sig foran Alteret, hvorover et Ambociborium ses. Paa Ambociboriet staar en gejstlig, muligvis Bremerbispen, som forkynder Kongens og Landets Overgang til Kristendommen. (Foto: Nationalmuseet).

gyldne Alter, og de to Personer, som anbringer det paa dets endelige Plads, er Giverne. At Stifterne selv har anbragt Altret paa dets Plads er meget tænkeligt. Paa British Museum opbevares et gammelt Alterbillede fra Newminster, hvor man ser Knud den Store og hans Dronning anbringe et stort Kors paa Kirkens Alter som Gave. Det er en Parallel til det, der skildres her paa Tamdrupaltret. Men hvem kan Giverne være? Desværre er Pladen saa stærkt medtaget, at man ikke kan se de to Figurers Hoveder, men Klædedragten lader os ane, at det ogsaa er en Konge og en Dronning. Men hvilket Kongepar det i saa Fald drejer sig om, kan man kun gætte paa. — Da Altret ifølge Dr.

Nørlunds overordentlig grundige og skarpsindige Undersøgelser tidligst kan stamme fra det 12. Aarhundredes anden Halvdel og senest fra det 13. Aarhundredes første Begyndelse, kan der kun blive Tale om Valdemar den Store, Knud den 6. eller Valdemar Sejr.

Det sidste historiske Relief har for saa vidt ikke noget med de foregaaende at gøre. Man ser herpaa et gyldent Alterfrontale af nøjagtig samme Form som Tamdrupaltrets, der bæres paa Plads af to Skikkelser, den ene en Mandsfigur, den anden en Kvinde. Billedet forestiller sandsynligvis Indvielsen af Tamdrup

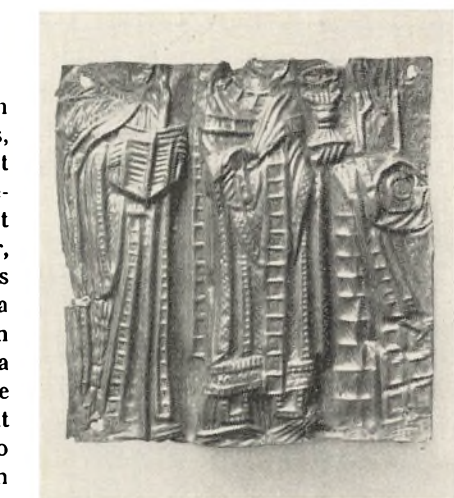

Fig. 16. En Messe. Muligvis Kong Haralds første Messe. (Foto: Nationalmuseet).

Valdemar den Store var meget kirkelig sindet, det var ham, der grundlagde Vitskøl og Antvorskov Klostre. Det kunde tænkes, at han og hans Dronning Sofia er Stifterne. — Ogsaa Valdemar Sejr viste stor Gavnildhed mod Kirker og Klostre, og vi ved, hvorledes Folkeviserne priser Dronning Dagnars Godhed. Er Altret fra Begyndelsen af 13. Aarhundrede, maa Stifterne være sidstnævnte Kongepar, maaske har de saa indviet Altret paa 150-Aarsdagen for Kristendommens Indførelse, altsaa i Aaret 1210. Dr. Nørlund har paavist, at Kunstneren har haft stort Hastværk med Tamdrupaltret. Gentagne Gange er han under Drivningen brudt igennem Metallet, saaledes at han har maattet udbedre mislykkede Detailler med nye Stykker, som er fæstnet til Kobberpladen med smaa Stifter. Dette Hastværk kan maaske forklares med, at Altret skulde være færdigt til et bestemt Tidspunkt, f. Eks. en Jubilæumsdag som 150-Aaret for Kong Haralds Overgang til Kristendommen. Men mere end Gising kan dette dog ikke blive.

Endnu et sidste Spørgsmaal kunde man ønske besvaret: Hvoraf har Kirken faaet sit Navn? Allerede Harald Blaatands Trækirke har sikkert haft Navnet Tamdrup. I et Brev fra 1279 udstedt af Aarhusbispens kaldes den »Thomæthorp«. Kong Harald har altsaa indviet sin Kirke til Sct. Thomas, Tivleren, der først vilde se, før han troede. Med ham har Kong Harald følt sig i Slægt og opkaldt Kirken efter hans Navn.

Tamdrup, en af Danmarks ældste Kirker, som rimeligvis i 1960 bliver 900 Aar, er en national Helligdom af højeste Rang. Den gemmer paa Hemmeligheder, som vi har søgt at løfte Sløret for. — Om de fremsatte Teorier er holdbare, maa undersøges af Sagkundskaben. Men det er unægtelig mærkeligt, som de forskellige Led naturligt følger sig ind i hinanden. Tilsyneladende passer det hele som Haand i Handske.

LITTERATUR: Poul Nørlund: Gyldne Altre. 1926. — Erik Arup: Danmarks Historie I. 1925. L. P. Fabricius: Danmarks Kirkehistorie I. 1934. — L. Bergmann: Kirkehistorie I. 1918. — H. Koch: Den danske Kirkes Historie I. 1950. — Paul Nedergaard: En dansk Præste- og Sognehistorie 2. Roskilde Stift. Hefte 1. — I. P. Trap: Kongeriget Danmark. VII. 1926.

Fig. 17. Indvielsen af Tamdrup Kirkes gyldne Alter. Frontalet anbringes paa dets Plads af Stifterne. (Foto: Nationalmuseet).

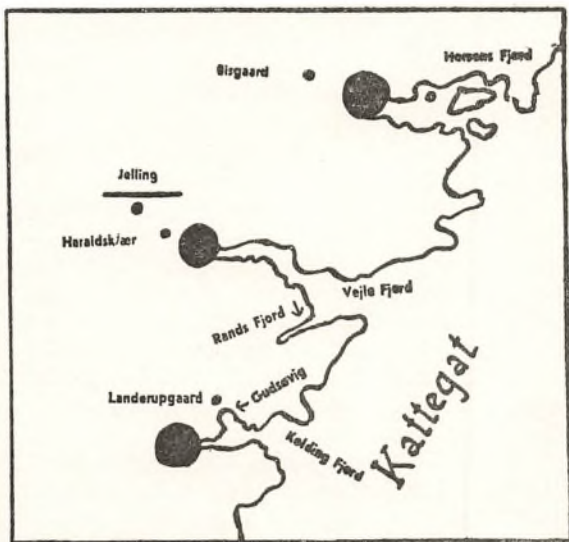

Fig. 18. Kortet viser Bisgaards Beliggenhed i Forhold til Jelling.

Fillerup Nedermølle.

Fillerup Nedermølle *og dens Møllere.* *Af Thv. Madsen.*

I Østjydske Hjemstavn for 1953 skrev jeg om Fillerup Overmølle og om dens Møllere, navnlig Knud Engelbreth og hans Hustru Marie Elisabeth f. Worsø. Det falder godt i Traad med denne Artikel i Aar at skrive om Fillerup Nedermølle og dens Møllere.

Ligesom Overmøllen ved man intet om Nedermøllens første Oprindelse.

Chr. Heilskov meddeler,^{*)} at Møllen i ældre Tid ligesom Skægs Mølle og Sandager Mølle har tilhørt Kronen, hvad den i høj Grad nok kunde staa sig ved, eftersom disse Møller var glimrende Aktiver, som det gjaldt om at holde vedlige. Man ved ogsaa, at Møllefæsterne paa disse tre Møller alle Dage har været endog meget velhavende Folk.

I Matriklen 1688 nævnes Niels Nielsen som Fæster af Fillerup Nedermølle, men ved hans Død blev Sønnen Daniel Nielsen hans Efterfølger. Denne Daniel betegnes som en betydelig Mand, der ofte søgtes, naar det gjaldt baade Raad og Daad. Han var forøvrigt Fætter til Tingskriveren Jesper Rasmussen, der boede i den Gaard i Fillerup, som nu ejes af Thorvald Rasmussen, og af hvem der i Odder Kirke hænger et Epitafium.

Samtidig med Knud Engelbreth i Overmøllen var Nedermøllen beboet og benyttet af Hans Mortensen, en ikke mindre betydelig Mand end Daniel Nielsen og Jesper Rasmussen.

Baade Heilskov og afd. Pastor emer. N. A. Jensen, Aabenraa, meddeler i Aarhus Stifts Aarvog for 1943, at Hans Mortensen skal være født i Ondrup 1676, hvad ogsaa nok skal passe, skønt jeg ikke har kunnet finde ham indskrevet som døbt i Odder Kirkebog.

Denne Hans Mortensen var foruden at være Møller tillige fra ca. 1715 Ridefoged (Godsforvalter) paa Rathlousdal, hvis Besidder dengang var

---

^{*)} Aarhus Stifts Aarvog 1943. S. 13

Geheimeraad Christian Rathlou. Der siges ogsaa om ham, at han var Herredsskriver i Hads Herred, men det kan næppe passe, da Knud Engelbreth i Overmøllen administrerede denne Stilling fra ca. 1725 til sin Død 1763, ganske vist i hans sidste svage Tid ved Hjælp af Svigersønnen Rasmus Jensen Fensteen.

Men en Ting ved man bestemt om Hans Mortensen, han var meget rig og drev en stor Bankierforretning. Mangfoldige store Herrer, navnlig af Adelen, søgte Laan hos ham, naar det kneb dem. Saaledes kan nævnes blandt hans Debitorer selveste Oberst Rantzau til Rodstenseje, der dels havde et større fast Laan, dels Veksler til betydelige Beløb. Da Geheimeraad Christian Rathlou skulde have sin eneste Datter gift, maatte ogsaa han laane Penge af sin Fæster i Fillerup Nedermølle. Der skulde jo mange Penge til baade til Udstyr og Medgift. Men Hans Mortensen havde de 2000 Rdl., det drejede sig om, liggende bogstavelig talt paa Kistebunden, han behøvede ikke at hjemkalde nogen af sine mange udestaaende Laan. Man synes vel ikke, at 2000 Rdl. var særlig mange Penge, men omregnet i vore Dages Valuta vilde det blive en Sum paa omkring 120.000 Kr. Til Sammenligning kan ogsaa tjene, at Øen Vorsø i Horsens Fjord med sine 10 Tdr. Hartkorn, herskabelige Bygninger, Skove, Fiskeri og anden Herlighed i 1725 solgtes for 2500 Rdl. Om den kom i Handel i vore Dage, maatte dens Værdi skrives med et seks-cifret Tal.

Foruden de store Klienter havde Hans Mortensen ogsaa mange mindre, som han laante Penge til. Mange Borgere i Horsens og navnlig i Skanderborg, der sad smaat i det, fandt Vejen til Hans Mortensens Skatkammer; men til disse mindre bemidlede Smaaborgere laante han kun Penge ud i smaa Summer og da i Regelen mod Haandpant, oftest Guld- og Sølv-sager, men undertiden ogsaa kostbare Klædningsstykker.

Hans Mortensen var ikke alene rig paa materielle Værdier, men han var ogsaa betydelig i aandelig Henseende. I sin Barndom og Ungdom gik han paa Latinskolen, vel sagtens enten i Aarhus eller Horsens. Det havde nok været Mening, han skulde være Præst. Han var i Besiddelse af en ret stor Bogsamling, blandt hvilke var adskillige latinske, franske og tyske Bøger, men derom senere.

Hans Mortensen var gift med Helvig*) Christensdatter Svendstrup, der var Datter af Præsten Christen Sørensen Svendstrup til Nøvling og Sinding. En Broder til hende, Anker Christensen Svendstrup, blev 1727 personel Kapellan i Odder og gift 1728 med Anna Cathrine Christensdatter Schønning, Præsten Schønning's Datter i Odder-Tvenstrup Sogne.**)

Hans Mortensen og Helveg er formodentlig blevet gift omkring 1720, da deres første Barn, M a r e n er født 10. April 1722. De havde 6 Børn:

- 2) Hans Hansen Møller f. i Fillerup Nedermølle 6. Oktbr. 1723.
- 3) Christian Martini, f. 5. Marts 1727.
- 4) Edel Marie Hansdatter f. 1728.
- 5) Anne Cathrine f. 1732.
- 6) Dorthe Sophie f. 27. Novbr. 1733.

Det første Barn, Maren døde tidligt, men de næste fem blev alle gifte og bosat i Hads Herred.

Egentlig skulde jeg begynde med Sønnen Nr. 2 Hans Møller, men det passer bedst i Skildringen at begynde med Nr. 3 Christian Martini.

*) eller Hedvig.

**) Desuden havde Helvig'en Fæster, Anna Cathrine Sørensdatter, der var bosat i Randlev og ejede den lille Herregaard »Randlev Schousgaard«.

Denne Søn er opkaldt efter Christian Rathlou, men det morsomme ved hans Navn er, at Faderen har villet være fin paa det, idet han har latiniseret Drengets Efternavn, Mortensen = Martini. Han blev senere »Skrivdreng« paa Aakjær hos Hjemmets gode Ven, Ridefogden og Forvalteren, den meget formaande Jacob Rind. Formentlig er den Carl Henrik Martini, der i 1815 blev Godsbestyrer paa Aakjær, senere Forpagter en Aarrække af Rantzausgave og i 1837 Ejer af Godset Williamsborg ved Daugaard en Slægtning af ovennævnte Christian Martini. Af Falling Kirkebog fremgaar det, at Carl Henrik d. 8. Aug. 1822 blev gift med Husholdersken for det fine tyske Køkken paa Aakjær Jomfru Dorthea Margrethe Frederikke Elisabeth Bevensee, en kendt Møllerslægt paa Vads Mølle, men stammende fra Holsten.

Hans Mortensens og Helvig Svenstrups fjerde Barn var Edel Marie Hansdatter, der i 1747 blev gift med Mølleren paa Hede Mølle, den yngre Jørgen Koefoed, men om disse to er der fortalt i Østjydske Hjemstavn 1952, hvorfor en Skildring af hende er overflødig.

Det femte Barn, der blev født i Fillerup Nedermølle, var Anna Cathrine, opkaldt efter Madame Anna Cathrine Sørensdatter paa Randlev Skovsgaard. Hun blev gift 1750 med Søren Themstrup, der var Kammerjunker Joachim Otto v. Schachs private Tjener. Han fik Nedermøllen med sin Hustru og fik Fæste paa den samme Aar som de blev gifte. Men i 1764, da der blev lignet til Ekstraskat, nævnes hun som Søren Themstrups Enke. Hun blev imidlertid gift anden Gang med Johan Henrik Bjerager, Søn af Kromanden i Odder, død 1777, med hvem hun havde Børnene Hans og Helvig, opkaldt efter deres Morforældre.

Slægten Bjerager var meget udbredt i Hads Herred og hørte nærmest til Aristokratiet; en blev Kromand, en anden Skovrider, en tredje blev som nævnt Møller o.s.v. Af kendte Navne i den nyere Tid kunde den for sin Dygtighed landskendte Forpagter paa Rodstenseje Chr. F. Jensen og Kantor Andersen i Odder samt Skovrideren for Rathlousdal Skove Søren Jensen Bjerager, henregnes til denne Slægt. Baade Forpagteren og Kantoren huskes den Dag i Dag som et Par særprægede Mennesker med selvstændige Meninger, deres store Hjerter for dem, der led og havde det smaat, selv om de jo nok af og til kunde være lidt bidske.

Hans Mortensen og Hustrus yngste Barn, Dorthea Sophie blev i 1755 gift med Julius Hillerfeldt paa Bjerager Hougaard. Han havde i mange Aar været en meget hjælpsom og trofast Tjener paa Aakjær hos Bispedatteren, Oberstinde Fru Hedevig Margrethe Rosenørn f. Bornemann. For hans Trofasthed blev han rigt belønnet af sin Frue, idet hun Juleaften 1735 gav ham Bjerager Hovgaard i Fæste paa saa favorable Vilkaar, at den næsten var skænket ham. Samtidig blev Hillerfeldt gift med Ane Laursdatter Gjødvad, en Datter af Ridefogden Laurs Andersen Gjødvad paa Engselholm og en Kusine til Helvig Svenstrup i Fillerup Nedermølle. Hun conditionerede paa Aakjær som Kammerjomfru og var højt anskrevet hos Oberstinden, der satte megen Pris paa hendes Dygtighed og dannede Væsen.

Men Anne Gjødvad var svagelig og døde 1754 paa Bjerager Hovgaard. Aaret efter var det saa, Hillerfeldt giftede sig anden Gang med Datteren fra Fillerup Nedermølle, Dorthea Sophie Hansdatter. Efter dette andet Ægteskab regnedes Beboerne paa denne Gaard for velstaaende. Det skulde imidlertid komme til at se anderledes ud.

1772 døde Julius Hillerfeldt, men kort efter giftede hans Enke sig med sin Forvalter Peder Lauridsen, der købte Gaarden af Herskabet paa Aakjær og paa denne Maade blev Selvejer.

Paa Bjerager Hovgaard boede to gamle Mennesker, som Dorthea Sophie plejede og hagede om. Det ene, Mette Gjødvad, en gammel ugift Søster til Ane Laursdatter Gjødvad, havde siden ca. 1740 haft sit trygge Ophold paa den store Gaard og været til stor Hjælp for sin svage Søster.

Den anden, der opholdt sig paa Gaarden, var en interessant rank Skikkelse, en fin gammel Herre, der havde været Hovmester for den unge Joachim Otto v. Schack, den senere berømte Statsminister Schack-Rathlou, der ejede Rathlousdal. Den gamle Herre var fra Sachsen i Tyskland og hed Anders Gottlob Dathe. Han var en følsom Karakter, et Hjertemenneske, og der bestod alle Dage et hjerteligt Forhold mellem Hovmesteren og hans adelige Elev. Naar Statsministeren tog Ferie og opholdt sig paa Rathlousdal, forsømte han aldrig, endog ret ofte, at besøge sin gamle Ven paa Bjerager Hovgaard. Dorthea Sophie havde nok at gøre med at pleje de to gamle Mennesker, som hun kom til at holde meget af. Den 19. Juni 1785 døde Anders Gottlob Dathe paa Hovgaarden »stille og christelig« i den høje Alder af 94 Aar. Som et Vidnesbyrd om Statsministerens Kærlighed til sin gamle Hovmester skal anføres, at han foretog den lange Rejse fra København for at være til Stede ved sin gamle Lærers Begravelse paa Bjerager Kirkegaard. Inden sin Død havde Dathe testamenteret al sin Ejendom til Statsminister Schack-Rathlous og Frues Hospital i Gosmer.

Den af Børnene, som Hans Mortensen havde størst Tillid og Fortrolighed til, var hans ældste Søn Hans, født 1723, ham der senere som Møller paa Skægs Mølle blev kendt under Navnet Hans Møller, og saadan vil han ogsaa i det følgende blive kaldt.

Som før omtalt er der stor Sandsynlighed for, at Hans Mortensen har villet læse til Præst. Hvor langt han kom frem i Studeringerne vides der intet om; men hans Bogsamling af teologiske Skrifter paa forskellige Sprog vidner stærkt om, at han har studeret. Sønnen, der bar hans Navn, ønskede Faderen skulde opnaa det, han ikke naaede.

Det blev derfor bestemt, at Hans skulde gaa den studerende Vej. Uden Tvivl har Faderen og maaske Moderen med givet deres Dreng de første Barnekundskaber, saa at han ret tidlig stod fuldt rustet til at begynde Skolegangen i en Latinskole. Men det gik som med Faderen, Sønnen blev heller ikke Præst. Da han ikke var langt fra at tage sin Studentereksamen skete det, at hans Fader blev syg og maatte lægge sig til Sengs. Forretningerne laa stille, og da det saa ud til, at Hans Mortensen ikke skulde blive rask, gav Geheimeraad Chr. Rathlou Ordre til at hjemkalde Sønnen, for at han kunde føre Faderens store Virksomhed videre.

Hans Mortensen døde i Paasken 1744.*) Efter Begravelsen maatte den 20aarige unge Mand gaa ind i og klare de omfattende Forretninger, som Godsbestyrelsen og Faderens private Bedrift medførte, mens det økonomiske Ansvar naturligvis maatte hvile paa Moderen, for hvem han haade i Forholdet til Godset og i den private Bedrift maatte anses for Bestyrer.

Under Godsbestyrelsen hørte bl. a. Forvaltning af Skifter i Dødsboer, og da Fæsteren af Skægs Mølle Gerth Brøndsted døde 1746, blev det altsaa den unge Hans Møller, som maatte ordne dette Bo. —

Geheimeraa den fulgte denne Forretning med megen Interesse, og da den endtes paa bedste Maade, er det let forklarligt, at han kunde faa den Tanke, at han i Hans Møller havde den rette Mand til at være Stedfader for Gerth Brøndsteds tre Sønner, og som Husbonden vilde det, saaledes blev det.

*) Meddelt i et Strejftog i Aarhus Stiftstidende 28. December 1938 af Magister I. C. Hansen.

Det var Chr. Rathlou magtpaaliggende at faa Enken gift med en paalidelig, god og dygtig Mand, der kunde tage sig af de tre faderløse Børn.

Hans Møller og Anne Sophie Brøndsted f. Vorsø blev gift 12. Oktober 1746, da han var 22 Aar og hun 30. Partiet var naturligvis noget ulige i Alder, men de hørte dog til samme Milieu i Samfundet.

Om Livet i Skægs Mølle i Hans Møllers og hans to Hustruers Tid skal ikke her berettes, dels vil det føre for vidt, dels er det en helt anden Historie.

Det faldt ogsaa i Hans Møllers Lod at ordne Faderens store og rige Dødsbo, der først blev afsluttet 1747, tre Aar efter Dødsfaldet. Hvad der tog mest Tid var Opgørelsen af baade de større og smaa Laan, som Hans Mortensen havde udestaaende. De skulle saavidt muligt tilbagebetales, men det blev de ikke nær alle. Det 18. Aarhundredes Midte var en meget fattig Tid, og det var smaat med Penge mellem Folk. De fleste af de større Laan maatte Hans Møller overtage, og nogle af de mindre Laan blev slet ikke tilbagebetalt. Panterne blev ikke indløst, og derfor ser vi opført i Skiftet adskillige Genstande af Sølv, der maaske i lange Tider har ligget som Pant for et Laan.

Blandt Sølvpanterne er opført et Bæger fra 1708 med Initialerne R.A.S. og M.C.D. — Efter at det i over 200 Aar har gaaet saa at sige fra Haand til Haand i Hans Møllers Slægt, er det nu i 1952 havnet i dets Hjemegn paa Odder Museum og kan gennem dets Initialer fortælle en lang interessant Historie om velhavende Møllerfamilier i Hads Herred. I Korthed blev denne Historie meddelt i Ø. Hjs Aarbog 1953. —

Bægeret blev af Skifteretten vurderet til 6 Rdl. — det samme som Prisen i hine Tider var for en god Hest. —

Sammen med Sølvbægrene er opført som Pantegenstande kostbare Sølvkander og Sølvkrus samt Guldsmykker, Gulddukater og Guldringe. —

Alene Laanene stod til 6989 Rdl., en mægtig Sum for Tiden omkring 1750. — Laanene, af hvilke der kun svarede den almindelige 4 % Rente, blev fordelt saaledes:

Hans Mortensens Enke	3494 Rdl.	
Hans Møller	998 »	(Broderlod)*)
Christian Martini	998 »	do.
Edel Marie	499 »	(Søsterlod)
Anne Cathrine	499 »	do.
Dorthea Sophie	499 »	do.

Det vil selvfølgelig føre altfor vidt at beskrive dette store Skifte — selv om det kunde give et levende Billede af, hvad Møllerhjemmet indeholdt; men jeg vil dog lige nævne, at der i Dødsboets Vurderingslister findes opført 50 religiøse Bøger i det danske, latinske, tyske og franske Sprog.

Det tog, som anført, det meste af 3 Aar, inden Boet blev vurderet og opgjort; men Slutresultatet blev et 5-cifret Tal.

Endnu i nogle Aar havde Hans Mortensens Enke, Helvig Christensdatter Svenstrup, Møllen i Fæste, men sikkert i 1750, da Datteren Anne Cathrine blev gift med Søren Themstrup, fik de to unge overdraget Fæstet paa Nedermøllen i Fillerup af Ejeren, Hs. Excellence Chr. Rathlou til Rathlousdal. Da ogsaa S. Themstrup døde i 1768, gik Fæstet over paa Anne Cathrines anden Mand, Johan Jensen Bjerager.

Om efterfølgende Møllere i Fillerup Nedermølle indtil 1850 vides kun grumme lidt. Chr. Heilskov meddeler i Aarhus Stifts hist. Aarbog 1943, S. 14, at Major Niels Rosenkrands v. Holstein Rathlou 1834 bortfæstede Møllen til

*) Den gængse Skik var, at en Broders Lod var dobbelt saa stor som en Søsterlod.

Jochum Otto Christiansen og atter i 1840 til Niels Jacobsen af Gylling.

Fhv. Stationsforstander Chr. Mørup i Horsens har samlet nogle højst interessante Minder om sin Slægt i en privat udgivet Bog, som han kalder »Erindringer fra Stenslund«. I denne fortrinlige Mindebog fortæller han bl. a. om sin Mormor Ane Pedersdatter, der var født i Boulstrup 20. eller 21. Decbr. 1809 som Barn af Gdr. Peder Jensen og Hustru Johanne. Alle deres Børn antog Navnet Nygaard.

Jeg tillader mig at citere lidt af Chr. Mørups Bog:

»Om Bedstemors (Ane Pedersdatters) Barndom ved jeg ikke ret meget. Hun fortalte, at hun var konfirmeret af Niels Blicher i Randlev, men jeg har forgæves søgt hendes Navn i Kirkebogen for Randlev Sogn.«

Videre skriver Chr. Mørup:

»23 Aar gl.: 1832 blev Bedstemor gift med en Enkemand, Møller i Fillerup Joachim Otto Christiansen, f. paa Gersdorffslund 1792, Søn af Gartner Christian Albrechtsen Schrøder. Jeg har hørt fortælle, at der var en anden, hun holdt af, men han »havde ikke noget«, og Ægteskabet med Christiansen er sikkert bestemt af Forældrene. Han havde jo den gode Mølle.«

Efter et kort Ægteskab, hvori der fødtes to Dreng, døde Christiansen i 1839. Om hvad der saa derefter skete skriver Chr. Mørup:

»— Men saa den 14. Febr. 1840 blev Bedstemor gift med sin Ungdomselskede, Skomager og Musiker Niels Jacobsen, Søn af Musiker og Husmand Jacob Jensen i Gylling. Ogsaa i dette Ægteskab fødtes 2 Sønner:

1) Jochum Otto Jacobsen f. 23. Okt. 1840,

2) Niels Jacobsen f. 3. April 1843.

Niels Jacobsen opbyggede Møllen i 1842 (maaske er den brændt), men døde allerede 2. Maj 1843, kun 31½ Aar gl. Det var vist Bedstemors store Sorg.

Sønnen Niels Jacobsen blev en meget kendt Landmand i Hads Herred. Han ejede »Norslund«, senere Gaarden »Ankjær«, som han drev frem til et Mønsterbrug. Han var noget af en Opfinder, skabte en Prøvekærne til Brug for Bestemmelsen af Mælkens Fedtindhold. For denne sindrige Maskine modtog han Sølvmedaille paa den 13. Landmandsforsamling 1875 i Viborg, og tre Aar efter, 1878, Broncemedaille paa den internationale Landbrugsudstilling i Paris. Baade hans Prøvekærne og hans Diplomer findes paa Odder Museum.

Nu sad hun altsaa for anden Gang som Enke med Møllen, kun 33 Aar, og det var ganske simpelt en umulig Situation. Det var nødvendigt, at der kom en Mand i Gaarden, vist ogsaa af Hensyn til Fæstets Bevarelse. Og saa var det, at Bedstefar kom til Møllen som Møllersvend og blev der. De blev trolovede for Præsten d. 6. Dec. 1844 og viet 17. Januar 1845.«

Hvem var nu Chr. Mørups Bedstefar?

Søren Jensen hed han og var Søn af den Jens Rasmussen i Kysing, der i sin Ungdom var Sømand og oplevede hele Englænderkrigen. To Gange blev de Skibe, han sejlede med, taget af Englænderne, der røvede alt og satte Mandskabet i Land paa nærmeste Kyst; men tredie Gang i Sommeren 1813 havde hans Skib et Sammenstød med Fjenden, der tog baade Skib og Ladning samt hele Mandskabet, der blev ført som Fanger til England.

Aaret 1814 blev Freden sluttet i Kiel mellem Danmark og England — en sørgelig Fred med Tabet af Norge og hele vor store Krigsflaade. Fangerne, og deriblandt Jens Rasmussen, havde lidt ubeskriveligt af Nød, Sult og Sygdom, men nu blev de givet fri; mange var saa afkræftet, at de knap kunde holde sig oppe. Jens Rasmussen var saa medtaget, at han maatte hjælpes i Land, da han naaede Tønning, hvor Fangerne blev landsat. Endelig naaede

han hjem til Kysing, hvor han kom under kærlig Pleje, saa han forholdsvis hurtigt kom til Kræfter, og allerede d. 8. Nov. 1814 blev han gift med sin Ungdomsbrud, Mette Sørensdatter fra Saksild.

I deres Ægteskab fødtes 8 Børn, 4 Sønner og 4 Døtre, der alle kom i gode Stillinger og huskes den Dag i Dag som dygtige, hæderlige og forstaaende Mennesker, der kun vilde det bedste.

Den næstældste af Børneflokken, Søren Jensen (f. 28. Aug. 1817) kom til Tved for at lære Mølleriet i Tved Mølle hos Fasteren. Her var han i 6 Aar; men i 1844 overtog han saa den ledigblevne Fillerup Nedermølle og blev Møllerenkens tredie Mand. — Det blev et langt og harmonisk Ægteskab for dem begge.

Mølleejer Søren Jensen (f. 20. Aug. 1817 i Kysing, død 4. Maj 1910) og Hustru Ane f. Pedersdatter. De havde Fillerup Nedermølle i Tidsrummet 1844—1885.

Af Fæstebrevet i 1844 paa Møllen i Fillerup fremgaar det, at Kammerherre, Major Niels Rosenkrands v. Holstein Rathlou fæster den til Søren Jensen, og at Gaarden efter den ny Matricul havde et Hartkorn af 2 Td., 2 Skp., 3 Fjk. og $\frac{1}{2}$ Alb. og Mølleskyld: 6 Td., 3 Skp. — Af dette Hartkorn skal han aarlig svare alle kgl. Skatter og offentlige Byrder, samt aarlig Lændgilde 62 Rbd. Sølv og 4 levende Gæs af forsvarlig Godhed. Desuden skal han i Indfæstningspenge betale 700 Rgb. Sedler.

Søren Jensen, der var en sparsommelig Mand, havde som Svend opsparet saa meget, at baade Istandsættelsen af Møllen og Indfæstningspengene kunde blive betalt.

Chr. Mørup skriver i sin Bog:

»Mølledammen i Fillerup havde den Fordel, at den meget sjældent frøs til. Det var Vældvand, som forøvrigt senere til meget stor Skade for Møllen blev taget til Odder Vandværk.

Men der skete noget, der fik katastrofal Betydning for de gamle Møller. Privilegiet blev ophævet ved Lov 1857, og havde Møllerne ikke haft Konkurrence før, saa fik de det nu, idet der i Løbet af kort Tid rejste sig Vindmøller paa ethvert nogenlunde højt beliggende Sted.

Men Bedstefar fik imidlertid Lejlighed til at vise sig Dygtighed som Forretningsmand. Han optog Konkurrencen paa den Maade, at han skaffede de mest moderne Maskiner frem, bl. a. franske Kværne, og Melet fra Fillerup Mølle blev anerkendt som det bedste, der overhovedet kunde fremstilles.

Ved sit store Opkøb blev han leveringsdygtig som Grossist baade til Aarhus og Horsens.«

Efter 40 Aars Arbejde i Fillerup Nedermølle afstod Søren Jensen i 1885 Møllen til sin Stedsøn Jochum Otto Jacobsen.

»Bedstefar var da 68 Aar, men det var vist nærmest Bedstemor, som jo var 8 Aar ældre, der følte sig træt. Han havde købt sig en Byggeplads lige overfor Møllen og her bygget et pænt rummeligt Hus, hvor han fik Lov at tilbringe en lang og fredfyldt Alderdom sammen med sin Hustru til hendes Død 11. April 1901.« Gl. Søren Jensen døde 4. Maj 1910, 93 Aar gl.

To af Søren Jensens Døtre, den ældste, Mette Marie og den yngste, Sine boede hele deres Liv i Odder.

Mette Marie blev gift med den kendte og meget dygtige Dyrslæge og Landmand Niels Sten Mørup, født Nytaarsdag 1841 paa Hjermitselevgaard ved Brønderslev, og som 19 Aar gl. tog en smuk første Karakter som Dyrslæge.*) Han var vist Danmarks yngste Dyrslæge. 1863 nedsatte han sig som Dyrslæge i Odder, giftede sig 28. Juli 1865 med Møllerdatteren Mette Marie, der var født 28. Septbr. 1845 i Fillerup Mølle.

Den yngste Møllerdatter Sine blev gift med den meget dygtige og aandslevende Landmand Søren Svejstrup paa Sandergaard i Odder Sogn. Da gamle Fru Svejstrup sad alene som Enke i Villa »Bo« i Odder og ikke havde saa langt igen, før hendes Dage var udrundet, besøgte jeg hende og bad hende fortælle lidt om sit Barndomshjem i Fillerup Mølle.

Der var hyggeligt inde i hendes Stuer. De gamle Møbler og Familieportrætter fortalte om en Slægtsamhörighed, og i Stilheden var det, som der hviskedes til én fra en svunden Tid, da Livet formede sig mere enkelt end nu. Og inde i denne Stilhed, i Solskinnet, sad den gamle Frue, ensom og svag, og lyttede til de fjerne, hviskende Røster, der vel af og til kunde fremkalde et vemodigt Smil, men ellers var hendes Sind fyldt af Længsel efter Hjemlov. Hun var nu blevet gammel og træt og den sidste i sin Generation af en stor, fremragende og levende Slægt.

Da jeg bad hende fortælle lidt om sit Barndomshjem, gik der en Lysning over det gamle, furede Ansigt, idet hun sagde med et Smil: »Ja, Fillerup Mølle var et godt Sted baade for os og andre«. Saa tav hun lidt, men Smilet blev staaende. Hun var gaaet ind i sin Mindeverden, saa langt tilbage, at hun saa sig selv som lille Pige derhjemme i det travle Møllerhjem hos Far og Mor. Ogsaa jeg tav, jeg vilde nødig forstyrre hendes lykkelige Møde med sin Barntid. Men saa kom det, frisk og glad, som hentede hun sig Styrke i Mindevældet:

»Fillerup Mølle var Fæstemølle under Rathlousdal, og der var privilegeret Mølleri. Langvejs fra kom Folk for at faa deres Korn malet. Særlig naar Tærskningen var endt, og Frosten gjorde Vejene fremkommelige, kunde der være Sammenstimlen ved Møllen, og det er forstaaeligt, at det gamle Ord: »Den, der først kommer til Mølle, faar først malet«, er blevet til gennem den Trængsel, der var, naar Bønderne mødte op med Kornet for at faa det malet. Det gjaldt virkelig om i de Tider at faa tærsket saa hurtig som muligt, at man ikke skulde risikere at komme i Trængsel ved Møllen og vente i Dagevis paa sit Mel.

Naar det var ved den Tid, at Bønderne kunde ventes med deres Korn, blev der i Møllen slagtet flere Kreaturer. Sagen var jo den, at Møllægæsterne skulde opvartes, navnlig de, der kom langvejs fra, og som tit maatte vente længe, inden de kunde faa Melet med hjem.

*) Ved Veterinærhøjskolen i København.

Inde i den store Møllestue var der varmt og god Plads. Her blev der snakket, spist, drukket og røget, saa alt laa som i en Taage. Her blev afsluttet Handeler, drukket Lidkøb, spillet Kort og slaaet i Bordet, saa Ølkovsen dansede. Alt imens gik Kværnen derude i Møllen baade Dage og Nætter, naar der var allertravlest, og det var der især op mod Jul. Da var Bønderne aarle paa Veje for at faa deres Julemel til Bagning hjem i ordentlig Tid. Fik de ikke det, kunde der let vanke knubbede Ord fra Mutter, der jo skulde have sin store Julebagning til Side inden Julerengøringen.

Hvordan Møllerens Kone, Madam Jensen, med sine to Piger kunde overkomme Arbejdet, navnlig ind mod Jul, er ikke til at forstaa; thi foruden at opvarte Møllegæsterne med Øl, Brød, Snapse og varm Mad, maatte de daglig malke 30 Køer og hver Dag kerne Smør og lave Ost. Desuden var der 3 Møllersvende, der i den travleste Tid skulde opvartes godt — ogsaa om Natten. Der skulde da ogsaa i Møllerhjemmet baade slagtes, brygges, støbes Lys og bages, og det blev endda gjort til Rigelighed, fordi dette store Hjem ogsaa var et godgørende Hjem. Men hænde kunde det, at Møllerkonen først fik Rugbrødet bagt midt mellem Jul og Nytaar; hun maatte jo i Reglen vente til sidst med at faa Julemelet.

At hun var godgørende, vidste Tiggerne. Lillejuleaftensdag mødte de op i store Skarer med deres Poser og Kurve. Bordene bugnede af Madvarer, der skulde gives bort: Slagtemad, Brød, Gryn og store Stabler af Lys. Der var ikke en, der gik tomhændet bort. Hver Lørdag Aaret rundt kunde de fattige hente en Spand skummet Mælk, men der var ogsaa adskillige, der fik et Brød med sig hjem og hvad andet, man i Øjeblikket savnede. Det var nu den Tids Understøttelse for de smaatillede, og den var i Reglen givet af et godt Sind.

Jo, Fillerup Mølle var et godt Hjem. Selv om den travle Møllerkone havde meget om Haande, saa fik hun dog Tid at sætte sit Præg paa Hjemmet. Hun var et dybt religiøst Gemyt, et Grundpræg, der gik i Arv til Børnene. Der var en forunderlig Fred og Ro over hende, noget, der stammede fra hendes dybe Rodfæstethed i Gud. Naar hun om Aftenen sad med sin Strikkestrømpe, da sang og fortalte hun for sine Børn paa en saadan Maade, at det blev de skønneste og rigeste Minder for dem senere hen i Livet.«

Gamle Søren og Sine Svejstrup var Medlemmer af Bering Valgmenighed, og paa dennes Kirkegaard ligger de begravet. —

Som ovenfor meddelt afstod Søren Jensen i 1885 Møllen til sin Stedsøn Jochum Otto Jacobsen, der vist ikke tog ret meget Del i Gaardens og Møllens Arbejde. Saalænge Søren Jensen og hans Hustru var nogenlunde ved Magt, gik det vel ret godt for ham, men eftersom de gamle lidt efter lidt trak sig tilbage, gik det nok ogsaa tilbage for Sønnen. I Aaret 1906 maatte han sælge Gaard og Mølle til nuværende Ejer, Georg Hansen.

Jochum Otto flyttede til Odder, hvor han kom til at bo hos Fabrikant Appelt Jørgensen. Han tog sig intet for, havde heller intet at leve af. Men det er blevet mig fortalt af Fru Malermester Rostbøl, en Datter af Appelt Jørgensen, at Fabrikant Erik Mørup, København, skaffede sin Onkel Jochum Otto en Livrente, som han kunde leve af paa sine gamle Dage. Han døde hos Appelt Jørgensen d. 13. Februar 1933 og ligger begravet paa den ny Kirkegaard i Odder. —

Georg Hansen var kun 23 Aar, da han d. 1. April 1906 fik Fæste paa Gaarden og Møllen i Fillerup, hvoraf han skulde svare aarlig 1000 Kr., men da baade Bygninger og Mølleforretningen var meget forfalden, fik han den aarlige Leje nedsat til 600 Kr. Det blev noget af et Slid for den unge Mand

at genoprette Møllens gamle Anseelse, men det lykkedes ham tilfulde, saa at ogsaa han sidder som en holden Mand paa den gamle Mølle og kan indføjes i den lange Række af velholdne Møllere, der var kendt baade af Navn og Anseelse. Af de seks Møller, der fra gammel Tid har ligget ved Odder Aa, er der nu kun to tilbage, der stadig virker som mere moderne Møllerier: Fillerup og Sandager Mølle. Resten er forsvunden. Endnu staar Skægs Møllens Bygninger, men Møllehjulet er væk, og der er blevet stille i Møllen. De tre øvrige er der ikke Spor af.

Georg Hansen er født i Gylling d. 14. Juli 1882. Han lærte Mølleriet i Gyllingskovs Mølle og var senere Svend baade i Leerdrup og Vads Mølle. I 1908 blev han gift med Christiane Kramer f. 20. Aug. 1883, hvis Bedstefar var Holstener og havde tjent paa Aakjær under Jøden Gerson Cohn.

I 1921 blev Stamhuset Rathlousdal opløst, og ved den Lejlighed købte Georg Hansen Fillerup Mølle for 16.000 Kr., og dermed er Fæsteforholdet til Rathlousdal ophævet.

Fillerup Mølle er atter som i gamle Dage blevet et godt Aktiv. Møllebygningen er fornyet, nye Maskiner anskaffet til Brug for Sigteri af Soya-bønner, og ikke mindst har Handelsforbindelsen med Oliemøllen i Aarhus været af økonomisk Betydning. Da Georg Hansen overtog Møllen i 1906, bestod den af en firelænget Gaard. De to Længer er nu nedrevet, hvorved der er fremskaffet en smuk Plads med Plæne ned til Aaen og dens Brinker. Hvor den vestre Længe stod, er der nu Have og Hønsegaard. I denne Længe fandtes en Overligger af Eg. Den er nu lagt over Porten i den bevarede østre Længe. Paa Overliggeren er indhugget Initialerne:

S. Th. — 1753 — A. C. M.

Det er Navnene paa Søren Themstrup og Hans Mortensens Datter, Anne Cathrine Mortensen. 1753 er nok Aaret for Opbygningen af den vestre Længe.

Georg Hansen er nu ved at blive ældre, 72 Aar, men rask ligesom hans Hustru. De er begge interesserede Mennesker og holder af den gamle Mølle, holder af at bo i dens mange lavloftede Stuer, hvor de gamle Minder fra dens Velmagtsdage træder saa stærkt frem.

Aarets Gang i en Bondegaard paa Helgenæs omkring 1870.

Ved Lærer Cfr. Hejgaard, Ørting.

Jens L. Hejgaard
(f. 1. Nov. 1866, d. 27. Nov. 1941)

Følgende Skildring er skrevet af Gaardejer Jens Laur- sen Hejgaard, der er født 1866 paa Helgenæs og levede hele sin Barndom og Ungdom i Sognet, indtil han og hans Familie i 1905 flyttede om paa Odderegnet. Han havde i mange Aar en Gaard i Saxild, som han i 1919 afstod til en Søn. De sidste 10-12 Aar af sit Liv syslede Hejgaard med at skrive Helgenæs Historie, og gennem indgaaende Arkivstudier i Rigsarkivet i Viborg og Det kgl. Bibliotek i København udredede Hejgaard ikke alene Slægtens Stamtavle meget langt tilbage, men han samlede ogsaa et meget vægtigt og interessant Materiale om sit Fødesogns Liv og Historie. Han støttedes i sit Arbejde af sin Hustru, Else Hejgaard, der ogsaa var født paa Helgenæs og forøvrigt var en af de sidste, der talte Egnens Dialekt fejlfrit. Det lykkedes inden Else Hejgaards Død at sikre sig denne Dialekt til Statens Stemmearkiv.

Inden Jens Hejgaard døde i 1941, havde han faaet haand- skrevet tre store Eksemplarer af sine Optegnelser om Helgenæs' Historie. Et Eksempel findes i Sognearkivet paa Helgenæs, et i Hjemstavnarkivet paa Folkebiblioteket i Aarhus og et i Familiens Eje. Følgende Skildring er et af Kapitlerne i det indholdsricke Værk.

I Hjemmene paa Helgenæs omkring 1870 blev Julen altid fejret i Stilhed. Ingen Gilder eller Sammenkomster fandt Sted. Men saa snart Helligtrekonger var ovre, tog man fat med Julegilderne, og naar man erindrer, at 10—12 Familier gerne kom sammen, og at de selvfølgelig alle skulde have deres Julegilder, og at der var Gilde for de ældre en Aften og for de unge den næste Aften, forstaar man, at Januar kunde gaa til Ende, inden man havde været Omgangen rundt.

Men naar endelig Julegilderne var forbi og man maatte i Gang med Arbejdet, der havde hvilet siden Juleaften, gjaldt det for Karlens Vedkommende om at faa optærsket. Den Del af Kornet, som den faste Husmand havde gammel Hævd paa at tærskke, hastede det ikke med. Det var gældende Regel, at han kunde trække det ud til April. Han fik jo Kosten og gerne en Krukke af Middagsmadens Levninger med hjem til Kone og Børn, og det var for ham lige saa meget som Daglønnen, der almindeligt var en Mark om Dagen, og selv om der enkelte Steder blev »tærsket paa Tønde — d. v. s. at der betaltes et Fdk. af hver Tønde aftærsket Korn — og det gerne kunde give lidt mere, var der ingen særlig Anledning til at skynde sig.

Naar Tærskningen var ovre, skulde den Havre, som Hestene skulde have til de kom paa Græs, skæres i Hakkelse, og dette var de fleste Steder et bryd- somt Arbejde med de saakaldte »Skærekister«. Det var kun faa, der dengang havde anskaffet Hakkelsemaskine.

Nu begyndte Skovauktionerne i L yn g s b æ k g a a r d og Sk æ r s ø Skove, og der skulde gerne de fleste hen for at købe til Gavntræ og lidt til Brændsel, men for dem, der skulde bruge Træ til Fiskeri, var Købet større. En Aalegaardsejer skulde gerne hvert Aar bruge 1—2 Læs Bøge- eller Ellestænger. De større Træer blev altid solgt paa Roden, saa skulde Køberen selv fælde det og kunde da partere det som det passede til det Brug, han vilde gøre af det. Det var en hel Kunst at kunne bedømme en stor Bøgs Værdi, mens den stod paa Roden, og mange kunde blive slemt skuffede, naar de fik den fældet. Stedets Skovfoged var jo mere øvet i at bedømme Træet og gav ikke Hammerslag, før han var paa den sikre Side.

Naar saa Træet var hjemkørt, begyndte Arbejdet med Tildannelsen af det til det forskellige Brug og dermed Arbejdet i Huggehuset. Manden og Karlen udførte selv det nødvendige Træarbejde til Gaardens Brug. Der blev lavet Hamler, Svingler, Klaptræer, Tøjrepæle, River m. m. og til Fiskeriet »Støtnagler«, og de nødvendige Reparationer af Gaardens Redskaber udførtes. Og der skulde hjemkøres til Fiskeriet 1—2 Læs »Venner« — d. v. s. Hasselkæppe, hvoraf de mest rette og ens af Tykkelse blev lagt til Side til »Trækwoller« Resten blev brugt til at »venre« i »Flager«. Disse blev ved Aalegaardene sat paa Havets Bund og fastgjort til Pælerækken for at møde for Aalene under deres Vandringer langs Kysten. De hjembragte Stænger skulde afbarkes og tildannes.

Langhalm til Tag skulde laves. Nok var Rugen plejltærsket og det meste Smaahalm taget fra, men der skulde endnu en Behandling til, inden det var tjenligt til Tag. Man var nøjeregnende og omhyggelig, og Tækkemanden forlangte det saadan. Halmen blev — en Haandfuld ad Gangen — ribbet for det tilbageværende Smaahalm og bundet i Smaabundter, der igen tre og tre blev samlet i et større Budt. Saadanne 20 Bundter kaldtes en »Trave«. En »Rew« var lavet af Træ, lig en Redekam med Trætænder ca. 12 Tommer lange af sejgt Asketræ og var fastgjort i »Lobalken«, og derpaa blev Smaahalmen fjernet.

Hvis der paa Gaarden var en dygtig og haandsnild Karl — og det var de fleste —, maatte denne gerne selv besørge Arbejdet i Lo og Huggehus, da Manden næsten hele Vinteren — i hvert Fald om Eftermiddag og Aften — var optaget af at forfærdige Fiskegarn. Fartøjerne, der brugtes til Fiskeri — gerne en større, fladbundet »Kaag« og 1 eller 2 ligeledes fladbundede, men mindre »Pramme« til hver Fisker — skulde efterses, repareres og tjæres, undertiden en ny bygges, hvilket Arbejde de fleste Fiskere selv udførte. Der skulde bindes »Hammer« (d. v. s. Aaleruser), Makrelgarn, Rødspættegarn og for manges Vedkommende ogsaa store Bundgarn til Sildefiskeri.

Februar og Marts var for Kvinderne to haarde Maaneder. Nu skulde alt det gøres færdig, som hørte til det grove Spind. Den ene Halvdel af »Hammerne« (Forgarn og Melletrum) blev altid bundet af Hamp, der var spundet paa Rok, og dette var et haardt Arbejde for Fingrene. Desuden skulde der spindes Hamp til at lave Sække af. Alle Sække der brugtes til Brødkorn, som skulde til Mølle for at males, var hjemmelavede og blev opbevaret paa det omhyggeligste, hver Gang de var tomt. Og der skulde spindes Hør og Blaar, dels til finere Fiskegarn, dels til Linned, Lagner og Dyner.

Dyrkningen af Hamp var paa det Tidspunkt ophørt, men tidligere dyrkedes der meget Hamp paa Helgenæs. Omkring 1827 skrives saaledes i en Indberetning til Landhusholdningsselskabet: »Mærkelig er den meget betydelige Hampeavl, der drives paa Helgenæs. Endog i tørre Aar lykkes Hampen temmelig godt. Af Produktet gøres ej alene de nødvendige Reb til Fiskeriet, men Bønderne forfærdiger tillige deraf Sækkelærred, som de sælge i Aarhus«. Om

den avlede Hamp er tilberedt hjemme eller sendt til Rebslageri til videre Behandling, derom findes ingen Steder Oplysninger. Hør derimod dyrkedes mange Aar efter til Hjemmeforbrug, og Behandlingen foregik altid hjemme. Men allerede omkring 1870 var Dyrkningen af Hør paa Retur. Indførslen af Hør og Hamp fra Rusland var stærkt igang, og Fiskerne mente at have erfaret, at dette var stærkere til Reb end vort hjemmeavlede, ligesom Værerne leveredes i en bedre behandlet Tilstand, der gjorde det lettere for Kvinderne at spinde det. Det leveredes altid i »heglet« Tilstand, fri for Blaar og »Skæver«. Den endelige og sidste Forarbejdning til Reb og Fiskegarn holdt sig derimod endnu i adskillige Aar. Fiskeren selv spandt Hamp til Reb. Dette foregik paa den Maade, at der om Hampens Rodende blev bundet en Snor, ved hvilken Hampen blev hængt op ved et Søm i Bjælken, og deraf blev saa snoet med en til dette Brug særlig lavet »Spindekrog«, og naar det var tilstrækkelig snoet, blev dette igen snoet sammen to og to, men dertil udkrævedes to Mand og tre »Spindekroge«. Og ude i Marken, hvor Afstanden var stor nok, blev der saa snoet Reb i de forskellige Tykkelser, som der var Brug for, af det saaledes af Fiskeren selv forarbejdede Hamp.

Det var almindeligt, at Svinehaar — det var gerne nogle gamle Svin med lange Børster, der blev slågtet til Husholdningen — blev iblandet og snoet sammen med Hamp til Tøjr til Køer, der vilde æde Tøjr (»uldne Tøjr«).

Et Arbejde — og et ubehageligt Arbejde — vedrørende Fiskeriet skulde ogsaa helst til Side i denne Tid, nemlig Tjæringen af de mange forskellige Fiskegarn, de store Sildebundgarn og »Raden« til Aaleruserne. Saa godt som alle Fiskerne var fælles om et »Tjærehus« opført ved Stranden og forsynet med en stor, indmuret Jerngryde eller Grubekedel, hvori der blev opvarmet Tjære, og deri blev Garnene dyppet og derefter bredt ud til Tørring paa Græsmarken.

Et Fiskeri, der dengang dreves paa Helgenæs, var Fangst af Marsvin. Afsmeltningen af disse foregik altid ved Stranden i en stor Jerngryde sat paa en »Trefod«. Et Marsvin kunde give mange Potter Tran. — Men hvor lugtede Fiskerne i mange Dage efter.

Naar Vejret passede, skulde Bundgarnspælene »slaaes« og Garnene »hænges«, og saa begyndte Foraarsfiskeriet, der bestod i Fangst af Sild, Torsk og Fladfisk, og senere hen paa Sommeren i Makrel og Hummer, men i særlige Garn.

Der blev i disse Aar merglet betydelige Arealer paa Helgenæs, og dette Arbejde skulde gerne udføres i Marts eller April. Det var mange Læs — tit flere hundrede — hver Gaard kørte, da Merglen paa Helgenæs var af temmelig ringe Kvalitet. Lidt Dræning blev ogsaa udført.

Det var Brug, at der fra Gaardene blev leveret en Del Naturalier til Kommunen, f. Eks. Hø eller Halm til Skolen, visse Pund i Forhold til Hartkornet. Forresten behøvede Læreren aldrig at veje efter. Der var nok i Laderne. Ligeledes skulde der, hvis Vejret tillod det, før Foraarsarbejdet i Marken begyndte, køres Grus og Ral til Vejene — ogsaa i Forhold til Hartkornet — en Skik, der er brugt til den allerseneste Tid, og som bevirkede, at Sognets Udgifter til Vevjæsenet var minimale.

Med slige Arbejder var Tiden rykket nær, da der skulde tænkes paa Saa-ning af Kornet. Redskaberne til Jordens Behandling var faa og enkle — kun en saakaldt Svenskharve og en Slagharve. Den sidste var en dobbelt Harve med 4 »Træbuller« i hver Halvdel, men med lange spidse Jerntænder. Med dem fik Jorden til at begynde med to Træk, et paa langs og et paa tværs af Plovfuren. Det kaldte man at »underharve«. Og saa blev Kornet saat, naturligvis med Haanden. Der fandtes dengang enkelte stærke Folk, der kunde tage

en Tønde Havre ad Gangen og saa af Sækken. Ellers brugtes almindeligt en »Løb«, en halmflettet, langagtig Kurv, der kunde rumme et Par Skæpper. Naar Kornet var saact, fik Jorden igen et Træk paa langs og et paa tværs, denne Gang med Svenskharven — den saakaldte »Sæddækker« blev først senere kendt —, og til Slut et Træk med Slagharven for at jævne, dernæst glattromlet og saa færdig. Saaningen foregik gerne omkring Maj. Roer kendtes ikke, derfor ingen Gødningskørsel saa tidligt om Foraaret.

Nu var der god Tid til Reparation og Eftersyn af Gaardens Bygninger. Først Tækning med Halmen, der var lavet i Vinterens Løb. Det foregik altid

paa følgende Maade: Nogle faa Tommer over hver Lægte i Gavlspæret var boret Huller, og heri blev »Tækkevallerne« stukket og som for hvert nyt »Bind« (Halmlag) lagdes hen over Taget i hinandens Forlængelse, og som tjente til at fastholde Taget til Lægterne, idet man syede omkring Lægterne og Kæppene, hvorved disse blev klemt mod hinanden og derved fastholdt det mellemliggende Halmlag. Til Syningen anvendtes

J. L. Hejgaards Forældre.

tes Halmbaand, der blev stukket gennem Taget af den Mand, der sad indenfor, og igen stukket ind af Tækkemanden, og saa blev begge Ender snoet sammen og stukket ind mellem Lægten og Taget. Tækkemanden bevægede sig hen ad Taget paa lange Stænger, der med stort Besvær skulde flyttes op eftersom Arbejdet skred frem. Til Slut skulde Tagets Rygning »mønnes«. Dette foregik næsten altid i dette træfattige Sogn — andre Steder brugtes »Poldtræ« — saaledes: Først et Lag frisk Tang fra Stranden, derpaa et Lag Ler, hvori der var æltet groftskaaret Hakkelse, et godt og solidt Dækningslag, som aldrig blæste ned, men et væmmeligt Arbejde at faa al det vaade Ler op paa Bygningen. Man brugte en Kasse sømmet fast paa smaa Slædemeder, og i denne blev saa Leret af en Mand slæbt op paa en Stige.

Bygningerne, saavel Stuehus som Udhuse, var næsten overalt af Bindingsværk. Dog var saa godt som overalt de »venrede« og lerklinede Vægge eller Ydervægge af Lersten erstattet med brændte Sten, men disse skulde hvert Aar »rabbes« og kalkes og Stolperne tjæres. Det var ikke paa Helgenæs brugeligt at overkalke det hele, ogsaa Stolperne. Dette brugtes i mange Egne, vel nærmest for Nemheds Skyld, men saa ikke saa godt ud. I det hele var der i Sognet en stærkt iøjnefaldende Interesse for det pyntelige ved Husene. Døre og Vinduer blev hvert Aar malet, de sidste i de fleste Tilfælde grønne, den Kulør man næsten altid, indtil den allersidste Tid i hvert Fald, har kunnet træffe i alle Skipperbyer eller Fiskelejer. Denne tilsyneladende medfødte Sans for det pyntelige, skyldes sikkert den Vane hos alle Søfolk — og mange Helboer prøvede i de unge Aar en Tur til Koffardis —, naar intet andet Arbejde var for Haanden, saa fat i Malerpotten og pynte paa Skuden, der tit i lange Tider var deres andet Hjem. Og naar de saa var hjemme paa Landjorden eller havde »lagt op«, blev de i den gamle Vane, og dette har ganske sikkert smittet hos Naboerne.

Paa Helgenæs med de ualmindelig mange Bakker, er de fleste Lavninger mellem Bakkerne en Tørvemose. Næsten hver Ejendomsbesidder — ogsaa Husmænd — havde selv et Stykke Tørvejord, og i to af Sommerens Maaneder — Juni og Juli — rørte der sig et travlt og muntret Liv i Mosèn. Alle lavede Tørv, de fleste kun til eget Brug, men adskillige ogsaa til Salg. Desuden skulde mange leveres til Aftægtsfolk, og alle skulde de levere til Skolerne — visse Hundrede i Forhold til Hartkornet.

Et Arbejde, der gentog sig hver Søndag fra Foraar til Efteraar, bestod i, at Karlene om Søndagen arbejdede for Husmændene, dels med Husbondens Heste, dels uden. Der var dengang paa Helgenæs mange Husmænd med Jord til een eller to Køer, men Heste til at drive Jorden havde de ikke. Dette besørgede Gaardmændene, og Karlene hjalp til at saa om Foraaret, køre Tørv hjem om Sommeren, køre Korn hjem om Høsten og pløje om Efteraaret, og der blev aldrig af Karlene protesteret, tværtimod, men der vankede ogsaa altid god Mad hos Husmandskonen.

Interessen for Havebrug var yderst ringe. Haven indskrænkede sig gerne til nogle store, gamle Frugttræer og nogle Ribs- og Stikkelsbærbuske, hvoriimellem alskens Ukrudt og Græs fik Lov til at brede sig. I et lille Hjørne blev dyrket lidt Persille, Løg og Rødbeder samt plantet Grønkaal og Hvidkaal.

Nu skulde der tages fat paa Pløjningen af »Borrer« — gammel Græsmark. Der brugtes altid tre Aars Græsmark. Naar Køerne var sat paa Græs om Foraaret, var det altid paa denne. Der brugtes altid meget Hundegræs til Udlæg, og skønt der ikke kendtes til Brug af Ajle, var dette Græs dog tidligt paa Færde. Det meste Græsfrø blev avlet af Landmændene selv, væsentlig som Affald fra Agerhøet. Der blev passet paa, at intet gik til Spilde. Køerne trængte til tidlig Udbinding paa Grund af Vinterens tarvelige Ernæring. Tit kneb det for dem at gaa i Marken første Gang. Hvad Køerne levede af Græs blev afgravet af de forholdsvis mange Faar, og saa blev disse sat ud paa de langt borte liggende Sandlodder, hvoraf hver Gaard havde en større eller mindre, og »Hjorddrengen« maatte nu to Gange om Dagen den tit op til 3 km lange Vej for at flytte.

Nu kunde saa Gødningskørslen begynde. Der blev altid kørt Gødning paa Græsmarken før Pløjningen. Der var jo godt at køre, og hele Gødningen skulde ud for ikke at tørre i Møddingen om Sommeren. Paa mange Gaarde maatte Pigerne hjælpe til med dette Arbejde, enkelte Steder ved at sprede Gødningen, men hvor der var to Spand Heste væsentlig ved at »køre imellem«. Var det et Aar med meget Græs, der skulde bjærges som Agerhø og dette Arbejde nemt kunde falde sammen med Pløjningen, kunde denne Tid godt blive lige saa travl som Høsten. Alt Græs skulde slaas med Le, og de fleste var til Høslætten ikke indstillet paa faste Høstfolk — det var ikke hvert Aar, der var Græs at slaa. Saa var det gerne Karlen selv, maaske med lidt Hjælp af Manden, der maatte udføre dette Arbejde. Pigen maatte »holme« det slaede Græs og være med, naar Høet skulde stakkes og hjemkøres. Tit var denne Aarstid temmelig tør. Dette var selvfølgelig heldigt for Høet, men mindre heldigt for Pløjningen, og man kunde høre Udtalelser som: »Det er en haard Omgang at pløje »Borrer« i Aar!«

Omkring 1870 blev der paa Helgenæs dyrket ret store Stykker med Raps, som nu gerne var tjenlig til at »skæres«. Raps er den vigtigste af de oliegivende Planter, der har haft Betingelse for at dyrkes med Fordel her i Landet. Naturligvis var Prisen paa Raps i Forhold til Korn en medvirkende Aarsag til, om man dyrkede den eller ej. Den saedes altid i Helbrak i Slutningen af Juli eller først i August, saa de Landmænd, der dyrkede Raps, havde gerne »Borrer«

pløjede fra om Efteraaret eller meget tidligt om Foraaret, Et mindre heldigt Forhold var, at der skulde bruges rigeligt af den lille Mængde Gødning, der var til Raadighed. Kunstgødning kendtes ikke. Rapsens Kærne solgtes jo direkte og Straaet var af ringe Værdi som Gødning. De fleste Steder brændtes det. Til Opfodring var det helt ubrugeligt. Rapsen skulde »skjæres« og tærskes for at faa ny Sæd. Hele dette Arbejde kunde godt komme ubelejligt for Kornhøsten. Raps blev altid skaaret med »Scgl« — en krum Kniv — og lagt i Smaabunker paa Stubbene. Det kunde let blive en vanskelig og usikker Høst, hvis det traf ind med afvekslende Regn og stærkt Solskin, da Bælgenes saa var udsat for at

J. L. Hejgaards Ejendom 1891—94.

aabne sig og Kærnerne spildes. Var den endelig tjenlig til Hjemkørsel, skulde den tærskes med det samme, og dette var en stor Begivenhed. Naboens Karle og Husmændene maatte tilkaldes. Hvem der ikke havde en Langlo til Tærskning, og det var de færreste, brugte en flad Græsmark i Nærheden af Rapsstykket, og her blev Rapsen lagt i to Rader med Toppen sammen. Vognene, der brugtes til Hjemkørsel, var paa Siderne fastsømmet lange Lægter, hvorimellem var spændt Sækkelærred eller Lagner for at hindre, at noget skulde spildes. Læsningen foregik med særlig dertil lavede tregrenede Forke, og et helt Bundt maatte tages ad Gangen. Tærskerne, gerne fire, stillede saa an, to og to fra hver sin Side, mødtes paa Midten og tilbage igen. Den vigtigste Person ved Rapstærskningen var absolut Byens Spillemand, der var med for at holde Humøret vedlige, og det var raske Melodier, han saadan en Dag gned ud af Fiolen.

En væsentlig Aarsag til, at man dengang og adskillige Tiaar før var stærkt inde paa Dyrkningen af forskellige Handelsplanter, var ikke alene den daværende lave Kornpris, men mere den, at nogle af dem, navnlig Hør og Hamp, dannede Raastoffet for en Husflid, som Nutiden slet ikke kender. Husfliden var dengang saa at sige en Nødvendighed. Det egentlige Landbrug og dertil knyttede primitive Husdyrbrug gav gerne smaa Indtægter, og man var absolut henvist til at skaffe sig alle Livsfornødenheder direkte fra Landbruget. Man skulde jo dengang som nu ikke blot have Føde men ogsaa Klæder, og naar der ikke var Penge til at købe disse for, saa lavede man dem af Faarenes Uld og Hørrens Taver, og vilde man have Farve paa Tøjet, saa købte man ikke Farverne, ligeledes fordi man ikke havde Penge, men saa dyrkede man Farveplanterne, og vilde man have nogenlunde kraftigt Øl, dyrkede man Humle, og

og havde man ikke Raad til at købe de i Bedriften nødvendige Reb, dyrkede man Hamp og lavede selv Reb til Tøjr og Fiskeri.

Da de fleste Gaardmænd ogsaa var Fiskere, var det nu paa den Tid, hvor Forberedelserne til Efteraarets Aalefiskeri skulde paabegyndes. Aalegaardene skulde bygges inden Høsten. Disse bestod af en i Havet nedrammet Række af Pæle — de om Vinteren tildannede og afbarkede Bøgestænger. Rækken var kortere eller længere efter Vandets Dybde, undertiden helt op til 200 m lang, og hver Pæl var foroven foroven forsynet med en Tap, hvorpaa blev lagt en Planke, »Lejderen«, til Fiskeren at gaa paa for at komme ud at røgte de langs Pælerækken anbragte Ruser, »Hammer« kaldet. Langs Pælerækken og fastgjort til denne var paa Havets Bund stillet de i Vinterens Løb lavede »Flager«. Pælerækken var afstivet med skraatstillede i Haybunden nedrammede »Støtter«, som ved et Hul i dennes øverste Ende var fastgjort til »Lejderen« med en »Støtnagle«. Der var yderligere en Del Pillearbejde tilbage ved Aalegaardene, men det besørgede Manden selv, mens Karlen maatte i Gang med Hjemkørslen af de mange Tørv, og desuden skulde Brakjorden passes med Harvning og helst en anden Pløjning inden Høsten, som nu nærmede sig.

Ja, saa kunde Høsten begynde, det første Korn var modent. Ingen i de ældre Slægter kan vel tænke paa deres Barndom og Ungdoms Høst, uden at der stiger frem i Erindringen Minder om den Poesi, der var over Høsten dengang i Modsætning til nu. Nok var Arbejdet sværere og Arbejdstiden længere, men der var over og under hele Arbejdet en sjælden Lyst og Samdrægtighed til at fremme det hurtigst muligt, og den særlig gode Mad, der vankede om Høsten, har heller ikke været uden Betydning. Hvem kan nogensinde glemme den første Høstmorgen. Høstkarlen med det blankslebne »Medtøw« paa Skulderen og Pigen ved Siden af med »Kratten« i Haanden og dernæst Husmanden med sin Kone — Kvinderne med deres store, hvide, nystrøgne Forklæde, hvide Høstærmer og stor Solhat. Og saa nu — ja, Maskinen har lettet Arbejdet, men kan Høstmaskinens Klappren nogensinde sammenlignes med Høstfolkernes Strøg over Leens blanke Staal, der endnu lyder i vore Øren som en Jubel, en Fanfare til Arbejdet? De fleste Gaarde var smaa. Det daglige Arbejde udførtes af Manden og en Karl og om Sommeren en »Hjorddreng«, hvor der ikke var voksne Børn til at passe Kreaturerne. Til Høsten var der i Forvejen antaget en Høstmand og en Høstkone.

En »Hjorddreng«s Løn var gerne 2 Rigsdaler, et Par »helovret« og jernbeslaaede Træske og et Pund Uld for en Sommer. En Høstmands Løn for hele Høsten, uanset hvor mange Dage: 1 Td. Rug og 6 Skp. Byg. En Høstkone: 6 Skp. Rug og 4 Skp. Byg. Det var gerne Gaardens faste Tærskemænd og hans Kone. Men i mange Tilfælde nøjedes man ogsaa med en ung Mand. Det var nemlig Skik, at enhver ung Mand, der kom i Lære — Sadelmager, Smed, Skrædder eller andet — havde Lov til at tage Høstarbejde hos Gaardmændene for at tjene en Løn i denne Maaned. En Lærling fik dengang ingen Løn i Læretiden. Dog havde enkelte Lærlinge, f. Eks. Smedelærlinge, Lov til at lave Træskobeslag og lignende Ting om Søndagen, hvorfor Smedien gerne var Samlingssted for Byens Ungdom den Dag. Men altsaa, om Høsten var Lærlinge paa Høstarbejde. Karlen og Høstmanden maatte selv med Le høste hele Gaardens Avl. En Høstmand kunde, naar der ikke var alt for meget Lejesæd, høste en Td. Land om Dagen, men denne var saa ogsaa fra tidlig Morgen til sen Aften. Pigen eller Høstkonerne eller Læredrengen bandt op, og Manden satte i Hob, naar han ikke var optaget andet Steds, f. Eks. ved Fiskeriet, hvis Begyndelse godt kunde falde sammen med Høsten, naar denne kom lidt sent. Ellers skulde af Høstfolkene det hele, der var høstet om Dagen, samles i Hob.

Man kunde ikke tænke sig noget liggende spredt paa Marken Natten over. Pigen gik altid hjem for at malke, saa det blev sent, inden Høstfolkene kom hjem og Aftensmaden kunde indtages og Hvilen nydes til næste Dags haarde Tag. Tit havde en Høstmand tre Kilometer at gaa Morgen og Aften, og havde han saa selv lidt Jord at tilse, kunde det blive smaat med Søvn. Men traf det saa ind med en Regnvejrsdag, var der Lejlighed til at hvile Ryggen, da Høstfolkene saa kom i Loen for at hvile og lave »Høstbaand«, og der var altid Liv og Løjer. Her fik Sladderer og »saftige« Historier frit Afløb, og Vittigheder fløj fra den ene til den anden. — Det var altid Skik, at Negene før Hjemkørslen skulde forsynes med endnu et Baand, og var Negene ikke altfor store, hvad Optagerne (dem, der bandt Negene) altid fik Besked paa ikke at lave dem, blev to og to bundet sammen til en »kjerre«, hvilket var af stor Betydning for at holde Negene sammen. Kornet kunde jo svinde stærkt efter at det første Baand var bundet om, og derved komme ud for at skilles ad ved Hjemkørslen, og i de Tider, da der blev tærsket med Plejl, var det vigtigt, at Negene var saa regelmæssige som muligt, naar de skulde lægges ud paa Loen.

I Forgrunden J. L. Hejgaards Gaard i Stødou 1894.

De fleste Gaarde havde en større eller mindre, tiest langt borte liggende Sandmark, hvoraf gerne Fjerdeparten blev dyrket med Rug, hvori der om Faareåret blev saadet Græsfrø og kun brugtes til Faaregræsning. Naar denne Rug var tjenlig til Hjemkørsel, skulde Høstfolkene op med Solen og den lange Vej ud »at binde Rugen«, som det gjaldt om at være særlig forsigtig med, da Halmen skulde bruges til Tag. Der kunde almindeligvis køres to Læs hjem hver halve Dag, og i Tiden mellem hvert Læs maatte de øvrige Høstfolk rive Stubbene. Det foregik overalt med Haandrive. I det hele var Høsten et langsomt og haardt Arbejde. Der blev aylet ualmindelig godt Korn. Mergling og Helbrak havde været brugt i adskillige Aar, og Virkningerne viste sig nu. Navnlig grocde Kløveren kraftigt i Udlægshavren, og det voldte tit stort Besvær at faa den vejret. Men endelig fik det da Ende, og hvem der var glad, var »Hjorddrengen«. Nu kom Faarene hjem fra Sandmarken og blev tøjret paa Stubbene, og om kort Tid blev alle Kreaturerne slaaet løse, og saa begyndte der et Slaraffenliv for Drengene, der nu kunde tilbringe Dage sammen i Leg og alskens Spilopper. I hvert Fald efter en 8 Dages Løsgang blev Køerne gerne saa rolige, at de næsten hele Dagen kunde være uden Opsigt. Der var heller ikke andet at passe paa end den nysaaede Vintersæd — ingen Roer.

Ja, det med Vintersæden var et Arbejde, der nu efter Høsten skulde tages fat paa, og igen var det disse Sandmarker, der tog uforholdsmæssig lang Tid, men trods det var Bønderne dog glade for dem, thi de betingede det store Faarehold, der var af stor Værdi for hele Husholdningen. Dels afgav Faarene Uld til hele Familiens Forsyning med Klæder, og dels var de slagtede Faar en uundværlig Føde hele Aaret og tillige gav Salget af Lam om Sommeren en kontant Indtægt.

Arbejdet med Saaningen af Vintersæden var Karlen ene om, da Manden nu var helt optaget af Aalefiskeriet, som var i fuld Gang fra første »Mørke«s Begyndelse i September. Aalefiskeriet var af stor Betydning for Sognet — for mange gav det Aarets største Indtægt. I Begtrup Vig ved Kongsgaarde Ladeplads laa gerne en Opkøber med en Kvase, til hvem Fangsten skulde leveres hver Morgen. Hvis Fiskeren havde langt fra Fiskepladsen til Leveringspladsen, maatte Transporten foregaa med Vogn. Gaardmændene sørgede altid for, hvis der var Husmænd, der fiskede i Nærheden af dem, at disses Fangst blev kørt til Opkøberen. — Denne Medhjælp ved Fiskeriet kunde godt sinke Karlene i Markarbejdet, og skønt der ingen Roer var at optage og hjemkøre og efter Saaningen af Vintersæden kun Stubbene at pløje (og de blev kun pløjet een Gang om Efteraaret), kunde det godt sommetider knibe Karlen at blive færdig til November. Pløjningen for Husmænd skulde ogsaa være færdig, og den Landmand, der ikke var færdig med Markarbejdet til November og havde Plov og andre Redskaber i Hus, var en Sinke.

Kartoffelavlav var ikke saa stærkt udbredt som den blev senere. Dog var der enkelte Gaarde med nogenlunde »god Sandjord«, der dyrkede Kartoffler til Salg. Forbruget i den daglige Husholdning var ikke særlig stort, derimod spistes der meget Rugbrød til den megen Saltmad og de mange saltede Aal.

Husmanden — Vinterens faste Tærskemand — havde tærsket, hvad der skulde bruges til Sæd og Malt, havde saa haft et Ophold til at faa alt Arbejde vedrørende sit eget Landbrug til Side, og hvis han ogsaa var Fisker, var han optaget ved dette, og paa den Maade kunde godt gaa hele November Maaned, inden han blev stadig paa Loen, og Karlen maatte saa selv sørge for at skaffe det nødvendige Halm til Kreaturerne. Ligeledes maatte han i rette Tid faa tærsket baade Hvede, Rug og Byg, der skulde til Mølle, helst omkring Midten af November, til Julebagning og til Bygmel og Gryn. Der kunde indtræffe Vindstille og sinke Møllerens Arbejde, og den, der kom først til Mølle, fik i bogstavelig Forstand først malet, og at risikere ikke at faa sin Julemaling hjem i god Tid var umuligt at tænke sig. Derfor tidlig til Mølle.

Hvert Efteraar lavede Gaardmændene selv det nødvendige Malt til hele Aarets Forbrug. Hver By havde sin »Kølle«, der altid laa paa Marken udenfor Byen. »Køllen« var en brandfarlig Indretning og maatte ikke ligge for nær Gaardene. Der skulde passes paa, naar der fyredes. Der var stadig Opsyn baade Nat og Dag. Maltet laa paa Brædder, og disse blev med Tiden ved den stadige Opvarmning saa tørre, at der let kunde gaa Ild i dem. Naar Maltet var færdiglavet, blev det altid hengemt i store »Standkister« paa Loftet. Disse var ved den Tid sammen med de store »Dragkister« ved at forsvinde fra Stuerne. En Tilbøjelighed til finere Møbler var ved at brede sig paa Landet, naturligvis først i de bedrestillede Hjem, men derfra efterhaanden til flere og flere. — I disse Kister fyldte med Malt, blev de røgede Pølser og Faarelaar altid opbevaret. Og var der ingen Kister paa Loftet, blev der bredt et Lag Langhalm og derpaa blev disse lagt sammen med Rugbrødet.

En Skik — og paa sin Vis en god Skik — var, at fra Aalefiskeriet begyndte og under Faareklippingen og Julebagningen, gik alle Sognets fattige Kvinder rundt fra Gaard til Gaard og bad om en lille Smule af vedkommende Ting, og det fortjener at fremhæves, at de sjældent gik forgæves. Der var nok at give af Aal og anden Fisk, Uld, Sigtebrød, Rugbrød, hvoraf der tit vankede et helt ad Gangen, og aldrig bad de forgæves om en Krukke Mælk. Men for en Mor, der var blevet Enke, var Kaarene alligevel haarde. Slid og Slæb fra den tidlige Morgen og det meste af Natten med, og kunde dette ikke slaa til, saa hende selv og Børnene, hvis de var store nok, ud med Tiggerposen. Det var

store Forsyninger, saadan en gammel Kone kunde tigge sammen. De var altid belavede paa, at der vankede rigeligt. De havde Kjolen og Underskørterne — og de sidste var der mange af — godt forsynede med store Lommer, foruden at de altid havde en Kurv paa Armen. Det var et kosteligt Syn, naar de kom udenfor Gaardene, at se dem tage Skørterne op og lade Sagerne forsvinde i de store Lommer. Men det mest morsomme var dog, naar de et Sted havde faaet en levende Aal — sikke et Mas det kunde forvolde, hvis den vred sig op af Lommen og ud paa Vejen.

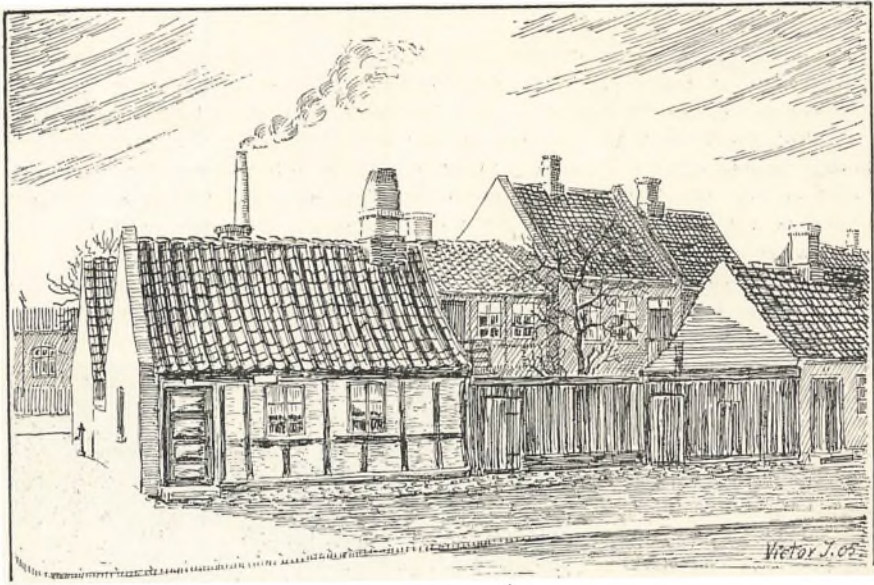
For Mændene var der nu adskillige Smaaarbejder, der skulde laves inden Jul. Blandt andet skulde Møddingen, som under Efteraarets Travlhed og hvor Hjorddrenge havde været ene om at muge i Stalden, var bleven forsømt, rettes op. Møddingen var næsten alle Steder inde i Gaarden, men der blev den ogsaa holdt i Orden, pænt opsat med lige, lodrette Sider — ingen Gødning maatte ligge og flyde over Gaardpladsen. — Denne blev fejlet, og det hele bragt i Orden hver Lørdag Eftermiddag, for saa vidt der var Tid. Bagerovnen skulde efterses, om der var Revner eller Utætheder, og fyldes med Tørv, der blev regelmæssigt stablet, færdige til at stikke i Fyr.

Smedien i Stødou, ca. 1900.

I det hele var Efteraaret for alle — ikke mindst for Kvinderne — absolut Aarets travleste Tid. Det var som alle Forberedelser til Vinterens stille Indendørsliv skulde overstaas inden Jul, for at Højtiden og det nye Aars første Tid rigtig kunde nydes.

Og saa kom Juleaften. Hver en Krog baade ude og inde var efterset og gjort ren, Kreaturerne rigeligt forsynede med Foder og godt strøet. Der kendtes ikke til hverken Juletræ eller Julegaver, og Landposten havde ikke mere at bestille op til Jul end de andre Dage i Aaret. Gaardens Tærskemand med Kone og Børn var gerne Gæst den Aften, og der vankede god og rigelig Mad og til Børnene Masser af Pebernødder. Husmandskonen fik altid en god Forsyning af forskellige Fødevarer med hjem. Tærskemanden holdt Hvil til efter Helligtrekonger. — 1. Juledag skulde alle, der kunde undværes i Hjemmet, i Kirke. Denne Dag skulde Juleofret bringes til Præst og Lærer. Naar en bestemt Salme var sunget, gik hele Menigheden, dog kun Mændene, i Rækkefølge op til Alteret og lagde Offeret til Præsten, og derfra tilbage til Degnens Stol med hans. 2. Juledag holdtes Aarets sidste Gilde eller Sammenkomst: Oldermændsgildet. Det har ikke været muligt noget Steds at finde den mindste Hentydning til, at der paa Helgenæs nogensinde har været et Bylav. Fællesskab i saa gennemført Grad som andre Steder, hvor hver Landsby var et sluttet Samfund, synes ikke at have eksisteret. Den eneste Hentydning til disse gamle Bylav er Navnet Oldermændsgildet, der holdtes 2. Juledag.

De yderste Huse i Grønland og Spanien, nu nedrevet. Til venstre Statsbaneværkstederne.

Bladdreng i Aarhus i Halvfemserne.

Tekst og Tegninger af Victor Jensen.

Min Barndoms By var lille og provinsiel, men hyggelig, og alle de Mennesker, jeg havde Ærinde til, var — syntes jeg — rare og medfølende, især i de strenge Vinterdage. Det er, som om Menneskene bliver mere udeltagende og mindre hjælpsomme og hjertelige, jo større Byen er, eller er det Tiden, der gør, at enhver er sig selv nok.

Det var et strengt Job at være Bladdreng i Halvfemserne. Kilometer efter Kilometer maatte jeg trave ned den store, sorte Mappe under Armen, en Mappe, der med sine ca. 200 Blade kunde veje 20 Pund. Min Tur, der vist ogsaa var den længste af dem alle, kunde vare fra Kl. 1 $\frac{1}{2}$ til 9—10 om Aftenen, og naar jeg kom hjem — som den sidste — skulde der gøres Regnskab, saa Klokken kunde blive henad 11, inden jeg havde Fyraften.

Der var dengang kun 2 Bladforretninger i Aarhus, Grauert i Nørregade (min Chef) og P. Jensen ved Frederiks Port. Min »Tur« strakte sig fra Paradisgade til Mejlborg og gennem 22 Gader og Gyder langs Havnen ud til Hads Herredsvej og endte paa Søndergade.

De Blade, jeg gik med, var »Familie-Journalen« (10 Øre) — en kort Tid »Nordstjernen«, som opslugtes af »Familie-Journalen« — »Ugens Nyheder« (8 Øre), et pænt, kristeligt Blad, »Ude og Hjemme« (5 Øre), og »Dansk Børnetidende« (4 Øre), der udgaves og redigeredes af Aarhus-Læreren Gundersen. Et stort og smukt Hæfte til 30 Øre var Kaptajn Marrayats Romaner, men det var dog kun for Velhavere og kom kun hver 14. Dag.

Hvor ofte har jeg ikke siddet paa en Trappesten eller en Bænk paa Skolebakken og frydet mig over de smukke Illustrationer og læst lidt her og der om Peder Simple og de andre Søgutter, medens mine Sko, som jeg forlængst var vokset fra, stod ved Siden af mig.

Men det Blad, som (jeg erkender det med Blusel) mest optog min livlige Fantasi og skaffede mig mangt et Gys, naar jeg en silde, mørk Aften maatte gennem skumle Baggaarde og Trappegange, var dog »Revue« — »Louis de Moulins Revue«, som dens flotklingende Titel lød — med sine bloddryppende Røverhistorier og morderiske Billeder. Det var — typisk nok — særlig Bagerkarle og Lærlinge, der holdt dette Blad.

Det første Par Timer paa Turen gik det hurtigt fra den ene Abonnent til den anden. Om Lørdagen var jeg dog meget optaget af det Liv, der rørte sig ved Hotel »Jylland« og Brandts Gaard paa Studsgade. Helt ud paa Gaden stod Bøndernes Vogne, og travle Bønder kom, bakkende paa deres lange Træpiber, højrøstede og røde i Hovedet af de nydte Kaffepunche.

Kun een Gang var der noget særlig interessant paa Mejlgade. Det var i August 1899, da Tømmergaarden og »Mejlborg« brændte. Ved 2-Tiden, da jeg kom der, var Gaden spærret fra Tværgade til Østbanen, saa jeg slap for denne Strækning og kunde benytte den vundne halve Time til at kigge paa Brandmændenes Kamp for at redde Spritfabrikken og »Mejlborg«. Gnister og mægtige Flammer slog over Gaden, og Varmen sprængte Ruderne i det nye Kompleks. Hele Gaden flød i Vand, og der var en Raaben og Kommanderen af Beboerne og Officerer. Det var et vældigt Ragnarok af Ild og Røg over hele Gaden. Tilsidst blev Tværgade ogsaa spærret af Soldater og Polit, og saa maatte jeg fortrække, hvor nødig jeg end vilde. Og min Far fik jeg slet ikke at se, skønt han opholdt sig der halvandet Døgn.

Paa Sct. Olufs Kirkegaard sad jeg ofte og spiste Kagesmuld, som jeg erhvervede formedelst 2 Øre hos en Mejlgade-Bager. Jeg fik min Hue helt fuld, og der var mange rare Sager: Rosiner, Mandler, gamle Konditorkager, men særlig Krummer fra 5-Øres Kager var Kræs.

Der var flere Bagere paa min Vej, men dem holdt jeg ikke af at handle med, fordi jeg havde set, hvordan de æltede Rugbrødsdejen med deres snavdede Fødder.

Paa Kirkegaarden, der henlaa i en miserabel Tilstand, holdt alle Havnens »Pælerammere« til, den Tids »Sprittere«, anført af den kendte Alrø. De indgød mig ingen Frygt, ja, somme Tider tiggede de endog et Stykke Kage fra min »Mulepose«, saa jeg var velset blandt dem. Engang hjalp de mig mod en ondskafuld Sømand, som sparkede til min »Mulepose«, saa jeg fik hele Indholdet op i Ansigtet, og min Næse kom til at bløde. Hele Banden faldt over ham, og jeg undte ham den Ladning »Tæsk«, han fik.

Det værste Slagsmaal, jeg har set, var udenfor en Kælderbeværtning paa Havnegade. Det var mellem en hvid og en sort Sømand, et Par kraftige Karle, og de lagde ikke Fingrene imellem. De morede sig med skiftevis at løfte Modstanderen op over Hovedet og klask ham ned i Stenbroen. Det gøs i mig, hver Gang jeg hørte Klasket mod Stenene, og jeg saa med Forbavselse paa en gammel Kone, som overværede Kampen med synlig Velbehag, og sagde: »A tøkkes nu, det er saa gjævt, naar unge Mennesker slaas; saa kan man da se, de er rask' og rørig'«. Slaget endte med, at den hvide blev liggende blødende paa Valen. I det samme standsede en Droske, og et Par kraftige Betjente traadte ud. Inden Negeren kom til Besindelse, var han bastet og bundet og blev sammen med den besvime hvide smidt ind i Drosken og kørt bort.

Det kunde hænde, at jeg holdt Hvil paa Skolebakken. Her stod en Række Bænke, og der var dejlig Skygge under Træerne paa en varm Sommerdag. Nedenfor Kampestensmuren holdt Kapervognene, og der var en Vandpost og et Trug til Hestene. Jeg har altid holdt af Heste, og de aarhusianske Droskeheste har altid været velplejede og velnærede. Jeg maatte naturligvis ned og klappe de nyankomne, der først skulde have en Taar Vand, inden Muleposen kom paa.

Her paa Skolebakken traf jeg næsten altid en af Byens Originaler. Det var en gammel Svensker, som vistnok hed Persson, men af alle Drengene kun kaldtes »Gamle Sverrick«, og naar man tiltalte ham saaledes, svarede han altid »God Dag, unge Danmark!« Han humpede rundt paa et Træben og foregav at have været med i 64-Krigen. Andre sagde dog, at han fik en lille Pension fra D.S.B., fordi han var kommet til Skade ved Hansted-Ulykken. Naar han sad og hvilede sig paa en Bænk, fortalte han gerne om Krigen og viste med sine to Stokke, hvordan han havde taget Tyskerne med Bajonetten.

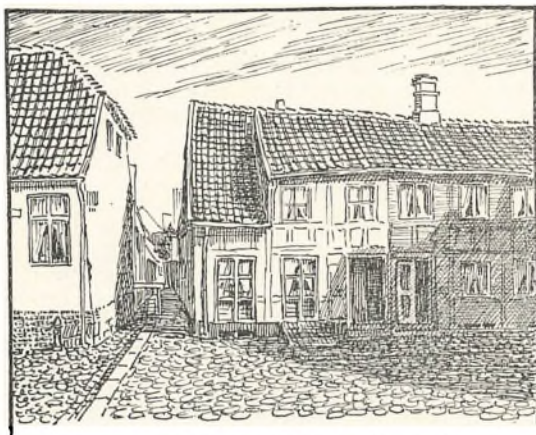
Paa Hjørnet af Skolebakken og Skolegyde ved det lange Plankeværk, der løb langs Haverne, stod der næsten altid en Lirekassemand. Han var Veteran og manglede en Arm. Paa Hovedet bar han en gammel, blaa Soldaterkasket. Han fik ikke saa faa Penge ind fra de promenerende Damer, ogsaa jeg ofrede tit en 2 Øre af mine smaa Drikkepenge.

For Nutidens Øren lyder det ikke af ret meget, men hvad kunde man ikke faa for 2 Øre. Jeg har allerede omtalt Kagesmuld, men det bedste for en Dreng var dog Rugpebernødder. Alle Bagere bagte dengang selv Rugbrød, og af Spildevæjgen lavede Lærlingen lange Strimler, som blev skaaret til Peber-

nødder. De var saa haarde, at man maatte have dem i Munden i lang Tid, inden man kunde tygge dem. Derved blev Stivelsen omdannet til Sukker, saa de smagte søde. De var utvivlsomt gode for Tænderne. For 2 Øre Rugpeber-nødder kunde man have Glæde af i flere Dage.

Ved Købmanden kunde man købe Johannesbrød og Lakridsrod. Det første var lange, brune Bælge med Kærner, der var saa haarde, at de kunde tygges paa i flere Timer. Lakridsroden holdt Maven godt i Orden og var morsom at gaa og sutte paa.

Men Turen gik videre ad Havnegade. Den første Abonnent var Madam Jespersen. Hun sad som oftest udenfor sin Bopæl med en vældig Kurv fyldt med alskens Herligheder af Sukkergodt og Honningkager, og i Kirsebærtiden med Kræmmerhuse fyldt med dejlige Kirsebær. Alle Børn kendte Madam Jespersen og holdt af hende. Hun var et herligt Menneske med et ukueligt Humør.

Snævringen, set fra Studsgade for 50 Aar siden.

Om Vinteren, naar jeg kom til hende i hendes Hjem, frysende i min tynde Bluse (Overfrakke var et ukendt Begreb for en Dreng) havde hun altid varm Kaffe parat. Ja, jeg tror ligefrem, hun havde henlagt sin Eftermiddags-Kaffetaar til det Tidspunkt, da jeg kunde ventes. Jeg ser hende endnu for mig, denne frodige, livsglade Kone sidde og puste paa den varme Kaffe i Underkoppen, naar hun sluttede af med en lille »Knaldtaar«. Hun saa paa mig med sit hjertevarme Smil, som om hun vilde sige: »Jo, jo, vi to ved, hvad det vil sige at gaa ude i al Slags Vejr«. I Havnegade laa der en Beværtning i næsten hver Kælder,

og jeg havde Ærinde til de fleste. Der var hvidskurede Gulve bestrøet med Sand, og i alle Kroge var anbragt Spyltebakker, runde Metalbakker eller firkantede Træbakker, men alle var forsynet med et fint tunget Stykke Papir og fyldt med Sand. Naar man aabnede Døren til Beværtningen, slog en Os af daarlig Tobak og Spiritus en i Møde, saa man næsten tabte Vejret, og saa var der en Raaben og Snakken paa Alverdens Sprog. Ofte sad svenske og finske Søfolk og spillede deres Hjemlands muntre Valse eller vemodige Folkesange paa Harmonika. — Af og til var der en Sømand, der vilde købe et Blad, men det kunde de ikke, da alle Blade var forudbestilte. Saa gav de mig en 2 eller 5 Øre, ja, engang var der en gammel Søulk, der lagde en Krone paa Bordet til mig; men den turde jeg selvfølgelig ikke tage imod. En Krone! Det var en hel Uges Løn for mig. Da jeg gik, puttete han den i min Bluselomme, og da jeg gav ham Haand for at takke, lo han og klappede mig paa Hovedet. Maa-ske har han selv haft en Dreng hjemme, som han har tænkt paa. — Jeg gik ikke, men fløj hen ad Gaden, og snart stod jeg paa Mindebro. For mig er det ogsaa en Mindebro, skønt i en anden Betydning. Hvor har jeg tilbragt mange Timer paa den Bro for at se paa det travle Liv, der rørte sig der.

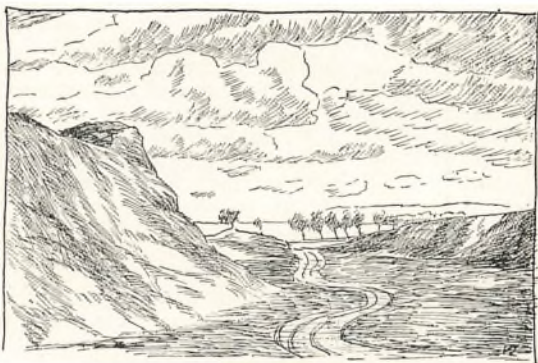
Om Foraaret kom Sandfiskerne roende med de store Læs af skinnende hvidt Havsand. De havde store, tunge, fladbundede Baade, der kunde tage mange Læs. De lagde til for Endon af de Smaahuse. der laa ved Brandstationen, og kastede Sandet op i et Par store Folde. Hver af de to Sandmænd havde en Fold der.

Om Sommeren slog en Kunstmaler sig ofte ned paa Broen for at male Aapartiet og den velkendte Gavl, der en Aarrække var vedbendklædt. Fiskerbaadene lagde til ved den lange Træbro, der løb langs Bolværket, og ofte sad Fiskerne her og bødede deres Garn. Naar Efteraaret meldte sig, kom Kartoffel- og Pæreskuderne og lagde til nedenfor Mindebro. Ved Vintertid var der mere stille ved Aaen, naar Sneen laa over de indfrosne Mudderpramme og »Mudder-maren«, som laa fortøjet ved de tykke Pæle, der — ligesom i Venezias Ka-

naler — var nedrammet i Aabunden. Det var før Rullebroen blev lagt. — Jo, der var nok at se paa ved Mindebro. Her kom Hans Broges smukke Heste med tunge Læs af Korn, Kul, Jern og Kolonialvarer, og her kom de gule Postvogne til Kalundborgbaadene fra det gamle Posthus paa Fredenstov. Her kørte store Læs af Bjælker fra Havnen til Aarhus Trælasthandel i Sønderalle, langsomt og sindigt, knagende og knirkende gled de over Broen, sommetider 4—5 Vogne efter hinanden.

Ja, der var herligt ved Mindebro, hvor Aaens brungrønne Vand langsomt gled mod Havet, ofte farvet i blaa Striber fra Stampes Klædefabrik. Hvor er det Synd, at Udviklingen har slugt alle de Aaidyller fra Mindebro til Slusebroen og kun givet os Sten og Cement i Bytte.

Paa Hjørnet af Mindebro og Mindegade laa »Øjet«. Her residerede »Diamant-Kjær«. I Stuen var der Restauration — ikke Beværtning, som det ellers hed, Diamant-Kjær havde Levemaade, og paa 1. Sal var der Varieté, som vistnok kun bestod i, at et Par danske eller svenske Syngepiger kvadrede nogle vovede Viser efter bedste Evne og spjættede lidt med Benene. Kun een Gang saa jeg selve Direktøren. Det var en Søndag Formiddag — for selvfølgelig havde vi Drengene ikke fri om Søndagen, men maatte ud med de Blade, vi ikke var kommet af med i Ugens Løb. Jeg var ved en Fejltagelse kommet op paa første Sal, hvor Hr. Kjær overværede Generalprøve af en ny Syngepige. Jeg blev meget benøvet, da han betydede mig, at jeg skulde forsvinde — dels med sit hvasse Blik og dels med sine diamantprykkede Fingre.

Resterne af Wallensteins Skanse i 1890'erne.
I Midten ses Træerne paa Hadsherrestræde.

Fra Mindegade kom jeg til Ridderstræde. Denne lille Blindtarm med det klingende Navn var mest beboet af Fiskere eller Fisker-Enker; men hvor var det dejlige Mennesker, der boede i disse Lilleputhuse. I mange af dem lugtede der af Hav og Tjære, især om Vinteren, naar Fiskerne sad hjemme og bødede Garn. Omtrent midt i Strædet boede »Admiralinden«. Selve Admiral Scheibye var vistnok død allerede første Gang jeg kom der, men jeg huskede ham tydeligt fra de Aar, hvor han Fastelavnsmandag sad højt til Vejrs i Sluppen i sin fine Uniform med de gyldne Epauletter og den trekantede Hat. Madam Scheibye var den sødeste lille Bedstemortype, naar hun sad paa Forhøjningen ved Vinduet og strikkede. Paa Hovedet havde hun en snehvid Kappe, som alle ældre Koner paa den Tid bar. Der var saa rent og pænt i den lille Stue. Ved Væggen stod en Kommode med et Skib i en Flaske flankeret af 2 hvide Nipshunde og flere blegrøde Konkyljer. Jeg blev altid opfordret til at lytte til Havets Brusen i dem, naar jeg en kold Vinterdag blev optøet hos hende med en varm Kop Kaffe. Ja, hvor var der hyggeligt i den lille, fattige Stue, og saa stille. Hele Verden var lukket ude. Strikkepindenes Klirren mellem de slittige Hænder og Ildens Knitren i den lille Kakkelovn i Krogen faldt ind i Stilheden, saa det slet ikke hørtes. Kun een Gang brødes Stilheden af en Knasen og Buldren, saa Gulvet rystede. Det var en fuldlastet Vogn fra Hans Broges Gaard, der kørte ned gennem Strædet.

Men videre maatte jeg.

Dyndkarken og Toldbodgade. Jeg maatte naturligvis hen og kigge paa Skibstømmerne, der arbejdede paa det lille Skibsbyggeri. Jeg syntes altid, at Arbejdet paa de Baade skred saa uendelig langsomt. Paa Hjørnet lige overfor den gamle Toldbod Nr. 2 laa en kendt Beværtning, det var Linds Beværtning. Her skulde jeg ogsaa ind med Blade, men det holdt jeg ikke rigtig af, fordi der altid var fulde Søfolk og frække Piger i det forreste Lokale. Bagved var en pæn Stue, hvor Kaptajner og Styrmand holdt til, og her traf jeg som Regel Lind selv, der var en lille, tyk og venlig Mand med en svær Guldkæde og Guldørenringe.

Fra Toldbodgade gik jeg under Viadukten til Badevej, hvor Svineslagteriet laa, og herfra til Grønland. Denne Gade var min Skræk, især efter Regn. Den var altid et bundløst Ælte af sort, stinkende Mudder, og om Vinteren var der altid mørkt, naar jeg kom der. Jeg kunde aldrig forstaa, at Mennesker kunde leve i den skrækelige Stank fra Gasværket.

Saa skulde jeg helt ud paa Hads Herredsvej til Chokoladefabrikken »Elvirasmindel«, en lille Fabrik, der laa halvt gravet ind i Wallensteins Skanse, omtrent der, hvor nu Skanse-Anlægget er. Det var ikke morsomt paa Vinterdage, ingen Lygter og næsten ingen Vej, kun dybe, opkørte Hjulspor. Men Sommerdage var her herligt. Et lille Smut op paa Skansen skulde jeg da og prøve en Glidetur paa min Mappe ned ad den stejle Skrænt. (Naturligvis tog jeg Bladene ud først). Oppefra var der en storartet Udsigt over Byen og den fjerntliggende Havn. Langt borte glimtede de gule Lerklinter paa Mols, og sydpaa strakte Marselisborgskovene sig langt ud i Havet.

Saa maatte jeg naturligvis et lille Svip hen til Salamander-Dammen og prøve at fange en af dem i min Kasket. Er der noget saa dejligt i Verden for en Dreng som at ligge og pjaske i et Vandhul, og naar det saa tilmed var beboet af disse mærkelige Fortidsdyr? Senere hen paa Sommeren forsvandt de sporløst, og man troede, de var baaret hjem i de Glas, som mange Dreng mødte med; men næste Foraar var de der igen. Der var jo ingen, der vidste, at de i Sommertiden gik paa Land. Naturhistorie fandtes ikke paa vort Skoleskema.

Men nu maatte jeg skynde mig, og efter at have slukket Tørsten ved Sct. Nikolaus Kildens lille, kolde Straale gennem Løvehovedet vandrede jeg tilbage til Spanien. Her skulde jeg ind til Madam Sejersen, den kloge Kone. Det var en vældig flink Kone, men jeg holdt ikke rigtig af at komme der. Dels lugtede der altid saa mærkeligt af alle de Medikamenter, hun kogte sammen, og dels troede jeg i min Naivitet, at hun var en Spaakone, der stod i Pagt med overnaturlige Væsener.

Midt i Gaden skulde jeg op til Miss Cora. Den første Gang kunde jeg ikke finde hendes Bopæl, men en Dreng fra Kvarteret fortalte, hvor hun boede og tilføjede, at jeg skulde passe paa, for hun var Slangetæmmerske og havde mange giftige Slanger i Spaankurve. Hvem skildrer min Rædsel, da jeg kom op paa 1. Sal og saa flere store Tøjkurve staa paa den halvmørke Trappegang. Jeg var lige parat til at løbe min Vej, men heldigvis havde hun hørt mig og aabnede Døren. Jeg blev lidt dristigere og gik indenfor. Miss Cora var en høj, slank Dame med et Ansigt, der bar Spor af at have været meget smukt. Hun stod og strøg noget fint hvidt Linned, og hendes Kinder blussede af den stærke Varme fra Strygejernet. Hun vaskede for Kaptajnerne paa Skibene i Havnen, og derfor havde hun de mange Kurve staaende, men nogen Slange saa jeg ikke — til min store Lettelse. Hun var en ualmindelig rar og venlig Dame, som ofte betænkte mig med en Drikkeskilling eller en Kop Cacao, naar hun havde Tid. Ingen skulde i denne travle Strygerske med det vemodige Smil se, at hun engang havde været den berømte Slangetæmmerske Miss Cora, som havde staaet paa Alverdens store Varietéscener ombrust af Bifald.

Men nu var det ved at blive sent paa Dagen og jeg havde endnu mange Abonnenter tilbage. Resten af Turen gik i Ilmarch: Sønderalle, hvor det myldrede med Heste- og Trækvogne, der ilede ind paa Godsbanegaarden, inden Lukketid, Fredensgade, Rosenkrantzgade, tilbage til Sønderalle og ind til Vognmand Malberg, Henrik Malbergs Forældre, Amaliegade, ned i Kælderen i Frimurerlogen (nu Folkets Hus) til Logetjeneren, Østergade, for endelig at slutte i Søndergade.

Det var dejligt, især om Vinteren, at komme fra de mørke og skumle Gader og Baggaarde til den mere oplyste og befærdede Strøggade, hvor Omnibussen, Hotelvognene fra »Skandinavien« og »Royal« og enkelte Drosker rumlede over Stenbroen og satte Liv i Gaden.

Folkesagn og Folkeoverleveringer fra Vedslet Sogn og Nabosogne.

Samlet af E. Hauberg Lund.

(Fortsat fra »Østjydske Hjemstavn« 1952).

34. Naar vi som Børn gik i Skoven for at plukke Hindbær, sagde de ældre altid: »Pas paa, at Ellepigerne ikke kommer efter jer«.

(Medd. af Fru Ane Winther, f. 1868, Enke efter Sognefoged Jørgen Winther, Grumstrup).

35. Paa Lundgaards Mark er fundet Masser af Jydepotter og mange gamle Ildsteder. Det kunde se ud, som om der engang i Fortiden har været Pottemageri der. Der er jo ogsaa Kærler. — Paa Gaardens Mark har ligget 7 Kæmpehøje; men de 6 er sløjfet før min Tid. Den, der er tilbage, hedder »Bagkløvshøj« (Højen bag Kløften). Der er ogsaa fundet nogle gamle Stensætninger, som nok er fordums Gravsteder.

36. Paa Testrup Mark (Kattrup Sogn) har der i Pesttiden været Begravelsesplads. Det var den Gang en meget afsides Egn. Pladsen blev vist benyttet af de tre omliggende Sogne Kattrup, Vedslet og Hylke. Her kan endnu af og til pløjes Menneskeben op. Endnu svares der Skat til Hylke fra Testrup fra et Matrikelnummer paa 1 Td. Hartkorn, men ingen ved nu bestemt, hvor Grænsen gaar.

I Baadstrup er der noget der hedder »Adserballe Ager«. Her blev alt Kvæg, der døde af Kvægpest, kulet ned. Der fortælles, at der i Baadstrup kun var en Kalv tilbage efter Pesten.

(Medd. af fhv. Gdr. Morten Kjær, Lundgaard, f. 1860).

37. Der laa en Høj paa Kirkeballe (Grumstrupgaards Mark), der kaldtes »Stjenhøj«. Der boede Ellemændene. Dem skulde en pas po, for de vilde forbytte Folks Børn. Min Mor vaagede altid over os, for at vi ikke skulde blive forbyttet; men det var ikke saa let, for Ellemændene kunde gaa ind ad laasede Døre. I min Skoletid var der et Barn i Grumstrup, der blev forbyttet. Naar vi gik fra Skole, vilde vi ind i Huset for at se Skiftingen, men vi blev altid mødt i Døren, saa vi it ku' kom ind. Saadan en Skifting ku' se ræle ud; den var lodden og ku ha long Øre bag ve di rejti Øre. — Jow, de va møj Skidt te i gammel Daw.

38. A trowe det spøger ved Jordbro. En Avten kom a med mine to smaa Søskend over Broen. Vi ku' da tydeligt høre en Jernkæde, der raslede, og se Kæden slæbe hen ad Jorden, og en Mand, vi ikke kunde se, sagde: »Kom igen! Kom igen«. Det var vist en gammel Herremand fra Testrup, der slæbte med Kæden. Da vi kom hen til Korsvejen, var det hele forbi.

39. Oppe paa Lunds Mark stod en stor Tjørn, og a har tidt set et Ligliam hoppe op og ned paa Diget omkring Tjørnen.

40. Paa det Sted, hvor nu Snedker Pedersen bor, har der i gamle Dage staaet en Kirke. Gamle Snedker-Tammes, som boede i samme Hus, vidste nøje i Forvejen, naar han skulde lave Ligkister, for Saven begyndte altid at klinge Aftenen før.

40. I Gangsted Bjerger blev engang tre Ejendomme brændt af, fordi Folkene var døde af sorte Kopper. En Kone havde overlevet det, men hun var helt lammet.

(Fortalt af Johanne Pedersen, 87 Aar gl.).

41. Engen bagved Vedslet Overgaard var tidligere et Morads, hvor de døde Dyr fra Kvægpestens Tid blev nedkulet. Som Dreng har jeg her samlet mange Sække Kreaturben op.

(Medd. af fhv. Gdr. Niels Rasmussen, Hansted, f. i Vedslet 1869).

42. Min Far var Bysmed i Grumstrup. Han var antaget af alle Gaardmændene i Forening, og hans aarlige Løn var for gammelt Arbejde: Et Læs Tørv, et Læs Hø, en Skæppe Malt, to Skæpper Byg, en Skæppe Rug samt en Spand sød Mælk. Endvidere 4 Tønder Land Byjord, som Bønderne skulde drive for ham. Endnu hedder Jorden Smed-Marken og ligger Vest for Byen. Bønderne skulde selv levere Kul og Jern. Alt nyt Arbejde skulde betales særskilt. Paa de Dage, en Mand skulde have sit Arbejde udført, skulde han møde med en Mand eller to. Min Far satte da særlig Pris paa at faa de lidt ældre Gaardmandssønner. Særlig dygtige til at »staa til Smies« var Anders Jørgensen, Poul Jørgensen og Peder Winther.

Min Far kunde engang have købt Jens Larsens Gaard (Matr. Nr. 7) for 300 Rigsdaler.

(Medd. af Søren Laursen, forhen Bysmed i Grumstrup, f. 1871).

43. Den første Hjulmand, der kan huskes, hed Ole Laursen. Hans Bevilning er fra 1812. Den næste hed Laurs Olsen. Hjulmændene blev antaget og lønnet af Bymændene i Forening. Han havde 3 Tdr. Land, der laa heroppe bag Værkstedet. Laurs Olsen blev anset for en dygtig Dyrlæge. Betaling herfor var ogsaa Naturalier, f. Eks. en Kalvefjerding o. lign.

44. Hvorledes de Grumstrup Gaardmænd blev Selvejere, derom har jeg hørt følgende gamle Anekdote: I gamle Dage havde Bønderne i Grumstrup Ord for at være meget velstaaende. Gaardene skulde ved Auktionen over Ryttergodset være købt af Majoren paa St. Hovedgaard. Bønderne vilde nu gerne være Selvejere og gik derfor op til Majoren og fik ogsaa Gaardene købt. Bagefter blev der drukket vældigt Lidkøb, og tilsidst stak Bønderne de underkrevne Papirer i Lommen og gik hjem, men Herremanden glemte at faa Købesummen udbetalt.

(Medd. af Bødkerm. Ingvar Lassen, f. 1886).

45. Da vi kulegravede vor Eng, fandt vi en Mængde smaa Hestesko, som vi kaldte Spaniolersko.

(Medd. af Gdr. Lassen Hansen, f. 1904).

46. Min Bedstemor fortalte, at man aldrig maatte spinde en Lørdag Aften. Gjorde man det alligevel, kom der en Guldhaand op paa Ruden, og en Stemme sagde: »Denne Guldhaand har jeg vundet, fordi jeg ikke har spunnet paa en Lørdag Aften«.

(Medd. af Mariane Nielsen, f. ca. 1890).

47. Ved Longvejsbæk og i Kolgravene gaar ved Nattetid en sort Vildso med 11 sorte Grise.

(Meddelt af Kbmd. Laursen, Lundum).

48. En Mark under Bjerregaard hedder Hjulmarken og har rimeligvis været Hjulmandens Byjord. Den vestre Ende af Ejendommene paa Vedslet Hede hedder Smedejorden og har rimeligvis paa samme Maade været Smedens Byjord.

(Medd. af Gdr. A. Laursen, Vedslet).

49. I sine unge Dage gik min Bedstemor til Hov paa Herschendsgave sammen med mange andre unge herfra. Jeg havde Indtryk af, at hun var glad ved at gaa paa Hovarbejde. Det var overvejende Ungdom, og alt gik med Liv og Lyst. Hun fortalte, at hun var med til at sprede Mergel og tærse Raps.

(Medd. af Gdr. L. Laursen, Vedslet).

50. Min Bedstefar hed Jep Madsen. Han blev 99 1/2 Aar gammel. I sine ældre Aar var han bedst kendt under Navnet »Gammel Jep«. Uden Overdrivelse kan jeg vist sige, at han havde de ældre Generationers sjældne Haardførhed, og han bevarede et ukueligt Livsmød op i sin høje Alderdom. Herom kan fortælles mange Træk. En Gang, da han var over 90 Aar, trak han med Kreaturer til Aarhus. Det var netop, da Jernbanen var aabnet. Det kunde da være Sjøv at køre med saadan en Tingest hjem, tænkte den gamle og gik ned paa Banegaarden. Da han imidlertid ved Billethullet hørte, hvad Billetten kostede, sagde han: »Nej Tak, det skal jeg ikke have noget af«. Og saa vandrede den 90aarige Mand de 4 Mil tilbage til Grumstrup.

En Dag kom Gammel Jep forbi en Gaard, hvor 7 unge Piger var ved at kline Lervægge. De kaade Klinepiger begyndte nu i samlet Trup at bombardere Jep. Men Jep var ikke tabt bag af en Vogn, han tog Offensiven, og Slaget endte med, at Pigerne i vild Flugt maatte søge Dækning inde i Huset.

I sine yngre Dage ejede Jep Madsen »Bredkjær« i Vedslet; men han maatte sælge den i Pengekrisens Tid. Han fortalte siden, at Gaarden ikke kostede flere Penge, end han kunde bære i sin Hue derfra.

Paa sine gamle Dage blev Jep malet af vort berømte Bysbarn Niels Petersen Mols.

(Medd. af Skrædermester N. Christensen, Grumstrup, f. 1869).

51. Der boede en klog Kone i et lille Husovre i Hadrup Skov. Hun kunde vistnok ogsaa hekse; hun havde i alt Fald en Cyprianus. Folk var bange for at gøre hende imod, for saa kunde hun forhekse deres Køer, saa de ingen Mælk gav.

Men god til at kurere Folk, det var hun.

En Gang søgte min Moder hende for Gulstot, og hun gav hende da det Raad, at hun skulde tage 2 halve Nøddeskaller og lukke en Spindekone (Edderkop) ind i den og hænge den i en Snor omkring Halsen. — Ja, min Mor hun pøm sig da.

Den samme kloge Kone kunde ogsaa sætte Benbrud i Lave og aarelade.

52. Pe' Mekkelsen i Ravsballe havde Kæmpekræfter. Naar han kørte med Korn til Horsens og han syntes, det var for strengt for Hestene op ad Stejlbank, tog han en Tønde Rug under hver Arm og bar dem op ad Bakken.

Han havde en stor Husmølle. Naar den skulde standses, greb han bare fat i Vingerne. Saa kunde han standse den med de bare Hænder.

(Medd. af Gdr. Søren Hansen, Vedslet, f. 1876).

Dramatisk Tyveflugt fra Arrestkælderens paa St. Torv i Aarhus.

Kjøbenhavnske Tidender, Nr. 70, 30. August 1779
bringer en saalydende Efterlysning fra Byfogeden
i Aarhus:

En Person navnlig Søren Thomsen, henved 40 Aar gammel, maadelig af Statur, bred af Skuldre, slet sort Haar paa Hovedet, trind og rødsladen af Ansigt, smaa plirende Øyne, temmelig stor og krumagtig Næse og desuden ikke lidet gesvatzig i sin Tale, er for lang Tid siden, formedelst begangne grov Tyverie, her i Aarhus Byes Arrest-Kielder bleven behæftet, og sidstleden 19de August 1779 tildømt at kagestryges, brændemærkes og arbejde i Fæstningen sin Leve-Tid; samme Søren Thomsen har fundet Leylighed den paafølgende 20de August af Arresten at undvige, efterat han i Forvejen havde faaet Jernet af Haand og Foden afpractiseret, var ved Undvigelsen klæd i en hvid Vadmelstrøye, hvide Strømper og Træskoe paa Beenene, foruden Halsklæde og Strømpebaand, som Fangfogden havde frataget ham, og paa Hovedet havde en blaa ulden Nathue; Delinquenten var ellers hiemmeørende udi Meilbye paa Clausholms Gods og Todbiørg Sogn; den eller de som samme undvegne Tyv kan opdage eller anholde, skal ey allene faae de dets formedelst forarsagede Omkostninger erstattet, men endog for Paagribelsen nyde en Douceur af mig Byfoged Claus Trane her i Aarhus, som strax skal lade føye Anstalt til hans Modtagelse fra det Sted, hvor han maatte paagribes.

Nogle historiske Glimt fra Aarhuskovene.

Af Skovrider, Dr. agro. Kjeld Ladefoged.

1. Fredskovsdiger.

De fleste af Danmarks Skove er afgrænsede fra de omliggende Jordarealer ved et Jord- eller Stendige, der ofte kaldes Fredskovsdiger, fordi mange af dem blev opført i Aarene efter Forordningen af 27. September 1805

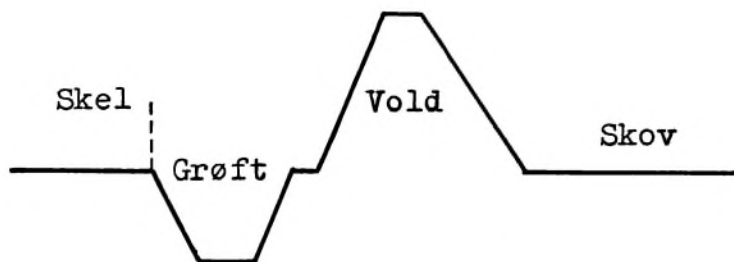
Fotografi af et Fredskovsdige i Flojstrup Skov. Oven paa Volden er flettet et kort Risgaarde for at illustrere, hvorledes man i Datiden indhegnede Skovene, for at hindre Kreaturerne i at komme ind i Skoven.

om Skovenes Udskiftning, Vedligeholdelse og Fredning i Kongeriget Danmark. Denne Lov blev udarbejdet paa Foranledning af Geheimestatsminister Christian Ditlev Frederik Greve Reventlow, der var Chef for Rentekammeret, og ikke alene en stor Reformator indenfor Landbruget, men ogsaa en særdeles fremragende og fremsynet Forstmand. —

Indtil denne Forordning kom, og dens Bestemmelser efterhaanden blev gennemført Landet over, henlaa en stor Del af Skovene i Fællesskab, der kunde være ordnet paa forskellig Maade. I nogle Tilfælde var nogle Ejere fælles om Overskoven, d. v. s. de store Træer, medens andre havde Ret til at udnytte og hugge Underskovens unge Træer og Planter, og andre igen havde Græsningsretten i Skoven. Det siger sig selv, at en saadan Fællesudnyttelse af Skovene var til stor Skade for Træproduktionen og Skovenes forstlige Røgt og Pleje, og Træproduktionen gik da efterhaanden ogsaa saa stærkt tilbage, at Regeringen blev greben af alvorlige Bekymringer for Landets Træforsyning, herunder baade Træ til Brændsel og Egetømmer til Søværnets og Handelsflaadens Skibsbygning samt til Hus- og Havnebygning.

Ved Udskiftningen blev Skovarealerne delt paa en saadan Maade, at de Strækninger, der overvejende bar de fleste og største Træer,

blev givet til Overskovsejerne, hvorimod de mindre værdifulde Partier blev givet som Vederlag for Retten til at udnytte Under-skoven og Græsningsretten. Herved forsvandt store Skovstrækninger, der nævnes i Litteraturen op til to Femtedele af Skovarealet. De Skovarealer, der blev inddraget til ren Skovdrift, skulde efter Forordningen indhegnes inden 3—5 Aar efter Forordningens Udstedelse og være fredet for Kreaturer undtagen Svin. Indhegningen blev i langt de fleste Tilfælde foretaget ved at bygge en Jordvold omkring Skovene efter følgende Profil:

Jorden til Volden blev taget paa Skovens Grund, derfor hører Grøften udenfor Volden til Skovens Areal, et Forhold, der gennem Tiderne har givet Anledning til mange Tvistigheder mellem Skovejerne og de omkring Skovene boende Lodsejere, idet disse efterhaanden har pløjet Grøften til i den Tro, at Skellinien gaar i Jordvoldens Midte. — Ovenpaa Jordvolden blev ofte plantet et levende Hegn eller f. Eks. sat et flettet Risgærde for at give tilstrækkeligt Værn mod Markens Kreaturer. Omkring Aarhus Kommunes Skove kan man mange Steder den Dag i Dag tydeligt se de gamle Fredskovsdiger. Omstaaende er vist et Fotografi heraf taget i Fløjstrup Skov. For at give et Indtryk af Fredskovsdigets Udseende efter dets Opførelse er flettet et Risgærde paa en kort Strækning af Jordvolden. — Omkring Moesgaard Strandmark staar et meget smukt Fredskovsdige opført af Sten. Dette Dige, der er afbildet her, er ca. $\frac{3}{4}$ m højt og 50—60 cm bredt.

Smukt Fredskovsdige ved Moesgaard Strandmark.

2. Savgrave.

I gamle Dage, da man ikke havde saa moderne Savanlæg som i Nutiden, skar man store Dele af det Tømmer, der blev anvendt til Husbygning, Skibsbygning og lign., op ude i Skovene paa den primitive Maade, som er illustreret nedenstaaende. Man gravede en 3—4 Meter lang, 2—3 Meter bred og 1—2 Meter dyb Grav, over hvilke man lagde et Par Bjælker paa tværs af Gravens Længderetning. Herefter trillede man den Kævle, der skulde skæres op, ud paa disse Bjælker, og Savningen foregik paa den Maade, at der stod en Mand nede i Graven og en ovenpaa Kævlen og trak i hver sin Ende af en stor Sav. Der er ingen Tvivl om, at meget af det Tømmer, der sidder i de gamle Huse i »Den gamle By« er skaaret op

Resterne af en gammel Savgrav i Fløjstrup Skov.

ude i Skovene paa denne langsommelige og brydsomme Maade med gammeldags Jernsage. Rundt omkring i vore Skove kan man den Dag i Dag finde Rester af disse gamle Savgrave, der mere eller mindre er faldet sammen i Aarenes Løb. Ovenstaaende er vist et Fotografi af en særdeles velbevaret Savgrav i Fløjstrup Skov. Træstammer af mindre Dimensioner, som et Par Mand var i Stand til at løfte, blev ofte skaaret op paa et Stillads i Stedet for over en Savgrav.

Savgrav.

Naar det drejede sig om meget korte Kævler eller Tømmerstokke, nøjedes man ofte med at anbringe dem paa Højkant og skære dem op efter, en langt behageligere Fremgangsmaade.

3. Gamle Afdelingssten i Fløjstrup Skov.

Langs Skovvejene i Fløjstrup Skov staar nogle indtil 1 m høje, tilhugne Granitsten med et indhugget Romertal i den ene eller i to modsatte Sider. Hosstaaende er vist et Fotografi af en af Ste-

nene med indhugget Nr. XVII. Disse Sten er gamle Afdelingssten formentlig sat i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, da Skovene hørte under Baroniet Wilhelmsborg. Skovene blev dengang inddeelt i Afdelinger paa noget lignende Maade, som man inddeler en Mark i Skifter. Stenene blev anbragt der, hvor Afdelingsgrænserne skærer Vejene og Hegnene, og Nummeret paa Stenene angiver Afdelingens Nummer. Den Sten, der er vist paa Billedet, angiver, at her begynder Afdeling Nr. 17.

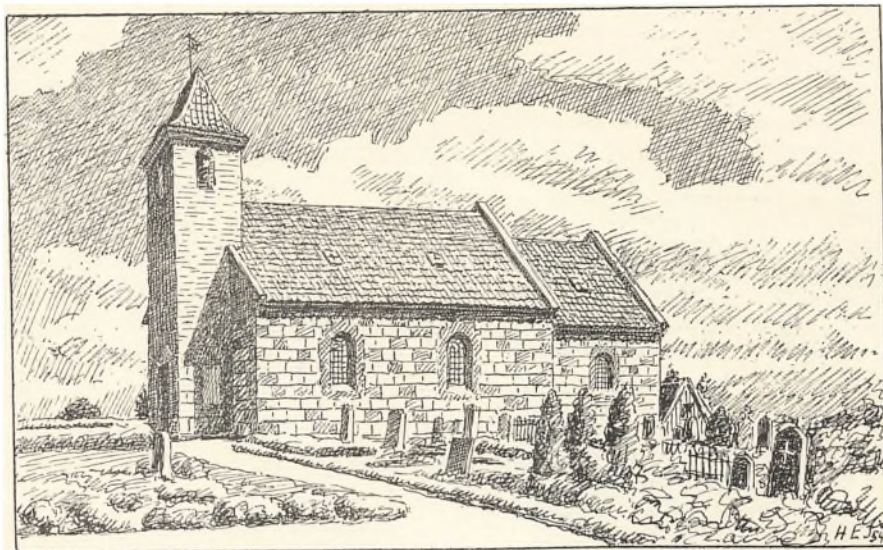

Afdelingssten i Fløjstrup Skov.

ordnet i Striber paa indtil 20 til 30 Meter i Længden og 5 til 6 Meter i Bredden. Nedenstaaende er vist et Billede af en af disse »Stenstriber« i Fløjstrup Skov. Disse Samlinger af Sten bærer Vidnesbyrd om, at den nu træbevoksede Jord engang i fordoms Dage — maaske helt saa langt tilbage som i Oldtiden — har været opdyrket. For at kunne dyrke den meget stenholdige Jord har man ryddet Stenene til Side paa den bedst mulige Maade, d.v.s. man har samlet dem i Striber eller Rundkredse paa de Steder, hvor der i Forvejen har ligget en eller flere store Sten, som man ikke har kunnet flytte. Paa Billedet ses fire saadanne store Sten, mellem hvilke de mindre Sten er samlet.

Stenbunker i Fløjstrup Skov.

Voldby Kirke.

Fra Voldby Sogn.

Af August F. Schmidt.

Voldby Sogn ligger nordøstlig i Gern Herred (22 km ØNØ for Silkeborg og lige saa langt VNV for Aarhus) og omgives i Nord og Vest af sit Hovedsogn Hammel, i Syd af Sporup Sogn og i Øst af Sabro Herred samt paa et lille Stykke i Sydøst af Framlev Herred (Lading Sogn). Sognets sydlige Del begrænses af en Arm af Gern Aa. Det er i Udstrækning 1100 ha (1953 Tdr. Ld.), og det har højtliggende, ujævne Jorder, der mod Øst og Syd er muldlerede med Lerunderlag, mod Nord stærke og vandførende, mod Vest lette og magre med sort Hedemuld i Overlag og Sand og Grus i Underlag. Der skal her 11,5 ha til 1 Tønde Hartkorn; i Skanderborg Amt gaar der i Gennemsnit 14,3 ha til 1 Td. Htk., saa Jorderne er her ikke saa fede som længere østpaa. I Borum Sogn (Framlev H.) skal der f. Eks. 7,7 ha til 1 Td. Htk.

De højeste Punkter i Voldby Sogn er Stenkold, 96 m og Tindbakke 90 m. Tind betyder nok her »Spids« og hentyder til Formation og Udsigt.

I det afvekslende skønne Landskab, der i fjerne Tider har været skovgroet, har tidligt boet Mennesker, hvad de 7 Gravhøje (nu alle sløjfede), som kendes fra Voldby Sogn, bærer Vidnesbyrd om. Efterhaanden som man har gjort Indhug i Skoven fra Syd og Vest, har det været muligt for et lille agerdyrkende Samfund at friste Livet her, og antagelig i Vikingetiden (o. 800—1000 e. Chr. F.) er den Landsby blevet grundlagt her, som kom til at give Navn til det senere oprettede Sogn: Voldby.

Navnet Voldby (21/11 1424 [Afskrift] Wolby) indeholder i sit Forled efter den almindelige Antagelse Ordet Vold i Betydningen »Slette, Græsgang«.

I Sognet er nu 57 ha Skov og 30 ha Tørvemose. Mod Nord er en Del af Uremose (Resten i Hammel Sogn). Ure kan formodes at gaa tilbage

til det gammeldanske Ord: waræ, der betyder »udyrket Jord, Skov«. Syd i Sognet findes Birke mose. Af Gaardnavne kan nævnes Vejballergaard, Nygaard og Byrielsholm. Sidstnævnte Navn har i sit Forled Personnavnet Byrial, et gammelt Mandnavn (kendt tilbage i vort Land til 1442), der optræder næsten udelukkende i Nordjylland. I 1688 nævnes i Voldby »Grafgaard« (Gravgaard).

Om Voldby Sogns Tilhørsforhold skal fremføres nogle Bemærkninger. Jernit var i Middelalderen et eget Sogn, som med Hammel og Voldby var under een Præst; men 2/10 1558 befalede Kongen, at Jernit Kirke, som da var meget brøstfældig, skulde nedbrydes og Sognefolket søge Hammel Kirke, til hvilken Materialerne skulde anvendes. Hammel-Voldby havde 1673—1812 Sale Sogn i Hovlbjerg Herred til Anneks; derefter blev Søby (ved Reskript af 19/11 1802) Anneks til Hammel (Søby havde før været Anneks til Havrum, Hovlbjerg H.). Siden 1802 har vi saa haft den store Kommune Hammel-Voldby-Søby, der i 1950 havde 1173 Husstande og 3941 Indbyggere.

*

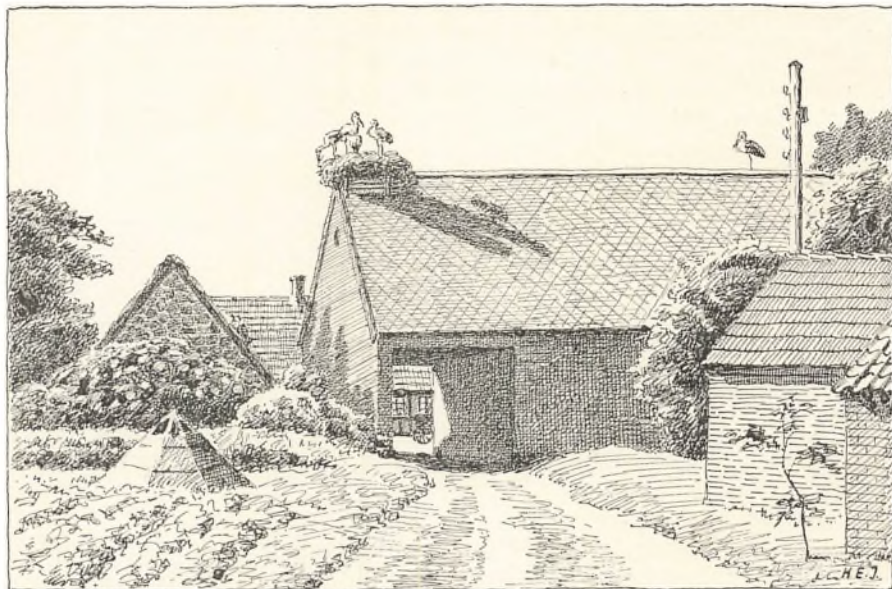
Voldby Sogn fik i den romanske Stilperiodes Tid (1100—1250) sin egen Kirke i Nordvestkanten af den gamle Landsby. Kirken bestaar af Kor og Skib fra den anførte Tidsperiode samt Taarn mod Vest. Den oprindelige Bygning er af Granitkvadre paa Skraakantsokkel. Murene er senere omsatte. Et Par romanske Vinduer fra den gamle Tid spores i Murene. Fra den sydlige Indgangsportal hidrører en Stenoverligger med en Fremstilling af Kristus mellem Matthæus' og Johannes' Tegn. Den er nu indsat over Vestdøren i Taarnet, der tidligere skal have været større og er stærkt omdannet i det 19. Aarhundrede, saa at Murene overvejende er af smaa Mursten. Taarnrummet tjener nu som Forhal. Udvendig i Taarnmuren sidder en korsmærket, romansk Gravsten.

Kirkens Indre har fladt Loft. Altertavlen er i Renæssancestil fra Tiden c. 1600, med nyere Malerier, ved Midten af det 19. Aarhundrede flyttet hertil fra Hammel Kirke. Den romanske Granitdøbefont er i Nutiden blevet ophugget. Prædikestolen, i Renæssancestil, er flyttet hertil 1899 fra den i 1878 nedbrudte Nebel Kirke i Voer Herred. Paa Prædikestolen ses Claus Munds og Hustrus Vaaben. Claus Mund tilbyttede sig 1599 Ejendomsret til Serreslevgaard (Nebel Sogn). Hans Enke, Kirsten Harbou, ægtede Niels Munk, der 1615 skrev sig til Serreslevgaard.

I Voldby Kirke er i 1924 efter Frijsenborgs Afløsning genopstillet en senkatolsk Fløjaltertavle (med Fløjene som Skabsdøre), der af Greve Mogens Frijs blev fundet sønderbrudt paa Kirkens Loft. Den værdifulde, tredelte Altertavle blev restaureret af J. Magnus-Petersen 1889 og anbragt paa Frijsenborg indtil 1924. Fløjaltertavlen viser en Fremstilling af Legenden om de 10.000 Ridders Martyrium (i Midten), og paa Skabsfløjene Marie Magdalene og Helgenbispen St. Leodegar af Autun i Frankrig. Han levede i Tiden 616—678, og hans Helgendag var 2. Oktober. I den middelalderlige Helgendyrkelse i Danmark var Marie Magdalene et kendt Navn. Hun kom hertil i det 13. Aarhundrede, og hun havde særlig Betydning for Tiggermunkene. Marie Magdalenes Dag var den 22. Juli, da kunde Aflad vindes. Hendes Billede har en fremtrædende Plads paa den sent-middelalderlige Altertavle fra Sortbrødrekirken i Aarhus. — Blandt de Helgener, der i Højmiddelalderen kom til Danmark, var ogsaa de 10.000 Riddere, hvis Dag var den 22. Juni. De 10.000 Riddere (eller Martyrer) blev af Kejser Hadrian

dræbt paa Bjerget Ararat, fortæller Legenden. De vilde ikke, efter Keiserens Opfordring, ofre til Afguderne, hvorfor han lod dem underkaste alle Slags Pinsler og endelig korsfæste. Men paa Dagens sjette Time opstod der et stort Jordskælv, Klipperne revnede, Solen formørkedes, og alle de samme Tegn gentog sig, som skete paa Herrens Lidelsesdag.

Fløjaltartavlens Figurer er alle udførte i Snitværk af Billedskæren Claus Berg i Odense. Denne fremragende Kunstner (død c. 1535) har øvet en stor Gerning i vort Land som Udfærdiger af Altertavler. Den fra Voldby Kirke er fra Tiden kort efter 1521. Den bestaar af Egetræ. Skabet er c. 199 cm højt, 170 cm bredt, Marie Magdalene er 135, Leodegar 143 cm

Haldagergaard — Pe' Smeds Gaard 1951.

Storkeu er mødt hvert Aar indtil 1954, da den flyttede efter en Maaned's Ophold.

høj. Skabets Fremstilling med Marie Magdalene, St. Leodegar og de 10.000 Martyrers Pinsler er udført i tre Reliefstykker. Marie Magdalene holder i venstre Haand Salvekrukken og i højre Haand Aftørringsklædet. Leodegars Fysiognomi og vældige Bispehue er en Gentagelse af den hellige Hieronymus' afluggede Hoved. Begge Snitværkets Hovedskikkelser er iklædt foldelige Kjortler. Claus Bergs Kunst er Middelalderens og Gotikkens sidste og vægtigste Indsats i dansk Kunsthistorie.¹⁾ Med Beundring skuer man paa den gamle Mesters Værk i Voldby Kirke, der med sin Fløjaltartavle bevarer et kostbart Minde om den katolske Tid og dens Helgendyrkelse i vort Land. Efter Reformationen 1536 er Leodegartavlen blevet fjernet fra Kirken, idet man da var paa Jagt efter alt, hvad der mindede om Papismen, men nu er den heldigvis kommet tilbage til sin rette Plads.

I Voldby var der udover Kirken ingen offentlige Bygninger inden efter 1814, da der blev opført en Skole her. Grevskabet hidrog saa rundeligt til Opførelsen af denne Bygning, at den ikke voldte Beboerne, der var Fæstebønder, anden Udgift end Arbejdsløu. 1819 var Skolestuen anordningsmæssig og god, men Beboelsen var ikke udført endnu. Som Lærer blev ansat

Jørgen Westergaard, der havde gode Kundskaber og Begavelse til Undervisning. Det har ikke siden 1814 været nødvendigt i Voldby Sogn at oprette et nyt Skoledistrikt,²⁾ selv om Bebyggelsen Voldby hede senere er kommet til. 1904 fik Voldby en ny Skole, der i 1914 blev ombygget og udvidet, medens der i den gamle var blevet indrettet en Forskole.

*

Ved den første Folketælling, i 1769, var der i Voldby Sogn 220 Indbyggere. Dette Tal var ved næste Tælling 1787 gaaet ned til 176, men i 1801 var det oppe paa 273, og herefter er Folketallet uafbrudt stigende til o. 1890. Ved Tællingen 1834 boede der i Sognet 291 Indbyggere. 1840 var her 305, 1850: 331 Personer. 1855 boede Sognets 391 Indbyggere i 20 Gaarde og 57 Huse. Af disse laa de 16 Gaarde og 8 Huse udenfor Sognets eneste By: Voldby. 1860 var Indbyggertallet steget til 512. 1870 var det oppe paa 648 Personer, der boede i 18 Gaarde og 75 Huse, hvoraf 16 Gaarde og ca. 20 Huse laa udenfor Byen. Det oplyses i 1870, at der i Sognet var 91 Tdr. Land Fredskov (Voldbyholt Skov), og at Jordbrug, Skovarbejde og Dagarbejde paa Frijsenborg udgjorde Indbyggernes Hovederhverv. 1880 var Sognets Folketal 722. 1890: 721. 1901 er det nede paa 664. Denne Befolkningmængde boede i 146 Gaarde og Huse. Der var da 22 Selvejergaarde med 74, 92 Huse med 17 Tdr. Hartkorn og 17 jordløse Huse. Der var da ialt i Sognet 91 Tønder Hartkorn. I 1905 var der her 23 Gaarde med 73 og 95 Huse med 18 Tdr. Hartk., samt 12 jordløse Huse.³⁾ 1906 var Folketallet oppe paa 716 Personer. 1911 var det gaaet ned til 707, ligesaa ved Tællingen 1921. 1925 var det oppe paa 750. 1930 paa 785⁴⁾ og i 1940 paa 788. Der var sidstnævnte Aar 225 Husstande i Sognet. Ved de senere Tællinger er Tallene desværre slaaget sammen med Hammel og Søby Sogne. I hele Kommunen var i 1945: 3796 og 7/11 1950: 3941 Indbyggere.

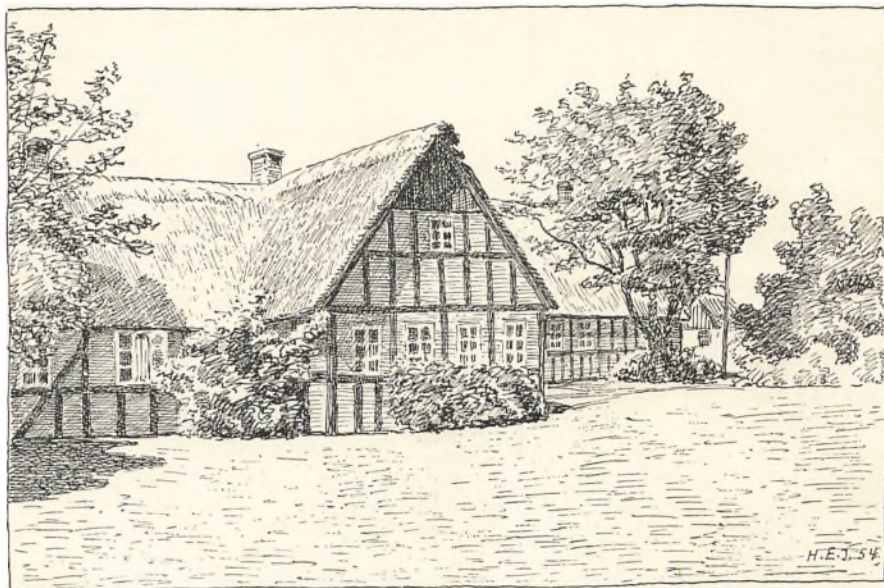
*

Da Voldby Sogns Bønder i gammel Tid var Fæstere til Frijsenborg, hvortil de skulde gøre Hoveriarbejde, er det forstaaeligt nok, at der i Folkeoverleveringen o. 1890 endnu erindredes mange Begivenheder fra Hoveritiden, der ophørte 1850.

I Hoveriets sidste Aartier begyndte Selvbevidstheden hos Bønderne paa Hovmarken at gøre sig gældende, og stod saa Bønderne overfor en Ladefoged eller anden overordnet, der ikke forstod at tage dem paa rette Maade, kunde deres Sindelag forvandles til fuldstændig Trods og Opsætsighed, der kunde føre til ligefrem Vold. Friheden laa i Luften, og Stillingen kunde endog antage en fuldstændig revolutionær Karakter. Hovfolkene vilde ikke lade sig byde, hvad de før havde taget imod. Der skulde ikke meget til for at faa Bægeret til at flyde over. Saaledes hændte det en Dag sidst i 1830erne, at Hovfolkene høstede Havre paa Maars Agre (Mors Agre) ned efter Hammel til. Saa kom Forvalteren, en Tysker ved Navn Larsen, ridende. Han tykte ikke, at en af Hovfolkene høstede godt nok, og saa trak han ham efter gammel Vane et Par over Nakken med en tyk Stok. En anden Karl fra Voldby, Lorens hed han, fandt at dette var urigtigt, holdt Høleen i Land og raabte Hurra. »Saa kom de alle løbende til, baade Høstere og Optagere, knækkede paa Forvalteren, fik ham ned i en Grøft og gik hen paa ham med læppede Træsko. Han havde hvidt i Brystet, det rev de af, og han havde Ringe i hans Øren, dem rev de ogsaa af, saa Blodet flød ned ad hans Kinder. Nu bad han, om de ikke vilde levne Liv i ham, saa vilde han give fire Potter Brændevin. De lod ham da være, og han gik hjem til Gaarden. Men saa tog han

sin Ridehest og red til Hammel til Birkedommeren. Der blev saa tre fængslede som Ophavsmænd. Den ene blev løsladt samme Aften, de to sad i tre Dage. Saa fik de hver en Bøde paa tyve Daler, men nu angav de, at den tredje var Ophavsmanden til det hele, og han blev da atter fængslet. Det var en Gaardmandssøn fra Voldby, og saa hængte han sig i Arresten.«⁵⁾ — Denne Hændelse om Selvtægt hos Hovbonden blev naturligvis husket gennem lange Tider i Voldbyegnen.

En af det sidste Slægtleds Hovbønder, der erindredes længst i Egnen, var Kristen Sø i Voldby. Det berettes, at han gik klædt i en ugarvet

Thygaarden i Voldby, set fra Haven.

Oksehud, »der var bunden sammen om Livet, og Halen, der vendte op i Nakken, hængte og daskede ham ned ad Ryggen«.

Denne Oplysning om Kristen Sø's Klædedragt er af ikke ringe kulturhistorisk Værdi, idet den kundgør, at yderst primitiv Beklædning, som man kender den fra Oldtiden og hos Naturfolk, kunde i vort Land være i Brug i afsides og fattige Hjem til temmelig nær op mod vor Tid.

Paa Hovmarken forbavsede Kristen Sø jævnlig Folk med sin Styrke. En Gang var Hestene kørt i Dynd med et Læs Hø i Engen. Kristen stod og saa lidt paa dette. »Er det noget at spille Tid paa med de Krikker,« ytrede han, hvorpaa han spændte Hestene fra og trak selv Læsset paa fast Jord igen, men hans Træsko gik i Smadder. »Nærensti a barestens ku fo mi Træskow te aa bææ, ku a løwt saa møj, de sku vææ«, sagde han.⁶⁾ — I en anden Optegnelse hedder det, at Konen var arrig, og naar Kristen Sø kom hjem, og hun var i slet Humør, traadte hun op paa hans Træsko og gav ham et Par Lussinger. Han sagde blot dertil: »Aa, Guj bewaares, Kristiane, du er en forfærdelig Kvinde, dersom a vilde røre ved dig, saa kunde a min Salighed knuse dig«, men det kunde den godmodige Mand ikke nænne til.⁷⁾

En Del af de Historier, der fortæller om Kristen Sø's Kræfter, er overdrevne, ligesom adskillige af dem hører til Vandresagnene om stærke Mænd.

Disse Fortællinger om den stærke Hovbonde i Voldby er morsomme nok at læse, men der kan dog ikke blive Plads til at samle dem her. Interesserede kan let stifte Bekendtskab med dem i Evald Tang Kristensens Værk »Jysk Almueliv«. ⁸⁾

Hovfolkene paa Frijsenborg havde deres aarlige Sletgilder, og de skulde da have deres visse Tønder Øl at drikke. Saa havde de en Gang Bud oppe, om de kunde faa mere. Ja, de kunde faa det, en Mand kunde bære. »Saa var de jo lige saa kloge som saa, de faar Kristen Sø af Sted. Han tager en Fjerrild under hver Arm og en halv Tønde i hver Haand saadan i Spundet, og saa havde de nok til deres Gilde for det Sæt.« ⁹⁾

Med denne hyggelige Beretning om Hovfolkernes Sletgilde skal vi afslutte vort lille Bidrag til Voldby Sogns Historie, selv om der kunde være meget andet at dvæle ved, ogsaa i Folkeoverleveringen herfra. ¹⁰⁾

*

NOTER

- 1) V. Thorlacius-Ussing: Billedskæreren Claus Berg (1922), 64—65, 125. Med 2 Fotografier. Traps Danmark VII, 4. Udgave (1926), 313—14.
- 2) Alfred Kaae: Skolevæsenet i Gern Herred (Aarbøger for Aarhus Stift 1945, 127—29).
- 3) Traps Danmark II₂ (1859), 660. 2. Udg. VI (1879), 116. 3. Udg. V (1904), 202.
- 4) Østjysk Hjemstavn I (1936), 146—47.
- 5) Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind II, Nr. 69 (jfr. 67, 68), meddelt af Mads Rasmussen, Skjoldelev. P. C. Hummeluhr i Aarvog for dansk Kulturhistorie 1895, 152—53. Om Hoveriet paa Frijsenborg Godser se Povl R. Povlsen i Festskrift for Frijsenborg-Faurskov Birks Landboforening (1938), 161—64. Aug. F. S. i Aarhusegnens Hjemstavnsbog (1940), 42—44.
- 6) E. Tang Kristensen: Jysk Almueliv Tillægsbind II, Nr. 185. Meddelt af P. C. Hummeluhr.
- 7) Smsts. Nr. 186. Meddelt af Mads Rasmussen, Skjoldelev.
- 8) Se Jysk Almueliv II, Nr. 409—414. Tillægsbind II, Nr. 274.
- 9) Smsts. II, Nr. 414. Meddelt af Peder Skrædder, Videkær, Nørre Vissing.
- 10) Se Jysk Almueliv V, Nr. 400: Røvere i Voldby Holt. VI, Nr. 486: Bondeskonens Modtagelse af en Greve. Tillægsbind V, Nr. 207: Hovbonde stjæler Træ i Frijsenborg Skov. E. T. Kristensen: Danske Sagn VI, Ny Række (1936), Nr. 825: Klog Mand paa Voldby Hede kurerer Hest for Vrid af det ene Ben. Faar en Kaffepunch som Betaling herfor.

Sangforeningen i Salten Skov 1909. — Medlemmerne var alle Træskomænd paa en enkelt Undtagelse nær. Siddende fra venstre: Gdr. Martin Pedersen, Skelsted, Gdr. og Træskomand Frantz Petersen, Skovslund, Træskokarl og Spillemand Kristian P. Kristiansen, Salten Skov, Træskokarl Ole Olsen, Løgelmose. Staaende fra venstre: Træskokarl Niels P. Eriksen, Bækken; Træskokarl Marius Jensen Mathiasen, Glarbo; Gdr. og Træskokarl Peder Jonassen, Bakhjerg. Træskokarl og Medhjælper Ole J. Mathiasen, Glarbo; Gdr. og Træskomand Kristian Olsen, Løgelmose.

Træskomand og Spillemand.

Optegnelser fra Salten og Them.

Af Kristian P. Kristiansen.

JEG er født 24. April 1880 inde i den halvmørke Salten Skov. Min Fader var Boelsmand og Træskomand Niels Kristiansen, Søn af Kristian Pedersen (kaldet Bette-Kristian), Virklund. Min Moder var Ane Marie Dehn, Datter af Skovfoged Dehn, Rødbækhus. Ved min Daab blev jeg kaldt Kristian Peder Kristiansen.

Om min første Barndom husker jeg selvfølgelig ikke ret meget, men jeg kan huske, at vi havde to Træsko-Karle — Søren Gjessø og Niels Henriksen. Sidstnævnte var slem til at drille mig. Han sagde, at jeg var ikke større end en Nisse, og jeg, som gerne vilde være stor, var rigtig godt gal paa ham.

Da jeg var en fem—seks Aar, købte min Fader hos Brødregaard i Silkeborg en Mundharpe for 10 Øre til mig. Og nu begyndte jeg at spille. Efter nogle faa Dages Forløb kunde jeg begynde at spille Brudstykker af enkelte Melodier. Det hørte min Bedstemoder, Madam Dehn, som boede hos os, og hun sagde til Fader og Moder: »Den Dreng hoh' dæltamæ Gihør!« og hun købte en rigtig Mundharpe til mig for 75 Øre, og snart kunde jeg spille alle de Melodier, jeg kunde syngte. Naar en Mundharpe blev falsk i Tonerne, købte Bedstemoder straks en ny; men en Mundharpe, som bliver brugt meget, kan ikke holde Tonen ret længe, og Bedstemoder brugte ikke saa faa Penge for at holde Musiken vedlige.

En Lørdag sagde Bedstemoder til mig: »Vil do mej te Selkiborre i Daw? Vi ka kjøe mæ Meckel Jensen«. Og jeg var straks parat, men jeg anede ingenting. Da vi var kommen til Silkeborg, drejede Bedstemoder hen ad Vestergade

og gik ind hos Musikhandler Brødregaard, og jeg fulgte bagefter. Efter at have hilst, sagde Bedstemoder: »Ka' a kjøw' en Harmonika?« — »Ja, her er en, den koster 10 Kr.«. Bedstemoder var vant til at prutte, hun bød 9 Kr. og fik den. Men nu vilde Bedstemoder høre, om »Daasen« kunde spille. »Ja, jeg kan ikke spille paa Harmonika«, tilstod Brødregaard, »men min Søn kan!« Og saa kom Arnold, og han spillede »Hejdelit, kom her om«, som var paa Mode paa den Tid, og saa var Bedste tilfreds. — Og Harmonikaen var til mig — min højeste Drøm var gaaet i Opfyldelse. Jeg kunde næsten ikke fatte, at det var rigtigt, for jeg havde saa mange Gange drømt, at jeg var Ejer af en Harmonika, og naar jeg saa vaagnede, var det kun en Drøm.

At spille paa Harmonika er ikke det samme som at spille paa Mundharpe, og det varede jo noget, inden Fingrene kunde finde de rigtige Taster; men efterhaanden blev jeg helt knøv til at spille, og Bedstemoder glædede sig ofte over at høre mig spille.

Jeg var den yngste af Børnene, jeg havde to Søstre: Karoline og Marie, som var henholdsvis 7 og 6 Aar ældre end mig; jeg vilde jo gerne med til Bal, naar Søstrene skulde af Sted, men det var de vist ikke saa begejstrede for. det hed sig altid: »Nej, du skal blive hjemme hos Bedstemor!« Men naar Bedste hørte det, sagde hun gerne: »Hves do ka' læ' none nøj Støkke, saa ska' do dølentamæ mej!«.

Da jeg var i 11-Aarsalderen var jeg første Gang ude at spille. Det var en Søndag Aften. Nogle unge Mennesker fik Lyst til en Svingom, de henvendte sig til en gammel Spillemand, kaldet Mikkell Svinsø, om at spille for dem, og der var ikke noget, Mikkell hellere vilde, men der fandtes ingen Streng paa Fjolen, og saa kan man jo ikke spille paa den. Og saa kom der Bud til mig, og jeg fulgte glad med. Der var mødt ikke saa faa unge Mennesker i Forsamlingshuset. Salten Skov var paa den Tid befolket af ca. 30 Træskokarle, og der var jo ogsaa en Del Tjenestekarle af noget yngre Alder. Af Piger var Antallet knap saa stort, dog var der mange Tjenestepiger og hjemmeværende Piger paa Gaardene samt nogle Sypiger og Væversker. Det blev en uforglemmelig Oplevelse for mig, at jeg kunde spille til Bal, og da der blev opkrævet Spillemandspenge til mig, og de fleste Karle lagde 25 Øre i Hatten, blev der en rigtig pæn Fortjeneste til mig. Hvor mange Penge, jeg fik, husker jeg ikke, men de klingerede dejligt i Lommen. Og jeg besluttede, at jeg vilde være Spillemand og tjene mig rig. Bedstemor havde nemlig fortalt, at hun kendte en Mand, der havde tjent sig en Gaard ved at spille.

Efterhaanden fik jeg Lyst til at spille Violin og gik ned til vor Nabo, Træskomand Frederik Klemp, og laante hans Violin; men jeg kunde ikke rigtig spille paa den i Førstningen, men jeg kunde stemme den. En Dag fik vi Besøg af et Par af vore Naboer, Mikkell Svinsø og Rask Hus. De var begge i løftet Stemning. Mikkell havde Fjolen med; han havde turet rundt i nogle Dage — spillet eg drukket meget, og var i sin deprimerede Tilstand kommet til den Erkendelse, at Fjolen var Skyld i al hans Elendighed, og han vilde nu skulle sig af med det kæreste, han ejede, og han havde udset mig til Arvtager og Afløser. Mikkell havde været med i Krigen 1848—50, og som en Slags Svanesang spillede han nu mange af Krigssangene fra den Tid: Dengang jeg drog afsted, I Natten klam og kold, Holmens faste Stok, Frejdig skal du stande højt med oprejst Pande og flere. Rask Hus, som hverken kunde læse eller skrive, kunde synge, og han kendte Teksten til alle Sangene, som Mikkell spillede. Det var kosteligt at høre paa de to Mænd — Mikkell spillede, saa Tarmstrengene skreg, og Rask sang med sin rungende Basstemme, saa Ruderne klirrede, og Bedstemoder morede sig. En Gang imellem raabte hun til Mor, som befandt sig i

Køkkenet: »Ane, kom aa gi dem en Punsch, faa de æ dælentamæ de' sjowest a hoh hoe læng!«

Foruden at spille, skulde jeg jo lære at læse, og jeg fik min Undervisning hos Træskokarlen Søren Gjessø. Søren kunde lave fine Gjessø-Træsko og var ogsaa hvad man kaldte godt lært. Han var af den gamle Skole og var af den Formening, at intet kunde læres, hvis ikke det blev banket ind. — Min Søster Marie, som ogsaa havde læst hos Søren, kom en Dag hulkende ind til Mor og klagede med de Ord: »Han-han-han na-na-na-nappede mig!« Det gik ikke saa galt for mig, jeg slap med nogle Ryk i mine smaa Øren, men blev dog efterhaanden rigtig god til at læse, og da jeg kom i Skole, kunde jeg klare mig for de bedste i 2. Klasse.

I Skolen skulde vi jo lære mange Ting, bl. a. var der noget, der hed Regning, og det var et uløseligt Mysterium for mig, og naar jeg saa var oppe hos Lærer Nielsen for at fremvise mine Regnestykker, var de som Regel forkerte. Degnen tog mig saa i Skuldrene og ruskede mig, saa jeg blev ør i Hovedet. Naar saa Degnen forklarede, at det Tal skal staa paa Eernes Plads og det der skal paa Tiernes Plads, saa løb det rundt i mit stakkels Hoved.

Kresten Hull fra Stenhule var den dygtigste Dreng i Skolen. Han kunde regne næsten hver Opgave, der blev ham forelagt. Jeg kom nu til at sidde ved Sidén af Kren Hwoll, som vi kaldte ham, og han regnede mine Stykker for mig, men saa maatte jeg til Gengæld staa ham bi, naar Degnen skulde drillles. Og jeg fandt det mest fordelagtigt at staa mig godt med Kresten, for han var baade den dygtigste og den stærkeste Dreng i Skolen — det sidstnævnte var det afgørende, for Kresten bankede de Dreng, som vilde forulempe mig.

Der har alle Dage eksisteret to Partier blandt Bakbjerg Skolens Elever. De Elever Nord for Skolen passerede over Bækken og blev kaldt Bækkere, de som passerede ad Ry—Saltelvejen, kaldtes Landevejere. De to Stater laa altid i Krig med hinanden, og mange er de Braavalleslag, som er udkæmpet paa Skansen ved Bakbjerg Skole. Det siger meget, naar man i en Hær har nogle stærke Fortropper. I min Skoletid havde vi Kren Hwoll, og saa havde Laurs Wollesen nogle stærke Sønner, dog var de ikke Slagsbrødre — stærke Folk slaas sjældent —, men naar de viste sig paa Krigsskuepladsen, flygtede Modparten gerne. Landevejerne havde dog ogsaa nogle Kærnetropper. Der var Peter til Rasperansen, Ingeman til Knuds, Thorvald i æ Barre og Rasmus i Valborgkær o. fl.

Jeg blev konfirmeret den 1. April 1894, og den 7. April drog jeg til Tjeneste hos Jens Snedker, og Bøgen var da udsprungen. — Jens Snedker boede i Nørreløndal i Salten Skov. Han var Enkemand og 73 Aar. Ejendommen var paa 28 Tdr. Land Ager og 10 Tdr. Land Skov. Besætningen var 6 Køer, 5 Faar samt Hesten Hans, som var 18 Aar. Paa denne Gaard skulde jeg være Karl og min Søster Marie skulde være Husbestyrerinde. Vi skulde hver have 50 Kr. for 7 Maaneder.

Jens Snedker var Morgenmand. Vi kom op Kl. 4, men vi var færdige til at gaa i Seng Kl. 8 Aften, hvis vi vilde, og Jens saa helst, vi gik i Seng ved denne Tid. Jens Snedker var hvad man kaldte forfalden, han drak Ølhøvl ustandselig hele Dagen, og var vel ikke helt ædru nogen Tid. Men han var en retskaffen Husbond og tillige en munter og spøgfuld Mand. Det kunde jo hænde, at Jens blev noget modløs, men naar jeg saa spillede paa Violinen og min Søster sang til, blev Jens glad og oplivet.

Jens Snedker solgte Gaarden i Oktober, og han rejste til en Datter, som var gift med Frederik Dehmut, Gjelleruplund ved Hammerum, hvor han døde Aaret efter. Jeg rejste saa til Voldbygaard (den østlige). Ejeren var Johannes

Laursen. Jeg skulde have 90 Kr. i Løn for 13 Maaneder. — Paa Voldbygaard havde de 3 Heste, Føløget Lise, Klaus, som vilde bide, samt Plagen, som vilde sparke. Der fandtes 6 Køer, nogle Ungkreaturer, 10 Faar og en Vædder. Der blev rigeligt af Arbejde paa Voldbygaard, men ogsaa rigeligt af Mad. Johannes sagde: »A misune je sgu it' det I ka' spis'«. Og jeg elskede ham for disse Ord.

Det blev en streng Vinter 1894—95. Det begyndte at sne 4. Juledag 1894, og jeg tror det sneede hver Dag til sidst i Marts 1895, tillige frøs det sommetider henved 30 Grader. Der findes næsten ikke Vand i Jorden ved Voldbygaard; der var en Brønd paa 40 Alen, men den gav kun saa meget Vand som man skulde bruge til Madlavning. Saa var der en Brønd ved Tørvemosen, som laa 400 Alen fra Gaarden, og dér maatte jeg hente Vand til Køerne, fragtet i en Mejerispand paa en Slæde. Da vi ingen Roer havde, drak Køerne en Mængde Vand. De rare Kvinder — Konen Karen og Datteren Ane — skulde jo ogsaa bruge Vand til Opvask og Rengøring, og dette Vand maatte jeg ogsaa hente; men de gode Kvinder ynkedes tit for mig og gav mig mange Gange et Stykke Søsterkage eller en kold Pandekage, og jeg var dem taknemlig derfor.

Der var jo megen Snekastning den Vinter. Vi skulde møde med en Mand hver Dag, og det blev ogsaa mit Job at kaste Sne. Vort Distrikt strakte sig fra Hulbækbro paa Horsens—Silkeborg Landevejen til Faarbækbro ved Silkeborg Skel, og Vejen skulde gerne være ryddet, for der kørte Postvognen Brædstrup—Silkeborg. Tillige skulde der kastes Sne paa Ry Landevej fra Virklund til Skibsted, saa det blev til ca. trekvart Mil ialt.

Naar jeg kom hjem om Middagen, skulde jeg have Køerne og Hestene vandet, og det blev sommetider hen paa Eftermiddagen, før jeg naaede Gerningsstedet, der undertiden var en halv Mils Vej fra Voldbygaard, og det hændte, at man var færdig med Snekastning, naar jeg mødte. Snefogden, P. Elling, sagde da: »Ja, no ka do sali gaat go hjem.« Men Hjemturen var det værste; det var godt opad hele Vejen til Voldbygaard, og de tunge Træskostøvler var strenge at faa trukket gennem den dybe Sne. Men jeg kom dog hjem hver Gang; og saa begyndte jeg igen at hente Vand hjem.

Ja, det var en streng Vinter for mig, og jeg bad tit til Vor Herre om godt Vejr. Da Sneen smeltede, og Jorden var bleven bar, var vi naaet ind i April, og da blev Dagene lange og milde. — Det blev ogsaa en varm Sommer det Aar.

Til November rejste jeg hjem for at lære at lave Træsko. Min Fader lavede gode Træsko, og han vilde selv lære mig op. Ja, saa begyndte jeg da paa at lave Træsko; men det er slet ikke saa let at lave Træsko, for det beror mest paa Øjemaal; men naar man har en god Mester til at vejlede sig, gaar det. Om Forarbejdning af Træsko se Østjydske Hjemstavn 1946 Side 146.

Jeg havde naturligvis haft Fiolen med til Voldbygaard og spillet, naar jeg havde Tid. Nu syntes min Fader, jeg skulde lære at spille efter Noder, og jeg kom saa i Lære hos en ung Lærer i Bakbjerg; jeg havde gaaet i Skole hos ham en kort Tid efter Lærer Nielsens Død.

Det gik ikke saa godt med at spille efter Noder; jeg havde jo spillet udenad saa længe, at jeg straks kunde spille alle de Melodier, jeg kunde synge, men det var mig ikke muligt at lære en ny Melodi efter Noderne. Efterhaanden fandt jeg dog ud af nogle Fiduser ved de underlige Tegn og Kruseduller. Jeg blev dog aldrig en dygtig Nodelæser. — Saa kom jeg i Lære hos den berømte Spillemand Kresten Pedersen, Hvidmosebækker (se Østjydske Hjemstavn 1946 Side 152). Kresten var en overmaade dygtig Spillemand, men desværre var han tit fuld, og saa var Undervisningen ikke saa god. Det hed sig saa: »Har du ordentlig fat paa Buen — og du

ska' fandenhuggemæ ta'r din snotte Nies!« Og tit maatte jeg nøjes med den Undervisning. Det skete, jeg kom med Kresten ud at spille til Dans, og det var jeg stolt over. Kresten havde ellers en fast Makker, Fløjtenisten Ejler Karlsen; han var lige saa dygtig Spillemand som Kresten, saa det var en Fryd at høre de to Spillemand spille.

Jeg lavede saa Træsko om Vinteren; men om Sommeren, naar Solen skinnede, var det trangt at være spærret inde mellem fire Vægge, og jeg drog ud i Tørvemosen og lavede Tørv. Jeg gav mig ogsaa af med at slaa Kløver og Græs, og i Høst tog jeg fat paa Mejeredet og kunde tjene halvanden Krone om Dagen samt Kosten.

En Aften kom Kresten Jørgensen, Virklund, til mig og bad mig om at spille sammen med sig; hans Makker, Jens Nielsen, var død, og jeg var straks villig. Vi skulde have 9 Kr. for en Aften; jeg fik de 5 Kr. Naar de unge i Virklund holdt Bal, mødte Jørgen Rolle altid; hans Kone blev hjemme ved de smaa Roller. Jørgen var en flittig Danser; han dansede hver Dans, der blev spillet. Han dansede hele Tiden med Pibe i Munden; men naar han dansede Hopsa, kneb det med at holde Ild i Piben.

I Virklund var der to Koner, som ogsaa gik til Bal sammen med de unge; det var Thea i Brugsen og Marie Pottemagers. De to Koner saa godt ud; de var udmærkede at danse med, saa de fik lige saa mange Danse som de unge Piger.

I Them boede der en Spillemand Adolf Nielsen, ja, han var mere end Spillemand, han var Kommis, Hønsemand, Spillemand, Sangdirigent, Medicinfabrikant og Maler. Adolf fik stiftet en Sangforening i Them, og der blev jeg syngende Medlem som anden Tenor. Sangforeningen blev døbt »Kronjyden«. Sammensætningen var: Tenorer: Laurs Skomager, P. Kusk, Niels Olsen, Kresten Andersen. 2. Tenor: Laurs Peter, Asbjørn, Iver, Kr. Kristiansen. 1. Bas: Aunbøl, Niels Nielsen, Søren Petersen. Og de udmærkede Andebasser: Bager Hansen og Kristian Laursen. Efterhaanden kom vi til at syngt helt pænt, og det var dejlige Aftener, vi tilbragte sammen.

Det blev nu bestemt, at Adolf og jeg skulde spille i Them til Bal. Vi spillede to Violiner, prima og secunda, en udmærket Besætning til de gamle Danse, det gav en udmærket Takt, og naar Sekundanten havde godt Gehør kunne han faa det til at bruse, saa det kunde suge i Mellemgulvet.

November 1900 rejste jeg paa Dyrehavegaards Højskole ved Vallø — Forstander O. P. Jensen, en kendt Foredragsholder, en god Mand, hvem jeg har meget at takke for. — Jeg kom nu paa Skolebænk sammen med Kresten Hull. Paa Skolen spillede jeg tit Sangene til og ved Foredragene; jeg spillede ogsaa Duetter sammen med Lærer Carlsen, og det gav ogsaa en Del Øvelse. — Paa Skolen lærte jeg en Karl at kende, som jeg senere har haft meget med at gøre. Det var Jens Christian Pedersen fra Tesebølle — nu hedder han Skjoldgaard; han er berømt som Oplæser. Jens Christian digtede en Sang, og jeg satte Melodi til; det var min første Komposition.

Efter Hjemkomsten fra Højskolen tog jeg fat paa Træskohaandværket — senere fik jeg fat paa Tørvespaden og Leen, og saa spillede jeg naturligvis, naar der var Tid dertil.

I Sommeren 1901 døde Kren Piesen, og Carlsen manglede en Makker; og nu kom jeg saa til at spille sammen med den dygtige Spillemand. Vi fik efterhaanden megen Søgning, og det var paa Grund af Carlsens Dygtighed. Vi spillede i Glarbo, Salten, Them, Gjessø, Funder, Alderslyst og Silkeborg og mange flere Steder. Det hændte, at Carlsen ikke kunne assistere mig; jeg havde saa andre Kolleger: Kresten Kristensen, kaldet Kresten

til Karls, og Snedker Thorvald Laursen, Them, og førmtalte Adolf Nielsen.

Det var fornøjeligt at spille til Dans paa den Tid. Naar vi spillede en Rheinländerpolka, drejede alle rundt paa samme Tid som efter Kommando, og det var smukt at se paa. Ligeledes saa det flot ud, naar der dansedes Tyrolervals eller Tyrolerhopsa, og de dansende fulgte Takten. De fleste Steder var der gerne een eller flere Fordansere eller første Begyndere ved Dansen. I Salten var det Landpost P. Gaardsted og Rasmus Andersen; de kunde udholde at danse hver Dans en hel Aften uden at trættes. Saa var der Martin Jensen, der var en flot Danser; han gik aldrig ud af Takten. I Them var Rasmus Andersen og Kristian Pejzen Favoritterne; de kendte alle de forskellige Danse, som brugtes paa den Tid, og det var mange. I Them dansede man, foruden de almindelige Valse, Polka, Hopsa, Rheinländer, Wiernervalse, ogsaa Femskift, Fætimmikkel, Syvspring, Pariserpolka, Polonaise og mange andre. Som Turdans brugtes meget Trekant, Firetur, Sekstur, Skubkontra, Berlinerkontra, Klappfinale o. fl. — I Gjessø mødte tit Kresten Andersen, naar de unge holdt Bal; han var en fortrinlig Danser, og han var gerne første Mand paa Gulvet, og de unge Piger undsaa sig ikke for at danse med den gifte Mand. Anderledes gik det for Zakarias, som ogsaa var en udmærket Danser; men naar Pigerne ikke vilde danse med Zakarias, dansede han med sig selv, og det kunde hænde, at han blev grov; men saa traadte Peder Gustav til, og saa blev der straks Ro. Peder Gustav var en Slags Justitiarius ved Ballerne i Gjessø; han var Mand for at skabe Ro og Orden. Forresten gik det altid pænt og sømmeligt til ved Ballerne der. Der fandtes mange kønne Piger og mange flotte Karle, og man dansede pænt i Gjessø.

I Efteraaret 1909 kom jeg ud paa en længere Musiktourne. Min førmtalte Højskolekammerat Jens Christian Skjoldgaard, som da var blevet en dygtig Oplæser, arrangerede en Oplæsningstourne med Musikledsagelse, og han hyrede følgende fire Spillemand til at spille Sangene til de Komedier, han læste. Musikerne skulde ogsaa spille Underholdningsmusik og tillige spille til Bal bagefter. Turen varede 14 Dage. Musikerne var Kristian P. Kristiansen, Salten Skov, Peder Jensen, Langballe, Niels Fisker, Silkeborg, Peder Bøtke, Østbirk. Første Dag gik Turen til Rødding ved Viborg. Vi var indkvarteret hos Sognefoged Peter Thorup (en Højskolekammerat), hvor vi nød god Forplejning, spillede til Koncert om Aftenen i Forsamlingshuset, og Skjoldgaard læste »En Søndag paa Amager«, sang Sangene til Musikledsagelse. Derpaa spillede vi atter Koncert og spillede tilsidst op til Bal.

Fra Viborg tog vi til Ringkjøbingegnen, hvor vi optraadte bl. a. i Thim og paa Holmsland, begge Steder under stor Tilslutning og vældigt Bifald. I Hjortlund ved Ribe var der ligeledes samlet mange Mennesker, og Publikum var særdeles godt tilfreds med vor Præstation. Fra Brørup St. kørte vi med Dagvogn over Grænsen til Rødding, hvilket tog 3 Timer. Vi spillede i det flotte, gasbelyste Forsamlingshus og lønnedes med rungende Hurraraab. Fra Rødding tog vi med Vogn til Øster Lindet; vore Instrumenter blev pakket ned i Vognen, og selv gik vi to og to ud af Byen, for at Tyskerne ikke skulde anholde os. Vi blev indkvarteret hos Mads Mygind i Øster Lindet, og optraadte om Aftenen i det elektrisk oplyste Forsamlingshus. Deltagerne gav os et dundrende Hurra. De paafølgende Dage var vi i Agerskov og Kastvraa. Sidstnævnte Sted var mødt 119 Mennesker, og vi fik vældige Klapsalver. Størst var Tilslutningen i Halk, hvor Forsamlingen talte 300 Mennesker. Jens Christian læste »I Mørke« og høstede bragende Bifald. Dansen sluttede først Kl. 2. Næste Dag løste vi Billet fra Haderslev til Silkeborg. Tournéen var endt. Den havde været en

stor Oplevelse for vi simple Spillemand. — Vi fik 15 Kr. pr. Stemme pr. Aften og fri Station paa næsten hele Turen — og Pengene var noget værd!

Nu skulde jeg jo saa til at tage fat paa Træskoværktøjet, men det var blevet mindre godt med dette Haandværk; thi der var blevet anlagt mange Træskofabrikker, som kunde lave flere hundrede Par Træsko pr. Dag. Der blev snart Overproduktion, og mange Træskomænd maatte søge sig andet Erhverv, og derved gik en stor Del af Hjemmeindustrien til Grunde, og det var vist ikke saa godt.

Jydske Spillemand paa Tourne i Vestjylland og Sønderjylland 1909.

Fra venstre: Kristian P. Kristiansen, Salten Skov, Peder Jensen, Langballe, J. Chr. Skjoldgaard (Oplæser), Niels Fisker, Silkeborg, Peder Bøtker, Østbirk.

Jeg var Leder af en Sangforening i Salten Skov, og vi havde mange fornøjelige Timer sammen. Vi holdt vore Øvelser hos Kristian Olsen, Løgelmosen, en Gang om Ugen, alle mødte næsten hver Gang, og Sammenholdet var saa godt, at det var en Fornøjelse. Sangforeningens Medlemmer var: Kristian Olsen, Ole Olsen, Niels Olsen, Ole Mathiasen, Søren Enevoldsen, Jens Peter i Hyttekær, P. Jonassen, Marius Mathiasen, Kresten Korporal, Niels P. Eriksen, Peter Alfred, Martin i Skelsted og Frantz i Skovslund.

Jeg ønskede nu at blive gift, men da jeg ikke mente at kunne tjene til Udkommet ved at synge og spille, søgte og fik jeg Pladsen som Uddeler i Pindstrup Brugsforening. Jeg giftede mig saa med Karen te' Ras Knudsens, og det var godt gjort! Bryllupsrejsen gik til Pindstrup.

Pindstrup var en gammel By, som oprindeligt hørte under Skafføgaard, og ejedes af Jakob Scavenius Estrup. Og endnu var de fleste Gaarde i Pindstrup Forpagtergaarde; der fandtes kun et Par enkelte Selvejergaarde i Pindstrup By, men der er mange gamle Huse, eller var. For nogle Aar siden udbrød en stor Brand, som lagde mange Huse og Gaarde øde.

Vi fik god Handel i Pindstrup — Omsætningen steg til det dobbelte, og vi fik en god Løn efter den Tid (3000 Kr. for et Aar i 1912). Men saa udbrød der Revolution blandt Brugsforeningens Medlemmer, og Foreningen ophævedes.

Vi fik saa Plads i Stenild Brugsforening pr. Hobro. Stenild er Kirkeby. Befolkningen var gammeldags i Klædedragt og Skikke, men solide. Paa Landbrugsgets Omraade var Stenild dog forud for sin Tid. Jens Stensgaard var en fremmelig Mand, hvad angik Planteavl. Kresten Vadgaard var landskendt som Hesteopdrætter. Kresten Vestergaard var førende paa Kvægavlsomraadet.

Stenild Brugsforening havde ingen stor Omsætning, og vor Løn var kun lille, og da vi havde faaet to Børn, skulde der jo mere til for at leve. I 1916 flyttede vi hjem til Salten Skov og overtog min Faders (Niels Kristiansens) Ejendom.

Medens jeg var Uddeler, havde Violinen hvilet det meste af Tiden, men efter at være flyttet til vor Hjemegn fik jeg Lyst til at spille igen. Men nu var min Makker, Carlsen, gaet af Mode, og jeg kom til at spille sammen med Kresten Korporal og hans Søn, Svend. »Bette Swænn«, som han blev kaldt, var en Svend til at spille; han havde lært hos den dygtige Thorvald Rasmussen i Silkeborg.

Men der var mange flere Spillemand i Them Sogn, saa mange, at vi startede et helt Orkester bestaaende af Bette Swænn, Kristian Enevoldsen, Johan Pedersen, Korporalen, Hermann Sørensen, Kristian P. Kristiansen, og Dirigent var Anton Pedersen. Vi afholdt en Del Koncerter omkring i Sognet og tjente en Del Penge. Men der kunde jo ikke blive Musik nok til alle vi Spillemand i Them Sogn; men saa var der andre Steder, hvor der var for faa Spillemand, f. Eks. i Nørre Sneede, hvor Hans Jensen, kaldet Hans Hywle, regerede. Hans Hywle var næsten eneraadende for Musik i flere Miles Omkreds, og han manglede tit Assistance, og tit kom der Bud efter 2—3 Mand. Johan Pedersen og Hermann Sørensen var dog dem, der tiest blev foretrukket. De betjente henholdsvis Basun og Kornet og kunde lave en nydelig Blæst.

Efter den første Verdenskrig skete der en stor Forandring paa Dansens og Musikkens Omraade. »De unge begyndte at storke«, som man sagde, og det vakte en voldsom Protest fra de ældres Side, — ja, i Glarbo Forsamlingshus blev det forbudt at storke; det var i 1917. Det var heller ikke noget kønt Syn at se paa de dansende; nogle svajede, andre vrikkede næsten helt til Gulvet, nogle sparkede baade bagud og til Siden. Mette Kirstine, en Kone paa 75 Aar, overværede engang et Bal, for som hun sagde: »A ka' godt li' aa si', nær di ung' doense!«. Men hun fik ikke set nogen Dans, for der var ikke nogen, som dansede. Der gik en Karl og skød en Pige foran sig fra det ene Hjørne af Salen til den anden Side og tilbage igen. »A sad aa tænt: Vil di da it snoh te aa begynd' aa doens?«

Ingen kan staa imod Tiden, og hvor nødigt vi vilde, maatte vi tilsidst spille det moderne Skidt, og det faldt mig meget tungt at spille de aandsforladte, melodiløse, taktløse Danse, og jeg fik aldrig lært at spille, hvad man kalder Jazz, maaske fordi det ikke interesserede mig at spille et Stykke, hvor Metodien er blevet væk.

Men de nye Danse fordrede en Omlægning og anden Sammensætning af Orkestret. Nu blev Trommen Hovedinstrumentet. Ja, bare man havde Tromme med, var det godt. Men Hovedinstrumentet er nu Klaver, men for at faa Klaver med, maatte vi selv skaffe et, og min Søn, Bette Niels, fik Tjansen med at spille paa det, og det vakte vel en Del Uvilje, for Klaver gjorde det jo ud for mindst to Stemmer. Bette Niels begyndte som 10—11-aarig at spille til Bal sammen med mig, og han strøg da en udmærket Sekondviolin.

Jeg spillede ogsaa tit sammen med Søren Frederiksen (Organist ved Them Kirke), Vi spillede dog ikke Kirkemusik, men det troede de unge maaske, for en ung Knægt stillede sig foran os med skrævende Ben og forlangte at faa

»noj moderne, faa vi vil sku et' ha' di hie gammel Salmel«. — Nej, de vilde have Jazz, som de ikke kunde danse, og jeg kunde ikke spille det.

Det blev nu ikke saa morsomt at spille til Bal som før i Tiden; da kunde gamle og unge more sig sammen, men det var umuligt nu. Naar vi spillede en gammel Vals eller Polka, nægtede de unge at være med, og spillede vi Foxtrot eller Tango, sagde de gamle: »De' æ jo et aa dons, di bare goh; een ka' s'gu sajt faa gaan nok te hvædaw!«. Og saa fik Spillemandene Utak af baade gamle og unge — og det var udelukkende deres Skyld, at Folk ikke morede sig.

For at faa Klaveret fragtet fra det ene Sted til det andet, maatte der jo Lastbil til, og vi lejede saa enten Emil fra Glarbo eller A. Johansen, Rodelund, til at køre for os, og det blev sommetider lange Ture. Vi kom tit til Funder, hvor vi spillede sammen med Jens Magnussen. I Lemming spillede vi sammen med Sogneraadsformand Jens P. Jensen og Barber Kresten Møller. I Ans spillede vi sammen med Riberholt og Carsted. Sommetider kom vi helt til Brande for at spille.

Det var en stor Lettelse at spille til Bal efter at have faaet Klaver med; thi Klaveret udfylder mange Tomrum i de moderne Danse, saa der kan blive en lille Smule Mening i Foretagendet. Det skal dog siges, at der findes mange kønne og indsmigrende Dansemelodier, særlig af Tango og Valse, men rigtig Jazz, hvor man aldrig naar at blive helt færdig med en Tone, før den næste er forfalden til Anslag, den virker jo noget radbrækkende; det faar endda være, men naar man jazzificerer en køn Melodi som »Det var en Lørdag Aften«, og paastaar, at Komponisten vilde grine sig ihjel, hvis han hørte den paa den Manér, saa maa man græde — og det tror jeg ogsaa Komponisten vilde.

Folketro og overtroiske Meninger.

Optegnede af R. P. Randløv.

VII. Sæd og Høst

De første tre Haandfulde Sæd, der saædes om Vaaren, blev nogle Steder saæet idet man nævnede den treenige Guds Navn.

Rugen skal kunne skjule en Lærke om Paaske og en Krage om Pinse. Den indavlede Rug skal helst være optorsken til Jul, vor Herres Ansigt findes paa Rugkærnsens spidse Ende, derfor skal Rugkærner være virksomme til at skyde Hekse med, naar de har klædt sig i Dyreham. En Mand, der havde forskrevet sig til Fanden, løb, da den Slemme kom efter ham, hen og gemte sig i en Rugmark. Der turde Djævlen alligevel ikke gaa ind og tage ham.

Til Sengehalm bruges mest Rughalm, var der Boghvedehalm i Ægtesengen, fik Børnene rødt Haar.

Det sidste Neg i Høst kaldes Stodderen eller Enken, og den Pige, der bandt op »tog op« efter Forkarlen, skulde skynde sig at faa Neget bundet. Kunde Karlen naa at faa et Baand snoet og faa Optageren og Neget bundet sammen, før hun var færdig, skulde hun havde en Enkemand. Naar Høstkarlene strøg Leen, maatte Optageren ikke binde de sidste Straa, der var høstet, før Strygningen var forbi, og han igjen begyndte paa Høstningen. Gjorde hun dette, skulde hun give Brændevin. Samme Straf eller Bøde idømtes ogsaa den fremmede, der kom til under Høstarbejdet, og uden at tænke over det prøvede en af Høstfolkernes Leer, derfor forsøgte man ogsaa tidt at faa ham narret til at prøve Redskaberne.

Gamle Veje og Vejspor paa Silkeborgegnen.

Af Chr. Heilskov.

For den, der har lidt Sans og Hjerte for »Landet der svandt«, vort Hjemland, som det topografisk præsenterede sig i de svundne, nu forglemte Tider, har det en egen Charme at fordybe sig i gamle Landkort. De sætter Interessen og Fantasien i Sving. Desværre er disse gamle Kort svære at opdrive, fordi Folk nu engang under deres Færden rundt i Landet selvfølgelig søger det, som er »up to date«, og det kan man ikke fortænke dem i. Og saa dur de forældede Kort jo ikke mere som Handelsvare. Godt dog at de er tilgængelige paa de større Biblioteker.

Der findes Oversigtskort over Danmark et godt Stykke tilbage i Tiden; men som topografisk Materiale er de nærmest Kuriosa, fordi de blev udført paa Grundlag af Dagsrejsers Varighed. Og var det saa daarlige Veje (hvad de fleste var), saa kan man jo nok forstaa, at Resultatet undertiden kunde blive noget overraskende. De første virkeligt opmaalte Kort blev udgivet af Videnskabernes Selskab i Aarene fra 1766 til omkring 1830'erne (i det følgende betegnet som V. S.). De giver gode Oplysninger om Jordoverfladens Beskaffenhed (Skov, Hede, Moser, Agerland o.s.v.), de har Signaturer for Kirker, Byer, Gaarde, Møller m. m. og angiver alle de da brugte Veje mellem Købstæder og Landsbyer. Men ved nøjere Prøvelse viser det sig, at disse Vejes nøjagtige Forløb ikke er til at lide paa.

Vi skal nu se lidt paa Vejnettet i Silkeborgs sydlige Opland.

Ja, hvordan kom man nu i gamle Dage sydfra til Silkeborg? kunde man nok spørge. Der førte ikke i 1787 nogen statelig asfalteret Chaussé derhen. Silkeborg var jo dengang ikke nogen Købstad, ikke engang en By. Men der laa derimod et Slot, der senere blev til en Herregaard, som havde Gods rundt om i Egnen. Og derfor havde ogsaa mange Mennesker Ærinde derhen. Desuden udgik der ogsaa Veje derfra til andre Verdenshjørner.

Paa Grund af Silkeborgsøernes Spærring gik der (og gaar endnu) kun faa Veje fra Tyrsting-Vrads Herreder over Søbækkenet til de nordlige Egne. Der var nu først den gamle, af Studedrifterne meget benyttede Landevej fra Horsens over Bræstenbro og Søndervissing til Rye Mølle og videre nordpå (se nærmere Østj. Hjemst. 1945, S. 122—27) og saa Vejen gennem Virklund over Passagen mellem Almindsø og Brassø-Vejlsø til Silkeborg. Dog fandtes ogsaa i 1787 en Vej fra Virklund gennem Vesterskoven øst om Ørnsø til Silkeborg, men den var vist nærmest heregnet paa Skovbruget.

Nu gaar der 3 Amtsveje gennem Them Sogn, alle stilende mod Passet mellem ovennævnte Søer (den fra Rye er jo som Amtsvej af ny Dato). De mødes alle i Rodelund. Denne lille By kender V. S. ikke saalidt som

Mansas Kort fra 1860—61 og Gyldendals Amtskort fra 1903—04. Man skal helt op til 1920'erne for at finde den paa Geodætisk Instituts Kort. Hvor Rodelund nu ligger var der i 1787 sammenhængende Skov, som strakte sig hen ad Salten til. Den meget lille Them Skov er en Rest af den. Og forøvrigt findes der mellem Salten og Rodelund ikke faa Trægrupper som minder om denne fordums Skov. Nej, Vejen til Silkeborg faldt ikke paa dette Sted; men det kommer vi siden til.

Fra Rye gik før ligesom nu Danmarks maaske mest pragtfulde Vej nord om Salten Langsø og gennem Rye Sønderskov til Salten. Den var en af de store Hovedveje fra Østkysten til Ringkøbing (Jydske Samlinger 5. R. VI, 228—39). Den er dog først fra Hjöllund (hvor den stødte til den gamle Horsens—Ringkøbing Vej) angivet som Hovedvej af V. S. Her i Salten var der en Kro i 1713. Den maa vist paa et senere Tidspunkt være nedlagt, thi i 1839 bekendtgøres, at der samme Aar er oprettet en Befordringsstation i Salten By med Værtshus samt at Sognefoged Jens Laursen er udnævnt til Opsynsmand ved Befordringsvæsenet der. (Aarhus Stiftstid. 30/8 1839). I »Jydske Samlinger« (anf. smst. S. 237) har jeg skrevet, at den gamle Vej førte fra Salten til Them ad den nuværende Bivej. Det er jeg imidlertid betænkelig ved, thi paa V. S. ses den afsat syd for Them By og gik (nu er Vejen udslettet) over til Hjortsballegaardene og videre som nu til Asklev, Sebstруп o.s.v. ud over de store Heder. Efter dette ser det ud til, at man for at komme fra Salten til Them har maattet gøre en vinkelret Omvej.

Fra Salten gik der altsaa ingen Vej nordpå. Byen laa paa en øst-vest gaaende Rute. Derimod kom der en Vej sydfra over Brædstrup og Addit. Fra sidstnævnte By snoede den sig gennem Addit Skov (nærmere herom i min Bog »Sønder-Vissing Sogn« S. 27). Den nye Landevej forbi Løndal blev anlagt først i 1860'erne. Paa Mansas Kort (revideret 1870) ses baade den nye og den gamle Vej. Over Saltenaadalen gik den gamle i en vestlig Bue, hvor der paa nogle højere liggende Strøg var en fastere Overgang over Engdragene. Derefter gik Vejen som nu op gennem den smukke Saltendal; men øverst i denne slog den nogle store Sving. Disse kan ses endnu som en græsgroet Vej vest for og under den nuværende Chaussé, der er anlagt paa en Dæmning. Men øverst oppe mod Salten gaar den tidligere Vej derimod lige op, hvilket endnu kan ses, mens den nye slaar en Bue. Den gamle Vej er altsaa Vejanlægget fra 1860'erne. Hvornaar den er bleven rettet ud, har jeg ingen Underretning om.

Ogsaa den anden Overgang over Saltenaadalen længere mod vest (Silkeborg—Nr. Snede Vejen) er for faa Aar siden bleven rettet ud. Her ser man ligeledes den forrige Vej slynge sig som en Lindorm i Haarnaalesving ned mod Dalen syd for Tømmerby. Faa Steder i Landet har man haft saa store Dybder at passere. Vel er de gamle maleriske Slyngninger nu delvis forsvundne under den nye Vej, hvilket paa en Maade kan beklages, men den Udsigt, man har faaet fra det øverste af den paa en meget høj Dæmning anlagte Vej ned over Dalen og over mod den højttopstigende Velling Skov, er over al Maade storstilet.

Vejen fra Them til Virklund gik i ældre Tid helt anderledes end nu. Tager man Geodætisk Instituts store Særkort over Silkeborg-Skanderborg Egnen fra 1931 for sig, kan man se den i omtrent hele dens Forløb. Den slaar mange Volter, inden den naar til Virklund, for Egnen omkring Them er yderst kuperet. Selv V. S., der ellers ikke ynder Kruseduller, forsøger at angive dens bugtede Løb.

Efter dette gamle Kort lader det sig ikke gøre at fastlægge Vejens Placering det første Stykke fra Them, thi Kortet ser som sagt stort paa saadanne Smaating. Mansa er heller ikke et Haar bedre, og paa de moderne Kort udgaar Vejen vinkelret mod nordvest fra Landevejen mellem Them og Rodelund. Men saadan kan den jo ikke have gaaet i ældre Tid. Nu viser det sig imidlertid, at Generalstabens Kortblad Silkeborg (rettet 1927) har den rigtige Retning, der stemmer godt med, hvad jeg i Forvejen formodede paa Grund af Selvsyn. Der strækker sig fra Them nordpaa en smal Dal eller Slut, hvorigennem Banen nu gaar. Og nord ud af Byen (nedenfor Landevejen) gaar der en daarlig Markvej mellem Banen og de bratte Skrænter paa Østsiden — det er altsaa de degenererede Rester af den gamle Silkeborgvej. Hvor den ovenfor omtalte Vej fra Rodelundvejen skærer Banelinjen ligger der et Hus. Her gaar den gamle Vej ligeledes over. Hvordan den her har bjerget sig op ad den stejle Bakkeskrænt, kan ikke nøje ses, da Banens Anlæg har forkludret Overgangen. Men op kom den, og nu skiller den sig af med »den vinkelrette« (som gaar til Hørrelund) og tager sin egen Kurs videre over fordums Hede mod nord forbi en Gaard og slaar derpaa et brat Sving ned gennem et lille forpjusket Skovstykke. Jeg har været der før, vel vidende at her gik den gamle Silkeborgvej. Men da jeg sidst kom der, gjorde jeg en Opdagelse, jeg ikke havde drømt om. Som ved en Tilfældighed faldt mit Øje paa en dyb Hulning i Skovbunden, og nu viste det sig at være et gammelt Vejspor, fuld af vissent Bøgeløv. Men ikke nok med det: der afslørede sig mindst 5 dybe og tydelige Hulvejsspor. De kommer oppe fra Marken og spreder sig vifteformet ned over den stejle Skovskrænt. Nederst i Skovpartiet svinger Vejen vest paa, og alle Hulvejene svinger med og drejer saa udenfor Skoven igen nordligt paa en nydelig græsklædt Vase (lav Dæmning), da her før Dræningens Tid har været noget fugtig Bund. Det gaar saa op ad Bakke, og Vejen er leret, delvis græsgroet. Snart kommer den nær ud til Østbredden af Hummelsø, som man har frit Udsyn over. Den ligger ellers godt skjult mellem herligt svungne Bakker, saa den hverken ses fra Landevejen eller Banen. Hummelsø — der er over Navnet ligesom noget fjernt og bortgemt, langt fra Alfارvej. Sært nok, at saadan føles det ofte paa Steder, hvor Livets Veje engang gik, men hvor nu ingen Kristen-sjæl kommer uden de, der »ørker den stridige Jord« paa disse forborgne Enemærker. Betragter man Søen en graa Novemberstund, naar Dagen gaar paa Hæld, ser det ud som om den ligger og begræder sin Ensomheds »Vanskæbne«. Men paa V. S.s Tid har her set helt anderledes ud. Da laa Søen helt omgivet af Skov. Resten af denne staar nu paa Skrænterne ved Søens Nordside som en Gruppe Bøge spædt op med nogle Graner. Videre gaar Vejen (forhen gennem Skov) mod nord, først leret, siden tung og sandet, tilsidst som Hulvej stejlt op forbi to træbevoksede, noget ramponerede Gravhøje, som ved deres Placering i Landskabet er af stor malerisk Virkning. Ji er nu oppe paa 112 Meters Højde. Herfra gaar det nedad lige til Virklund, først mellem de to Voldbyggarde, hvor den støder til Bivejen til Lovdal, men straks forlader denne og gaar sin egen Kurs nordpaa. Et lille Stykke fra den nordre Gaard ligger der en overpløjet Høj. Her blev Skovfogeden Gustav Hagstrøm halshugget 1731 for et Drab (se herom Østj. Hjemst. 1949, S. 15—24). Henrettelsessteder laa dengang altid nær ved Færdselsvejene, man kunde jo ikke køre med Delinkventen gennem Revl og Krat — og saa skulde de vejfarende da ogsaa have lidt Forlystelse for Øjet paa de lange og trælse Rejser. Nu bliver denne forlængst aflagte Rute til en Hulvej, der øverst oppe ses som en med Buskvækst opfyldt bred Grøft

og siden gaar brat ned langs Siden af den nu beplantede Stejlebakke. Med den nylig omtalte Henrettelse i frisk Erindring kan man her let komme til at tænke paa Stejle og Hjul. Men Navngivningen har sikkert en mere nærliggende og naturlig Forklaring. Thi at Bakken er stejl, kan ikke skjules. Denne sidste Strækning af den gamle Vej er rent ud sagt eventyrlig, som den tung af Sand borer sig nedad og paa sine Steder i sit Forfald snævrer sig ind, saa at Trægrenene truer med at stænge for videre Fremtrængen. Det har været en drøj Omgang for et Køretøj at skulle op gennem denne fantastiske Hulvej. Vi er saa heldige at have et Par gamle Skildringer af denne oplagte Seværdighed. I Sommeren 1850 opholdt Justitiarius A. L. Drewsen sig i Silkeborg og gjorde herfra mange Udflugter i Omegnen. En Dag red han sammen med Skovfoged Jepsen en Tur i den sydlige Egn, og om Tilbagevejen skriver han: »Vi rede nu gennem Them By, forbi Huulesø til Venstre, saakaldet af en nu forsvunden Huulehave ... ned ad den høje Bakke, der fører til Virklund, og hvis Sandvei ses saa mange Steder, blandt andet fra Bakkerne, der begrændse Nordskoven mod Vest. — Denne Sandvei kaldes Sandholen (en Hole er en Kløft mellem to Bakker), og Bakkerne paa vor venstre Side af den Tossebakterne.« (A. L. Drewsen: Fra og om Silkeborg, S. 85).

Den brave Justitiarius var Københavner, og da han kun kendte disse Lokalteter »von Hörensagen«, saa har han opfattet dem forkert. »Huulsø« og »Huulehave« skal naturligvis være Humle — o.s.v., og Thorsø Bakker er bleven til »Tossebakterne«.

Ogsaa Landskabsmaleren Harald Foss har beskrevet den nævnte Hulvej, som han kendte den i 1862 og som han mener at være enestaaende i Landet. »Den begynder«, skriver han i sine Erindringer, »nede ved Virklund og stiger, paa en Fjerdingvej, op imod 400 Fods Højde. Dens hvide Sand, som gaar En til Anklerne, gjør den saa ufarbar med Vogn, at der maa fire Heste til for at orke et Læs op ad den, endnu i min Ungdom den eneste Færdselsvej mellem Silkeborg og Horsens.« (Aarhus Stifts Aarvog 1949, S. 24—25).

Fra Virklund til Silkeborg har den gamle Vej, saavidt den kan skønnes, gaaet omtrent som Landevejen gaar nu.

Vest for Virklund, oppe i det dejlige Sommerhus-Område Vesterlund nord for Thorsø findes der en gaadefuld Slugt, der paafaldende minder om en Fortids Vej. Dyb og skummel, men tør i Bunden, snor den sig oppe fra Kørevejen ned gennem Skoven. Da min Nysgerrighed efter at se, hvor den førte hen, en Dag blev for stærk, tog jeg mig for at følge dens Vej, og da viste det sig, at den ender nede ved Thorsø! Efter Retningen ser det ud, som om den vilde styre lige ud i Søen. Hvad er nu Meningen? Man begynder at fable noget om en hellig Sø (Thor-Sø), hvortil et Gudebillede bliver kørt for at bades i det hellige Vand — man har jo læst om noget saadant før. Skalde det være et Vejstykke fra den graa Oldtid, eller var det blot Nedkørselen til et almindeligt Udskibningssted? Men hvad skulde man udskibe her? Tanker opstaar og forkastes. Man gaar hovedrystende bort og har noget at tænke over paa Hjemvejen. Men at Søens Navn har noget at gøre med Guden Thor, maa vel anses for uomtvisteligt.

Kat-Søren og hans „Killinger“.

Af Johannes Lægdsmand.

Kat-Søren — skaber Navnet ikke visse Tankeforbindelser? Hvis man interesserer sig for den jydsk Hedes fortidige Beboere, vil man sikkert have hørt om Natmåndsslægten Kat, og ligger det ikke nær at sammenstille de to Begreber? Men Kat-Søren var ikke Tater, langt mindre Zigøjner. Hans Liv var ikke fattigt paa Mammon og han ikke nogen ensom Sjæl.

Han var velmeriteret Gaardejer i Landsbyen Svejstrup ved Alken, ret vel-situeret, saa han kunde give i hvert Fald eet af sine Børn en Gaard, da hun blev gift. Han elskede at være sammen med Mennesker, han kunde lide, og levede helt for sin Musik, for »Natjagt« og Kortspil, krydret af smaa »sorte«. Derimod ligger det ikke udenfor Mulighederne, at han har kendt de aandeløse Øjeblikke, da Livet synes at staa stille og Skaberevnen gnistrer. I hvert Fald viser nogle af hans efterladte Kompositioner Evner langt over Gennemsnittet.

Myten har haft travlt med ham. Endnu 100 Aar efter hans bedste Tid fortæller man om hans geniale Spil, og han synes at have dannet Skole. Hans Elever kaldte sig med Stolthed »Kat-Sørens Killinger«. Og afgjort er det, at hans rent tekniske Dygtighed har hævet ham langt over de fleste af den Tids Spille-mænd. Hans Nodekendskab synes at have ligget paa et ret højt Niveau, og hans Buestrøg skal have været inciterende.

Af sine Elever forlangte han et rent, langt og højt Buestrøg, eller som han bramfrit udtrykte det: »Do ska' fane'me læ'e aa tar Snottet a Niesen, hwæ Gaang do stryge, Knæjt!«

Men ellers var Søren ikke let at finde. Myterne blomstrede som smaa røde Valmuer om hans Navn og hans Spil, men ønskede man Realiteter, tav de bomstille. End ikke, hvor han boede, vidste de at fortælle. Var det underligt, at Fantasien blev fritvoksende — gjorde ham til en spillende Omstrejfer, en rodløs, en ensom.

Først da saglige Stemmer dukkede op i Koret, kom der Bremsen paa den vilde Fart. Først Musikdirektør Magnus Jensen, nu Skanderborg. Hans Bedstefar havde spillet sammen med Kat-Søren, hans Far havde lært at spille hos ham og faaet en Violin overrakt med Ordene: »Dæ æ fane'me itt en falsk Toen i Lyvvet po dæ!«. Senere blev han hans Makker gennem 9 Aar og vedligeholdt Forbindelsen med sin gamle Læremester endnu i mange Aar, men som 18-aarig brød han ud af Kompagniskabet og begyndte selv. Marius Jensen blev Faderens Partner fra han var 9 Aar, og ejer nu Violinen, der har tilhørt Kat-Søren. Men ogsaa her kneb det med Realiteter. Først da Kat-Sørens Dattersøn, fhv. Bagermester Andersen, Hylke, dukkede frem som en Brik i Puslespillet, blev der lidt mere Fasthed i Konturerne. Men ogsaa der kneb det lidt. Andersen var kun 7 Aar, da Bedstefaderen døde og erindrede kun saare lidt om ham.

Men da afdøde Overretssagfører Holtet, Skanderborg, traadte til, blev Rammen om Billedet fast. Med sit store Personalkendskab, sin Interesse for fortidige Emner kunde han standse Fantasiens vilde Flugt og faa Logikken til at træde i Stedet.

Lad mig da her sige dem alle — og mange andre — Tak for velvillig Forstaaelse og Hjælp. Ikke mindst til sidstnævnte, der med aaben Haand og flydende Pen øste ud af sin Erfaring baade i dette og andre Emner til en Mand, der famlede rundt i Arkivernes Krinkelkroge. Vi naaede aldrig at faa talt sammen, men mange, mange og lange Breve, altid af lødigt og levende Indhold, skabte en Kontakt, som aldrig glemmes.

Og saa begyndte Jagten paa Realiteter om Kat-Søren og hans »Killinger«.

Læremesteren.

Den 1. Juni 1788 døbttes i Dover Kirke et Drengbarn med Navnet Peder Johansen. Hans Far var Gaardmand Johan Jensen. Moderens Navn er ikke anført, saa Muligheden for, at hun er død ved Drengens Fødsel, ligger aaben. Drengen viste hurtigt gode Evner baade med Hensyn til Læsning og Musik, og blev senere meget kendt som »klog Mand«. Hans Klientel var fra et meget stort Opland, og det maa formodes, at han ikke har været helt umulig. Han ejede saaledes Simon Paulis »Flora Danica« og visse Dele af Henrik Smidts Lægebog, første Tryk. Han var tillige en meget skattet Eventyrfortæller Tillige ejede han Møllergaarden i Svejstrup, hvortil hørte en Vandmølle. Men det er dog mest som Spillemand, han har Interesse i denne Forbindelse. Han var nemlig en meget søgt og skattet Landsbyspillemand, og synes at have lært lidt om Komposition. Hvor han har lært at spille, har det ikke været muligt at faa opklaret, men hans Nodekendskab synes at lade formode, at han maa have lært mere, end en almindelig Landsbyspillemand paa den Tid kunde give ham, da næsten ingen dengang havde ret stort Nodekendskab. Han var meget belæst og skrev en flydende Haand, noget der i sig selv var nok til at skabe Respekt om hans Person. I det hele taget synes han at have været en Personlighed.

Den 7. November 1828 er han at finde som Fadder til Broderen Søren Johansen og Hustrus, Kirstine Christiansdatters, lille Pige, der blev døbt med Navnet Mariane Sørensdaughter. Han var da Ungkarl, men synes senere at have været gift, idet han anden Gang giftes med Ane Nielsdatter 23. Marts 1839, og 1841 opretter Ægtepagt med hende, saa den sidstlevende raader over Boet.

Paa Folketællingslisten 1855 nævnes han som Musikanter med Bopæl hos Søren Andersen.

Han menes at have været i Familie med Kat-Søren, antager ham i hvert Fald som Plejesøn, oplærer ham i Violinspillets Mysterier og har ham som Makker nogle Aar fremover. Desuden dyrkede de ivrigt »Natjagt«, Kortspil og smaa »sorte«. Overlod senere Søren Møllergaarden i Svejstrup mod at faa sin Aftægt. Døde den 27. Januar 1869 og blev begravet paa Dover Kirkegaard.

Mesteren.

Kat-Søren blev født paa Brokbjerg i Østbirk Sogn den 24. August 1819 som Søn af Husmand Anders Rasmussen og Hustru Johanne Catrine Sørensdaughter, og døbttes i Østbirk Kirke af Præsten Mogens Lindhard den 3. Oktober samme Aar med Navnet Søren Andersen. Naar der paa Gravstenen paa Dover Kirkegaard tillige staar anført Mellemlavnavnet Fischer, maa dette være en Tilføjeelse, idet han ikke er døbt med dette Navn. Det kan muligvis tænkes at være i Relation til hans sidste Erhverv, nemlig som Fisker paa Mossø.

Om hans Barndom er intet at berette, hans eventuelle Slægtsskab med Peder Johansen er ogsaa ukendt. Men mon Sagen ikke er denne, at han som Barn viser Evner for Musikken og sendes til Slægtningen i Svejstrup for der at blive sat ind i Begyndelsesgrundene — og bliver der. Sandsynligvis er dette sket tidligt. Det var ikke noget Særsyn, at Drengene paa 9—10 Aar gned Andenviolinen til Læremesterens første. Saaledes har han vel ogsaa begyndt sit Spil, har efterhaanden overtaget Førsteviolinen og er blevet kendt for sit eminente Spil. Der fortælles om, at han har faaet en Del Undervisning hos en Regimentsmusiker i Aarhus. Givet er det, at han har haft et meget godt Kendskab til Noder og sandsynligvis kendt en Del til Komposition.

Myten spiller op —

Utallige er de Fortællinger, der gaar om hans fine Spil. Men kun enkelte kendte Grunden til hans Tilnavn »Kat«. — Een Version lyder saaledes: Søren havde engang aflivet en Kat, ikke noget særligt Fænomen, men der synes at have været sket noget ved en særlig Lejlighed, som gav ham Navnet.

En anden, og vistnok den, der ligger Sandheden nærmest, er: Søren Andersen var »Natjæger« om en Hals. I vore Dage vilde man vel kalde det Krybskytteri, men blev paa hans Tid ikke taget saa alvorligt, da var Jagten fri. Man gik, hvor man havde Lyst, bortset fra Godsernes Skove og Jorder, og selv her mente man at være i sin gode Ret til at drive Jagt og stjæle Træ — vel sagtens et Minde fra de Dage, da Jorden var Kongens og Træerne Bøndernes. Hvorom alting er, Søren havde altid Bøssen med sig, kendte Skindenes Værdi og har vel ogsaa opdaget, at der var Penge i et Katteskind. Man paastod, han skød hver Kat. han saa, og flaaede Skindet af den. Derfor Navnet.

Man paastaar ogsaa han mestrede Celloen, og der fortælles, han engang overværede en Orkesterprøve paa Havnen i Aarhus. Her bemærkede han, at Cellisten spillede falsk og omtalte det. Orkesterdirigenten anmodede ham spydigt om at overtage Instrumentet, hvilket Søren gjorde og klarede Partiet med Bravour.

Om han virkelig har mestret Celloen vides ikke, men hvis det er rigtigt, har han været meget foran andre Landsbyspillemand. Paa den Tid beherskede man højest Violin, Fløjte, Klarinet og til Nød Kontrabas. Man skal dog ikke tage Myten om hans Deltagelse i Orkestret for helt sikkert, idet denne Myte gaar om flere dygtige Landsbyspillemand, ganske vist til Tider med andre Instrumenter, men altid udførende Partiet med Glans. Myten har altid Lyst til at forstærke og forskønne.

Ligeledes fortælles, at han engang har spillet til Kæltringbal i Ask, hvor ogsaa en anden Søren, nemlig Kylling-Søren, deltog. Denne Myte maa dog vist siges at være en Slags Overdrivelse. Kat-Sørens bedste Tid maa vel have været fra ca. 1835 og fremefter, og da var Kylling-Sørens Dage forbi. Men om hans Dygtighed som Spillemand kan ikke være nogen Tvivl. Han har hævet sig langt over Gennemsnittet — og han vidste det.

Marius Jensen fortalte mig, at hans Far, Jens Jensen, hans Farbroder, Peder Jensen, og Kat-Søren engang skulde spille til et Sølvbryllup, men da de passerede Hemstok Skov, fik Søren Øje paa en Maar. En saa god Fangst kunde man ikke lade gaa fra sig, og Jagten gik ind. Den gik langt og den gik længe. Kl. ca. 11 — eller for at benytte nutidig Tidsbetegnelse Kl. 23 — var Maaren skudt og flaaet. Da dukker det pludselig op i Peder Jensen, at de jo forlængst skulde have begyndt at spille, men Søren var sig sit Værd bevidst. Med Ordene: »En Maar er bejje end de luse Skillinger, aa vil de itt vint, kan de faneme la væle!« Men man ventede, og modtog Musikanterne med Jubel, da de arriverede. Et

Gilde uden Søren blev ikke et rigtigt Gilde, og Søren spillede den Nat, saa Folk i Stedet for at danse tit sad og lyttede.

Engang var Søren ikke rigtig oplagt, han var rent ud sagt tvær og sur, og Folk var utilfredse. Konen i Gaarden, hvor Festen stod, var ulykkelig, saa Manden tog sig sammen og lovede, han nok skulde faa Søren til at spille. Han tog Gaardens Kat paa Armen, gik ind i Festsalen. stillede sig op lige foran Søren og begyndte ganske langsomt at dreje det arme Dyr i Halen. At den var utilfreds med Behandlingen, gav den højlydt til Kende, og Søren blev først rød saa bleg, stemte saa Violinen særlig omhyggeligt og begyndte at spille — og sikken et Spil! I lange Tider nævnte man forskellige Begivenheder med Udgangspunkt fra den Dag, Søren spillede til ovennævnte Gilde, og det ved enhver Jyde, hvad vil sige. — Nok vidste Søren, man kaldte ham Kat, men han kunde ikke fordrage at blive mindet om det.

Den 17. Juni 1854 blev Søren viet til Mariane Sørensdaughter fra Svejstrup. Hun var den Broderdatter, som Peder Johansen havde staaet Fadder til i 1828, saa nu var der i hvert Fald et tydeligt Slægtskab.

Søren og Mariane overtog Møllergaarden, og Peter Johansen gik paa Aftægt. Det maa formodes, Mariane fik det meste Arbejde med Gaarden. Søren var altid ude, enten til Spil, til Fest, paa Jagt eller bare ude. Men sandsynligvis har han dog givet sit Besyv med, hvordan Løget skulde skæres. Givet er det, at de efterhaanden »sad godt ved det«.

Saa vidt det har kunnet oplyses, fik de 5 Børn.

K r e s t e n, der blev udlært Møbelsnedker, og ikke interesserede sig for Musik. Han drog senere til Amerika og døde der.

J o h a n n e drog ret tidligt til København, blev her gift med en Politibetjent, der senere avaneerede til Politiaassistent, J. Chr. Westphal Norup.

K i r s t e n, der blev gift med Simon Andersen, og Mor til forannævnte Bager Andersen.

S ø r i n e, der tjente mange Aar i København, men som ældre rejste hjem og førte Hus for sin yngre Broder. Hun døde ugift og ligger begravet paa Skanderup Kirkegaard.

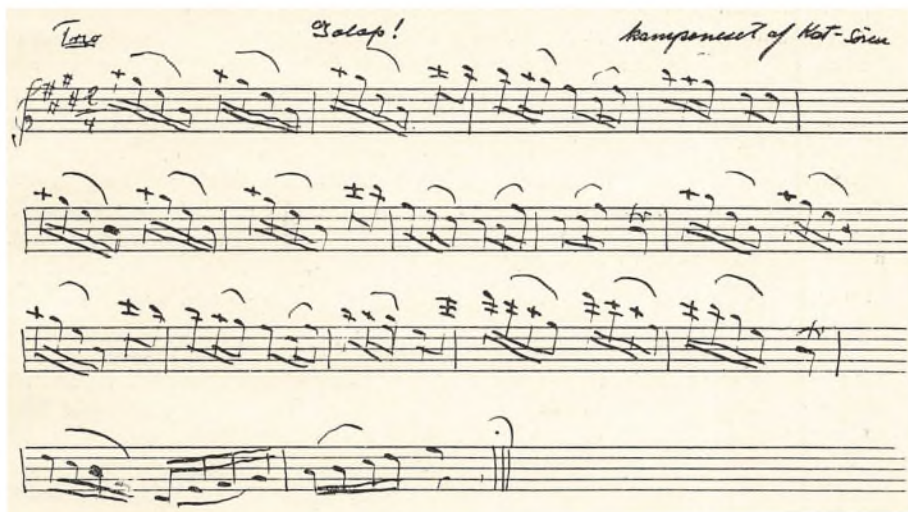
Og endelig P e t e r J o h a n s e n S ø r e n s e n, opkaldt efter »si Old'faae«, som han kaldte den gamle Peder Johansen. Peter Kat, som han almindeligvis kaldtes, var udlært Møller og opholdt sig i mange Aar paa Fuldbro Mølle som Møllersvend. Han boede senere sammen med Søsteren Sørine i et lille Hus i Nærheden af Møllen, men købte derpaa et Husmandssted i Vrold, hvor de boede til Søsteren døde. Siden opholdt han sig i et lille Hus ved Dakbjerg, men døde senere hos noget Familie i Skanderborg. Han og Søsteren skænkede en ny Kirkeklokke til Skanderup Kirke, da den gamle »war saa Hunde falsk«. Peter Kat var den, der havde arvet mest af Faderens musikalske Evner. Han var selv uhyre musikalsk og spillede ret pænt, men drev det dog aldrig til noget videre. — Han ligger ogsaa begravet paa Skanderup Kirkegaard.

Evald Tang Kristensen besøgte ham tit og nævner ham som sin gode Eventyrfortæller, sandsynligvis Ting, der er fortalt ham af den straalende Eventyrfortæller, »hans Oldefaae«, Peder Johansen.

Mariane fik Børnene, og maatte sandsynligvis ogsaa opdrage dem, for Søren spillede, jagtede, spillede Kort og drak Kaffepunche, noget der blev de fleste Landsbyspillemands farligste Fjende. Alle — eller saa godt som alle — drak Brændevinen var billig, og hvis Spillemanden rigtig skulde komme i Hopla, var det godt med et Par Dramme eller flere. De fleste var gerne meget stærkt paavirkede, naar Spillet var forbi, og mange døde forholdsvis unge. Tit faldt de i Rusen og blev liggende ude i mange Timer i kolde Nætter. Der er dog aldrig

fortalt om Søren, at han var forfalden. Sandsynligt er det endda, at han har været ret maadeholden i sit Spiritusforbrug.

Han har spillet sammen med mange forskellige; hvor mange har det ikke været muligt at faa opklaret. Hans Naturel var hidsigt, og han taalte ikke, at nogen overtog Føringer. Det medførte, at han ret hurtigt skiftede Makkere. Peder Jensen fra Hylling Skov, i hvis Hjem han kom meget, spillede en Aarrække sammen med ham, hans Søn, Jens Jensen, lærte hos ham og spillede sammen med ham i ca. 9 Aar. Muligvis har ogsaa den dygtige Peter

Galop, komponeret af Kat-Søren.

Kjær fra Toustrup en Periode været hans Makker og ligeledes Kresten Pedersen fra Hvidmose Bakker, men ellers har det sagtens været forskellige af de Spillemand, som arbejdede rundt om paa Egnen.

Elever har han haft mange af. Hans Dygtighed gjorde, at man gerne saa Børnene oplært hos ham. Men hvor mange er der heller ikke Tal paa. Helt fra Addit kom en Dreng, der dog holdt op igen.

— Og Aarene gik. Søren Andersen og Mariane solgte Møllergaarden til en Laust Nielsen og byggede et lille Hus ved Vejbro, hvor Illerup Aa har sit Ud-løb i Mossø. Søren blev ved at spille endnu nogle Aar, men drev samtidig Erhvervsfiskeri paa Mossø.

Den 10. Oktober 1885 standsede Livets sidste Buestrøg. — Kat-Søren, hvis mærkeligt knortede Fingre absolut ikke syntes egnede til Violinspil, gik ind til en højere Musik og sænkedes i Jorden paa Dover Kirkegaard*).

Mariane flyttede op til Børnene i Vrold, hvor hun døde den 28. Sept. 1889. Gravstenen over dem begge findes endnu paa Dover Kirkegaard, men Graven vil antagelig blive sløffet om ca. 5 Aar.

Et Par »Killinger«.

Kresten Andersen, der var en af Kat-Sørens Elever og stolt af det, boede i en Aarrække i Hvidmose Bakker i Ry Sogn, men tæt ved Them Skel. Han var en meget dygtig Spillemand, kunde ikke synge, men cjede alligevel et

*) Hans Datter Kirsten sad ved hans Dødsleje. I det Øjeblik, han udaandede, brast alle Strenge-
ne paa hans Violin. (Fortalt af Kirstens Søn, fhv. Bagermester S. A. Andersen, Hylke).

meget fint musikalsk Øre. En Sommer lærte han meget af den konservatorieuddannede Johan Warthoe, der var Musiker paa Folketeatret i København. Kresten var meget forfalden til Spiritus, og dette var medvirkende til hans tidlige Død. Han var født 1854 og døde 1901, 45 Aar gl. Da han tidligere er omtalt i »ØstjydsK Hjemstavn«, skildret af hans gode Ven og Elev, Kristian P. Kristiansen i Virklund, skal han ikke omtales yderligere her.

Jens Jensen fra Jaungyde var kendt som en meget dygtig Spillemand, og han har komponeret ikke saa faa Melodier, som hans Søn, Marius Jensen, opnoteret. Han blev født i Hylling Skov 1848 som Søn af Landbyspillemanden og Husmanden Peter Jensen, der gennem mange Aar spillede sammen med Kat-Søren. Da Jens Jensen viste gode Evner for Violinen, blev han Elev af Søren og fik en Dag overrakt en Violin af ham med Ordene: »Den ska' do ha'. Dæ æ faneme itt en falsk To'en i Lywet po dæ!« — Da han var 9 Aar fulgte han Søren og spillede Andenviolin, men græd tit sine modige Taarer, naar Søren rasede over, at han ikke kunde følge med i hans Fantasier. Da han blev 18, skiltes deres Veje, og han og den noget ældre Broder, Peter Jensen, der var en god Fløjtenist, blev Makkere. Senere kom Sønnen Marius med som 9-aarig, og de fulgtes til en ny Tid, en ny Rytme slog Bunden ud paa den gamle Spillemaade. De unge lærte sig Rytmen, men deres Sind hang ved den gamle, melodiose Musik.

De ældre forstod vel instinktmæssig, deres Tid var forbi. Jens Jensen forstod det i hvert i Fald. Han spillede sidste Gang offentligt i 1908, og da han ikke mere kom ud, sygnede han hen, blev gammel paa faa Aar og døde 1911, 63 Aar gl. To af hans Sønner var Musikere. Føromtalte Musikdirektør Marius Jensen, der nu bor i Skanderborg, og Kresten, der rejste til Amerika og forsvandt. At han ikke helt glemte den gamle Musik, viser en Vals, han sendte hjem i 1911, »Drømmevals«. Den er tydelig inspireret af Hjemlængsel efter de jydsk Egne.

Under Eftersøgningen af Kat-Søren dukkede Navnene op paa mange af de gamle Spillemand. Der var P. P. Aase, Manden, der maatte gaa fra sin Gaard og begynde som Landsbyspillemand. Snart indsaa, han der maatte gives en anden Vej og startede det første større Landsbyorkester, Aases Orkester fra Østbirk, der blev kendt viden om. Selv var Aases Spillekunst saare almindelig, Uddannelsen havde det været lidt skralt med, men han forstod at skabe Stemning, hvor han kom — og saamænd, den musikalske Side af Sagen maa vel ikke have været saa helt daarlig. Hans Søn er en kendt Musiker i Aarhus og hans Sønnesøn, Hans Peter Aase, kender enhver fra den danske Radio. I det hele taget stammer mange af vore udøvende Musikere fra de gamle Spillemand.

Niels Johan fra Torp var ogsaa en gammel kendt Landsbyspillemand. Han kom senere i Aases Orkester, hans Søn ligesaa — han hedder forresten Axel Kaspersen og er Musikdirektør i Lemvig, men er vel nok mest kendt for sin Udførelse af de gamle Dansemelodier. »Æ Liegstouwkong fra Lemvig«.

Der var Jens Vesterlund fra Emborg og Peter Smed fra Emborg, Tubablæseren. Søren Peter fra Gjesing, Anders Peter fra Ry, Søren Rasmussen fra Sattrup, Marius Rasmussen fra Laasby, Peter Kjær fra Toustrup. Hans Søn, Niels Kjer, der senere boede i Galten og døde i Aarhus for faa Maaneder siden. Der var Blind-Per fra Funder, om hvem Kresten Pedersen sagde, at ingen kunde spille Sekond som Kat-Søren og Blind-Per. Og Søren Kraglund, der komponerede gode Dansemelodier. Bitte-Kristian fra Dauding, en dygtig Fløjtespiller, Martin Mielsen fra Them, Købmand og en meget dygtig Spillemand, der en Tid var Medlem af Mogensens Orkester i Silkeborg.

Der var Spil-Rask fra Mollerup, hvis yderste Fingerled var forsvundet i Hverdagen, men som endda spillede en god Andenviolin. Han hed forresten Rasmus Sørensen og spillede sammen med Kristian Emil fra Linaa. Om sidstnævnte har jeg fra hans Søn, Valdemar Andersen, Voel, der selv er udøvende Musiker, nogle Oplysninger, der viser, at de gamle Spille-mænd i en Del Tilfælde havde faaet en helt god Uddannelse.

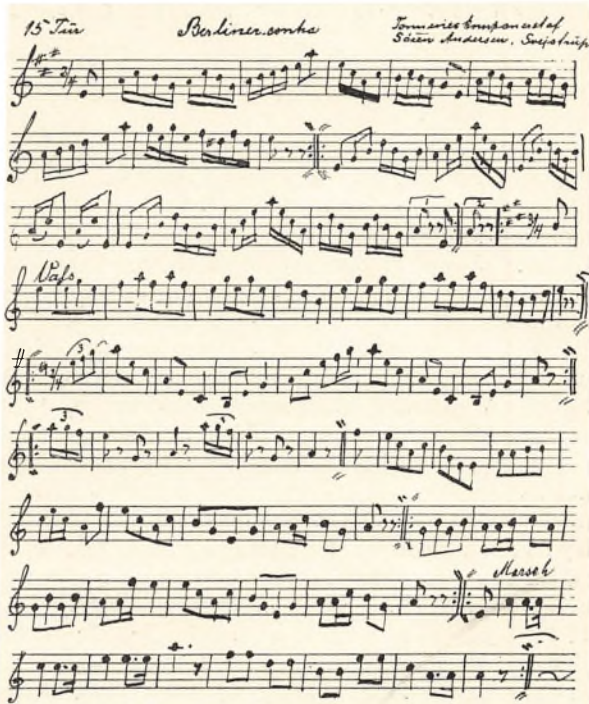
Kristian Emil Andersen, kaldet Kristian Emil fra Linaa, var ikke Elev af Kat-Søren og har vel aldrig spillet sammen med ham. Han blev født i Svstrup gamle Kro den

28. Februar 1863, hvor der tillige var Købmandshandel og Landbrug. Kristian Emil lærte begge Fag, men viste Evner for Musikken og kom i Lære hos den berømte Søren Telling i Randers og lærte at behandle alle Datidens Instrumenter. Spillede en Del Aar der og tog saa tilbage til Svstrup og spillede sammen med forskellige, bl. a. Jens Jensen fra Jaungyde, Spil-Rask fra Mollerup og Anders Peter Laursen, der endnu lever i Silkeborg. Deres Omraade strakte sig til Egnen Silkeborg-Kjellerup, og Kristian Emil har bl. a. spillet til Skjoldborgs berømte »Dynæsfester«. Har komponeret flere Melodier, men ingen faaet udgivet, spillede dem

bare sammen med Makkerne. Da Kristian Emil giftede sig, bosatte han sig i Linaa By og levede af Musikken. Senere købte han en Ejendom paa Linaa Mark, og drev den, samtidig med at han fortsatte Musikken. Han døde 31. Jan. 1925.

De var ikke Kunstnere alle de gamle Spille-mænd, en Del vel ogsaa under al Kritik, mens ens for dem alle var, at de gav det bedste, de ejede for at skabe lidt Fest og Stemning i Hverdagens Trivialitet. En ny Tid, en ny Rytme slog dem omkuld, og en Verdenskrig gjorde dem overflødige i en vis Forstand. Synkoperne erobrede Verden, Ungdommen krævede det og Ungdommen fik. Men paradoksalt nok var det Ungdommen, der satte de gamle Melodier i Høj-sædet igen, og sammen med dem de gamle Folkedanse. Mon ikke der har ligget noget i dem, som gav Ungdommen mere end Synkoperne giver.

De gamle Landsbyspille-mænds Melodier er i Dag »godt Stof« og søges med Ihærdighed af Samlere i den Genre.

Berlinercontra, forhenes komponeret af Søren Andersen, Svejstrup, afskrevet efter en gammel Spillemandsbog, som har tilhørt Musiker Niels Rasmussen, Fruering. (Den lahm Spillemand).

Mere om det gyldne Alter *i Tamdrup.*

Af Sognepræst R. Volf, Tamdrup.

Efter at nærværende Aarvog var gaaet i Trykken, havde jeg afsluttet nogle fortsatte Undersøgelser vedrørende Problemerne omkring Tamdrup Kirke og dens gyldne Alter. Det har ikke været muligt her at medtage den nye Redegørelse i hele dens Længde, men Redaktøren har bedt mig om et Uddrag af den, da den kaster yderligere Lys over de i første Artikel fremsatte Teorier, og jeg skal derfor i det følgende søge at gengive dens Hovedindhold.

Det gyldne Alter stiller os over for tre Problemer: 1. Hvad forestiller hvert enkelt af de historiske Billeder? 2. Hvem har indstiftet Altret? 3. Hvorfor har Altret faaet sin Plads i Tamdrup?

Angaaende det første Problem er det meget vigtigt at fastslaa, at de historiske Billeder gengiver konkrete Begivenheder. De har intet som helst med Legende at gøre, som nogle Forskere har ment. De fem første fortæller om Kristendommens Indførelse ved Harald Blaatand og maa opfattes som et Forsøg paa at rejse et varigt Minde for »den Harald, der gjorde Danerne kristne« — og med ganske nøje Allusion til disse berømte Ord fra den store Jellingesten. (Vi maa ærindre, at Tamdrup kun ligger 25 km fra Jelling). De to sidste historiske Billeder skildrer, saa vidt jeg kan se, den nuværende Tamdrup Kirkes og det gyldne Alters Tilblivelseshistorie.

Det første Relief er næppe Poppo Jernbyrd som tidligere hævdedet, men derimod det, der i min første Artikel anføres som forestillende Poppo, der viser Kongen sin uskadte Haand (Fig. 3 Side 63). Dette forestiller snarere Poppo, som med Bibel i Haand prædiker for Kongen og samtidig erklærer sig villig til at bevise Rigtigheden af sine Ord ved at bære Jernbyrd. Det er ikke den uskadte Haand, han viser Kongen, men Handsken, han vil bære, og som Kongen selv kan undersøge inden Jernbyrden. Grunden til denne ændrede Tolkning er, at Poppo her holder Handsken i Vejret med venstre Haand, mens han ved Jernbyrden bærer Handsken paa højre Haand (Fig. 13 Side 7).

Det tredje Billede viser Kong Haralds Daab (Fig. 4 Side 64). Jeg har hævdedet, at Daabskarret er et Gaardbassin og ingen Døbefont af Træ, som andre paastaar. Jeg kan anføre tre Grunde til Støtte for min Paastand. For det første foregaar Daaben i det fri. Der er ikke Antydning af Vægge eller Loft paa Billedet. For det andet maa det antages, at der slet ikke har været nogen Døbefont for Haanden, da Kongen blev døbt, for der var sandsynligvis slet ingen Kirke. For det tredje er Karrets Form nøjagtig som den vi kender fra de middelalderlige Gaardbassiner (jfr. Karret paa Torvet i Den gamle By i Aarhus).

Det fjerde Billede (Fig. 14 Side 75) kan næppe forestille andet end det Møde mellem Harald Blaatand og Bremerbispens Adaldag (937—988), som maa have fundet Sted efter Kongens Overgang til Kristendommen, hvor Kirkens Fremtid i Danmark blev drøftet og planlagt. Den tredje Person, som overværer de to høje Mænds Sammenkomst, er velsagtens Poppo.

Efter Konferencen med Ærkebispens er Kong Harald gaaet i Gang med Kirkebyggeri. Efter nogen Tids Forløb er hans første Trækirke rejst og klar til Indvielse. Det er sandsynligvis denne Begivenhed, som gengives paa det femte Relief (Fig. 15 Side 76), hvor Kongen knæler foran Altret, mens en gejstlig staar paa Ambociboriet herover. Det er rimeligt at antage, at Kunstneren har gengivet det meget sjældne Ambociborium, fordi det har været noget særlig karakteristisk ved Harald Blaatands første Kirke. Jeg skal senere vende tilbage til dette betydningsfulde Spørgsmaal. Med det femte Relief afsluttes den kirkehistoriske Serie.

Paa det næstsidste Relief ses to gejstlige foran et Alter (Fig. 16 Side 76) Den ene er en Ærkebiskop, da han bærer Palliet. Han holder en Kalk i sin Haand. Den anden er tilsyneladende en almindelig gejstlig; han holder en opslaaet Bog i Hænderne — det maa være Bibelen eller en Messebog. Paa Alterbordet er anbragt et Krucifix (man ser kun den nederste Del deraf). Endvidere ses midt paa Bordet en rund Genstand, som er vanskelig at identificere, men det maa vist være Disken med en Hostie.

Hvad er det nu, der gaar for sig paa dette Billede? Dr. P. Nørlund nøjes med at sige, at det forestiller en Messe. Men det kan jo ikke være en eller anden tilfældig Messe: Vi maa betænke, at de fem foregaaende Relieffer alle tydeligt gengav historiske Begivenheder. Det syvende Relief skildrer ligeledes en konkret historisk Begivenhed (hvad vi senere skal faa at se). Ergo maa det ogsaa være Tilfældet med det sjette Relief, da det ellers vilde svæve frit i Luften mellem de andre. Vi kan altsaa fastslaa, at det er en konkret Messe. Men vi kan komme Sagen nærmere endnu. Det ses nøje af Billedet, at Kunstneren har gjort sig megen Umage med at gøre Tilskueren klart, at den ene af de gejstlige er en Ærkebiskop. Palliet er meget tydeligt, man ser ikke alene den Ende af det, som hænger ned langs Forsiden, men endda ogsaa den, der hænger ned langs Ryggen, skønt den egentlig skulde være skjult. Det drejer sig altsaa om en Messe af historisk Art, som har krævet en Ærkebiskops Medvirken. Der behøves ikke megen Fantasi for at forstaa, at det maa dreje sig om den saakaldte Dedikationsmesse, d. v. s. den Messe, som danner Afslutningen paa en Kirke- og Alterindvielse. Ifølge det romerske Ritual skal Kirke- og Alterindvielse, der praktisk talt altid følges ad, foretages af en Biskop eller Ærkebiskop. Hvad vi ser paa det gyldne Alters sjette Relief kan som sagt næppe være andet end en Dedikationsmesse. Spørgsmaalet er saa blot, hvad det er for en Kirke, Ærkebispens her indvier. Det maa ifølge Sagens Natur være Tamdrupbasilikaen. Det kan nemlig ikke dreje sig om Harald Blaatands første Kirke, da Altret her er uden Ambociborium. Hvis Tamdrup Kirke stammer fra omkring Midten af det 11. Aarh., som flere sagkyndige hævder, er det Adalbert af Bremen (1043—1072), som foretager Dedikationsmessen, og vi kan endda med Rimelighed antage, at Indvielsen har fundet Sted inden 1066, da Adalberts Indflydelse efter dette Aar var meget ringe. — Den gejstlige ved hans Side er antagelig Kirkens egen Præst.

Paa det syvende historiske Relief ser man Indstiftelsen af et gyldent Alterfrontale (Fig. 17 Side 77). Den har firpassigt Midtfelt og kvadratiske

Felter udenom, nøjagtig som Tilfældet maa have været med Tamdrupfrontalet. Det anbringes paa dets Plads foran Alterbordet af to Personer. Den ene er i lignende Dragt som Kong Harald paa de foregaaende Billeder, altsaa en Mandsperson af høj Rang, den anden en Kvinde i fornemt Skrud. Det maa være Stifterne, og det mest nærliggende, for ikke at sige den eneste mulige Forklaring paa Billedet er, at det drejer sig om Indstiftelsen af selve det gyldne Alter, som vi nu har Levningerne af. Efter Tegningen at dømme har det været et løst Frontale, som kun anvendtes ved de store kirkelige Højtider. Den anden Del af Aaret har Altret været beklædt med et Omhæng (sammenlign forrige Relief). Saadanne løse Frontaler omtales i Krøniker fra 10. – 13. Aarh. Naar vi af Tamdrupaltret nu kun ejer de løse Relieffer, skyldes det maaske netop den Omstændighed, at det har været et løst Frontale, der ikke holdt saa længe som de faste Alterborde.

Efter Gennemgangen af disse i Sandhed enestaaende og interessante historiske Relieffer, bliver den næste Opgave at søge Klarhed over, hvem der har indstiftet det gyldne Alter.

Som en Kendsgerning kan man sikkert fastslaa, at det er skænket af Kongehuset. Beskueren faar Oplysning herom gennem to smaa beskedne Figurer, som er anbragt i tilbedende Stilling paa hver Side af Frontalets Hovedfigur, den tronende Kristus (Majestasfiguren). Ved Kristi højre Side staar en Kvinde med Krone og Hovedlin, altsaa af Kongebyrd. Paa den modsatte Side er der en Mandfigur. Han har ganske vist ingen Krone, men hans fornemme Dragt er utvivlsomt en Kongekaabe, den er i hvert Fald ikke gejstlig. At disse Figurer maa være de kongelige Stiftere ses ved Sammenligning med et af de ældst bevarede gyldne Altre, som findes, nemlig det kendte Baseleralter, som nu opbevares i Clunymuseet i Paris. Det er indstiftet af Kejser Henrik d. 2. og hans Gemalinde Kunigunde omkring Aar 1020. Paa dette Alter ses Stifterne ogsaa anbragt som smaa beskedne Bifigurer ved Kristusfiguren. Det har altsaa været Fremgangsmaaden paa hin Tid, naar man ønskede at angive Stifterne. Bifigurerne paa Tamdrupfrontalet maa være de kongelige Stiftere og just de samme, som paa de sidste af de historiske Relieffer er ifærd med at anbringe Frontalet i Kirken. Saaledes hævder ogsaa Dr. P. Nørlund (»Gyldne Altre« S. 173). For saa vidt er Problemet enkelt. Vanskeligheden opstaar først, naar vi skal bestemme, hvilke Medlemmer af Kongehuset, det drejer sig om.

Naar Stifterne har følt Trang til at sætte Harald Blaatand et varigt Minde i Form af Minderelieffer, der tydeligt skal illustrere hans egen stolte Indskrift paa Jellingestenen, er det nærliggende at antage, at det maa være hans nære Efterkommere. Naar vi nu samtidig faar at vide, at de baade har bygget Tamdrupbasilikaen og skænket det gyldne Alter (det er jo det, det sjette og syvende Relief skal fortælle Efterverdenen), begynder vi at kunne indkredse dem. Hvis Kirken nemlig stammer fra ca. 1060, maa de have levet paa det Tidspunkt. For at komme Løsningen endnu nærmere maa vi mærke os den Kendsgerning, at der er et meget nært Slægtskab mellem Tamdrupbasilikaen og den første Stenkirke i Roskilde, som Kongemoderen Estrid lod opføre som Afløsning af Harald Blaatands Trækirke der. Endvidere maa vi være opmærksomme paa, at der ogsaa bestaar et nært Slægtskab mellem Tamdrup Kirke og den af Svend Estridsen omkring 1060 opførte Dalby Kirke i Skaane. At Tamdrupbasilikaens Bygmestre og Altrets Indstiftere kan være netop Estrid og Svend Estridsen, er derfor meget nærliggende. Estrid var Barnebarn af Harald Blaatand, og baade hun og Sønnen har haft Mulighed for at forstaa den skelsættende historiske Betydning af Kristendommens

Indførelss ved deres berømte Forfader. De har følt, at der var al mulig Grund til at sætte ham et varigt og værdigt Monument, og hvad var mere passende end en Mindekirke og et Mindealter?

At det virkelig drejer sig om disse to Personer sandsynliggøres ogsaa af den meget omtalte Jernhandske, Poppo bærer ved Jernbyrden. Som nævnt i min første Artikel omtales den første Gang hos Adam af Bremen, hvis Værk er afsluttet ca. 1072. Senere omtales den af Saxo, som skrev sit Værk færdigt mellem 1216 og 1219. Da det gyldne Alter ikke kan dateres saa sent som til Saxos Tid, er det blevet hævdet, at Tamdrupaltrets Mester maa have haft Kendskab til Adam af Bremens Beretning om Jernbyrden. Men hvis Altret er fra ca. 1060, er dette en Umulighed. Derimod kan vi med temmelig stor Sikkerhed sige, hvorfra Adam af Bremen har sin Viden om Jernhandsken. Det er fra Svend Estridsen. Adam siger nemlig, at alt, hvad han i sin Bog beretter om »Barbarerne«, har han fra Kong Svend. Ogsaa Tamdrupmesteren kan have faaet Oplysningerne om Jernhandsken af denne. Han har ikke læst Adam af Bremens Værk, men de har begge samme Kilde.

Eet lille Træk ved Stifterfigurerne paa Tamdrupaltrets Majestاسبillede skal endnu anføres til Bekræftelse af, at det drejer sig om Svend Estridsen og hans Moder. Hvis Stifterne havde været et Kongepar, vilde Kongen sikkert have faaet Hæderspladsen ved Kristi højre Side. Men er der derimod Tale om en Kongemoder og hendes Søn, er der intet unaturligt i, at hun bliver anbragt paa den fornemste Plads som i dette Tilfælde.

Da jeg første Gang gav mig i Lag med Problemerne omkring Tamdrup, anførte jeg Muligheden af, at Stifterne kunde være Valdemar d. 2. og Dronning Dagmar, fordi Dr. Nørlund anslaa Tamdrupfrontalet til omkring 1200. Imidlertid er jeg efter mine sidste Undersøgelser overbevist om, at denne Datering ikke kan holde Stik. Dr. Nørlund har selv haft sine Tvivl og nødes til at indrømme, at der ved Tamdrupreliefferne er Træk, som kunde forlede til en meget tidlig Datering. Naar han alligevel sætter dem saa sent som til ca. 1200, skyldes det især hans Teori om, at Sindbjerg- og Tamdrupaltrene stammer om ikke fra samme Mester, saa dog fra samme Værksted og altsaa maa være nogenlunde samtidige. Sindbjergaltret maa af ikonografiske Grunde være lavet efter 1150, hævder han, og Tamdrupfrontalet noget senere, da det er »videre udviklet«. Men hverken dette eller Dr. Nørlunds øvrige Argumenter for sen Datering er sikre.

Det staar nu tilbage at søge en Løsning paa det sidste Problem: Hvorfor har det gyldne Alter i sin Tid faaet sin Plads i Tamdrup? Det skyldes jo ingen Tilfældighed, lige saa lidt som det skyldes et tilfældigt Lune, at Kongehuset har bygget en af de første Stenkirker i Landet netop i Tamdrup. Uvilkaarligt melder det Spørgsmaal sig, om de Begivenheder, som det gyldne Alters historiske Relieffer beretter om, skulde have fundet Sted i Tamdrup. Med næsten fuldkommen Sikkerhed kan det fastslaaes, at de to sidste Billeder gengiver Lokalhistorie, og det er ikke paa Forhaand utænkeligt, at hele Serien eller det meste af den er Lokalhistorie, med andre Ord, at Harald Blaatands Omvendelse og Daab har fundet Sted i Tamdrup, og at han har bygget sin første Kirke, der naturligvis var af Træ, paa dette Sted.

Jeg har i min første Artikel fremsat Formodning om, at syv gamle Bjælker i den nuværende Tamdrup Kirke muligvis kan stamme fra en tidligere Trækirke paa Stedet. Men ikke alene disse Bjælker lader os formode, at der har været en Trækirke forud for Basilikaen. Ved en foreløbig Undersøgelse af Kirkens Kor fandt Arkitekt Ebbe Norn, Horsens, i Vinter to Stolpehuller foran det nuværende Alter. Hullerne havde en indbyrdes Afstand

af 90 cm, men var ikke lige langt fjernet fra Altrets Forside. En af Nationalmuseets Ekspertes erklærede efter Fundet, at Hullerne maatte stamme fra et Ciborium (Alterbaldakin). Da Stolpehullerne imidlertid ikke er parallelle med det nuværende Alter, maa det Alter, de har tilhørt, have haft en lidt anden Retning. Men har der været et Alter med en anden Retning, maa der ogsaa have staaet en Kirke før den nuværende med en lidt ændret Retning, da ingen vilde finde paa at anbringe et Alter skævt i Koret. Denne Forgænger for Basilikaen kan næppe have været andet end en Trækirke. Men kan det have været Harald Blaatands Trækirke?

Ved Fortolkningen af det femte Relief gjorde jeg opmærksom paa, at Kunstneren muligvis havde gengivet Ambociboriet, fordi det har været noget karakteristisk i Harald Blaatands første Kirke, og det er unægtelig en nærliggende Tanke, at de nylig afdækkede Stolpehuller kunde stamme fra dette Ambociborium. Det er nemlig ikke sandsynligt, at de hidrører fra et almindeligt Ciborium, hertil er Afstanden 90 cm mellem Stolperne sikkert for lille. Intet af vore hidtil kendte Ciborier har, saa vidt jeg ved, haft mindre Stolpeafstand end 150 cm, og det almindeligste er ca. 200 cm, hvad der har været nødvendigt, naar Baldakinen skulde dække hele Alterbordet. Men et Ambociborium, der nærmest var en Slags Prædikestol rejst over Altret, kan meget vel tænkes at have haft 90 cm mellem Stolperne. Det er under alle Omstændigheder et højst besynderligt Træf, at vi samtidig med en Gengivelse af det yderst sjældent forekommende Ambociborium forefinder Stolpehuller, som næppe kan stamme fra andet end et saadant Inventar. Det er paa dette Grundlag meget fristende at antage, at Tamdrupbasilikaens Forgænger netop har været Harald Blaatands Trækirke, ikke mindst naar man samtidig betænker, at hans Trækirke i Roskilde blev afløst af Estrids Basilika, der havde stor Lighed med Tamdrups, som rimeligvis ogsaa er opført paa hendes (og Svend Estridsens) Initiativ.

Jeg har i min første Artikel gjort udførlig Rede for Forholdene paa Bisgaard, hvor der formodentlig er Rudimenter af en gammel Borg fra Jellingekongernes Tid, og hvor der har været et Gaardbassin af nøjagtig samme Art som det, der findes paa det gyldne Alters Daabscene. Det ene med det andet gør, at man ikke kan frigøre sig for den Tanke, at Kongehuset virkelig i sin Tid har haft Tilknytning til Tamdrup, og at de historiske Begebenheder, som det gyldne Alter fortæller om, kan have fundet Sted her. Det, der ligger lige for, er undertiden det, man sidst faar Øje paa.

Det er mit Haab, at det maa være lykkedes mig at henlede Opmærksomheden paa Tamdrupaltræts enestaaende historiske Værdi.

Tyrrestrup, set fra Ladegaarden, opført 1721.

Hovedgaarden Tyrrestrup og Slægten Søltoft.

Minder og Optegnelser.

Af Kr. Pedersen.

Den tidligere Amtmand over Kalundborg Amt Rentemester Henrik Müller, Ejer af Dragsholm og Sejregaard (nu Ledreborg), havde under Krigen 1658—60 lagt store Summer ud til Kong Frederik III's Krigskasse, og som Tilbagebetaling fik han i 1663 alt kongeligt Gods i Dragsholm og Sæbygaard Amter samt i Jylland Lønborrgaard og Tyrrestrup. Han var født i Itzehoe 16. Marts 1609, blev optaget i Adelsstanden 1. Maj 1674, Etatsraad, gift 3. Juli 1633 med Sofie Rosenstjerne, der døde 3. Marts 1669. Hans Børn fik alle hans Godser saa nær som Dragsholm og Skjoldenæsholm. Hans Søn Jørgen Müller fik Tyrrestrup, men han blev Amtmand over Nedenæs og Bandle Lehn i Norge. Han var gift med Karen Pogwisch. Den 30. September solgte Kongen til Henrik Müller Gangsted, Søvind, Ørridslev, Katstrup og Tolstrup Kirker, saa Tyrrestrup var nu et temmelig stort Gods med 493 Tdr. Hartkorn.

Efter Karen Pogwisch kom Tyrrestrup til hendes Søn Christian Carl Müller, gift 1720 med Anna Lassen, Datter af Etatsraad Bendix Lassen til Aakjær. Müller var Officer, først Kaptajn og tilsidst Major. Han forøgede betydeligt sin Ejendom, men tilsatte ogsaa en stor Del af sin Formue. De tre Kirker Ørridslev, Katstrup og Tolstrup frasolgte han samt nogle Fæstegaarde i Brigsted, Haldrup og Tvingstrup, altsammen til Fru Edele Kragh¹⁾ paa Stensballegaard, Enke efter Vicestatholder Baron Frederik Kragh. Müller opførte en ny Ladegaard paa Tyrrestrup og tillige den smukke trefløjede Hovedbygning, omgivet med Volde og Grave til alle Sider; men den østlige Grav er forlængst opfyldt. Fra Borggaarden var der en muret Bro over til Ladegaarden. Major Müller og Hustrus Vaabenmærker blev indsat i den midterste Fløj, og ovenover hænger Klokken. Bygningen stod færdig 1721, og den nuværende Ejer L. P. Horn bor der stadig. Af Kong Frederik IV fik Müller i 1720 Skøde paa 3 Gaarde i

¹⁾ Edele Kragh † 1751.

Elbæk og Resten af Aaes og samme Aar Aggestrup By. Af Magister Kjær²⁾ i Tønning købte han 2 Gaarde, hvoraf den ene laa i Søvind. Han har saaledes søgt at faa en samlet Ejendom. Major Müller døde paa Tyrrestrup 1734 og hans Høstru 1735; de blev indsat i et Gravkapel, som Gjord Galt³⁾ (Søn af Peder Ebbesen Galt) og hans Hustru Regitze Rosenkrantz (Datter af Folmer Rosenkrantz til Stensballegaard) havde ladet opføre paa Sydsiden af Søvind Kirke ud for Koret. Dette Kapel blev af en senere Ejer, Hans Christensen Juul, efter forudindhentet Tilladelse nedbrudt i 1760. I Kapellet henstod 9 svære Egetræskister, som blev nedsænket paa Kirkegaarden. Adelsslægten Galt havde indrettet et Kapel under Altergulvet i Kirken, men da der ikke var Plads til flere, blev det andet opført.

Da Major Müller og Hustrus Børn var mindreaarige og der var megen Gæld paa Godset, blev Tyrrestrup Gaard og Gods stillet til Auktion den 1. Fe-

Indkørslen til Ladegaarden paa Tyrrestrup.

bruar 1736. Det foregik i den nye Borggaard. Af Købere var fremmødt Vicesatholderinde EdeleKragh fra Stensballegaard og Hans Christensen Juul fra Erholm paa Fyn. Budene gik livligt, men da der blev en Pause, benyttede Fru Kragh den til at forrette et nødvendigt Ærinde i, men da hun kom tilbage til Auktionen, var Gaarden tilslaaet Hans Christensen Juul for et Bud paa 20.000

Rigsdaler. Fru Kragh skulde da have udtalt, at det var et uheldigt Ærinde, hun var kommen i. Hun oversaa nemlig denne Mand i den simple graa Frakke og mente ikke, at han kunde udrede Købesummen eller stille Kaution. Der blev nu spurgt ham om hans Forhold til Købesummen, hvortil han svarede, at den havde han med i Vognen i et Skrin, som han bad sin Tjener om at hente; og nu optalte han om ikke hele Købesummen, saa dog saa meget, at han blev Ejer af Godset. Hans sidste Stilling var som Ejer af Provstigaarden ved Assens og tidligere Forpagter af Hindsgavl. Han var født den 22. Marts 1695 paa Erholm, hvor hans Fader var Forpagter. Den 28. Oktober 1716 blev han i Barløse Kirke viet til Elisabeth Clausdatter, hvis Fader havde Billeskov i Forpagtning. Hun var født i Barløse 11. Juni 1696.

Paa Tyrrestrup var der meget for Juul at udrette. Godset var forarmet, Bønderne uvirksomme, og han kunde ved Solopgang ride rundt i Byerne og vække de sovende til Arbejde, men han skildres som en godmodig Mand, der hjalp sine Fæstebønder med Besætning og Sædekorn. Da han syntes, at Marken omkring Gaarden var for liden, fik han den 14. September 1737 Tilladelse til at nedlægge en Gaard i Aaes og lægge Marken Vesterbjerg ind under Gaarden, imod at den blev erstattet med Jord andet Steds fra. Nogle var utilfredse med Byttet og indsendte en Klage, men han fik Medhold. Bønderne prøvede da paa den 21. December 1747 at drage ind paa Marken, der var udlagt med Græs, med Plove og pløjede da adskillige Furer i 18—19 Agre, og de holdt ikke op, før Hans Juuls Folk kom og forbød det. Et Sagsanlæg imellem Par-

²⁾ Erik Jensen Kjær. Sognepræst til Tønning og Træden 1719—50, f. 1693, død 1750.

³⁾ Gjord Galt til Palsgaard og Tyrrestrup, f. 1534, død 1591.

terne førte til, at Bønderne blev idømt 4 Maaneders Arbejde i Fredericia Fæstning. H. Chr. Juul nedbrød den gamle Ladegaard og opførte en ny, der stod til den ved Gaardens Udstyknng i 1937 blev nedbrudt. For sine Penge købte Juul Gaardene Himmestrup og Viskum med 3 Kirker, som han kort før sin Død havde overladt sin Søn Christen Juul.

Hans Christensen Juul afgik ved Døden den 2. Oktober 1769 og efterlod Tyrrestrup gældfri, ligeledes efterlod han Gangsted og Søvind Kirker, 84.000 Rdl., indbefattet hvad Sønnen skyldte for de to Gaarde, og 4000 Rdl. i Kontanter.

I Karen Pogwisch' Tid var der en Geske Lucasdatter, der var gift to Gange og begge hendes Mænd, Laurits Friis og Bertel Fædder⁴⁾, var Forpagtere af Tyrrestrup. Hun skænkede en smuk Altertavle til Gangsted Kirke, og hun og hendes Mænd fik en Begravelsesplads under Altergulvet i Kirken.

Hans Christensen Juul havde efterladt sig en Disposition, hvori han havde bestemt, at hans yngste Datter, Cecilie Marie Juul og hendes Mand Ole Johan Søltøft skulde have Tyrrestrup med al dens Tilliggende for 36.000 Rdl. samt Besætning, Ind- og Udbo, for en lempelig Vurdering. 800 Rdl. prioriteres i Hovedgaarden og anvendes med 10 Rdl. til Skoleholderen i Aaes, 22 Rdl. uddeles hvert Aar i Juni Termin imellem Tyrrestrup Gods' fattige. — Hvert Aar velsignes Hans Chr. Juuls Navn af mange Trængende. I Søvind Kirke er der opsat en Mindetavle over ham og hans Hustru, hvorpaa man læser følgende:

Til Kirkens Prydelse, de dødes Ihukommelse, de levendes Mindelse. — Til Æreminde / over / den velædle og høvfornemme Mand / sal: Sr: Hans Christensen Juul, / fordum Eyere / af Tyrrestrup, / fød paa Ærbholm i Fyen den 22de Marty Anno 1695, / døde paa Tyrrestrup den 2den Octobr: Anno 1769. / I en Alder af 74 Aar 6 Maaneder og 10 Dage, / og / hans kiære Hustrue, / den dydædle og høvfornemme sal: Md: Elisabeth Clausdatter, / fød i Barløse i Fyen den 11te

Hans Christensen Juuls Minde i Søvind Kirke fra 1769.

Iuny 1696, / døde paa Tyrrestrup den 8de May 1766 / i hendes Alders 69 Aar 10 Maaneder og 27 Dage / der levede med hverandre / i et kiærligt Ægteskab henved 50 Aar / og af samme saae / 8 Børn, 1 Søn og 7 Døtre og 30 Børne Børn, / og ere begge begravet / her i Kirken under Alter Gulvæt, / er dette Monument opsat / af de 7 efterlevende Børn / som efter den Ærbødighed / for disse kiære Forældre her i Live / ærer dem og i deres Grav.

Deres Børn var Christen Juul⁵⁾, Ejer af Himmestrup og Viskum med 3 Kirker; Cathrine Marie Juul, gift med Rasmus Balslev⁶⁾, Sognepræst til Tommerup paa Fyen; Agnete Juul, gift med Købmand Anders Sørensen Bay i Randers; Anna Cathrine Juul, f. 17. Maj 1722, død ugift paa Tyrrestrup 17. Januar 1771. Efter hendes Bestemmelse gaves der 100 Rdl. til Tyrrestrup Gods' fattige, hvilket Beløb i samme Øjemed blev givet af en ligeledes paa Tyrrestrup afdød Enkemadame Elisabeth Justine Dalsgaard, født Søltøft, f. 2. November 1723, død 8. December 1786. Hun var Søster til Ole Johan Søltøft. Disse to Legater fik Navn af Tyrrestrup Legatrenter.

Madame Dalsgaard var Enke efter Godsejer Ivar Dalsgaard⁷⁾ til Raastrupgaarden i Thy. De sidste to Aar af sit Liv opholdt hun sig paa Tyrrestrup og blev begravet i Slægtens Gravsted paa Søvind Kirkegaard. Over hende er der

⁴⁾ Laurits Friis, død 1699, Geske Lucasdatter, død 1705, Bertel Fædder uvist. Over disse tre er der en Mindetavle paa Latin i Gangsted Kirke og desuden et dansk Mindedigt bag paa Altertavlen.

⁵⁾ Christen Juul, Kancelliraad, død 1788.

⁶⁾ Rasmus Jensen Balslev, Sognepræst til Tommerup 1734—74, f. 1719, død 1779.

⁷⁾ Ivar Dalsgaard, død 1771.

en anseelig Mindesten, der ligger fladt paa Jorden, og paa den kunde man i tidligere Tid, efter at den var blevet rensset, læse Indskriften. Det er en rødlig Sandsten, smykket med et Relief af Frelseren med Sejrsfane, staaende imellem 2 Urner. Nedenfor stod følgende:

»Herunder gjemmes det ærede Støv af forudm velædle og dydelskende, nu hos Gud salige Madame, Johanne Elisabeth Justine Søltøft, født i Nørre Snede Præstegaard den 2den November 1723, Opdragen af Hæderlige Forældre. Faderen var Christian Søltøft, Provst i Vrads Herred og Sognepræst i Nørre Snede og Ejstrup, Moderen Madame Dorthea Kirstine Bang, døde paa Tyrrestrup den 8. December 1786, hvor hendes Opholdsted var de sidste 2 Aar: Hendes hele Liv viser hendes Dyd og Himlens Forsorg for sine, en værdig Ægtemage af 2 værdige Mænd, Hæderlige Søren Sørensen⁸⁾ og velædle Ivar Dalsgaard, begge Ejere af Raastrupgaarden i Thy, levede med hende i et kærligt Ægteskab i 4 Aar, og efter 3 Aars Enkesæde, med sidste i 14 Aar. Hun fødte ingen Børn, men fandt Børn nok i hendes fattige Slægt og andre Trængende, hvilke hun elskede som om hun havde født dem, der alle igjen begræde hende som Moder. Hendes dydige Vandel efterlod i hendes dybtbørgende Slægters Hjerte et uforglemmeligt Minde, og denne eneste sidste Afskedstrøst engang igjen at samles med hende i den evige Herlighed:

Vemods Taarer, Graad som flyder,
fromme Enke, paa din Grav,
Ach den skildrer svagt de Dyder,
som din Vandel straalte af.«

Hans Christensen Juuls Datter Mette Juul blev gift med Laurids Jordhøy, Sognepræst til Gangsted-Søvind, senere Provst. En anden Datter af Juul, Elisabeth J., ægtede Farver Christian Hugo Lund i Randers. Marie Cathrine Juul blev gift med Cancelliraad Jakob Andreas Glud⁹⁾ til Jensgaard, og den yngste Datter, Cecilie Marie Juul fik Ole Johan Søltøft. Han var født i Nørre Snede Præstegaard den 2. Juni 1733 (altsaa Broder til nysnævnte Johanne Elisabeth S.). Den 11. Juli 1770 fik han og hans Hustru Skøde paa Tyrrestrup Hovedgaard med Mark, Eng og Skov, Søvind, Toftum, Ørbæk, Aaes, Aggestrup og Elbæk Byer, Haldrup Mølle, Brigsted, Fruens Have, fæstet til Ørridslev By-mænd, Gangsted-Søvind Konge- og Kirketiende. Ved Skøde af 25. April 1774 fik de fra Grev Trampe¹⁰⁾ til Store Hovedgaard den fjerde Gaard i Elbæk og Krøruplund ved kongelig Tilladelse af 11. Marts 1798 Rødemølles øde Damsted paa Toftum Mark, og ved Skøde fra Stiftsøvrigheden fik han det saakaldte »Enemærke«. Ejeren, Jørgen Jensen, Lillerupholm, havde givet dette Stykke Jord til Østbirk Sogns Fattige, hvilket Sogns Fattigkommission gennem Stiftsøvrigheden solgte det til Ole J. Søltøft. Samme blev i Aaret 1775 udnævnt til Kammerraad. Godsets Udskiftning bekostede han og udflyttede ved denne Lejlighed flere Gaarde. Overalt var han afholdt som en blid og godmodig Mand, der overfor fattige altid var villig til at laane eller give, og om hans Hjælp blev der aldrig gaaet forgæves. Aaes Skole gav han en ny Fundats, som godkendtes af Amtmand Woyda¹¹⁾ og Provst Laurids Jordhøy, Elbæk. Af Skolemesterens Indkomster findes anført 4 Skilling af hver Karl og 2 Skilling af hver Pige eller Dreng for den Undervisning disse faar Søndag Eftermiddag. Beløbet erlægges ved Juletid.

Kammerraad Søltøft havde allerede bestemt at afhænde Fæstegodset; Købekontrakterne, der var paa billige Vilkaar, var tildels udfærdigede, da han døde den 3. Juni 1802, som var den Dag, han blev 69 Aar. Hans kærlige Hustru overlevede ham kun til den 11. Januar 1803, da hun den Dag indslumrede. De hviler i et for dem indrettet Gravsted paa Søvind Kirkegaard, og over dem hæver sig et meget stort Mindesmærke med følgende Indskrift:

Trygt / slumrer her / det / retskafneste / Ægtepar / Kammerraad / Ole Johan Søltøft / Tyrrestrup Gaards / og Godses / uforglemmelige Eyer / fød 1733 og døde 1802 og / Fr Cecilia Maria fød Juul / der fødtes 1733 og døde 1803 / Fred og Velsignelse / over deres Minde.

⁸⁾ Søren Sørensen, Amtsfuldmægtig i Thisted, død 1755.

⁹⁾ Jacob Andreas Glud, død 1793.

¹⁰⁾ Frederik Christopher Trampe, Oberst, død 1779.

¹¹⁾ Friderich Ludvig v. Woyda. f. 1697, død 1778.

Paa Bagsiden paa en Marmorplade staar der:
De / beste Forældre / helliges dette Minde / af / en tak-
nemmelig Søn / C. Søltoft.

Ole Johan Søltoft og hans Hustru havde kun eet Barn, der var født paa Tyrrestrup den 30. Oktober 1771 og fik i Daaben Navnet Christian Søltoft. Sin Undervisning fik han dels af private Lærere hjemme, dels paa Sorø Akademi, hvor han var under sit Søskendebarn Professor Steenstrups Vejledning. Her tog han Eksamen og drog derpaa til København og arbejdede som Volontør paa et af Cancelliets Kontorer, hvorved han fik Titlen som Kancellisekretær. — Ved sin Faders Død drog han hjem til Tyrrestrup for at staa sin Moder bi med Raad; og sammen udstedte de nu Skøder til de Fæstere, som af hans Fader havde faaet Købekontrakten udstedt, og efter Moderens Død afhændede han selv Resten af Fæstegodset paa nogle Gaarde nær og adskillige Huse i Byerne.

Den 23. Marts 1804 indgik han Ægteskab med Øllegaard Charlotte Møller, Datter af Herredsskriver Hans Hansen Møller, Skægs-mølle, og Hustru Cecilie Elisabeth Jordhøy, Datter af Provst Laurids Jordhøy, Gangsted-Søvind. En Broder til Øllegaard Charlotte var den kendte Krigsraad Hans Christian Møller, der var gift med en Søster til Kammerjunker Voss, Rødstenseje. H. C. Møller havde flere Sønner, der blev Præster, af hvilke den ene blev gift med Jutta Bojsen Møller.

Chr. Søltoft og Hustru havde 10 Børn, hvoraf de 4 døde som mindreaarige. De levede med hverandre i et ualmindelig lykkeligt Ægteskab. Men i den blideste Fred tidedes der Hustruen en bitter Lod. Hun, den kærlige Hustru og Børnenes gode Moder, blev angrebet af et ulægeligt Tilfælde i Brystet, som Lægerne stod magtesløse overfor. Over 4 Aar varede denne tærende Sygdom, da døde hun til Sorg og Savn for mange den 2. April 1820, 43 Aar gl.,

hun som før kun levede for Børn og Venner, Hus og Hjem. Men fra hendes Død var hans Livsglæde forbi; kun i enkelte Øjeblikke kunde han hengive sig til den vante Munterhed, hvormed han tit oplevedes i sine Venners Kreds. Han var en Mand af sjælden Kundskab og Hukommelse. Mindes maa de Forandringer, han foretog med Hovedbygningen, ligeledes at han i Ladegaarden opførte det sydlige Hus. Men med hans Helbred var det ikke godt. Med Anelse i Sindet havde han i Travlhed sørget for at udvide sine Forældres Gravsted paa Søvind Kirkegaard, omgive det med Stenpiller og Jernkæder og plante to Sørgebirke, som staar der endnu. Fra København havde han faaet en svær Sten som Overligger paa sin Hustrus Grav. Han ønskede snart at hvile hos hende; men uventet kom dog hans sidste Dag. En Rørelse eller Afmægt kom over ham, og næsten uden Bevidsthed laa han slumrende til den tredje Dag, som var den 25. Marts 1825. Da udaandede han og blev lagt til Hvile ved Siden af sin Hustru. De hviler i et ejendommeligt Gravsted bagved

Øllegaard Charlotte Møller (1777-1820)
gift med Kancellisekretær Chr. Søltoft.

det store Monument over hans Forældre, og paa den store Overligger læser man følgende Mindeord:

»Vandring i Kierlighed og Fred / giver Evighedens Haab dets saligste Glæde / Vi sees igjen!

Livets reneste Fryd fandt / Hr Cancelliesecretair Søltoft, / født paa Tyrrestrup den 30te Oct: 1771 / i sit sexten Aars Ægteskab med / Fru Øllegaard

Kancellisekretær Chr. Søltoft. f. 1771.
Ejer af Tyrrestrup til 1825.

Charlotte Søltoft, født Møller / thi Gud havde givet hende / en venlig Hustrues blide deeltagende Sind / en redelig Moders vise kierlige Hierte. / Ti Børn fødte hun ham. / For de fire / behøvede hun intet Suk i Dødens Stund. / De vare henblundede / inden de kiendte Livets Møie. / Med de sex / Stod han ofte sørgende ved Graven / hvor hun her nedlagdes den 14de April 1820 / den Dag, da hun, 43 Aar forhen, fødtes / Sin Eenligheds Dage helligede han faderlig Omhu / at hans Børn, vise og fromme, maatte blive hans Graahaars Hæders Krone.

Omsider forlod han / Glædernes og Smertens, Længslernes og Savnets Land / da han fik Fredens Bud den 17de Marts 1825 / og her er hans Hvilested. I en ædel Afkom leve hans Navn! / taknemmelige Slægter bevare hans Minde!«

O. J. Søltoft og Hustru Henriette, f. Fischer.

Paa Indstilling af Chr. Søltoft blev Kandidat Hans Brøchner¹³⁾ d. 29. Marts 1810 kaldet til Sognepræst for Gangsted-Søvind, hvilket han var til sin Død 1839. Hans Hustru Anna Sofie var en Søster til Øllegaard Charlotte. Efter Mandens Død boede hun sammen med en ugift Datter, først paa Reballegaard (der var opført af Godsejer Ole Johan Søltoft som Enkesæde til Tyrrestrup), derefter i Horsens til sin Død i 1863. Hun og hendes Mand ligger begravet paa Gangsted Kirkegaard. Den ugifte Datter Cecilie Brøchner boede i et gammelt Hus paa Nørregade tæt ved den katolske Kirke. Fra Gaardene Ussinggaard, Tønballe, Jensgaard og Tyrrestrup fik hun Frugt og Grøntsager, og fra Glibinggaards Have de første udsprungne Bøgegrene. Hun var en fin gammel Dame, havde hyggelige Stuer og en Pige til sin Opvartning. Hun havde en særlig Forkærlighed for Katte. I en meget høj Alder døde hun i 1902 og blev begravet i Gangsted ved Siden af sine Forældre.

Chr. Søltoft og Hustrus efterlevende Børn var: Cecilie Marie Søltoft, gift med Kammerraad Jakob Andreas Glud til Jensgaard; Ole Johan Søltoft, siden Ejer af Tyrrestrup; Elisabeth Justine Søltoft, gift med Ritmester Josef von Crone, Ejer af Petersholm. Han døde 1861, hun 1896, og ligger begravet paa den nordre Kirkegaard i Horsens, hvor en Mindeplade over dem endnu henstaar i et Hjørne paa den store Krigergrav; Hans Christian Søltoft, en Tid Ejer af Lillerup, død i København den 31. Marts 1887; Carl August Søltoft, Ejer af Haraldskjær, død i Haparanda den 6. Januar 1888; Frederik Anton Søltoft, Ejer af Lerbæk, død paa Dugaarden den 15. Marts 1885. Disse tre Brødre, der alle var ugifte, ligger begravet i Slægtens Gravsted paa Søvind Kirkegaard.

¹³⁾ Hans Brøchner, født 1776. død 1839.

Da Chr. Søltoft og Hustrus ældste Søn endnu var saa ung og det var Faderens Ønske, at Tyrrestrup maatte blive ved Slægten, blev Boet efter en Bevilling bestyret ved en Kommission i to Aar, hvorefter Gaarden solgtes ved Auktion den 5. Maj 1827 og tilsloges Ole Johan Søltoft. Han var født paa Gaarden den 17. Maj 1807, blev demitteret fra Horsens Skole i 1826. Da han ønskede at fortsætte sine Studeringer, overlod han Gaarden i Forpagtning til sin Søsters Mand Jacob A. Glud, Jensgaard, og tiltraadte den selv i 1830. Inden han satte sig fast paa Gaarden, foretog han en Rejse til Udlandet. I 1832 gjorde han betydelige Forbedringer ved baade Gangsted og Søvind Kirker, ligeledes ved Aaes og Søvind Skoler. Gaardens Bygninger, saavel i Ladegaarden som i Borggaardens har han givet bekvemmere og solidere Indretninger, og i 1838 forsynede hans Gaardens Mark med Mergel.

I Horsens boede der en Enkefru Charlotte Dorthea Fischer, der i sin Tid havde været Selskabsdame hos Frederik VII's Moder Prinsesse Charlotte Frederikke, der boede i Palæet paa Torvet i Horsens indtil 1829, derefter i Rom, hvor hun afgik ved Døden 1840, 55 Aar gl. og blev indsat i Peterskirken. Charlotte Fischers ældste Datter Henriette Emilie Fischer, f. 10. April 1808, blev den 26. April 1833 gift med Gods-ejer Ole Johan Søltoft. Vielsen foregik paa Tyrrestrup og blev foretaget af Pastor H. Brøchner, Elbæk. — Hendes Søster Emmy Fischer, f. 29. Marts 1816, blev ligeledes paa Tyrrestrup af Pastor Brøchner den 26. Juli 1835 viet til Peder Herschend, født den 15. September 1804, død 21. Februar 1853. Peder Herschend var Kammerraad og Besidder af Slægtshuset Herschendsgave ved Gjesing, der var blevet oprettet efter en Bevilling den 11. April 1788. Den smukke Hovedbygning i to Etager med Taarn og kobbertækket gennembrudt Spir blev af Fru Emmy Herschend opført i 1868. Hun døde den 24. Juni 1881 og ligger begravet paa Vedslet Kirkegaard, hvor det sydøstlige Hjørne var forbeholdt Slægten Herschend til Familiegravsted. Baade Vitved og Vedslet Kirker hørte ind under Slægtshuset.

Chr. Søltoft (1834—1914),

Den tredje Søster, Karoline Dorthea Fischer, var født 22. Februar 1818, døde 3. Oktober 1881, gift 8. August 1849 med Frederik Christian Julius Høegh Guldberg, født den 5. December 1813, død den 19. September 1902, Sognepræst til Væhr-Nebel 1848—1902, Provst 1849—1890, Kommandør og Dannebrogsmænd, Søn af Oberst Julius Høegh Guldberg og Margrethe Hahn og Sønnensøn af Statsminister Ove Høegh Guldberg.

Provsten betegnes som vellidt i Sognet og en god Prædikant, og han skildres som en fin Personlighed, der ligesom Godsejerne kørte i Landauer med Kusk i Liberi. Hans Hustru betegnes som meget godsindet imod Befolkningen i Sognet.

Ole Johan Søltoft døde pludseligt den 21. Juni 1878. og hans Enke forpagtede Gaarden ud til deres yngste Søn Viggo Søltoft.

Henriette afgik ved Døden den 18. Januar 1883, og to af Gaardens Tyende gik ved hver Side af hendes Køreheste, der under Klokkeringning fra Søvind Kirke trak hendes Baare til Søvind Kirkegaard.

Henriette og O. J. Søltoft havde følgende Børn: Christian Søltoft, født den 7. Marts 1834, Ejer af Glibinggaard og Mølle i 50 Aar, R. af Dbg. Han havde stor Interesse for Plantningssagen, var Medlem i mange af Hedeselskabets Repræsentantskaber, og indtil han i 1906 solgte Glibinggaard, var han Formand for A/S Sondrup Plantage, som han havde Æren at faa tilplantet, og hvor der nu er en frodig Vækst paa 200 Tdr. Land. Som Tak for hans Arbejde blev der paa en høj Lyngbakke, der tilhører Plantagen, rejst en Mindesten over ham og flere gode Mænd.

Denne Sten blev ved en Højtidelighed afsløret i 1923, hvor Direktør Flensborg fra Viborg og Provst Christensen fra Alrø talte. De fremhævede begge Søltofts Energi for Plantningssagen.

I en Sang forfattet i Dagens Anledning lød det i et af Versene:

Ja, dine gæve Fædre,
som vi i Dag vil hædre
for hvad de her har gjort,
de Nutids Slægt vil lære,
at vil man sammen bære,
da smaat kan blive stort.

Chr. Søltøft døde ugift i København den 6. Sept. 1914 og blev begravet paa Søvind Kirkegaard.

Frederik Søltøft, født 3. November 1835, Ejer af Botillelund i Skaane, gift med Anna Sørensen fra Ser-ridslev. Carl Søltøft, født 25. Juli 1837, død d. 8. Juni 1915, Generalmajor, Kommandør og Dbm. p. p., gift med Hertha Paludan-Müller.

Generalinde Hertha Søltøft, f. Paludan-Müller, f. 10. Februar 1813, død 16. Okt. 1939.

Charlotte Søltøft, født den 9. December 1838, død ugift paa Tyrrestrup den 6. Oktober 1912. Emil Søltøft, f. d. 19. November 1840, Forpagter af Stensballegaard i 42 Aar, Medlem af Remon-tekommisionen, R. af Dbg., død i København d. 21. April 1911, begravet i Søvind.

Johanne Søltøft, født den 20. Januar 1843, gift med Hofjægermester Johannes Friis, Ejer af Lyngbygaard, R. af Dbg. og Dbm., født den 10. September 1832, død den 15. Februar 1903, begravet i Lyngby. Lucie Søltøft, født den 9. Marts 1845, død ugift paa Tyrrestrup den 4. Oktober 1868. Marie Søltøft, født den 14. September 1846, gift med Rasmus Balslev, Sognepræst til Gangsted-Søvind, senere Præst paa Fyn. Adelheide Søltøft, født d. 9. Juni 1852, gift med Nikolaj Flemming Tillisch, Forpagter af Gunderup under Vallø, død 1918. Viggo Søltøft, født den 10. September 1853, død ugift i København den 12. Juni 1921, R. af Dbg., Medlem af Skanderborg Amtsraad 1890—1913,

Løjtnant, senere Generalmajor Carl Søltøft (født 28. Juli 1837, død 8. Juni 1915).

Emil Søltøft, Forp. af Stensballegaard i 42 Aar.

Godsejer Viggo Søltøft, Tyrrestrup (1853-1921).

Ejer af Tyrrestrup 1883—1914. — Ved Moderens Død blev der af disse Søkende foretaget den Ordning, at Viggo som den yngste skulde have Fædrengaarden og de andre Søkende have Indtægterne af Hovedskov og Tiender af Gangsted og Søvind Kirker. Baade Skoven og Kirkerne blev med Hensyn til Pasning overladt til Chr. Søltoft, Glibinggaard, hvor ogsaa Tienden af Kirkerne hvert Aar i Februar Maaned blev indbetalt. Da Alderen begyndte at gøre sig gældende hos Chr. Søltoft, ønskede de at sælge Hovedskov, der laa temmelig afsides fra Gaarden, og da Lensbaron F. de Falsen Zylphen Adeler i 1899 købte Reballegaard, købte han Skoven, som derefter kom ind under

Høstgilde paa Tyrrestrup ved Aarhundredskiftet.

Reballegaard, og da han i 1904 atter solgte Gaarden, fulgte Skoven ikke med, men blev senere solgt til Skovrider Lorentzen. I 1908 gik Gangsted og Søvind Kirker over i Selveje. I 1914 solgte Godsejer Viggo Søltoft Tyrrestrup til den tidligere Forpagter af Lykkesholm paa Fyn L. P. Horn. Denne drev Gaarden til 1937, da han solgte hele Jorden fra til Statens Jordlovsudvalg. Dette foretog en Udstykning, og der blev oprettet 27 selvstændige Landbrug, hvor Manden, Hustruen og Børnene kan deltage i Arbejdet og dermed faa Udkommet. Og selv om vi lægger et Ønske i, at saadanne Hjem oprettes, saa maa vi derfor ikke glemme, at bagved de gamle Herregaardes Tilværelse laa en egen Poesi, som maaske sent eller aldrig vil blive glemt.

Ved Indgangen til Gaarden, hvor Karetmager- og Smedeværkstedet laa, er der bygget et jordløst Hus, og paa den store Gaardsplads og lidt mere Jord er der oprettet et Gartneri. Af det før saa store Gods er kun tilbage Hovedbygningen, hvor Ejeren stadig bor, og den store Have samt de tre Skove: Horshaven, Bjeldskjær og Hestehaven, I det nordlige Hjørne af Horshaven er der en Kilde, kaldet Jakobs Kilde, som i fordums Tid blev besøgt af mange. Det krystalklare Vand kommer rislende i en lille Kumme og fortsætter sin Vej ned i Skoven. Vandet bruges ofte af Herskabet i dets Husholdning. I Forbindelse med Gaarden var der i forrige Tider et Teglværk.

Paa Tyrrestrup var der ikke saa faa Personer. Ved en Folketælling den 1. Februar 1840 var der ialt 46 foruden flere Husmænd, der arbejdede paa Gaarden. Og naar Høsten var afsluttet, blev der hvert Aar holdt et stort Høstgilde for de mange Folk, og denne Dag imødesaas altid med Interesse. Forud var

der Travlhed paa Gaarden med Bagning og Slagtning, og naar Suppen, som altid blev serveret, var spist, skulde der danses i Vognporten, der i Dagens Anledning var smukt pyntet. Hen paa Aftenen kom Herskabet selv og deltog i Festligheden, som først sluttede sent ud paa Natten.

Daglønnen paa Gaarden var ikke saa stor, men de, der boede i Gaardens Huse, havde frit Husly, Mælk og billigt Korn til at fede en Gris op med, og saa havde de hver et Stykke af Skoven, hvor de maatte samle Brænde. Men i Søltøft'ernes Tid var der altid et godt Forhold imellem Ejerne og Tyendet.

Husmanden gik paa Gaarden i 30—40, helt op til 50 Aar. En Husmand, Peder Mikkelsen, Toftum Hovmark, gik paa Gaarden i 52 Aar, og paa 50-Aarsdagen blev der paa Gaarden holdt en stor Fest for ham, og han fik i den Anledning af Herskabet en Gave, nemlig et Stueuhr og en smuk Merskumspibe, begge med Inskription.

Over Indgangsdøren i den midterste Fløj hænger endnu den gamle Klokke fra 1721, der med sine Klokkeslag ud over Gaarden har tilkendegivet Tiden om Morgenen, nu var det Arbejdets Begyndelse, om Middagen Hviletid og om Aftenen, naar Dagens Gerning var tilende. Den har ogsaa tilkendegivet, at Tiden aldrig staar stille, men stadig iler fremad med raske Fjed. Og imens Tiden gik, ældedes ogsaa de Mænd og Kvinder, der havde deres Gang paa Gaarden, baade Ejeren og Tyendet, og Tid efter anden er de gaaet bort. Og Godsets Kirkeklokker, særlig den fra Søvind, har med sine Malmtoner ringet den sidste Fred over dem, naar de skulde sænkes i Jordens Favn. Ved en saadan Lejlighed var Ejeren altid til Stede, ligegyldigt hvem det var, der skulde stedes til den evige Hvile, naar vedkommende havde haft sit Arbejde og sin Gang paa Gaarden.

Da Godsejer Viggo Søltøft solgte Tyrrestrup, havde den været i Slægten Søltøfts Eje fra Far til Søn i 144 Aar,

nemlig fra den 11. Juli 1770 til den 1. April 1914. Viggo Søltøft døde i København den 12. Juni 1921, og saa megen Kærlighed havde han til sin Gaard, at han efter Salget og sin Afrejse til København ikke kunde taale at se den eller færdes paa dens Enemærker. Naar han var ved sine Søkendes og Forældres Grave paa Søvind Kirkegaard, saa tog han altid over Aarhus og derfra til Søvind. Hans Jordefærd fandt Sted under stor Deltagelse, saaledes af mange blandt hans gamle Tyende, der fulgte ham til hans sidste Hvilested. Og her blev han som den yngste og den sidste af Slægten Søltøft fra Tyrrestrup lagt til Hvile indenfor den Ramme, som af hans Bedstefar Chr. Søltøft var omgivet med Stenpiller og Jernkæder. I Kirken talte hans Søstersøn Johan Balslev, og ude paa Familiegravstedet en anden Søstersøn, Landretssagfører Tillisch, der udtalte, at nu var det sidste Gang, at denne Slægt var samlet her ved en saadan Lejlighed. Disse fire Søkende, C. Søltøft, Glibinggaard, E. Søltøft, Stensballegaard, Charlotte og Viggo Søltøft, Tyrrestrup, var samlet Søndag efter Søndag paa Fædrengaarden Tyrrestrup med en sjælden Forstaaelse og Omhu, ligeledes paa de store Højtidsaftener og de øvrige Helligdage.

Som tidligere meddelt blev Marken frasolgt af Godsejer L. P. Horn i 1937, og i taknemlig Erindring herom er der lige Nord for den nedbrudte Ladegaard i et smukt lille Anlæg ud til Vejen efter Aaes rejst en smuk Mindesten om Tiaarsdagen for Udstykningen. Denne Sten blev ved en Festlighed afsløret den 1. April 1947. Paa Mindestenen er indhugget følgende: »Som Paa-skønnelse for Udstykningen af Tyrrestrup Hovedgaard er dette Minde rejst paa Tiaarsdagen den første April 1947 af Tyrrestrup Husmænd«.

En af de gamle Husmænd, der gik paa Tyrrestrup i mange Aar — Erik Torriid, Aaes.

Et Alter og dets Historie.

Af N. E. Møllerup.

En af Aarhusegnens ejendommeligste Altertavler staar i Vejlbj Kirke. Den stammer fra den katolske Tid, formentlig fra Tiden 1500—36; men den er næppe fremstillet til Vejlbj Kirke, da den i sin oprindelige Skikkelse har fyldt for meget i det smalle Kor. Hvorfra den hidrører, vides ikke. Den har været trefløjet; de tolv Apostle har staaet i Sidefløjene, seks paa hver Side. En nu ukendt Billedgruppe har fyldt Midterfeltet. — Omkring 1650 er denne Midtergruppe fjernet og siden totalt forsvunden. Maaske er dette Indgreb sket, fordi Indholdet har været for katolsk præget. Ortodoksien taalte ikke Papisteri. Der blev saa indsat en ny Gruppe, som kom til at bestaa af 3 Kvindeskikkelser, der symboliserede Tro, Haab og Kærlighed. Men Udrensningen var ikke forbi endnu. — Bag paa Midterfeltet ses Aarstallet 1711, saa næste Indgreb stammer muligvis fra dette Aar. Kærligheden er fjernet og erstattet af et Kæmpetræhjerte, flankeret af de fire Evangeliesymboler: Engel, Løve, Okse og Ørn.

Hvorfor er saa dette sket?

Kærligheden er ikke ganske forsvunden, hun er at finde i »Den gamle By« i Aarhus, i samme Lokale som det gamle Midterfelt findes. Ved at betragte hende, faar man let den Tanke, at denne frodige, moderlige Kvindeskikkelse med sine to Børn for de forsigtige Pietister symboliserer Kærligheden paa en altfor jordisk Maade. For at vise hen til en mere aandelig Form for Kærlighed er Træhjertet, der unægtelig virker mere tørt, sat i Stedet. Det bærer en sirlig Inskription fra Davids Salme 51, Vers 12—19, en Bods-salme skrevet i Anledning af Davids Forseelse med Batseba. Der staar:

„Charitasfiguren“, Kvindefiguren, der symboliserede Kærligheden, paa Altertavlen, før det forgyldte Hjerte blev indsat. Figuren er i »Den gamle By«.

(Foto: »Den gamle By«.)

»Gud forsmaar ikke et sønderknust Hjerter«. Og paa Hjertets anden Halvdel:
»Gud skabte i mig et rent Hjerter«.

Kærlighedens Symbol var virkelig et Eksempel paa verdslig Kunst, der havde sneget sig ind i Kirken under religiøs Maske. Noget lignende er sket baade før og siden. Midterfeltet var nærmest rædselsfuldt. I 1870 blev Koret restaureret af Professor Walther, og da skete den sidste radikale Ændring,

Midterpartiet til Vejlbj Kirkes Altertavle.

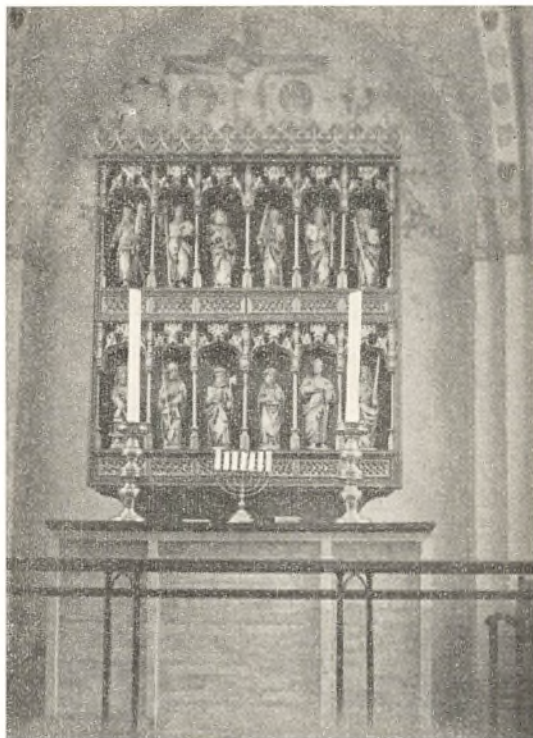
Tidligere havde Altertavlen andre Figurer, svarende til den katolske Tids Opfattelse. Efter Reformationen er de katolske Figurer fjernet og erstattet med dem, der nu ses. De forestiller Tro, Haab og Kærlighed. Hjertet i Midten er dog ikke oprindeligt. Her har staaet en Kvindefigur, som symboliserede Kærligheden. Tavlen er nu i »Den gamle By«s historiske Samlinger. — (Foto: N. E. Møllerup).

idet man simpelthen fjernede det og anbragte det paa Aarhus Museum, hvorfra det flyttedes til sin nuværende Plads i »Den gamle By« (Kirkesalen), og der er ingen Grund til at ønske det tilbage.

Apostelfigurerne, de oprindelige Sidefløje, samledes nu i et nyt Midterfelt, der udgør den nuværende Altertavle. Det er udskarne Træfigurer i gotisk Stil, hvoraf 9 er bevaret og tre bevaret med tilsvarende Barokfigurer. Paa et eller andet Tidspunkt har de været malet med naturlige Farver paa Klæde-

bon og Ansigter. Deres sidste »Udsmykning« var Egetræsmaling over det hele. De er egentlig ikke skønne, snarere pudsige Udtryk for en gammel Tids Billedskærerkunst.

I 1941 foretoges en fuldstændig Restaurering af Kirken og dermed ogsaa af Altertavlen, og da fjernede man den triste Egetræsmaling, og nu staar Apostlene som diskret Billedskærerarbejde i Elfenbensfarve. Selv om den som Altertavle mangler det centralt kristelige Indhold: der er ingen Korsfæstelse, ingen Opstandelse, ingen Nadverhandling, og den bærer umiskendelige Præg af kun at være en Del af en Altertavle, der er intet kristusbetonet ved den, saa er den alligevel køn som den er nu; baade i Farve og Størrelse passer den i Kirkerummet.

Altertavlen i Vejlby som den ser ud efter Restaureringen i 1941. Bemærk, hvor smukt den passer i Rummet. (Foto: N. E. Møllerup).

En Landsbysnedkers Værk fra 1795.

De Møbler, der i Aarenes Løb er indgaaet til Odder Museum, bærer ikke Præg af Købstadkultur. De fleste er gamle Bondemøbler fra Tiden noget før 1800 og et godt Stykke ind i det nye Aarhundrede.

Man kan blive helt varm om Hjertet ved at betragte disse gamle Møbler fra en svunden Tid. Der afspejler sig i dem en ejendommelig personligpræget Kunstopfattelse baade hvad Udkæring og Maling angaar. De passede saa godt til at staa i en lavloftet Bondestue. Sofaer kendtes ikke, man kendte kun Slagbænke og faste Bænke langs Væggene. Stolene var haarde at sidde paa, Sædet var af det bare Træ og manglede helt Købstadstolens fine Hestehaarsbetræk. Bondestuens Møbler opfordrede just ikke til Magelighed, men de var smukke, malet som de var i afstemte Farver. Navnens Initialer og Aarstal var malet i Snirkler og Sving og bærer Mindet i sig om Fortids Slægter.

Paa Odder Museum staar et Skab med

2 Døre og Skuffe. Det er skænket af J. Chr. Jensen fra Ry. Men Skabet er fra Balle Nygaard i Hads Herred. Denne Gaard laa omkring 1800 inde i selve Balle By, men blev udflyttet ved Udskiftningen. Ovenover Skabets Døre staar Initialerne P. S. S. 1795, hvilke betyder Peder Sørensen, der selv har lavet det gamle Skab i 1795 og malet det i 1799. Han var en gammel Ungkarl, der gik hjemme hos Broderen Anders Sørensen, som dengang ejede Gaarden, og som var Oldefar til ovennævnte Jens Chr. Jensen. Skabet staar og vidner Nutids-slægt om Fortids Flid og Kunst.

Thv. Madsen.

Hvor Stenene til Skanderborg Slot blev brændt.

Mallinggaards Tilstand 1779.

Da Staten i 1767 solgte Skanderborg Rytterdistrikt, blev Skanderborg Slots Ladegaard afhændet i flere Parceller. Blandt de nye Gaarde, der opstod, var Øster Ladegaard. Da Borgmester i Viborg Peder Pedersen Malling overtog Gaarden, gav han den Navnet Mallinggaard. I et Digt i en af Datedens Aviser hed det:

For Øster-Ladegaard	Thi Malling er Hans Navn,
Nu Mallinggaard den hedder.	Som Gaarden selv beboer,
Det vi med al Honneur	Hvo kiender ei den Mand
Ei efter Navnet leeder.	Der sig til Ham fortroer.

Peder Malling døde 1779, og kort efter averterede hans Enke Charlotte Hilleborg Storm Gaarden til Salg. Auktionsannoncen i »Viborg Samlere«, Nr. 19. 10. Maj 1779 gav et Billede af Eiendommens daværende Tilstand.

Formedelst min Sal. Mands, Borgermester Mallings, dødelige Afgang og derefter agtende Skifte og Deeling med mine Børn, er jeg underskrevet til Sinds at bortsælge ved offentlig Auction Mandagen den 28. Junii næstkommende, min nu beboende Gaard, Mallinggaard kaldet, som er af det forrige Skanderborgske Rytter-Districts Gods eller Skanderborg Ladegaard, beliggende udi Skanderborg Amt, Hiølslev Herred, Skanderup Sogn, tæt ved Kiøbstæden Skanderborg og to Miile fra Aarhus, og bestaaer af Hartkorn Ager og Eng 9 Tdr. samt Skovskyl 3 Fdkr., hvis vidtløftige og for sig selv udskiftede Mark, for de trede Deele, i mange Aar og indtil nu har været udlagt til Græsning for Rytter-Heste 40 a 44 Stkr., foruden 12 a 14 Kiør, hver Sommer, og altsaa bliver desto givtigere, naar samme indtages til Sæd. I den øvrige fjerde Deel af Marken er i sidste Eiers Tiid aarlig saaed 6 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg og 20 Tdr. Havre, undtagen i dette Foraar, da der er gjort Begyndelse til den fulde Avis Indtagelse, og til den Ende bliver lagt i Sæd. 16 Tdr. Byg, 2 Tdr. Boghvede og 30 Tdr. Havre er allerede saaed foruden den i sidste Efteraar lagte Rug-Sæd som sædvanlig, hvilket dog for de efterfølgende Aar bliver langt anseeligere: Dette er foruden et af sidste Eier opryddet nye Stykke Skovjord til omtrent 12 Tdr. Rugland, og nogle med de tvende Ladegaards Beboere fælleds Enge, hvorpaa, for denne Gaards Part, avles 30 Læs Høe aarlig, og paa Gaardens Mark, Baare- og Eng-Høe 40 til 50 Læs aarlig. Gaarden, der har smuk og overflødig Skov, tæt ved samme beliggende, samt Jagt-Rettighed efter Lov og Forordninger, er, som bekiendt, i den beste og feedeste Egn af Jylland, er selv meget frugtbar og beqvem til Meierie, da derved kan foeres og græsses 40 a 50 Kiør, foruden 8 a 10 Heste og 20 a 30 Faar, og den har en meget yndig Situation; dens nye opførte Bygninger, bestaaende af Borge- og Ladegaarden, der adskilles ved giennevrindende Kilde-Vand, som tillige udi Render flyder ind i Gaardens Bryggerhuus, ere saaledes indrettede, at den kan beboes af den anseeligste Familie.

Foruden de paa Gaardens Mark af sidste Eier giorte Forbedringer ved Indgrøftninger og Mosejords Udgravning, er endnu med store Bekostninger af nye anlagt og i dette Foraar fuldfærdiget et stort Teglværk med Ovn, til 30 a 40,000 Steens Brænding af Gangen, hvis Beliggenhed, af Naturen og efter anvendt Arbeide, er saa beqvem, og Materien til Stenene saa god og overflødig, at man ved dette Værk kan love sig den anseeligste Fordeel og vist 400 Rdrs. frie Indkomst aarlig, uden Frygt for, at Værket nogen Tiid af Mangel paa Materie eller Leer skulde standse. Af denne Materie er Stenene brændte, hvormed det nu nedbrudte Skanderborg Slot blev bygget, og hvis Godhed noksom vides og erindres. Auctionen holdes her paa Gaarden og begynder om Formiddagen Kl. 10 slet, til hvilken Tiid Liebhaberne behage at indfinde sig. Mallinggaard den 1. Maj 1779. Ch. Sal. Mallings. Som Laugværge Tolstrup.

ØstjydsK Hjemstavnsforening.

Virksomheden fra 1. Oktober 1953 til 30. September 1954.

Aarsmøde og Generalforsamling afholdtes Lørdag den 28. November 1953 i Østergades Forsamlingsbygning i Aarhus. Efter at Formanden, Gdr. Johs. Grosen, Skæring, havde aflagt en kort Beretning, fremlagde Kassereren, Gdr. Viggo Leth, Blegind, det reviderede Regnskab, der balancerede med Kr. 19.739,22 og udviste en Kassebeholdning paa Kr. 1889,02. — Beretning og Regnskab godkendtes enstemmigt.

Ved Bestyrelsesvalget genvalgtes: Stadsbibliotekar Bredsted, Aarhus, fhv. Skolebestyrer Thv. Madsen, Odder, Sognepræst Otto Paludan, Aarhus, Biografejer Hakon Olsen, Østbirk, pens. Skoleinspektør Steffen Rasmussen, Skanderborg, Gdr. Finnemann Schultz, Tønning, Proprietær S. Spanner, Skjoldlev, Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand. Desuden nyvalgtes: Gdr. Gunnar Bruun, Alken Østergaard, Prokurist Paul Mathiesen, Horsens, Førstelærer Svend E. Hansen, Laven, Lærer Frede Pedersen, Egens pr. Rønde. — Til Revisor genvalgtes Lærer Alfr. Jensby, Trige.

Ved det paafølgende Aarsmøde forevist Nationalmuseets ny, indtagende Farvefilm »Fra Jordhytte til Glashus«.

Bestyrelsen konstituerede sig senere med Johs. Grosen som Formand, St. Rasmussen som Næstformand, Viggo Leth som Kasserer og N. P. Østergaard som Sekretær og Redaktør af »ØstjydsK Hjemstavn«.

Vintermødet blev afholdt i Februar i Horsens i Samarbejde med Historisk Forening i Horsens. Dr. phil. Axel Steensberg holdt et meget interessant Foredrag. Desværre var Tilslutningen fra Oplandet ikke saa god som ønskelig.

Sommerens første Udflugt fandt Sted Søndag den 30. Maj og havde vundet udmærket Tilslutning. Man samlede i Frijsenborg Slotsgaard, hvor Konsulent A. Jelsbak gav et Omrids af Godssets Historie. Parken blev beset, og man samlede paa Forsamlingsbygningen i Hammel, hvor der var fælles Kaffe bord, og hvor Overlærer S. Nielsen i en ypperlig Tale gav et Udsnit af Byens Historie. Turen gik derefter gennem det smukke Landskab til Pøt Mølle og videre til Granslev Kirke — Lichtenbergernes Kirke —, hvor Sognepræsten talte. Sluttelig samlede man paa Hovedgaarden Bidstrup, hvis udstrakte Gaardsplads vakte megen Opmærksomhed. Hofjægmester Hennens de Lichtenberg gav i Parken en Skildring af Gaardens Historie.

Paa Grund af den sene Høst kunde Sensommerens Udflugt først afholdes Søndag den 19. September. Vejret var usædvanlig smukt.

Skovrider Dr. agro. Ladefoged viste rundt i Forstbotanisk Have, hvor Deltagerne fik gennemgaaet de forskellige Plantevækster fra alle Klodens Egne. I Rømerhaven viste Havearkitekt Kamronn rundt, og Selskabet tog dernæst til Mindeparken. Ved Kaffe bordet paa Ørnereden talte Formanden, Gdr. Johs. Grosen, Skæring, og Skovrider Ladefoged talte om Aarhuskovenes Historie siden Dronning Margrethes Tid. Udflugtsdeltagerne førtes derefter paa Moesgaard gennem de ubeboede Stuer med Inspektør Nielsen som Vejleder til Herregaardskulturen, bl. a. den imponerende Bogsamling paa 19.000 Bind. — Turen gik derefter til Vilhelmsborg og Jelshøj, hvor Købmand Thorup, Ris-skov, og Konsulent Jelsbak, Hammel, var »Fremmedførere«.

For nogle Maaneder siden afgik pens. Lærer J. K. Andersen, Skanderborg, tidligere i Dørup, Voerladegaard Sogn, ved Døden. Lærer Andersen var Medstifter af Foreningen og havde i en Aarrække Sæde i Bestyrelsen; han omfattede Hjemstavnsbevægelsen med levende Interesse og var virksom for Sagens Fremme.

I Bestyrelsens Sammensætning er der i Sommer sket den Forandring, at Redaktør N. P. Østergaard paa Grund af svigtende Helbred er fratraadt som Sekretær, hvorefter Fuldmægtig E. Kaster, Odder, har overtaget dette Hverv.

Foreningen har i Aarets Løb haft en smuk Fremgang i Medlemsantallet, der nu stærkt overstiger 2600.

Foreningen har haft den Glæde som sædvanlig fra Stat, Aamtsraad, Byraad og Sogneraad, at modtage Tilskud til sit kulturelle Arbejde, saaledes som det fremgaar af omstaaende Regnskab. Det er vi meget taknemlige for, ligesom vi takker de Pengeinstitutter, der støtter vort Arbejde gennem Annoncer i Aarbogen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Ad Markstier og Fortidsveje. Tegninger og Tekst af Lærer <i>H. E. Jensen</i> , Toustrup	5
2. Herreklostrene i Aarhus Stift. I. Af Forf. <i>Poul Rasmussen</i> , Risskov...	9
3. Barndoms- og Ungdomserindringer fra Aarhusegnen. II. Af fhv. Høj-skoleforstander <i>Poul Holm</i> (†).....	39
4. Aarhuskredsen. II. Af pens. Lærer <i>Kjeld Jensen</i> , Skanderborg	51
5. Tamdrup Kirke og dens gyldne Alter. Af Sognepræst <i>R. Volf</i> , Tamdrup	61
6. Fillerup Neder mølle og dens Møllere. Af fhv. Skolebestyrer <i>Thv. Mad-sen</i> , Odder	78
7. Aarets Gang i en Bondegaard paa Helgenæs omkring 1870. Ved Lærer <i>Chr. Hejgaard</i> , Ørting	88
8. Bladdreng i Aarhus i Halvfemserne. Tekst og Tegninger af Overlærer <i>Victor Jensen</i> , Aarhus	98
9. Folkesagn og Folkeoverleveringer fra Vedslet Sogn og Nabosogne. Af Landbrugskandidat <i>E. Hauberg Lund</i>	103
10. Dramatisk Flugt fra Arrestkælderens i Aarhus	105
11. Nogle historiske Glimt fra Aarhuskovene. Af Skovrider, Dr. agro. <i>Kjeld Ladefoged</i>	106
12. Fra Voldby Sogn. Af Forf. <i>Aug. F. Schmidt</i> , Brabrand	110
13. Træskomand og Spillemand. Af <i>Kristian P. Kristiansen</i> , Virklund.....	116
14. Folketro og overtroiske Meninger. Optegnede af <i>R. P. Randsløv</i> (†)...	124
15. Gamle Veje og Vejspor i Silkeborgegnen. Af fhv. Bibliotekar <i>Chr. Heilskov</i>	125
16. Kat-Søren og hans »Killinger«. Af <i>Johannes Lægdsmand</i> , Tønning....	129
17. Mere om det gyldne Alter i Tamdrup Kirke. Af Sognepræst <i>R. Volf</i> , Tamdrup	136
18. Hovedgaarden Tyrrestrup og Slægten Søltoft. Af <i>Kr. Pedersen</i> , Søvind	141
18. Et Alter og dets Historie. Af <i>N. E. Møllerup</i> , Aarhus	151
20. En Landsbysnedkers Værk fra 1795. Ved <i>Thv. Madsen</i>	153
21. Hvor Stenene til Skanderborg Slot blev brændt.....	154
22. Østjydsk Hjemstavnsforening 1953—54	155

Titelbillede:

Tulstrup Kirke, Gjern Herred. — Tegning af *H. E. Jensen*.

Indmeldelse i »Østjydsk Hjemstavnsforening« modtages af Bestyrelsens Medlemmer samt af Sekretæren, Fuldmægtig *E. Kaster*, Odder.

Kontingentet er Kr. 5,50 aarlig.

Virk for Tilgang af nye Medlemmer!

Andelsbanken

A. m. b. A.

ANDELSKAPITAL OG RESERVEFOND

65 Millioner Kroner

Landbosparekassen i Aarhus

Søndergade 44

Kontortid 10-4 * Telefon 2 03 66

RESERVER 5.000.000 KRONER

Filialer i Brabrand - Hinnerup - Grundfør - Hjortshøj - Løgten -
Trige - Kolt og Malling.

Regnskab for Østjydske Hjemstavnsforening

for Aaret fra 1. Oktober 1953 til 30. September 1954.

Indtægt.	Kr.	Øre	Udgift.	Kr.	Øre
Kassebeholdning i Andelsbanken 1. Oktober 1953 . . .	1889	03	Tryksager og Trykning af Aarbogen 1953	12478	20
Medlemsbidrag, Salg af Aarbøger, samt opkr. Porto . .	16248	90	Klicheer	1312	91
Salg af Aarbøger v. Forlag	349	20	Forfatterhonorar	1569	00
Annonceindtægt	200	00	Porto, Telefon, Afskrivning m. m.	3005	92
Statstilskud	700	00	Red., Ekspedition, Medhjælp	900	00
Tilskud fra:			Announcedgifter	766	50
Aarhus Byraad	400	00	Annoncer ved Møder og Udflugter	1200	69
Skanderborg Byraad	50	00	Diverse Udgifter	241	55
Blegind-Hørning Kommune	25	00	Betalt Skyld til Kassereren fra forrige Aar	102	24
Brabrand-Aarslev Komm.	25	00			
Saxild-Nølev Kommune	15	00			
Skorup-Tvilum-Voel Komm.	15	00			
Aarhus Amt	100	00			
Skanderborg Amt	75	00			
Indtægt v. Møder og Udfl.	469	54			
Kredit Renter	7	89			
Skyld til Kassereren 30. September 1954	90	97			
Skyld til Andelsbanken	916	48			
Balance	21577	01	Balance	21577	01

Blegind, den 18. Oktober 1954.

Viggo Leth.

Østjydsk Hjemstavnsforening.

Undertegnede Bestyrelse opfordrer herved til at indtræde i »Østjydsk Hjemstavnsforening«, der har til Formaal at fremme Forstaelsen af Hjemstavns-kultur og værne om Egnens Hjemstavnsværdier.

Dette Formaal søges opnaaet ved:

1. Afholdelse af Foredrag og Sammenkomster samt af Ekspursioner under kyndig Ledelse.
2. Udgivelse af Skrifter, i første Række et Aarskrift, hvis Afhandlinger skal
  - a. uddybe Kendskabet til Hjemstavns Natur, Landskabets Historie, saaledes som Geologen læser den af dets Linier og af Jordlagenes Beskafenhed og Aflejringer, Egnens Dyreliv og Planteverden.
  - b. fremme Kendskabet til Egnens Folkeminder og det gammeldags Folkeliv samt til Egnens Folkemaal.
  - c. skildre Befolkningens skiftende Kaar og Oplevelser, i Særdeleshed i afvigte Aarhundrede, saavel i aandelig som i materiel Henseende. — Gennem disse Skildringer fra vore Bedsteforældres, Oldeforældres og Tipoldeforældres Dage søges belyst Landbrugets vekslende Former og Arbejdskaar i Gaard og Mark, Hus og Hjem, Haandværkets og Handelsens Tilstand og Udvikling, Livet til Hverdag, Højtid og i Gildeslag, de gamle Skikke inde og ude, svundne Tiders Hjemmeflid og primitive Industrier, ligesom der oprulles Billeder af Aandslivet saavel i rolige Tider som under de store Brydninger indenfor Kirke, Folkeskole, Højskole og Folkeliv, det fremspirende og opvoksende Selvstyre i Kommune, Amt og Stat, derunder Valgkredsens Historie, og endelig Skildringer af de Personligheder, der har levet her og præget vor Hjemstavn.

A. Ballisager,
Sparekassedirektør,
Stensballe, Horsens.

Aage Bredsted,
Stadsbibliotekar,
Aarhus.

Gunnar Bruun,
Gaardejer,
Alken Østergaard.

Johs. Grosen,
Gaardejer, Skæring,
Hjortshøj, Formand.

Svend E. Hansen,
Førstelærer,
Laven.

Karl Jacobsen,
Gaardejer,
»Stenkildegaard«, Viby.

A. Jelsbak,
Konsulent,
Hammel.

E. Kaster,
Fuldm., Sekr.,
Odder.

V. Sigfred Knudsen,
pens. Kommunalærer,
Aarhus.

Viggo Leth,
Gaardejer, Blegind,
Hørning. Kasserer.

Thorvald Madsen,
fhv. Skolebestyrer,
Odder.

P. Mathiesen,
Sølvmed,
Horsens.

Laurits K. Larsen,
Sygekasseformand,
Taastrup.

Peter Nielsen,
Overbibliotekar,
Silkeborg.

Hakon Olsen,
Biografejer,
Østbirk.

Otto Paludan,
Sognepræst,
Aarhus.

Frede Pedersen,
Lærer,
Egens.

Steffen Rasmussen,
pens. Skoleinspektør,
Skanderborg.

Johs. Finnemann Schultz,
Gaardejer,
Tildegaard, Tønning.

S. Spanner,
Landbrugskandidat,
Skjoldelev. Hinnerup.

N. P. Østergaard,
Redaktør,
Brabrand, Aarhus.

Indmeldelse i Østjydsk Hjemstavnsforening

modtages af Sekretæren, Fuldmægtig E. Kaster, Odder.

Kontingent Kr. 5,50 aarlig.

Ældre Aargange af »Østjydsk Hjemstavn« faas ved Henvendelse til Østjydsk Hjemstavnsforenings Sekretariat, Odder. Prisen er for Medlemmer 3 Kr. pr. Aargang, dog 3,25 for 1942, 4,25 for 1947 og 48 og 4,50 for 1949 og 1950. 5,00 Kr. for 1951, 1952 og 1953.

Aargangene 1937, 1940, 1941, 1943, 1944, 1945 og 1946 er udsolgte.